John Carter Brown.

Geloesen 1762.

H. H.

O Here, hoe groot zyn uwe Werken.....
Een onvernunftig man en weet daar niet
van.

Psalm 92 v. 6. 7.

BESCHRYVING
VAN
YSLAND,
GROENLAND
EN DE
STRAAT DAVIS.

Tot nut der wetenschappen en den
koophandel.

Door den HEER

JOHAN ANDERSON,

Doctör der beide Rechten, en in leven eerste Burgermeester der
vrye keizerlyke Ryksstad Hamburg.

*Verrykt met Platen en een nieuwe naauwkeurige Landkaart der ontdek-
kingen, waar van in dit werk gesproken word.*

Benevens een voorbericht, bevattende de levensbyzonderheden
van den geleerden schryver.

Uit het hoogduitsch vertaalt.

DOOR

J. D. J.

TE AMSTERDAM,

By STEVEN VAN ESVELDT, Boekverkoper
in de Beurs-Steeg, 1750.

JOHN CARTER BROWN

1771
JANUARY

1772

V O O R R E D E

V A N D E N

S C H R Y F E R.

O veel malen ik by my zelven in ernstige overweging genomen heb, hoedanig de grote Schepper des Hemels en der Aarde den rykdom zyner mogendheid, wysheid en goedertierenheid zo min in de ruuwste noordelyke landen, als in de zagter, zoeler en warmer gewesten niet onbetuigt gelaten heeft; hoedanig de wonderen der natuur aldaar even zo overvloedig, als elders voorkomen, en den opmerkzamen beschouwer zelfs op ene byzondere wyze, mitsdien ook des te meer vermaken en des te krachtiger tot het loven en pryzen des Allerhoogsten aansporen; ja hoedanig eindelyk de menschen aldaar op een even zo merkwaarde, offchoon in zich ruwer en als het ware bevrozener wyze, in de tot hun onderhoud en bestaan onontbeerlyke gereedschappen en hantering als de bequamer gelegen en beter opgevoede volkeren, naar hunne omstandigheden, hunne menschelykheid betonen: heeft het my niet weinig ter harte gegaan, daarby teffens te moeten opmerken, hoe zulks alles, zo wel van de inwoonders, uit hoofde hunner grove ongeschiktheid, als van de buitenlanders, uit hoofde hunner onverantwoordelyke onachtzaamheid en verfoeyelyke geringachting, tot hier toe niet naar behoren overwogen en derhalven niets bondigs van deze opmerkingwaardige gewesten de beschaaftde waereld door den druk bekend gemaakt is. Dit heeft my ook des te nadrukkelyker aangedreven, daarnaar, zo vele myne omstandigheden toelieten, des te vlytiger te vragen, te vorschen, en 't gunt ik deswegens vernam, zonder uitstel, om het der vergetelheid te ontrukken, op papier te brengen.

Voor weinige jaren genoot ik, door hulp van een goeden vriend, 't geluk en genoegen, by gelegenheid van de nieuwe volkplantingen, ten dien tyde door de Denen niet verre van de Straat Davis opgerecht, van die gewesten uit verscheiden, welke aldaar een tyd lang geweest zyn, iets meer en beter, dan men 'er tot noch toe van wist, te vernemen en vroed te worden, 't geen ik dan ook voornemens ben, by deze beschryving te voegen. Ten zelven tyde en zedert heb ik my inzonderheid beeyvert, van het grote en in veelerly opzichten merkwaardig eiland YSLAND, in plaats van de verminkte, gebrekkige, verouderde en met talloze grove verichtzelen verdorven berichten, waar mede men zich tot nu toe heeft

VOORREDE VAN DEN SCHRYVER.

heeft moeten vergenoegen, iets nieuwer, gewigtiger, volkomener en grondiger in 't daglicht te stellen. Hiertoe is my de hoofd-handel, welke van en met dit eiland gedreven word, naar wensch van dienst geweest, nadien jaarlyks verscheide schippers, gelyk ook enige onderkooplieden van daar met Flackvisch, Traan en dergelyke lynrecht naar de aan de Elve gelegen koninglyk deensche vesting GLUCKSTADT komen, waarvan zich de een en andere, vermits zy de medegebragte waren aan zekere kooplieden onzer hamburgsche beurs verkopen, gemeenlyk, om de bedongen gelden te ontfangen, in persoon te Hamburg laten vinden. Uit dezen heb ik de opmerkzaamsten by my ontboden en nu door veel vragen, dan door het vertonen van verscheide *Naturalia* uit myne geringe voorraad, hen genoopt, dat zy, 't geen hun van den NATUURLYKEN en POLITIKEN TOESTAND van dat eiland, inzonderheid van deszelfs ZUIDELYKE en OOSTELYKE KUSTEN (van welke eigentlyk de waren komen, waarmede met de hamburgsche kooplieden handel gedreven word) mitsgaders van de aldaar plaats hebbende HANTERING en HANDEL uit eige ondervinding bekend was, my naauwkeurig en omstandig verhaalden. 't Gunt ik nu dusj van hun te weten ben gekomen, en 't geen my ook daarenboven van YSLAND zeker bekend was, heb ik in den beginnen slechts tot myn eigen genoegen kortelyk aangetekent; naderhand echter tot opwekking myner kinderen (op dat zy namelyk de vele grotere weldaden en gemakken, waarmede de milde Schenker alles goeds ons en ons vaderland boven hun naar ziel en lighaam begiftigt heeft, des te levender mogten erkennen en in de genieting derzelver tot des te dieper eerbied en dankbaarheid aangespoort worden) in enige orde gebragt en met bygevoegde aanmerkingen, uit de natuurkunde en andere wetenschappen ontleent, trachten op te helderen en nutter te maken. Thans, nu enige vrienden, beminnaars van de natuurkunde en hunnen Schepper, welke iets van myn zamenstel gezien hebben, my verzekerden, dat 't zelve, wanneer het in druk was, waarfchynlyk noch vele andere gelykgezinden tot een niet onaangenaam naricht en opwekking ter navolging en verbetering naar hunne betere gelegenheid, teffens ook tot verdere verheerlyking van den groten Schepper, zoude kunnen dienen; heb ik, dewyl wy daarenboven, een ieder naar zyne mate, verplicht zyn, den roem des Allerhoogften en de verbetering onzes naaften zo veel mogelyk te bevorderen, my met weinig moeite laten overreden, deze tegenwoordige beschryving een iegelyk, die dezelve begeert te lezen, in handen te leveren, in de ontwyffelbare verwachting, dat men in myn daarby geuit welmenent inzicht genoegen nemen en de ingeslopen feilen der menschelyke onvolmaaktheid, gelyk ook myne omstandigheden ten goeden houden zal.

V O O R -

VOORBERICHT,

Vervattende het leven van den heer Burgermeester

A N D E R S O N.

Erhooptelyk zal het den lezer aangenaam zyn, dit werk met enige korte en ware narichten, rakende het leven van den beroemden fchryver, verzelt te zien. Buitenlanders zullen daardoor zyne verdienften ten nutte van den Staat en de geleerdheid nader leren kennen; en zo vele wakkere mannen, als in zyn gelukkig vaderland getuigen en verwonderaars zynen roemwaardige voorbeeldigheid geweest zyn, zullen thans een klein ontwerp der omftandigheden zynes levens en verdienften alhier met des te meer genoegen ontfangen, als men, met uitsluiting van alle pluimftrykery, niets dan waarheden, offchoon geenzints alles meld, wat tot roem van wylen den heer burgermeester Anderfon ftrekken kan.

De heer *Johann Anderfon* werd den 14. Maart 1674 uit een aanzienlyk geflacht geboren. Zyn vader was de heer *Ammon Anderfon*, een beroemd en voornaam koopman dezer ftad; zyne moeder *Geza*, geboren *Stablen*, een vrouw, welke haar geflacht in ongeveinsde vroomheid en zedelyke voorbeeldigheid geenzints verzaakte. Myn voornemen is geenzints, zynen roem uit het geflachtregifter zynen voorouders te ontleen, en zyn leven door hunne loffelyke bedryven een luifter by te zetten, die hem overtollig waren. Alleen zal ik zyne grootvaders en grootmoeders noemen. Zyn grootvader van vaders zyde was *Andreas Ammonfon*, koopman en oudfte raadsheer te Gottenburg, uit wiens doopnaam, gelyk in Zweden en andere noordsche landen het bekend gebruik is, des zoons geflachtnaam, en uit den geflachtnaam van den vader des zoons voornaam gemaakt was. Zyne grootmoeder van die zyde was *Geertruid*, geboren *Oluffs*. Zyn grootvader van moeders zyde hetede *Johann Stabl* en was oberalter dezer ftad. Zyne grootmoeder van moeders zyde was *Magdalena Lepetit*, uit Frankfort aan den Main.

Met de geboorte nam de zorge der ouders voor hunnen zoon een aanvang. Zy beyverden zich, zyne onnozelheid voor alle verleiding in zekerheid te ftellen, en zyn teder vernuft met alle wetenfchappen, waartoe het bequaam was, te bekleden. Boven al trachteden zy, den zegen des Allerhoogften op hem te erlangen, en moest hy zich derhalven aan een vroege Godsvrucht, als de enige bron van

V O O R B E R I C H T

alle heil en een eeuwig welzyn, gewennen. In zyne tedere jaren bespeurde men in hem een goedaardigheid, vlug verstand en bequaamheid, welke voor het toekomende iets groters beloofde. Mitsdien gaf men hem by tyds aan het onderwijs van wakkere leermeefters over; doch zo, dat zyne ouders hunne zorge, ter zyner opvoeding, gelyk gemeenlyk 't gebruik is, niet lieten varen, maar door hunne zorgvuldige oplettenheid den leerling en leermeefters des te opmerkzamer en naarftiger maakten. Reeds in die jaren, in welke by velen 't begrip zich naauwlyks ontdekt, ontwikkelden zich zyne talenten, en had hy de latynsche, griekfche en hebreeuwſche talen bereids in dien tyd geleert, wanneer anderen naauwlyks tot het leren derzelve treden; ook is bekend, dat hy zich de beide eerftgenoemde ſpraken zo zeer eigen gemaakt had, als of hy in dezelve opgevoed was. Met deze hulpmiddelen ſchikte hy zich tot de Godgeleertheid; doch zo, dat hy alvorens op de kennis van alle de delen der wyſgeerte en wiſkunde toelag. De toenmaals beroemde Godgeleerden, Dr. *Abraham Hinckelmann*, en de ſenior *Johan Winckler* waren, benevens andere geleerde mannen, aan wier afzonderlyk onderwijs men hem toevertrouwde, zyne leermeefters. 't Beſluit, om de kerk te dienen, werd ondertuſſchen op rypelyk overwogen gronden en niet onbedagt verandert, gelyk gemeenlyk plaats heeft by de zulken, die van de Godgeleertheid tot de Rechtſgeleerdheid overgaan; en geſchiede zulks op aanraden zelfs van den Dr. *Hinckelmann*. Die voorgenomen verandering wekte zyn gelukkige vlyt noch meer op, en hy lag een nieuwe grond tot de grote wetenſchap, welke hy werkelyk bereikt heeft.

In 't jaar 1694 den 24. april begaf zich de heer *Anderson* in het 21ſte jaar zynes ouderdoms naar Leipzig, onder het opzicht van zyn Pedagoog, den heer *Sebastian Gottfried Starcke*, geboortig van Bockendorf in Saxen, zedert leraar der oofterſche talen te Greifſwalde, die wylen Dr. *Hinckelmann*, gedurende zyn verblyf in Hamburg, in 't uitgeven van zyn Alcoran de behulpzame hand geboden heeft, en wiens onderwijs in de fraye wetenſchappen de heer *Anderson* naby de 4 jaren ontfangen had. Van Leipzig deed hy een reize dieper in Saxen en bezichtigde de werken der kunſt en der natuur zo wel in de vorftelyke kaſtelen als bergwerken. Zyne geſchreven aanmerkingen, welke hy over de ſaxiſche zeldzaamheden gemaakt heeft, en die acht banden groot zyn, bewyzen zonneklaar, dat hy geen enkele verwonderaar derzelver geweest zy, en toen reeds een genoegzame naauwe kennis in de hiftorien en oudheden bezeten hebbe. Zyne terugreize nam hy over Halle, weinige dagen voor de inweyng der hoge ſchole aldaar; doch zyn geſtrengte Pedagoog liet zich

V O O R B E R I C H T

zich niet bewegen, den dag dier voorgenomen plechtigheid af te wachten. Ondertusschen bezichtigde hy alomme by de konstenars de toebereidzelen. Na te Berlin het merkwaardigste beschouwt te hebben, keerde hy den 15. juny weder naar Hamburg.

In den Jare 1695 den eersten may begaf hy zich, op aanraden en goedvinden zyner vernufte ouders en vrienden, naar Halle. Alhier was de wakkere student onvermoeid, bestudeerde met yver het burgerlyk recht, en maakte grote vorderingen in de Staats-geschiedten, 't recht der natuur en de verdere wetenschappen, die een waren Rechtsgeleerden uitmaken en onontbeerlyk zyn: ook leerde hy de franche, engelsche en italiaansche talen; doch bleef ondertusschen geen vreemdeling in zyne moedersprake, gelyk de meeste Staatkundigen en Rechtsgeleerden ten dien tyde waren. Hy lag zich zo zeer op dezelve en hare oudheid toe, als of hier in zyne voornaamste wetenschappen bestaan zoude. Zyn vlyt, schrandtheid en zedige levenswyze bragten hem by zyne leermeesters in hoogachting en liefde.

In january 1697 behaagde het de Voorzienigheid, den heer *Anderson* door de dood zynes Vaders in rouwe te stellen. Des verliet hy in alleryl het hallsch Atheen en quam den 18. der gemelde maand naar Hamburg terug. De tederheid, waarmede hy zyn vader bemind, de smertelyke droefheid, met welke dat verlies zyn hart bevangen, en de zware koude, die hy op de reize uitgestaan had, verzwakten zyne krachten zo zeer, dat hy in een gevaarlyke krankheid verviel: doch naauwlyks had hy dezelve gelukkig doorgegaan, of nam met zyne krachten ook zyn vlyt weder toe. Den 10. april verliet hy andermaal zyne magen en begaf zich naar Holland op reis. Alhier bezag hy de voornaamste plaatfen en steden, en maakte zich by de beroemste geleerden en kunstenars bekend. Te Delft onderhield hy een vertrouwden omgang met den heer *Leeuwenboek*, dien yverigen navorscher der natuur, en de wonderen, welke deze opmerkelijke man hem in de natuur aantoonde en die voor de ogen eerst zichtbaar werden, wanneer hy de kunst te baat nam, verwekten in den heer *Anderson* den edelen yver, om voortaan zyne ledige uren tot het onderzoeken der natuur ter verheerlyking des Scheppers te besteden. Te Leyden geraakte hy in gene mindere kennis met den beroemden Kunstenaar, den heer *Muschenbroek*, die de fraye luchtpompen en vergrootglazen gemaakt heeft. Van hier begaf hy zich ten tyde der vredehandeling van Ryswyk naar den Hage, alwaar het aanwezen van zyn vriend, onzen (door hem beleefden en noch vele verdere jaren zo waardigen) Burgermeester, den heer *Stampel*,

*Justitia custos rigidi servator bonesti:
In commune bonus.....*

bei-

V O O R B E R I C H T

beide de aangenaamste gelegenheid gaf, den grond te leggen tot de doorzicht en ervaarheid, die zich in de volgende tyden by gewigtige staats-aangelegenheden by hen zo zeer ten nutte van 't vaderland kenbaar gemaakt hebben. Ik kan alhier niet voorby gaan, twe zonderlinge blyken der Goddelyke bescherming ten opzichte van den heer *Anderson* by te brengen. Den 14. may had hy de eer, by zyn Excell., den heer Envoyé van *Schrottenberg* in den Hage te spyzen. Na den maaltyd reed hy met den zoon van dien heer naar Scheveningen, en bezag aldaar de zand-duinen, welke door de natuur zo wel geplaatst zyn, dat, zonder dezelve, het neder gedeelte van Holland door de zee overstroomt zoude worden. Aan zee stonden in dien tyd, uit hoofde der fransche kapers, enige stukken kanon geplant; gelyk zich ook werkelyk een onder hollandsche vlag vertoonde, die binnen 't bereik van een kanonschoot genadert zynde, terwyl zy van de duinen nedergekomen waren en langs het strand wandelden, de duinkerksche vlag ophyste en twe schoten op hen deed, zo dat de kogels digt voorby hun snorden; waarop zy achter de naby gelegen kerk vloden, en God voor zyne genadige bewaring dankten. Weinige dagen na dit voorval ondervond hy andermaal een doorstaande blyk der Goddelyke beschutting; want als hy, de wyze van kalkbranden naauwkeurig willende beschouwen, zich in een oven had begeven, die onder reeds aan 't branden was, zonk de turf onder zyne voeten in; zulks hy byna in den vollen gloed gestort en elendig omgekomen was. Ik ga andere voorvallen, by welke hy gelegenheid gehad heeft, zynen Almagtigen behouder te loven, met stilzwygen voorby, als onder anderen, dat hy in juny uit een zware krankheid verrees. In july bereide hy zich tot zyne promotie, en bequam den 8. Augusti 1697 te Leyden de hoogste waardigheid in de Rechten, na alvorens de *juramento Zenoniano* gedisputeert te hebben. Met deze waardigheid quam hy den 28. augusti in zyn vaderland terug, en schikte zich ten dienste van den Staat met eigenschappen, die denzelven nuttig en heilzaam waren.

Naauwlyks had hy zyne huishoudelyke zaken in orde gebragt, of begon de rechten der zulken, die in de burgerlyke zamenleving door de ongerechtigheid, de arglistigheid en wrevelzucht aangetast worden, te beschutten en te verdedigen; was een practisyn zonder eigenbaat, en toonde dat het hem meer om de rechtvaardigheid der zaak, dan om door schielyke middelen en streken ryk te worden, te doen ware. Dus verwierf hy niet alleen de liefde zyner Cliënten, maar ook de achting van die ter uitwyzyng zyner rechtsklachten zaten. De vaderen der stad waren ook welhaast bedacht, zich van de schrandtheid van dezen man tot een nader en algemener nut te bedienen.

VOORBERICHT.

nen. Hy zelf had toen befloten, gene waardigheden of ampten te bejagen, maar zyne aanftaande jaren aan de wetenfchappen in een fchrandere en vlytige ftilte toe te heiligen, ten welken einde hy het uitzicht en de hope had, 't gering getal van geleerde Domheren in Duitfchland met zyn perfoon te vermeerderen. Echter werd hy in den jare 1702 den 18. october tot fecretaris verkoren, in plaats van den toenmaligen licent. den heer *Heinrich Sillem*, die de plaats van den overleden heer protonotaris *Albert Schulte* lic. vervult had. Hy beklede dat ampt met veel roem, en zyne grote kundigheid in de belangen van den Staat maakte hem by de uitvoering der gewigtigfte befluiten noodzakelyk. De hoog wyze raad zag de verdienften van dezen wakkeren man meer en meer in, en hy werd den 19. november 1708 tot ene waardigheid verheven, welke niet dan aan mannen toevertrouwt word, die de buitenlandfche zo wel als de binnenlandfche belangen van den Staat volkomen kennen, en aan hoven van koningen het welzyn hunner medeburgeren bewerken konnen. Tot algemeen genoeg der ftad werd hy fyndicus, in plaats van den heer *Wolder Scheele*, J. U. D., welke acht jaren onvervuld gebleven was. Zyn arbeid in deze waardigheid nam dagelyks toe, en naar mate dezelve toenam, werd zyn yver tot 't gemeen welzyn des te groter. Mogelyk had men nooit meer zorgvuldigheid, nooit een reiner oordeel en fcherpzinnigheid befpeurt, als de heer *Anderfon* by de toenmalige netelige omftandigheden van 't gemene beft blyken liet. Het voegt alhier geenfints, het gordyn van een toneel van gebeurteniffen op te fchuiven, welke een eeuwige vergetelheid waardig zyn. De heer *Anderfon* beoogde alleen het gemene beft, bragt het aanzien van den raad met de verligting der burgery overeen, en had gelegenheid, door heilzame raadflaggen de ruft der ftad te helpen bevorderen, en de wetten, die door twedragt en onruft gekrenkt waren, in hunne kracht te herftellen. Zyne aanzienelyke en zwaarwigtige waardigheid van fyndicus beklede hy met een onvermoeide zorge, en zonder eige nut zynere familie vyftien jaren lang. De burgery zal noch na dezen het nut moeten roemen, 't geen uit de bemoeieniffen van dezen haren vader gedurende die jaren voortgevloeit is. In de waardigheid van fyndicus werd de heer *Anderfon* verfcheide malen in gewigtige aangelegenheden naar vreemde hoven gezonden: als in 't jaar 1711 den 6. augufti uit naam der ftad, aan wylen den koning *Fredrik* den IV. van Denemarken naar de grenzen; begaf zich den 11. dito naar Lenzen, en floot aldaar met de brandenburgfche, hanoversche en wolffenbuttelfche minifters een tractaat ten voordeele van den koophandel en de fcheepvaart. In 't jaar 1713 vertrok hy den 11. february naar Utrecht, en

* *

quam

V O O R B E R I C H T.

quam aldaar den 24sten aan. Zyn edele aart verworf hem welhaaft het vertrouwen van de keizerlyke, engelsche, fransche, spaansche, portugefche en andere hoge gevolmagtigde minifters, en hy bewerkte niet alleen het nut van zyne vaderlyke ftad, zo dat zy ook in het vredens traftaat befloten werd, maar zorgde ook teffens voor den vryen handel der gezamentlyke loffelyke Hanfeesteden. Dus had de ftad Hamburg door het fchrander en vernuftig gedrag van haren syndicus een zonderlinge ere. Na dat de vrede den 11. april tuffchen Engeland en Vrankryk getekent was, deed hy ene reize naar Amsterdam, den Hage, Leyden en andere plaatfen, zo om zyne verrichtingen, als tot voldoening zyner weetgierigheid in 't bezichtigen der bibliotheken, cabinetten van natuurlyke zeldzaamheden, apotheken, en andere buitenlandfche zeldzaamheden. Te Rotterdam ging hy den 17. july fcheep, en quam in een gevarelyken storm den 9. augufti te Antwerpen aan, bezichtigde vervolgens 't merkwaardigfte, zo van die ftad als de omliggende, en keerde voorts weder naar Utrecht, van waar hy den 17. feptember zyne terug reize eindelijk aannam, en niet voor den 4. juny 1714 te Hamburg terug quam, als hebbende zich zo wel aan het hanoverfche als brunswykfche hof enigen tyd moeten ophouden. Ik kan niet voorby als een verwonderenswaardig bewys van de vlyt en opmerkzaamheid van dezen man aan te halen, dat zyn geleerd dagregister van die reize, waarin hy door een fchrander voorbedachtzaamheid niets het geringfte van zyne Staatsverrichtingen fpreekt, meer dan 200 bladen groot is; hebbende daarin van dag tot dag enkel enige natuurkundige, geographifche, mechanifche, oeconomifche en andere merkwaardigheden, welke hy by de geleerden en konftenaars gezien had en vroed geworden was, aangetekent.

Bereids den 7. july 1714 moest hy weder naar het congres van Baden vertrekken, en was aldaar in zyne verrichtingen ten voordele van zyn vaderland niet min gelukkig, dan te Utrecht. De uren, welke hem zyne bezigheden overig lieten, bestede hy aan 't onderzoeken der natuur en de oudheden, en om zyne kennis hierin noch verder te brengen, doorreisde hy Zwitserland, en bezichtigde de wonderen der Alpen. Van deze reize vinde ik 30 bladen vol geleerde aanmerkingen door hem gefchreven. In het midden van october quam hy weder te Hamburg terug.

Hoe gewigtig ook tot hier toe de gezantschappen van den heer *Anderson* geweest waren, trad hy echter den 6. april van 't jaar 1715 in het aanzienelykste en gewigtigfte naar het hof van den koning *Lodewyk* den XIV. in gezelfchap den heer *Daniel Stockfleth*, toen raadsheer, en zedert burgermeester. De dood van dien monarch brak

V O O R B E R I C H T.

brak zyne verrichtingen af; echter had hy, na vele bemoeyingen, eindelijk den 27. september 1716 't genoegen, het voor Hamburg zo voordelig tractaat van koophandel met Vrankryk te sluiten. Gedurende zyn verblyf aan dat hof genoot hy het geluk, door de prinzen van den bloede en de vreemde ministers met een zonderlinge achting vereert te worden; ook gaven hem de *Hertog Regent* en *Madame* byzondere blyken hunner gunfte en toegenegenheid. Ligt kan men begrypen, dat hy in dat koningryk, 't geen de zetel der wetenschappen en kunsten is, zyne neiging tot dezelve voldaan zal hebben. Het bezichtigen der bibliotheken en verkering met de voornaamste geleerden en kunstenaars was in zyn ledige uren zyn tydverdrijf. Hy verkeerde vlytig met de geleerde benedictynen *Montfaucon* en *la Rue*, de heren *Fontenelle*, *Boivin*, *Geoffroy*, *Fussieu*, *Marraldi*, *Cassini*, *Winflow*, *Reaumur*, *Baudelot*, *Mabudel* en andere beruchte medeleden van de academie. De manufacturen, fabrieken, gesteentens, bergstoffen, en wat voorts de kunst en de natuur zienwaardig in dat ryk voortgebragt hebben, konden zyne weetgierigheid niet ontgaan. Ik zoude in staat zyn, de waereld uit zyne handschriften, welke van deze reize over de 100 bladen beslaan, uit de natuurlere, de tuigwerkkunde, de geographie en andere wetenschappen narichten mede te delen, welke zy even zo begerig als de reisbeschryving van een *Misson*, een *Tournefort*, en een *Keijser* ontfangen zoude. In dit tydperk des levens van dezen roemwaardigen man moet ik ook noch aanroeren, dat *George de eerste*, gloriged., welke noch als keurvorst hem in Hanover leerde kennen, zyne schranderheid in de Staatszaken hoog schattede, en zyne tegenwoordigheid zeer dikwerf by de geheimste beraadslagingen niet alleen verlangde, maar hem ook opentlyk verscheide malen geroemt heeft. Deze gunstige toegenegenheid ondervond hy noch, toen deze monarch vertrok, om bezit van den grootbrittannischen troon te nemen: want wanneer de verrichtingen van den heer *Anderson* door de dood van *Lodewyk* den XIV. aan 't franche hof afgebroken waren, liet zyne groot-brittannische majesteit hem door den geheimen raad van *Bernstorff*, welke dien vorst naar Engeland verzelde, ontbieden, om insgelyks derwaards te komen, en aan de raadslagen en besluiten van zyne majesteit deel te nemen. Hoe voordelig deze hoge koninglyke gunfte zo wel voor den heer *Anderson* als tevens voor zyn vaderland was, zag hy zich echter uit hoofde van byzondere omstandigheden verplicht, zich daar van te verschonen. De hertog *August Wilhelms van Brunswyk* schattede en beminde hem niet minder, en bragten zyne treffelyke eigenschappen te weeg, dat die grootmoedige heer hem tot zynen geheimen raad benoemde; doch onze syndicus sloeg deze

V O O R B E R I C H T.

deze ere en gunste beleefdelyk af. Hy beminde zyn vaderland , en wilde zich enkel ten nutte van 't zelve, en ter bevordering van zyn welzyn laten gebruiken. Ook beloonde hem zyn vaderland.

Den 5. february van 't jaar 1723 verkreeg hy de hoogste waardigheid der stad ; werd burgermeester tot algemene vreugde van de burgery, die hem in zyne veeljarige regering niet als een heer, maar als een vader geëert had, en in den jare 1732 de oudste in waardigheid, en, na de ordening der stad, *Generalissimus*.

Het zoude bezwaarlyk vallen, de zo vele fraye eigenschappen van dezen man in hunne volle grootte te beschryven. Des te meer wenschten wy , zyn uitstekend caracfter in de bondigste bewoordingen alhier te konnen ontwerpen , en zal het ons tot dat einde geoorlooft zyn, enige weinige regelen uit *Horatius* te ontleen en ons thans eigen te maken , om een burgermeester onzer stad af te malen, dien wy in vele opzichten met de beroemste romynsche konden vergelyken, en in wien de waarheid die eigenschappen erkent, welke de vleyery van *Horatius* aan *Lollius* toefchryft : want buiten kyf was een *Anderfon*.

*Rerumque prudens & secundis
Temporibus, dubiisque rectus
Vindex avaræ fraudis, & abstinens.
Ducentis ad se cuncta pecuniæ,
CONSULQUE non unius anni.*

Hoe veelvuldig ook de bezigheden waren , die met zyne waardigheid gepaart gingen, konden zy echter zyne heerschende neiging niet bedwingen, maar deed deze hem alles te boven stygen. Naauwlyks had hy de rust der huisgezinnen in zekerheid gestelt, naauwlyks het algemeen nut des vaderlands bezorgt, of hy ylde naar zyne talryke bibliothek, alwaar hy alles vond, wat zyne gelukkige vlyt begeerde, en daar hy alleen verquikking naar een afmattenden arbeid zocht. De oorsprong der duitfche sprake, de wetten en oudheden der Duitfchers, en de natuurkunde waren alhier hoofdzakelyk zyn aangenaamft tydverdryf. Zyne kennisse in de duitfche oudheden word door de beroemfte en grootfte mannen in die wetenschap zeer dikwerf geroemt. *Leibnitz* roemt hem uit dien hoofde menigwerf in zyne brieven aan onzen onsterffelyken *Fabricius*, en verlangt zeer zyne hulpe ter opheldering van de oude duitfche wetten. *Eckard* bekent, dat onze burgermeester hem in 't vervaardigen van zyn etymologifch Wörterbuch / of oorsprongelyk woordenboek der duitfche sprake, inzonderheid de behulpzame hand geboden heeft. Hoe hoog de grote kenner der oude duitfche sprake *Dieterich von Staden* zyne fcherpzinnigheid en oordeel in dit stuk waardeerde, meld ons de vlytige heer rector *von Seelen*. Nie-

V O O R B E R I C H T.

Niemand weigerde hy zyne vernuftige hulpe ; ook waren zyne geleerdheid en vermogens zyne bereidwilligheid gelyk. Wat enen aanzienelyken byftand hy den here *Sirenus*, fchryver van het *Dictionarium Anglo-Suebico-Latinum*, toenmaals predikant te Londen, en thans biffchop, geboden hebbe, roemt en betuigt deze zelf in de voorrede van zyn werk.

Behalven de hulpe, die hy aan andere geleerden leende, arbeide hy ook voor zich zelven, en bewyzen de door hem nagelaten handschriften ten overvloede. Onder dezen is het reeds ter drukpers gereed liggend *Glossarium Teutonicum & Allemannicum* het voornaamfte, tamelyk groot, en met de nyvrigfte zorg uitgewerkt. De daarin bewezen kenniffe van de noordsche fpraken, waaraan het *Schilter* en *Wachter*, onbenadeelt hunne verdienften, gemangelt heeft, ftrekt ten getuige zyner waardy. Het vervat hoofdzakelyk uitleggingen van de voornaamfte woorden, die by de fchryvers der middel-eeuw voorkomen. Behalven dit vind men onder zyne handschriften ook een groot boek *de Observationibus Juris Germanici, ad ductum Elementorum Juris Germanici* van wylen den heer *Heineccius*, waarin niet alleen de oude duitfche rechten uit de etymologie of oorfprong, de oudheden, en de daar toe behorende oirkonden beftit, maar ook de ftellingen van dezen onfterffelyken rechtsgeleerden verder uitgebreid, en hier en daar verbeterd worden. Velen zullen met my wenfchen, dat de wakkere zoon van den geleerden *Anderson*, dien hy na zyne wyze grondftellingen opgevoed, en die in zyne reizen door Vrankryk de roemwaarde gedachtenis van zyn vader alomme aangetroffen en ten voorbeeld gehad heeft, tyd en gelegenheid erlange moge, om de geleerde wereld niet alleen deze, maar ook de volgende werken uit zyne handschriften te leveren : als inzonderheid zyne geleerde aanmerkingen over het *Jus feudale*, het *Jus publicum* en het *Jus statutarium Hamburgense*. Zyn oogmerk hierin ftrekt, om de wetten en rechten hoofdzakelyk uit hunnen oorfprong op te helderen, waar door dezelve by de uitlegging en 't gebruik geen gering licht bygezet word. De menigvuldige bezigheden der waardigheid van onzen burgermeester hebben hem alleen verhindert, die aanmerkingen in druk te geven. Uit dezelve oorzaken is het *Glossarium Linguae veteris Saxonicae*, 't geen wylen de geleerde gereformeerde predikant te Bremen D. *Gerhard Meyer* (dien men van den beroemden breemschen lutherschen godgeleerden en fuperintendent van denzelven naam wel onderscheiden moet) op aanraden van *Leibnitz* op zich nam, blyven liggen. De onvermoede dood van den fchryver ftaakte de volvoering van dit werk ; echter ontvlood het het noodlot, 't geen gemeenelyk zodanige fchriften ondergaan, namelyk, of in handen van onnozelen of

VOORBERICHT

weetnieten, of in die der nydige manuscripten-jagers te vallen, welke dezelve tot afbreuk der wetenschappen in stof en vergetelheid begraven. Onze heer *Anderson* werd 't zelve magtig, en doorbladede het onleesbaar en uit enige banden bestaande manuscript met zo grote zorgvuldigheid, als de schryver zelf het ontworpen, en hy moeite gehad had, het van zyne erven te kopen. Hier en daar verrykte hy het met zyne geleerde aanmerkingen, en het zoude zekerlyk de waereld reeds voor ogen liggen, zo de menigvuldige bezigheden der stad onzen burgermeester vergunnen wilden, 't zelve in meerder orde te brengen, en voor een bestipte afschryving en druk te zorgen. Dit zo even gemeld *Glossarium Linguae veteris Saxonicae* moet met het hier boven aangeroerde *Glossarium Teutonicum & Allemannicum* niet vermengt, noch voor één werk gehouden worden, als welk laatste onzen *Anderson* alleen toebehoort. Ik ben verplicht, deze algemene erinnering te doen, vermits ik uit enige schriften, welke my onder 't oog gekomen zyn, bescpeurt hadde, dat deze werken onder een vermengt, of ook voor een en 't zelve gehouden worden.

In den aanvang van dit verhaal heb ik van de vaardigheid van den heer *Anderson* in de oosterfche talen gewag gemaakt, waarvan ik niet nalaten kan, een byzonder bewys by te brengen. Toen zich de czaar *Peter de eerste* in Holland bevond, en de heren Staten Generaal bevolen hadden, dien monarch, aan te wyzen al wat men in hunne provinciën merkwaardig aantreft, gaf de heer *Anderson* zich voor een Griek uit, wiens taale hy vlug sprak, ten einde in 't gevolg van den keizer alles onverhindert te kunnen beschouwen. Zyne neiging voor die talen bleek ook in zyn gantsche leven, nadien hy by zynen arbeid des zondags na 't bywonen van den opentlyken godsdienst zich altoos met de grondtalen der H. Schrift bezig hield, en allerly spraak-kundige en natuurkundige aanmerkingen over dezelve aantekende, welke noch voor handen en niet minder den druk waardig zyn. Eindelyk behoort tot de schriften van dezen geleerden man de tegenwoordige *Beschryving van Island, Groenland en de Straat Davis*. Nopens den inhoud en het oogmerk derzelve, wyze ik den lezer naar de bescbeide voorrede van den schryver, voegende 'er enkel by, dat men daarin niet enkel zyne grote geleerdheid, maar ook zyne rechtgezintheid aantreffen zal, nadien hy allenthalven zyne betrachtingen over de aanbiddelike wegen der voorzienigheid in de onderhouding der waereld en der menschen uitgestrekt heeft. Dus verre gaan zyne schriften. Ik zwyge van de veelvuldige geleerde briefwisseling, welke hy met de beroemste mannen in en buiten Duitschland onderhield.

Een ieder schattede zich gelukkig, in kennis te zyn met een man, wiens omgang ten uiterste voordelig was, en gantsche geleerde genoodschap-

V O O R B E R I C H T

schappen zогten zyne vriendschap. De keizerlyke *Academia Naturae Curiosorum* verkoos hem in den jare 1731 buiten zyn aanzoek of weten tot haar medelid. Dewyl de ervarenste kenners der natuur vrienden van onzen burgermeester waren, viel het hem te ligter zyn uitgelezen cabinet van natuurlyke zeldzaamheden volkomener te maken. Hy ontzag gene kosten, uit de drie ryken der natuur te verkrygen, al wat tot sieraad en volkomenheid van 't zelve diende; doch was geenzints onder 't getal van hun, die meer op de veelheid dan het nut zien, en zonder verkiezing of orde alles zamen rapen. In de aanlegging volgde hy de natuur: gelyk dezelve haren rechten loop houd en hare werken van tyd tot tyd tot rypheid brengt, vind men dezelve ook in dat cabinet voor ogen gestelt. De homberg'sche stenen, waarvan hy meer als 1000 gedurende zyn verblyf te Parys magtig geworden is, strekken 'er in tot een groot sieraad. Deze zyn gezamentlyk copyen van de *Gemmae*, welke in de koningl. cabinetten gevonden worden, en over welke hy teffens geleerde aanmerkingen geschreven heeft, die door anderen noch niet in acht genomen zyn. Ik mene van zyne verkiezing en schikkingen genoeg te roemen, wanneer ik slechts zegge, dat de onlangs overleden heer *von Heucher* dezelve tot monsters genomen heeft, toen hy het koningl. pool'sche en keurvorstel. saksische cabinet van natuurlyke zeldzaamheden te Dresden oprechten wilde. Dewyl de roem van 't cabinet van dezen heer *Anderfon* zich alomme uitgebreid had, reisde niet ligt een vreemdeling, die dusdanige zaken wist te waarden, door Hamburg, zonder zynen zeldzamen voorraad gezien te hebben. Onze burgermeester was door zyne aangeboren minzaamheid nooit iemands verlangen hinderlyk, en zy, welke by hem geweest waren, wisten niet, of zy de verstandige verkiezing van den bezitter van zo uitgelezen wonderen der natuur meer dan de heuschheid en bereidvaardigheid, met welke hy hun alles toonde en beschreef, roemen zouden. In hunne verhalen getuigden zy altoos zo wel het een als ander.

Gelyk de voorrechten van onzen burgermeester in de opentlyke bezigheden van zyn ampt en in de geleerdheid groot en pryswaardig waren, toonde zich ook zyn voorrang in zyne huishoudelyke omstandigheden. Hy nam in den jare 1700 den 17. may tot zyne echtgenote *Margaretha*, de deugdryke dochter van den heer *Peter Westermann*, toenmaals decan by 't hoog-stift alhier, welke hem echter te ontydig en te vroeg met ene by hem verwekte dochter door de dood ontrukt werd. Het huwelyk, waar in hy vervolgens den 4. december 1702 trad met de oudste beminde dochter van den verdienstryken heer *Peter von Lengerken*, voormaals burgermeester dezer stad, was zo wel duurzamer als vruchtbaarder, en vermeerderden zyn huisgezin met elf

V O O R B E R I C H T.

elf telgen uit dezen gelukkigen en vergenoegden echt. Van hunne volmaakte opvoeding en ware vaderlyke voorzorge voor dezelve, strekt de enigste zoon van den geleerden heer doctor tot het dierbaarste getuigenis, en leveren daarvan ook de gelukkige echtgen van vier zyner aanminnige en deugdryke dochters volkome blyken. Die de aanzienelyke heren schoonzonen van onzen burgermeester, den zo beroemden als ervaren heer koopman *Nicol. Present*, den hoog geleerden heer licentiaat *Conr. Dieter. Volckmann*, den zo zeer wakkeren, beminden en hoog geïerdeerden heer licent. en amts-verwalter te Bergedorf *Joh. Otte*, en den insgelyks ervaren heer koopman *Wichmann Lastrop* kent, zal deze waarheid gaarne bevestigen. De beide noch ongehuuwde juffers, dochters van onzen burgermeester, zyn nietmin vruchten van een vernuftige en zedelyke opvoeding.

By al 't geen alhier, zonder de waarheid door vlyery te verheffen, gezegt is, zal ik ten besluite des levens van dezen beroemden man een kort ontwerp van zyn karakter voegen. Zyne geleerdheid blinkt in zyne schriften uit, en de plaatsfen van ere, die hy bekleed heeft, zyn beloningen van zyne verdiensten geweest. Zyn gantsche leven was een aaneenschakeling van deugd en godsvrucht, die met gevoelens gepaart gingen, welke de waardigheden niet inboezemen konnen. Hy hield het voor iets wanvoegelyks, slechts een ogenblik, 't geen nuttelyk besteed konde worden, onnut te verspillen. Het was verre beneden hem, zich een lafhartige rust en het walglyk vergenoegen, 't geen dezelve verzelt, te weeg te brengen, en daar door het levendig vergenoegen van den arbeid, en de edele te vredenheid te verliezen, welke de zulken, die waarlyk groot zyn, leert voor anderen te leven, te arbeiden en te sterven. Gene toevallen waren in staat, de stille rust zyner ziel te storen, dewyl hy met een christelyke opmerkzaamheid dezelve steeds afwachte. In zyn gedrag vermengde zich niets vergramts, verstoorts, gemelyks noch verdrietigs, ja zelfs de zulken, welke zyne rechtspraken aanhoren moesten, bevonden, dat alleen de gerechtigheid en geensints de rechter 'er deel in had. Zyn omgang was zyne zinspreuk, *Droit sans artifice*, dat is, oprecht zonder streken, ten vollen overeenkomstig. Zyne bescheidenheid, minzaamheid, heuschheid, mildadigheid en oneigenbatige zorgvuldigheid voor 't welzyn zyner vaderlyke stad zal by dezelve in een onsterffelyk geheugen blyven. Zyn einde was zyn roemwaardig leven gelyk, en gelyk hy zelf in de geringste dingen groot was, was hy niet minder in dezen groten en gewigtigen overgang naar de eeuwigheid. Hy beval zyne ziele met een vrolyk en gerust geweten zynen Schepper en Heiland den 3. may 1743 in het 70ste jaar zyn's roemryken levens.

Hamburg den eersten October 1746.

Z***.

B E.

BESCHRYVING

V A N

Y S L A N D.

THE
LIBRARY
OF THE
MUSEUM OF
COMPARATIVE ZOOLOGY
AT HARVARD UNIVERSITY
Cambridge, Mass.

BESCHRYVING

VAN

YSLAND.

§. I.

Et eiland YSLAND, 't geen tamelyk hoog in Ylands
de Noord-Zee legt, en den koninglyken deen-^{legging}
schen scepter onderdanig is, zoude, volgens ^{en groot-}
het gemeen gevoelen, ontrent zeventig deen-^{te}
sche mylen lang, en een en veertig breed zyn.

§. II. Het is een van de grootste noordelyke Is vol
breuk-stukken der waereld, die weleer, en klippen.

veelligt ten tyde de Almagtige het aardryk om de aanwassen-
de zonden van het menschelyk geslacht verdorf, door een bo-
vennatuurlyk vermogen ontstaan zyn; aangezien het daar van
noch vele en blykbare bewyzen uitlevert, nadien het niet al-
leen van ene zeer vreemde gestalte is, en de geleden scheuring en
onheerbare breuk genoegzaam aanwyft, maar ook aan alle zy-
den omgeven door een grote menigte afgescheurde kleine blind-
de, of zich even boven water vertonende KLIPPEN, die der-
halven in de noordsche tale SCHEREN heten, met vele HOL-
MEN; dat is, kleine uitstekende GROENE, doch ONBEWOONDE
eilandjes, en noch GROTER BEWOONDE eigentlyk zogenaam-
de EILANDEN; behalven ook van binnen of over zyn gantsch
oppervlak vervult met hoge, ruwe, afgebroken en style ber-
gen, of veeleer steenrotzen, die gedeeltelyk door nimmer
smeltend sneeuw en ys vele vademen hoog bedekt zyn (a).

A 2

Wes-

(a) Die hoge rotzen, of veeleer hunne hoogste toppen en spitsen, wel-
ke jaar uit jaar in met sneeuw en ys bedekt zyn, noemen de Yslanders, ge-

Weshalven het ook in het midden voor menschen t'eenemaal onbewoonbaar bevonden word, en niemand zich 'er in waagt, ten zy, 't geen nochtans zeer zelden en alleen in een wanhopig geval geschied, een openbaar groot misdadige, of ander booswicht, zich voor de verdiende gerechtelyke straf aldaar een korten tyd verschuilt, en in de hollen der bergen een elendig en kommerlyk leven leid.

Zonder
gebaan-
de We-
gen.

§. III. Hier by komt noch, dat het eiland zo vol is van rotsbrokken en steenhopen, die van jaar tot jaar gedeeltelyk murw gebrand, gedeeltelyk los geweekt, en mitsdien nederstortende, vervolgens door de drift van het bergwater en de gesmolte sneeuw en den regen, zich alomme zodanig verspreiden, dat de wegen geheel onbruikbaar zyn; invoegen men nergens met wagens en karren kan ryden, maar op de meeste plaatsen alleen te voet moet gaan, en op de beste niet dan bezwaarlyk te paart voortkomen kan; weshalven men ook, om
niet

lyk uit de geographische kaarten blykt, *Joekel* of *Joekul* (conf. *Gudm. Andree Lexic. Island.*) van het oude noordsche woord *Joekul* of *Joekle*, 't geen (*juxta Verel. in Indice Scyth. Scand.*) BEVROZEN WATER, doch inzonderheid *Nives illas perpetuas in Norwegie & Islandie montibus nunquam liquescentes* (in *Specul. scil. Regio*) beduit, en tot op dezen tyd door onze saxische en hartzische berglieden, offchoon zy zelven het niet verstaan, niet ten onrechte gebruikt word, als zy het *VITRIOL WATER*, 't geen in enige verwulfsels, of natuurlyke grotten der kopergroeven uit de stenen gesypert, en 't zy in ahangende groene en blaauwe yskegels, of in diergelyke op den grond staande pyramiden zamengestremt, of als zamengevrozen is, inzonderheid *JECKEL* of *JECKELGUT* noemen, in onderscheiding van ander *Vitriool*, 't geen zy in hunne bergtaal *ROSENGUT* heten. 't Welk den zulken niet vreemt kan voorkomen, die weten, dat de bergwerken in de noordsche landen veel vroeger dan in Duitsland begonnen zyn. *vid. Loccen. Antiquitt. Sueo-Goth. cap. 17.* En het is bewyselyk, dat de daar toe vereischte kennis van dezen allereerst naar Duitsland gekomen, doch by ons verder goeoffent en door den tyd zodanig verbeterd is, dat de Noordlanders zedert weder by ons ter schole moeten gaan; weshalven de Zweden de duitche bergwerktal thans in de meeste dingen overgenomen hebben, ten getuige van 't welke ik my gedrage tot de intreereden, door *P. O. Wollenius* onder de voorzitting van *A. Grönwald* in den jare 1725 te Upsal gedaan, geintituleert: *Argentifodine ut & ut-bis Salanæ delinatio.*

niet te struikelen of te vallen, in het ryden en gaan alle mogelyke voorzichtigheid te gebruiken heeft; want zich niemand de moeite van opruiming geeft, vermits, gelyk merendeels in alle woeste en akelige gebergten, de inwoonders weinig gelegenheid of aansporing tot reizen hebben.

§ IV. Uit de gezegde gesteltenis van het eiland spruit dan ook, dat het niet zeer volkryk is, en slegts aan het zeestrand, niet boven 4 of 5 mylen diep in 't land, bewoonde dorpen gevonden worden, (want men naar vlekken of steden niet vragen moet) die merendeels uit enige weinige verstrooyde huizen bestaan, welke wyd genoeg van elkander gelegen zyn, vermits ieder boer gebouwt heeft, waar hy wilde; dat is, ter plaatse hy een stukje bequaam weiland vond, van 't welk hy rondom zyne woning zich zo veel toeëigende en naaste, als hy vermeinde, voor zich en de zynen nodig te hebben en te kunnen beheren. Op gelyke wyze word ook noch van tyd tot tyd, als iemand zulks goedvind, zonder enig opzicht en orde gebouwt, waar door de verstroying en wanstalte steeds toeneemt.

§ V. De verdere oorzaak en reden, waarom dit eiland zo weinig bewoont word, is, dat het, vermits zyne inwendige gesteltenis, van tyd tot tyd grote en verschrikkelyke verwoestingen onderhevig was en noch is: want nadien het genoegzaam slegts een enige rots, en dus de grond in de dalen zo wel als van de bergen van een kluisachtige of holle hoedanigheid is, en een grote menigte allerly vuurvattende bergstoffen in zich bevat, is het tot aardbevingen zo geschikt en bequaam, als enig land op den aardbodem; weshalven ook dikwerf hier en daar grote en zonderlinge aardbewegingen bespeurt worden, waar van een ooggetuige my ene zo merkwaarde als zeldzame gebeurtenis verhaalt heeft. In den jare 1726, zo ik my niet vergisse, geschiede het, dat by Schage-strand (in het noordergedeelte) in enen nacht door ene hevige aardsehudding een tamelyk hoge berg zo diep wegzonk, dat in deszelfs plaats een groot diep meir ontstond, waar tegen ten zelven tyde een meir, anderhalf myl van daar gelegen, ('t geen de inwoonders voor

Is Aardbevingen onderhevig.

grondeloos hielden , niet flegts t'enemaal uitdroogde , maar ook zyn bodem te gelyk zo hoog opgeheven werd , dat het thans hoger dan het oude daaromtrent leggend land staat: Ene gebeurtenis , die denkelyk ten tyde der Zondvloed vele haars gelyke gehad heeft.

De grond is vol
Zwavel
en Salpe-
ter. §. VI. Doch gelyk alzulke aardbevingen niet wel zonder hoofdzakelyke medewerking der onderaardsche vuren te begrypen zyn, gaan dezelve, als zy hier voorvallen, ook gemenelyk met geweldige en zeer schadelyke vuurbraken verzelt. Allereerst zal ik van de AARDBRANDEN spreken. Men heeft flegts de bovenste laag der aarde te ontbloten , of een vierde deel van een elle diep te graven, om terstond een grote menigte zo wel klompswyze ZWAVEL, als veel SALPETER te vinden, waar door niet alleen de vruchtbaarheid van den grond in 't algemeen grotelyks vermindert word, maar ook niet zelden door inwendige schokking en stoting der yzerachtige zwavelkyen aanstekingen ontstaan, die in helle vlammen uitbarsten, onder of langs de aarde voortlopen , en nu eens groter , dan eens kleiner landstreken zodanig uitbranden en verderven, dat dezelve t'enemaal verfterven en voor eeuwig onvruchtbaar worden; waaruit eigentlyk te begrypen is , 't geen Deut. XXIX. v. 23. gezegt word : DAT DE HERE DE GANTSCH E AARDE der verbrande steden met ZWAVEL EN ZOET VERBRAND HEEFT, DAT ZY NIET BESAAIT KAN WORDEN, EN GENE SPRUITE ZAL VOORTBRENGEN. Noch voor weinige jaren; namelyk , in den jare 1729, ontstond onvermoed een diergelyke aardbrand in het noorder gedeelte van het eiland, en wel in het district *Huuswick*, waar door het dorp *Myconfu* zodanig vernielt werd, dat het vruchtbaar land, kerken en huizen, beneffens schapen, paarden en rundvee te gelyk tot asche verbrande, en de vlam zo gezwind voortliep, dat de menschen naauwelyks door de snelste vlucht hun leven redden konden. Ook stonden te gelyk zes nabyleggende kerspels in het grootst gevaar , door dien brand geheel verdelgt te worden; doch door de genadige bestiering van God , die te midden van zynen toorn des ontfermens gedachtig is, bleef

bleef het by drie, en werd het vuur, 't geen door geen menschen raad of hulpe te lesschen was, door een zeer dikken nevel en zwaren regen gelukkig gebluft (*b*).

§. VII.

(*b*) Zodanig een aardbrand ontstond uit zich zelven in den jare 1732 op het zogenaamd *Jan-Mayen eiland*, 't geen, gelyk ons eiland, ook een der noordfche waereld brokken, en het zelve t'enemaal gelyk is, hoewel gantsch onbewoond en unbewoonbaar; zynde gelegen ontrent Spitsbergen en Groenland, en volgens de giffing der schippers 6 duitsche mylen lang, doch niet merkelyk breed, strekkende zich uit het zuid westen naar het noordoosten, en zynde alomme met kleine en grote naakte klippen of rotzen bedekt. Aan zyn noordelyk einde verheft zich de Berenberg, dus genoemd naar de menigte Beren, die weleer aldaar gevonden werden, tot zodanig ene hoogte dat hy, als de lucht met wolken bezet is, met zyn kruin boven de 'er omdryvende beneden wolken reikt, en by helder weêr, volgens de verzekering der schippers, 32 mylen ver gezien kan worden. Hy is, gelyk de overige, geheel kaal, zonder kruid, lover of gras, boven altoos met sneeuw of ys bedekt, en alleen aan den voet bewassen met Lepelblad, Zuring en diergelyke, de voorby varende Groenlandsvaarders zo nodige artzenyen, door de goddelyke wyze en goedertierne weldadigheid voortspruitende uit de mest van de onbeschryffelyke menigte hier nestelende strandvogelen, die azende op de vele Meerkrabben en Garnaten, welke zich op de gronden onthouden, door hunne mest een dunne mos- en aardkorst te weeg brengen. Drie mylen zuidwaards van dien berg lag den 17. may van den jare 1732 door tegenwind een naar Groenland varende schipper, genaamt Jacob Jacobsz Laab, met zyn schip, als wanneer onvermoed onder uit den berg op verscheide plaatsen grote vlammen uitbarsteden, die als een hevige blixem heen en weder schoten, verschrikelyke slagen als een zware donder volgden, en eindelyk een zware en dikke damp gezien werd, waar over de schipper in de grootste angst en bekommering geraakte, vermits hy met zyn schip van daar wyken, noch weten konde, wat gevolgen die ontbranding zoude hebben; doch de brand duurde slegts een etmaal. gelyk de schippers spreken, dat is, 24 uren, zonder dat de berg zich boven opende, veelmin stenen of iets diergelyks uitwierp; echter bleef de dikke en zwarte rookdamp tot den 21. van dezelve maand aanhouden, wanneer de wind veranderde, en de gemelde schipper van daar zeilde; doch hem beving een nieuwe schrik, vermits 15 mylen naar zyn vermoeden, van het eiland een zo grote menigte nagevolge affche op zyn schip viel, dat de zylen daar van zwart geverwt schenen, en het scheepsdek zeer dik van 't zelve bedekt was; duchtende hy in den beginne, dat onder die affche veelligt glimmende kolen of andere vuurvattende bergstoffen vermengt mogten zyn, die zyn geteert schip zouden konnen in brand steken; doch nadien hy dezelve, hier en daar bevoelende, koud bevond, en ook door het byhouden van een brandende kaars bespeur-

Mitsdien
zyn 'er
vele
vuur-
braken-
de Ber-
gen in.

§. VII. Daar en boven zyn de BERGEN wegens de te voren gezegde en noch meer andere inwendige eigenschappen (c) ter ontbranding noch meer en dikwils zo bequaam als gereed. Ja zy zyn het zelve, die gemeenlyk het begin der aardbranden veroorzaken. Mitsdien ziet men zelden op Ysland andere, dan uitgebrande bergen, aan en om welke men bequaam de werkingen en overgebleven tekenen van een vorigen brand bespeuren kan. Alomme is geen gewoon zand, als op andere plaatsen, maar slegts oude asche en verbrande steenstof te vinden: en noch hedendaags ontstaan niet zelden in 't gebergte vervarelyke VUURUITBERSTINGEN, 't zy de oude voormalige vuurbraken, na met den tyd inwendig een nieuwe voorraad van brandstoffen verzamelt te hebben, onvermoedelyk weder in beweging geraken en zich beginnen te ontlasten (d), of 't zy ook nieuwe bergen, die te voren noch niet gebrand heb-

speurde, dat niets vlamvattende onder die asche vermengt was, schepte hy nieuwen moed, en deed de asche met water van zyn schip spoelen, waar mede zyn volk zich, nadien gestadig nieuwe en meerder asche viel, 5 goede uren moest bezig houden. Ik heb iets van die asche bekomen, die licht graauw en zacht, doch, door het vergrootglas beschouwt, met vele tedere zandkorltjes of veeleer doorzichtige brokjes vermorfelde steenen vermengt is. Twe weken 'er na quam een ander schipper, genaamt Aliche Payens, landsgenoot van den vorigen, die iets van dat ongehoort geval verstaan had, aan het eiland; moed en nieuwsgierigheid genoeg hebbende, om ontrent den brand aan land te stappen, en alles naauwkeurig te beschouwen, zonder nochtans te kunnen ontdekken, dat de berg zelf ergens geborsten, noch 'er iets uitgevlogen of uitgeworpen was; hebbende alleen den gantschen grond 2 mylen wegs zo hoog met asche bedekt gevonden, dat hy 'er ter helfte van zyne benen door moest gaan, en vervolgens vermoeit weder naar zyn schip keren.

(c) Hier van maakt *Olaus M. Hist. Gent. Septentr.* reeds gewag, als hy *Lib. II. Cap. 2.* zegt: *In Islandia montium situm & naturam esse singularem, scil. in eorum vertice nivem quasi perpetuam & in basi ignem sulphureum continuative sine sui consumptione exardescentem.*

(d) 't Geen zich te voren dus toegedragen moet hebben, gelyk men uit den aangehaalden *Olaus* ter gemelde plaats bespeurt, alwaar hy ichryft: *in multis locis torridæ voragine cum cinere apparent, montium combustorum. & vallium, quæ iterum tacitis incrementis sulphureis succrescentibus quasi circulari temporum spatio disponuntur ad combustionem.*

hebben, met een hevigen slag vaneen bersten, en door hunne uitwerping alles doen schrikken en beven; waar by koomt, dat niet slegts de haastig smeltende grote ys- en sneeuwbedekzelen met een verschrikkelyk geweld stroomswyze nederstorten, en alles, wat naby en omlegt, overstromen, maar ook te gelyk de navlietende gesmolten mineralen en brandstoffen, 't geen zy aan vee, menschen, huizen enz. onderweg ontmoeten, inzwelgen en medeslepen, en mitsdien de beide schadelykste elementen, vuur en water, met vereent geweld het land voor eeuwig in den grond verderven, en niet dan diep uitgespoelde groeven of sleuven nalaten. Men zwyge van de verwoesting, die de uitvliegende en wyd en zyd gedreven puim- en andere stenen, benevens de noch verder stuwende grouwelyke menigte asche vele mylen wegs aanrechten. Op die wyze geraakte in den jare 1721 over de *Portlands-baay* een berg, die te voren niet gebrand had, eensklaps in een hevigen brand, als wanneer niet alleen vele vlammen en stenen uitgestoten en rondom geworpen, en te gelyk ook de te voren gezegde vrezelyke werkingen en zeer schadelyke vernieling van een grote streek lands veroorzaakt werden, maar ook daarenboven dit zeldzaam geval gebeurde, dat, toen de berfing geschiede, door het geweld der uitbrekende en uitgezette lucht een groot gedeelte van den berg, 't geen te zwaar was, om opgeligt te worden, op zyde en niet slegts een gantsche myl wegs langs het eiland tot aan het strand, maar zelfs noch een myl verr' in zee voortgeschoven, en aldaar neder gezet wierd, alwaar het, onaan gezien de diepte, in den beginne wel 60 vademen boven het water uitstak, en aldaar merendeels noch staat (*e*). Toenmaals werd de asche door den wind niet alleen over het gantsche eiland, maar noch enige mylen verder in zee op een zeker schip, en dus meer dan 30 mylen gedreven. Gedurende drie

(*e*) Van diergelyke verwonderenswaardige voortrukkingen der bergen en rotzen word een voorbeeld gevonden in *Kircherus onderaardsche wereld*, IV. Boek 2. hoofdst. C. 10. §. 2. en de *Miscell. Physic. Med. Mathematicum*, van den heer D. Buchner d. 1728. Jan. p. 818 seqq.

drie dagen was de lucht zodanig met asche en damp vervult, dat men de zon niet zien konde. Al de gedroogde visch, die zich toen op het eiland bevond, werd daar van geheel zwart en onbruikbaar, ja in de twee naastvolgende jaren werden door die asche, of veeleer door de 'er mede vermengde scherpe rotsbrokjes of zand, gelyk boven by den brand op *Jan Mayen eiland* aangemerkt is, zo verre het land en de weiden 'er van getroffen waren, de paarden en het hoornvee de bekken doorkorven en verdorven, en nadien het vuur ook het lage land, aan den voet van den berg leggende, aanstak, liep de brand alengs onder de aarde 18 mylen wegs voort, en duurde jaar en dag, aler dezelve ophield.

Van den berg Hecla. §. VIII. Ondertusschen houd de Berg HECLA, weleer wegens zyne zeer geweldige en vele eeuwen achter eengeduurde vuurbraking zo zeer berucht, zich zedert enige jaren geheel stil. Nochtans zyn de inwoonders niet zonder reden beducht, dat hy zich, om zo te spreken, slegts herhaalt, om vroeg of laat tot hunne schaden weder des te grimmiger te woeden. Ik had gemeent, van zyne toenmalige gestalte en omstandigheden iets nader uit te vorschen; doch men heeft my verzekert, t'enemaal onmogelyk te wezen, op denzelven, men zwyge tot aan deszelfs opening of keel, te klimmen, door de gedeeltelyk uitgeworpen en gedeeltelyk nedergeestorte ontelbare rotsbrokken en de uitgespoelde groeven en sleuven, ten tyde zynner storting of uitgussing veroorzaakt, die te gevaarlyker zyn, vermits dezelve met loos sneeuw of bros ys zyn gevult.

Van een driemaal 's jaars ontbrandend Meir. §. IX. Ongevaar een halve myl van den Hecla legt een zoet, steeds WARM, en in den winter noch WARMER MEIR, 't geen, volgens het bericht der inwoonderen, de zeer zeldzame eigenschap zoude hebben, van jaarlyks op drie onderscheiden tyden van zelve te ontfteken, gestadig 14 dagen lang met helle vlammen te branden, en na hare lessching noch enige dagen sterk te dampen of te roken. Myn koopman, die alleen om dat wonder verschynzel met eigen ogen te beschouwen, eens naar dat meir gereift was, heeft, nadien hy enige dagen te laat quam, wel gene vlammen, doch echter gelyk als

als ene zware rook aangetroffen. Het smert my niet weinig, dat ik, behalven het geen ik van dien man verstaan heb, niets van dat brandend meir en zyne verhaalde omstandigheden heb kunnen ervaren, nadien dezelve zo zeldzaam en aanmerkelyk zyn, dat het te wenschen ware, dat een natuurkundige, met de vereischte bequaamheden begaafd, het bezichtigde, en zo wel de gesteltenis van het omleggend oord, benevens de onderaardsche bergstoffen of mineralen, als het meir en zynen bron, benevens den eigentlyken tyd en de gesteltenis van het weér, wanneer de ontsteking geschied, met naauwkeurige opmerking onderzocht; want ik my verzekert houde, dat daar door een menigte dingen ontdekt zouden worden, die de gevallen, betreffende de mineraal en warme bronnen, de zo dikwerf op enige plaatsen tot helle vlammen wordende dampen, en diergelyken, een nieuw licht zouden kunnen byzetten.

Inmiddels, nadien het my gedane verhaal alle waarschyne- Deszelfs
lykheid en myn verhaler alle merktekenen van een oprecht man natuur-
heeft, zal ik, zo verre de my bekend geworden omstandighe- lyke
den aan de hand willen geven, myne geringe, doch natuur- ken.
kundige gedachten, over de oorzaken der aangehaalde zeld-
zaamheden, anderen ter proeve en verbetering openleggen. Het
gebeurt elders, gelyk by naauwkeurig onderzoek van de ver-
meende en beruchte *Fontaine brulante* naby *Grenoble* in 't *Dau-*
phiné (f), en de ontstoke bron in *Lancashire* in *Groot-Brittannien*
(g) gebleken is, dat niet het water, maar de zwavel-dampen,
die uit den omleggenden grond ongemerkt opsteigen, zich zel-
ven aansteken, of door een licht laten aansteken, en in helle
vlammen branden. Nu is uit de gegronde natuurleer van den
voortreffelyken natuurkundigen heer Wolff (b) bekend, dat
de

(f) 't Geen gene fontein, maar een klein stuk lands is, alwaar men ene
lichte vlam, die van brandende brandewyn niet ongelyk, uit de dode rot-
zen van vergane schalie of ley ziet slikkeren, en in de lucht vergaan. *Hif-*
toire de l'Acad. des Scienc. à Paris d. 1699. p. 24 sq.

(g) *Philosoph. Transact. No. 26. p. 482 ff.*

(b) Inzonderheid het II. deel zyner Proefnemingen, §. 142.

de opstygende zwaveldampen, zo lange zy gering en dun zyn, ongemerkt uitwaasselen; dat is, door hunne ligtheid in de lucht alengs hoger stygen en zich verdelen; doch wanneer zy zamen gepakt en dicht genoeg geworden zyn, van zelve ontfeken, en helle vlammen uitwerpen: mitsdien besluit ik, dat by het yslandsche meir alles aankomt op zwavelertzachtige en diergelyke dampen, die uit de gronden en oevers door het water opdringen, welke, zo lang zy slegs in gering getal en spaarzaam voortkomen, zonder dat men zulks bespeurt, gelyk als verdwynen; doch zo dra zy van tyd tot tyd een genoegzame menigte verzamelt en uit de omleggende aardholten weder zulk een toevoeging bekomen hebben, dat zy dicht genoeg geworden zyn, zich ontfeken, en in lichte vlammen geraken, waar toe ongetwyffelt ene over het meir hangende vochte nevelige lucht veel toebrengt: aangemerkt niet alleen de natuurkennis ons leert, dat ene vochte dikke lucht de dampen te gelyk verdikt en de verdere opstyging belet, maar ook de ervarenheid wegens de bovengenoemde fransche bron toont; weshalven deszelfs grond in den winter en by ene vochte lucht sterker brand, dan in den zomer, waartegen het dikwerf in den heetsten tyd (die, gelyk bekend is, ene tegenstrydige werking heeft, te gelyk de dampen verdunt en vaneen dryft), van zelf ophoud te branden (i). Gelyk dan ook voorts zeer natuurlyk is, dat als de voorraad der zwavelachtige en andere dampen, die uit den grond toevloeyen, verteert word, en het gevolgelyk de vlammen aan voetzel ontbreekt, dezelve noodwendig verflaauwen moeten; niet anders, dan gelyk de vuurbrakende bergen maar alleen woeden, als genoegzame brandvoorraad in hunne ingewanden gevonden word, doch, zo dra

(i) Dergelyken ook aan de gestadige aardvlamming van den berg *Pietra Mala* op het Apennynsche gebergte bespeurt werd in de *Memoires de l'Acad. des Sciences de Paris d. 1706. p. 337.* waar mede overeenstemmen de proefnemingen van verscheide *Phosphori*, die by heldere lucht en klare zonnenschyn geheel niet, of immers zeer langzaam, maarin het tegendeel by koele, benevelde en dikwils regenachtige lucht zeer haastig ontfeken en hel te vlammen uitbreken.

dra dezelve verteert zyn, ophouden en rusten, en niet weder beginnen, dan als hun een nieuwe voorraad uit de naburige aarde toegevoeit is. Doch dat het yslandsche meir na de geleschte vlammen noch enige dagen rookt, zoude ik vermoeden te ontstaan, vermits dan noch iets van dikke aardwasch onder in den grond overig mag wezen, 't geen noch een wyl nabrand, en, dewyl anders gene opening is, zynen dikken damp door het water opgeeft. Eindelyk is ten aanzien van dat wondermeir het zwaarst te begrypen, hoe de toevloed der brandstoffen alle jaren, en wel tot drie malen, in zodanig ene menigte en juiste mate geschied, dat zulks 14 dagen duurt, en dus gematigt kan zyn. Doch het is daarom niet t'enemaal in twyffel te trekken, nadien de natuur in de aarde vele verborgen werkingen verricht, welkers eigentlyke oorzaken en omstandigheden geen natuurkenner kan besliffen. Waarom zouden die omstandigheden, offchoon zwaar te ontvouwe, niet zo wel mogelyk kunnen zyn, als 't geen de om zyne natuurlunde verdienstige en geloofwaardige heer Scheuchzer in de natuur Gesch. van Zwitserland *Part. II. p. 342.* van het bad van Weizenburg verhaalt? dat het driemaal des daags zyne warmte verandert, en 's morgens tusschen 7 en 9, 's middags ten 12, en 's avonds weder tusschen 4 en 7 uren warmer als anders is?

§. X. Uit al het bygebragte, en nadien overal een zo grote voorraad van zwavel, bergharst, yzerertzen en yzerachtige zwavelkyen, de eigentlyke zoogsters van het warme water, voorhanden zyn, die vermoedelyk steeds zonder ophouden te zamen vlieten en in beweging geraken, is het niet te verwonderen, dat zo vele WARME VYVERS en BRONNEN op verscheide plaetzen van ons eiland gevonden worden. Een zeker schipper, die in de *Jokuls-Fiord* (Baay) lag, heeft boven op de *Jokul*, een grote rots, die sterk dampte, en wier aardryk zo warm was, dat men 'er naauwlyks de hand op houden kon, een tamelyke vyver met byna kokend water gevonden; doch geen vlammen by dag noch nacht gezien. In het gebied van *Huuswick*, niet verre van de plaats, alwaar de bovengenoemde brandhaar begin nam, word een hete bron gevonden, die alle quar-

Er zyn
vele hete
Bron-
nen.

tier uurs driemaal opborrelt, en in den beginnen een weinig, welhaast noch hoger, en eindelyk geheel opstyg, zodanig weder driemaal daalt, en dat spel bestendig nacht en dag by verwisseling herhaalt. De meesten dezer Bronnen zyn zo brandheet, dat men rundvlees 'er in gaar koken kan, 't geen zonder enige toefst of vaatwerk op ene korte, hoewel de eetlust niet sterk opwekkende wyze in het water zelf, door het vleesch slegts aan een touw te binden, kan geschieden (*k*), of op ene omstandiger, echter smakelyker manier (*l*), wanneer men het in een ketel met koud water legt en in den waassem hangt, op dat dezelve 'er tegen spelen en het koken te weeg brengen kan. De heer Me... verhaalde, dat niet verre van zyne baay zeven warme bronnen naby elkander gelegen waren, welke met groot geweld opborrelden, waarby een man woonde, die jaar uit jaar in zyne spyze op gene andere wyze zodede dan in een bron, die boven een enige opening had, waarin hy vleesch, in een linnen doek genaait, en ook grutten en diergelyken, in 'er inhangende ketels gaar kookte.

Goed tot
Baden.

Die Bronnen zelfs maakten by hunne overloping of overvloeijing ene matige beek of kleine vloed, in welkers klaar en laauw water (offchoon 't in den beginnen het hoofd, ongetwyffelt door zyne medevoerende zwavelachtige uitwaasfemin-gen, enigzints bedwelmt maakte) het in 't algemeen aangenaam en gezond te baden was. Op het zelve onthielden zich steeds zekere zwarte vogelen met lange snebben, de snippen niet ongelyk, die 'er gemeenlyk op zwommen. en vermoedelyk hun voedzel van de 'er in zynde wormen, slakken en diergelyken zогten; doch of 'er visch in was, wist men my niet te zeggen, waar aan ik echter te minder twyffel, nadien ik weleer in de laauwe waterkommen, waarin de warme baden te *Bourzet* by Aken hunne uitlozing hebben, meer als een soort viffchen, byzonder Karpers, opgemerkt heb, die daarenboven,

ge-

(*k*) 't Geen *Zorgdrager* gedaan heeft: *Opkomst der Groenlandsche Visschers*
7. Hoofdst.

(*l*) Gelyk D. *Biørn Philof. Transact.* No. III. p. 238 bericht. *

gelyk my een voornaam man aldaar berichtede, zelfs wegens de vruchtbare laauwheid des waters groter en smakelyker zyn, dan die verre van daar in koud water gevangen worden.

In 't algemeen heeft de ervarenheid overlang de deensche kooplieden geleert, dat gelyk die warme, En gezond te drinken. also ook de overige bronwateren van dit eiland, nadien zy alle, offchoon de een meer dan de andere mineraalachtig is, zeer gezond en heilzaam te drinken zyn (m).

§. XI. Het GEBERGTE bestaat uit ZAND- en ander RUW Gesteltenis van het Gebergte; waar in vermoedelyk Marmer is. GESTEENTE. Na alle vermoeden zyn in het zelve Marmerlagen te vinden, nadien diergelyken niet alleen in Zweden en Noorwegen gevonden worden, maar men ook by wylen op het strand van dit eiland kleine stenen van marmeraart aantrest, die bezwaarlyk van de rotzen op enig afgelegen vast land afgescheurt, en door de zee tot aan Ysland gespoelt konen zyn; gelyk dan ook in de verzameling van Eeckhof te Lubek, die thans in handen van den konstlievenden heer Burgermeester Munter is, een rood en een groen Marmer gevonden word, 't geen uit Ysland gebragt zoude zyn. Maar, wie heeft het afgebroken? In het land is 't den schamele huislieden ten gebruike niet nodig, en vreemden begeren het niet, nadien zy het van andere plaatzen beter; dat is, harder en glanziger, en daarenboven nader by en tot geringer prys kunnen bekomen, vermits bekend is, dat zodanige gesteentens in de koude waereldsdelen tot de vereischte hardigheid niet geraken, en gevolgelyk zich zo wel niet laten polyften, dan

(m) My komt hier te binnen 't geen *Busbequius Legat. Turcic. Epist. I. p. 17.* meld, en een naauwkeurig onderzoek verdiend, namelyk: *illud quod, dum Bude eram, videre juvit, fontem, qui est extra portam, quater est Constantinopolin, in summo mire ferventem: in cujus tamen fundo natantes despicias pisces, quos inde nisi coctos eximi posse non putes.* Ik verbeelde my, dat veelligt het water onder op den grond koud is, doch een van op zyde uit de aarde toevloeyende warme stroom 'er over heen loopt, en vermits dezeive, als ligter, genoegzaam door het koude water gedragen word, zo gezwind rolt, dat zy van hare warmte het water op den grond niet veel mededeelt, en mitsdien de visschen onder zeer bequaam 'er in leven kunnen.

't geen in warme landen afgehouden word, 't geen te gelyk zo wel van de geringe als edele steensoorten te verstaan is. En ik kan met verscheide proeven bewyzen, dat de versteningen zelfs in Asia tot veel groter hardigheid, dan in Europa, geraken.

De Kris- §. XII. De KRISTALLEN, waar van men by wylen toevallig tallen dat in de natuurlyke rotsholen het een of ander stuk gevonden zyn heeft, vallen alhier ook zeer week en broos, weshalven daaruit slegt. niets gemaakt kan worden.

Behal- Ondertusschen is van ene byzondere eigenschap het zoort ; ven dat 't geen hier en daar doch voornameelyk aan een berg by Roer- naar 't go- fwerde gevonden word, en onder den naam van *CrySTALLUS ISLANDICA* bekend is, nadien het de letters, en alles, wat men 'er xiv Is- door ziet, twevoudig of dubbel vertoont; welke eigenschap uit landica genoemt word. de gronden der natuur- en wiskunde niet ligt ten genoegen te ontvouwen is; weshalven verscheide der geleerdste lieden zich het hoofd 'er over gebroken hebben (n),

Deszelfs Doch het is geen Kristal, maar een *Lapis Specularis* van de eigently- hardste zoort, of een *Selenites rhomboidalis*; dat is, volgens ke hoe- taal der bergmannen, ene SPAATART, die ook GLINZERSPAAT danig- of SPIEGELSPAAT, naar het onderscheid der plaatzen, ge- heid. naamt word, gelyk ik dan zelf, als my onlangs ter myner begeerte enige Spaatarten van Clausthal op den Harz gezonden werden, het geluk gehad heb, daar onder een zoort, dat mede verdubbelde, doch niet zo helder als de yslandsche is, te ontdekken, waar naar voor my niemand gezogt had.

§. XIII.

(n) Dus heeft *Erasmus Bartholinus* in den jare 1670 te Coppenhage daar van ene verhandeling uitgegeven, en *Huigens* in zyn diepzinnig werk van het licht, in den jare 1690 te Leyden gedrukt, zeer wydlopig 'er over gehandelt. Vermits ook in de pylvormige *Talc*, of veeleer *Lapis Specularis*, 't geen de synste Plystersteen is, en de berg *Montmartre* by Paris uitlevert, door den groten *La Hire* ene gelyke werking is waargenomen, heeft hy zyne aanmerkingen en gedachten insgelyks de geleerde waereld medegedeelt in de *Memoires de l'Academie des Sciences de Paris d. An. 1710. p. 341 seqq.*

§. XIII. De vuurbrakende bergen werpen , als zy woeden, ^{Puim-} twee soorten van PUIMSTEEN uit; namelyk, een GRAAUWE ^{steen.} en een ZWARTE, die echter beide onzuiver zyn.

§. XIV. Dat in het gebergte METALEN kunnen wezen, Ook ver-
vermoede ik niet zonder grond, nadien men my niet alleen be-^{moede-}
richt heeft, dat men by wylen YZERACHTIGE *Marcasite*, ge-^{lyk Me-}
lyk ook toevallig ZWAVELKYEN, aantreft, en dikwerf ADE-
LAARSTENEN vind, die in 't gemeen yzerachtig zyn (o), maar
ook daarenboven in *D. Worms Museum p. 123* leest, dat hem
LOUTERE YZERBROKKEN uit Ysland voor zyne verzameling
van naturalia gezonden zyn. Doch wat het, behalven yzer-
steen, voor eigentlyke metalen geeft, is niet te zeggen; nade-
maal men, zo veel ik te weten heb kunnen komen, noch ner-
gens gegraven, of de aarde ter naspeuring ontbloot heeft, 't
geen naar alle vermoeden ook nimmer ondernomen zal wor-
den, zo wel wegens de onbewerkbare, ruwe en gevaarlyke
geberg tens, als wegens het aldaar ontbrekend en tot den berg-
bouw niet te ontbere brand- en werkhout.

§. XV. Aan BERGHARSTEN en AARDPEKKEN, *Bitumina*, Berg-
ontbreekt het geenzints, 't geen uit velerly blyken af te nemen harst.
is, als by voorbeeld uit de TURF; want offchoon deze niet
veel gevonden word, en in het zuiderdeel zeer slegt is, door
haar veel zwavel schielyk verbrand, en grouwelyk stinkt, heeft
men echter hier en daar, als in *Havenfloerd*, ene goede, zwarte,
zwarte en vaste Turf, waar van zich de inwoonderen tot hun eni-
gen brand bedienen. Iemand heeft my van een ZEETURF ver-
haalt; doch waar van hy, des ondervraagt zynde, niets ver-
der wist te zeggen.

§. XVI. De aanwezigheid van het aardpek word noch meer ^{Zwart}
bewezen door het ZWART AMBER, *Gagathes*, waar van men Amber.
by wylen stukken vind, die, aangestoken zynde, als een licht
bran-

(o) *Jacobeus in Mus. Reg. Cap. I. Sect. 7. n. 62.* brengt uit de *Schedis
Gudmundi Islandi* by, dat van dezelve 60 soorten, en daar onder enige
van zeer byzondere eigenschappen gevonden zouden worden; doch waar
van men met recht nader bewys kan vergen.

branden, en door de Yslanders tot bygelovige dingen gebruikt worden, vermoedelyk van hunne Catholyke voorouderen by overlevering onder zich behouden, vermits die steen ten dezen tyde noch onder de Catholyken tot het zelve einde in gebruik is (p). Dat Amber is naar het uitterlyk aanzien, en gedeeltelyk ook volgens den leemachtigen aart zeer gelyk, doch in hardigheid en overige geaartheid zeer ongelyk, aan een zekeren pekzwarten en glanzigen steen, dien de Denen **zwart Agaat** noemen, en, nadien bywylen daar van tamelyk grote stukken gevonden worden, ter verkoping medenemen. Dezelve is ongemeen hart, zulks het, gelyk een Agaat, vuur slaat, doch ongetwyffelt eigentlyk een zuiver, glad, zeer leemachtig en door een sterck aardvuur zamengefsmolte ertzschuim, of verglazing; want als men op dunne plaatsen slaat, springt het gelyk glas, en de afvallende scherven hebben ene glazige gedaante, waar tegen niet slyden kan, dat het vuur in heeft, nadien zelfs de in een groot vuur zamengefsmolte vaste ertzschuimen enige vonken geven; en ik bezit uit Lisbon zodanig een schuim, 't geen zo hart is, dat het zich als een spiegel laat polysten, en, tegen staal geslagen, veel sterker vuur dan het ylandsche geeft. In Coppenhagen heeft men voor den laatst overleden koning uit een groot stuk van dien steen een schaal met een deksel vervaardigt, waar aan de kunstenaar, zegt men, tot in het vierde jaar gearbeid zoude hebben; want het, aangemerkt zyne broosheid, ene byzondere bequaamheid en behoedzaamheid vordert. Een goed vriend heeft een stuk 'er van aan een signetfnyder gegeven, om 'er een cachet in te graveren, doch 't geen niet gelukken wilde; veelligt door de onbequaamheid van den meester; vermits immers de zwarte agaat coralen, die de vrouwenpersonen in den rouw om den hals en in de oren dragen, gelyk ook hechten van messen enz. daar van in menigte gemaakt worden. Dien steen beschouwende, is my in gedachten gekomen, dat hy welligt de eigentlyke *Lapis Obsidianus* der ouden zoude kunnen zyn; want deszelfs omschryving dit Ylandsch ertz-

(p) *Cassius de Mineralibus Lib. III. Cap. 7. Sect. 16.*

ertzschuim in alle delen zo gelyk is, als het een ey het ander. Plinius (*Histor. Nat. Lib. XXXVI. Cap. 26. f. Sect. 67*) zegt: *in genere vitri & Obsidiana (scil. pocula) numerantur ad similitudinem lapidis, quem in Æthiopia invenit Obsidius, nigerrimi coloris, aliquando & translucidi, crassiore visuatque in speculis parietum pro imagine umbras reddente &c.* en noch duidelyker (*Isidorus Lib. XVI. Orig. c. 15*) *est niger interdum & virens, aliquando & translucidus crassiore visu &c. & Cap. 4. Obsidius lapis niger est, translucidus & vitri habens similitudinem. Ponitur in speculis patietum propter imaginum umbras reddendas.* Dus is onze yslandsche pekzwart en glanzig; doch wanneer het in bladen van een gespouwen word, is het HALF doorzichtig, doch dover en duisterer, dan glas, hoewel het zelve zeer gelyk; ja ene wezentlyke verglazing. Ook kan het in dikachtige bladen tot het bekleden der wanden gebruikt worden, vermits het enigzints spiegelen, en duistere schaduwfiguren vertonen zoude. Wel is waar, dat het zich zo wel niet laat klieven en snyden, dan het oude, waar van Plinius zegt, dat beeldwerk en cachetten gemaakt wierden, doch het kan een harder soort, dan de yslandsche, of de Romeinen beter steensnyders, dan de Denen, geweest zyn.

§. XVII. Onder de bovenste laag der aarde word, gelyk bo- Zwavel.
ven gezegt is, alomme, inzonderheid in moerasfige dalen en poelen by hopen, ja menigmaal klompen ter grote van een vuist GEWASSE ZWAVEL (*Sulphur nativum*) gevonden, en slaat aan de rotzen zo sterk en dik uit, dat men dezelve alle twe of drie jaren door een schraapyzer afkrabben en verzamelen kan. Deze natuurlyke Zwavel heeft men in vroeger tyden naarstig verzamelt en uitgevoerd. Ook was noch voor weinig jaren een zeker persoon, door den koning bevoorrecht, te Huswickhawen, alwaar dezelve noch meer, dan op andere plaatsen van het eiland, te vinden is, die aldaar op de zwavelbergen zo veel te zamen bragt, dat hy op eenmaal twe tot drie hondert gevulde tonnen naar Copenhagen konde zenden, alwaar dezelve op de gewone wyze gezoden en gezuivert wierd; doch thans is, gelyk te voren meermalen, het Zwavel zamelen weder gestaakt,

vermits het de boeren niet gaarne zien, en bezwaarlyk tot het verzamelen te bewegen zyn; aangemerkt het de visschery, waar van zy de meeste nering hebben, nadelig is.

Word
door de
Visschen
ge-
schuut.

Want de bevinding leert ('t geen my zeer aanmerkenswaardig toefchynt) dat niet alleen, wanneer aan het strand Zwavelertz gewasschen en van stof gereinigt word, de visschen verlopen, maar ook, zo dra een schip, waarin enige Zwavel geladen is, op de rede legt, 'er voor vlieden. Ja een visschersboot, waar aan maar iets van dezelve buiten aangefmeert is, verjaagt de visch, alwaar hy koomt; weshalven de visschers, die elkander wangunstig zyn, bywylen aan den een of anderen boot een weinig Zwavel smeren, of in ene verborge spleet versteken, wel wetende dat met zodanig een boot niet veel gevangen zal worden, by 't welk ik tot meerder opheldering dezer aanmerking noch moet voegen, dat de inwoonders van de faroische eilanden het schadelyk soort walvisschen, 't geen hunne boten dikwerf omwerpt, en door hun *TROLD HVAL* genaamt word, op deze wyze verjagen, dat zy in de voorsteven hunner boten een gat boren, daarin Bevergeil (*Castoreum*) steken, en het gat voorts met een prop toeslaan. Anderen voeren een stuk hout met zich, waaraan zodanig Bevergeil gehegt is, en werpen het op den visch, zo dra hy hun nadert, als wanneer hy in 't zelve ogenblik als een steen naar den grond zinkt, 't geen ook de menschen, die Bevergeil aan 't lyf hebben, zoude bejegenen, waar van te lezen is *Bartholin. Cent. II. Histor. Anatomicar.* 17 en *Luc. Jacobsen Debes Ferroæ p.* 168; welke schryver uit het bericht dier lieden 'er noch byvoegt, dat zy, by gebrek van Bevergeil, spanen van Geneverhout medevoeren, en 't zelve de visschen toewerpen, 't geen dezelve werking; namelyk, dat de visch wegzinkt, doet. Ik heb ook voor zeker gehoord, dat een schip met Kalk geladen, of van buiten 'er mede besmeert, insgelyks ongemeen van de visschen geschuut word. Hier uit blykt, met wat een scherpe reuk en fyne smaak ook het geslacht der visschen door den alwyzen Schepper tot het vinden van dienstige en vermyding van ondienstige dingen begaaft moet zyn.

Gelyk
ook de
Kalk.

Doch

Doch de grond dezer afkeer by de viffchen, zo veel de Zwavel, het Bevergeil en het Geneverhout betreft, is veel ligter te begrypen, dan wat de Kalk aangaat; want van de Zwavel is bekend, dat zy zo fterk uitwafent, dat als een kleine verfbrooken klomp van dezelve flegts 24 uren in een befloten kamer gelegen heeft, men hare flinkende uitdamping genoegzaam en niet zonder aandoening ondervind; waaruit van zelve volgt, dat het de flank van de Zwavel is. Zo ook heeft het Bevergeil en Geneverhout, gelyk men weet, een fterke en onangename reuk, die de viffchen verdryft; doch de Kalk heeft geen zo merkelyke en fterk riekende uitdamping, en mitsdien zoude ik denken, dat offchoon de zinnelyke aandoeningen der dieren veel fcherper dan die der menfchen zyn, het nochtans niet zo zeer aan de reuk van de ingeladen Kalk moet toegefbreven worden, dan wel aan den fcherpen fmaak van het water, door de by het inladen flortende, of aan het fchip gefmeerde Kalk veroorzaakt, dat de viffchen te rug wyken.

§. XVIII. KEUKENZOUT vind men niet overal, ik mene, ^{Gebrek aan} zoutgroeven noch fteenzout. ^{Zout.}

§. XIX. Op het gantsche eiland worden ook gene BOMEN ^{Ook aan Bomen.} gevonden, behalven in dezelfs noorderlyk deel. Gelyk een voornaam koopman uit Coppenhagen my verhaalt heeft, dat hy tuffchen *Huuswick* en *Olfoerd*, ontrent 6 mylen van elkander gelegen, een Berkenbofch van drie vierde myl gevonden heeft, welks Bomen niet hoog, en derzelver flammen flegts een arm dik waren; en een ander zegt, dat by *Thing-Oere-Klofter* noch een zeer kleine bofchadie, merendeels uit Berken beftaande, overig is, doch dat deze zo flegt en laag zyn, dat men, op een klein landpaard zittende, aan hunne kruin kan raken. Slegts langs de weiden heeft men enige weinige lage WILGEBOMEN, en hier en daar KLEINE STRUIKEN en kreupel-bosjes van Braam-beziën, Geneverbomen en diergelyken, die door de inwoonders fpaarzaam gehakt, en alleen gebruikt worden, om voor de weinige fmeden, die op het eiland wonen, kolen te branden. In vroeger tyden moeten alhier geen bofchadien ontbroken hebben, nadien niet alleen de oude berichten zulks getui-

gen, maar ook hier en daar noch overblyfzels van oude wortelen te zien zyn; daarenboven vind men, een weinig diep in de aarde gravende, veel vergaan hout, 't geen zeer blaauw en hart is.

Doch
goede
Weiden
en Gras.

§. XX. Offchoon de vruchtbare aardkorst of lage ongemeen dun is, vind men, inzonderheid aan de noordzyde, aan de beemden en wateren goede VEE-WEIDEN; alwaar het GRAS wel ene halve elle hoog waft, en met zeer vette en welriekende kruiden vermengt is, waar door het vee vet en smakelyk word, 't Geen het vee en de fchape niet afeten, word tot wintervoeder gewonnen, en wel op ene zeer kommerlyke wyze, nadien de grond overal ongemeen hobbelig en fteenachtig is; zulks men gene grasfeiffen, maar alleen kleine kromme fikkelen gebruiken kan, waar mede het gras flegts in een geringe menigte uit de fpleten en groeven tuffchen de rotsbrokken en fteenhopen voorzichtig afgefneeden moet worden; weshalven, en vermits hun werktuig daarenboven van een zeer flegt maakzel is, in een dag niet veel gevordert word.

Gelyk
ook eni-
ge ge-
zonde
Kruiden.

§. XXI. Ook mangelt het niet aan GEZONDE KRUIDEN, by voorbeeld, LEPELBLAD, (*Cochlearia*), en noch minder aan ZURING (*Acetosa*) die de wyze en alzints werkzame goddelyke voorzienigheid naar vereifch van die luchtftreek en hare gewone ziekten, aldaar in byzondere grote, deugd en kracht doet groeyen. My is van hunne wenschelyke uitwerking, onder vele anderen, de volgende zeer aanmerkelykē proeve verhaalt. Een fchip in den jare 1700 van Tranquebar terug komende, 't geen, 't zy uit onbedrevenheid der ftuurlieden, of gierigheid van den kapitein, die de kosten der ververfching wilde fparen, de kaap de Goede hoop voorby gezeilt was, en, nadien van de manfchap niet boven 5 of 6 meer in ftaat waren, om den fcheepsarbeid te verrichten, genoodzaakt werd, Yfland aan te doen, viel gelukkig in *Holmsbaven*, alwaar de kapitein het fchip op het ftrand wilde doen lopen, toen ter rechter tyd een yflandsvaarder, aldaar in lading leggende, die aan zyne vlaggen zag, dat het een Deen was, het met een gedeelte van zyn volk te hulp quam, het anker deed vallen en het fchip beveiligde. Vervolgens

gens bragt men het zieke volk aan land, 't geen, offchoon het, behalven enig Lepelblad, niet als Zuring in warme Melk en een weinig Schapenvleesch nuttigde, nochtans velen binnen acht en de anderen binnen veertien dagen zo fris en gezond werden, dat zy huppelden en sprongen, en in minder dan vier weken na hun komst weder fcheep gaan, zelve hun anker lichten, en die lange en bezwaarlyke reize voorts vrolyk voleinden konden. Ook weet al ons volk, 't geen ooit naar Groenland geweest is, de kracht dier kruiden niet genoeg te roemen; want dezelve groeyen in gelyke, zo niet meerder, deugd, op Jan Mayen eiland, Spitsbergen enz.; en nadien onze matrozen, als zy op de hoogte van die eilanden komen, zich gemeenlyk zodanig van het fcorbut aangetaft vinden, dat alle hunne tanden in den mond los worden, en zy bezwaarlyk in staat zyn, hunne dienften te verrichten, zoeken zy, zo dra mogelyk is, land, om die kruiden te bekomen, waar door zy zich terftond herftellen, en genoegzaam een nieuw leven en nieuwe krachten verkrygen. Men heeft my van noch een ander kruid verhaalt, 't geen alleen op zekere plaatfen wast, zonder het te kunnen benoemen of befchryven, doch dat het, in melk gekookt, natuurlyk als gerften grutten fmaakt, en *Jacobaeus in Mus. Reg. P. 7. Sect. 6. n. 6 & 7.* gedenkt noch twee voortreffelyke en heilzame kruiden, als *Herba Avium Islandiae*, *Fuglar-gras*, of *Akur-Lodar-gras* en *Musci catharetici-Islandiae*, *Fialla-gras*, of *Fioeru-gras*.

§. XXII. AARDVRUCHTEN willen 'er doorgaans niet wel groeyen, gedeeltelyk wegens den onvruchtbaren grond, en gedeeltelyk wegens de te ftrengte koude en doordringende noorde winden; weshalven men het te meermalen, doch te ver-geefs, met rapen, wortelen en diergelyken bezogt heeft.

§. XXIII. Noch minder kan men het VELD BEBOUWEN en Koorn zayen; want offchoon men de ftenen met veel moeite uitlezen, en den grond door beploegen en meften goed maken wilde, zoude nochtans de zomer of de warme tyd zo lang niet duren, dat iets ryp konde worden, en mitsdien weten de gemene en arme lieden van geen brood.

§. XXIV.

Van de
Zee- en
Meirge-
wassen.

§. XXIV. Van ZEEGEWASSEN konde men my flegts een *Alga marina*, ZEENESTEL, met name noemen, 't geen zo wel versch, als by gebrek van hooy gedroogt, het vee, voor- geworpen word, en, hoewel vet, nochtans te gelyk onsmake- lyk vleesch geeft. Doch in kommerlyke tyden word dit kruid, een weinig gerooft, door de menschen ten spyze gebruikt. De meermaals aangehaalde *Jacobæus d. l. n. 5.* beschryft het onder den naam van *Alga Saccharifera Islandia*, en geeft 'er een af- beelding van. Het zoude gezwellen verwekken, en, als men 'er veel van eet, sterk openende zyn. Het is te beklagen, dat de kruidkenners, inzonderheid onze Duitschers, wegens de ongelegenheid der zee, en mitsdien by gebreke van bequa- me gelegenheid, zich tot noch toe niet ernstig op de verzame- ling, onderscheiding en beschryving der zeegewassen toegelegt hebben, of toeleggen kunnen; want nadien ik my deswegens enigzints gelegen heb laten zyn, en dezelve, zo veel my mo- gelyk was, verzamelt, heb ik opgemerkt, dat zy by een Godzoekend liefhebber der natuur ene nieuwe verwondering en veel genoegten kunnen verwekken; namelyk, wanneer men hunne onbeschryffelyke, en voor den onkundigen ongelofely- ke menigte, verscheidenheid, afbeelding, verwe, groey zon- der wortelen enz. in acht neemt, en daarby overweegt, dat niets, dan goed en nut, uit de hand van den wyzen Schepper gekomen is; ik wil zeggen, dat ook deze geheel onnut schy- nende gewassen niet alleen zo vele en veelerly levende schep- selen ten voedsel, maar ook merendeels den menschen zelfs zo wel tot spyse, voornamelyk in tyden van gebrek, als tot krachtige artsenyen, wanneer zy dezelve, alleen uit begeerte naar vreemde en kostbare dingen, niet verachteten, veelvou- dig zouden kunnen dienen voor alle anderen; heeft de naar- stige *M. Martin* in zyne lezenswaardige *Description of the Western Islands of Scotland*, daar van zeer byzondere en merk- waarde aanmerkingen verzamelt, en dezelve p 148 sqq., den kieschen ter beschaming, in 't licht gegeven, om te beto- gen, dat de inwoonders, die in grote eenvoudigheid op die afgelegen eilanden leven, zich het weinige, dat hun gegeven is, ten

ten nutte weten te maken. Van harde of CORAALACHTIGE ZEE-GEWASSEN wist myn berichter te zeggen, dat enigen van dezelve op de gronden gevonden wierden; doch konde hen niet noemen of beschryven, nadien hy, volgens zyne eigen belydenis, 'er nooit naar gezien had. Ten minsten zal aldaar een soort van *Pori cervini Imperati* p. 630 gevonden worden, 't geen men op de rotzachtige zeebanken van de niet verre van daar leggende hitlandsche eilanden overvloedig vind, en in myne verzameling *Madrepora erectior punctata* & *ramosa*, *cornua cervina æmulans* heet.

§. XXV. WILDE DIEREN, zo edele of eetbare, als on-
 edele of roofdieren, ziet men hier niet, vermoedelyk, vermits
 dit eiland van alle kanten zeer verre van het vaste land afgele-
 gen is. BEREN komen zomtyds in het voorjaar, als de wind
 'er naar is, uit Groenland met de losgaande ysvelden aan
 de noordkust aandryven; doch men is gewoon, ontrent dien
 tyd 'er tegens te waken, en, zodra men slegts één bespeurt,
 met opontboden manschap 'er op los te gaan, en niet te rus-
 ten, voor men dezelve gevelt heeft; vermits die gevaarlyke
 dieren welhaast in de onbeklimbare gebergten vermeerderen,
 en zo wel onder de verstrooide en onbeschut wonende boeren,
 als de in het wild lopende schapen enz. veel schade veroorza-
 ken zouden.

§. XXVI. Op die wyze moeten de VOSSEN van elders al-
 daar ingesloopen zyn, die zich overal by hopen op het eiland
 bevinden. Dezen zyn hier nooit rood, maar weinigen van de-
 zelve zwart, en de overigen doorgaans in den zomer blaauw-
 graau, en in den winter wit. Hunne vellen vallen in den
 winter, als zy het meeste en vastste hair hebben, het best;
 weshalven de Yslanders dezelve dan naarstig vangen, en wel,
 uit aangebore affchuw van schietgeweer, met uitgezette net-
 ten of vangyzers, die gelyk een kleermakersschaar gevormt,
 en met een dood lam ten lokaas voorzien zyn. Buiten dien tyd
 leggen de inwoonders, nadien de Vossen de schapen zeer scha-
 delyk zyn, kraanogen (*nucis vomicae*) in honig geweekt, die
 zy, anders niets zoets te eten bekomende, zeer begerig inzwelgen.

D

§. XXVII.

Gestel-
tenis hun-
ner Paar-
den.

§. XXVII. De PAARDEN vallen hier, gelyk in alle noordelyke gewesten, klein, kort en gedrongen, 't geen ongetwyfeld voornamelyk toe te schryven is aan de zamentrekkende of persende eigenschap der koude, die den wasdom belet (q). Echter zyn zy sterk en levendig, en te gelyk boosaartig en bytachtig. Men moet zich verwonderen, wat zy kunnen uitstaan; doch zy worden wel degelyk door de ongemakken verhard, nadien zy jaar uit jaar in in het open veld onder den bloten Hemel blyven, en 's winters onder de sneeuw zowel, als 's zomers, hun voeder zelven moeten zoeken, waar toe zy alleen de weldaad van de natuur genieten, dat zy met byzondere styve, lange en dikke hairen, allermeeft tegen den wintertyd, bedekt zyn.

De Scha-
pen.

§. XXVIII. De SCHAPEN, die mede zeer klein zyn, hebben met de paarden het zelve geluk en gemak, want zy, zo min als deze, 's winters noch 's zomers in een stal komen, maar zich op het veld onder de overhangende rotzen, in de natuurlyke bergholen, en voorts zo zy best kunnen, behelpen moeten, en zelven zorgen, waar hun verblyf en voedsel te vinden (r). Zy houden zich steeds by de paarden, en volgen de-

(q) Het zelve bespourt men aldaar ook in de andere landdieren. In het tegendeel geraken die dieren in de zoeler landen, wegens de alles uitdyende warmte, tot groter wasdom, gelyk men aan de kamelen, lewen, neushoornen (*rhinoceros*) en inzonderheid de vrezelyke elefanten opmerkt; doch waar van het lynrecht strydige in de visschen gevonden word, wier grootte soort, inzonderheid de walvisschen, alleen in 't noorden voortkomen.

(r) Van het deensche eiland *Ferroe*, 't geen niet verre van Ysland gelegen is, uit 17 of 18 grote en kleine eilanden bestaat, en in de lengte 15, en in de brete 10 deensche of noordsche mylen beslaat, is bekend, dat aldaar, vermits het gebergte niet hoog, maar laag, en met weinig sneeuw bedekt is, zeer goede weide zyn, en 'er derhalven meer Schapen dan op Ysland geteelt worden; doch die ook zonder enige hoede door de wildernissen zwerven. Van dezelve word verhaalt, dat zy in den winter onder de een weinig overhangende klippen en rotzen, inzonderheid aan de zuidzyde, hun toevlucht nemen, en niet alleen aldaar, zo dicht het hun mogelyk is, zamenkruipen, maar daarenboven dikwerf in zulke voegen verwisselen, dat de binnenste meeren meer de buitenste, en deze, als zy weder

dezelve in den winter gestadig, op dat zy, als het zo sterk gevrozen heeft, dat zy met hunne kleine pootjes niet door kunnen komen, wanneer de paarden ergens ene opening getreden, of iets voor zich omver gehaalt hebben, een weinig van de ontblote mos mogten bekomen; ook eten zy uit groten honger, gelyk men dikwerf opgemerkt heeft, zelfs het hair van de paardenstaarten. Als het met een sterken wind sneeuwt, lopen zy steeds uit het gebergte met den wind af naar het strand, en dikwerf uit domheid in de zee, waar door een groot getal van hun omkoomt. Bywylen, als veel sneeuw valt, besneeuwen zy geheel en al, als wanneer zy in grote kudden zamen lopen, de koppen onder zich byeen steken, en het op de ruggen laten sneeuwen; doch bevrozen 'er zodanig onder, dat zy zich niet meer redden kunnen. Als dan eten zy uit razenden honger elkanders wol, en behelpen zich zo lange, tot zy uitgegraven worden, 't geen de boeren niet verzuimen haastig te doen, zo dra zy vernemen, waar zodanig een kudde staat, bespeurende zulks wel haast uit den damp, die te midden dier kudde door de sneeuw, waardoor hy zich, vermits zyne warmte, een kleine opening als een schoorsteen maakt, in de hoogte stygt. Voorts zyn zy ook met grover en wreder wolle gedekt, 't geen eigentlyk van de strenge luchtstreek en het slegte voeder hervoorst koomt, vermits bekend is, dat hoe milder de luchtstreek, en hoe beter de weide is, hoe fyner en zachter de wolle der Schapen en het hair der geiten valt (s); doch welke hun echter naar de wy-

D 2

ze

der doorkout zyn, de binnenste worden; ja als de grond zo hard bevrozen is, dat zy met hunne poten de heide of mos niet meer opkrabben kunnen, van honger de een des anders wolle eten, en zich mitsdien zeer kommerlyk generen. *Vide Laurizen Wolff Norrigia illustrata p. 196.* De bewoonders van die eilanden kunnen ook zaad winnen, doch niets dan gerst bouwen, waar van zy (zegt men) voor een ton zaaykoorn 20 tot 30 tonnen granen inzamelen.

(s) Om dit te bevestigen, zal ik hier slegts aanhalen, 't geen *Busbequius de Legat. Turcic. Ep. I. p. m. 57.* van de kostbare geiten in klein Asien aanmerkt, die met schone, fyne en lange hairen gedekt zyn: *Gramine*, zegt hy,

ze voorzienigheid van den goeden Schepper, die een ieder zyner fchepzelen naar hunne omftandigheden hun nooddrufte verzorgt, dus ook tegen de aldaar aanhoudende ftrengte en doordringende koude tot een te vafte dekzel verftrekt. Nooit worden zy gefchoren, vermits zy jaarlyks nieuwe wol verkrygen (die midden in den zomer ontrent St. Jan, als hun een gering dekzel genoeg is, uitvalt) en de oude wol over het gantsche lyf los word; mitsdien is men gewoon, vermits de wol dikwils zeer verwart en ineem gewaffen is, hun dezelve te gelyk als een overkleed van de vacht te ftryken; wordende zy tot dat einde gejaagt en opgevangen. Alsdan begeeft een harder zich met de afgerichte honden op een heuvel, en geeft met zyn hoorn een teken, waarop de honden zich verdelen, en de Schapen van alle kanten uit de klippen en wilderniffen in een zekere omtuining of ftaketzel dryven, 't geen vooraan wyd uitgezet is; doch, op dat zy niet zouden kunnen ontvluchten, naar achter allengs enger word.

Die hier
Hoornen
hebben.

Niet min is opmerkelyk, dat de yflandfche Schapen in 't algemeen, zowel de Oyen (*t*) als de Rammen, niet alleen grote en gekliefde HOORNEN, maar ook gemeenlyk meer als 4, ja zelfs tot 8 (*u*), en onder dezelve menigmaal enen recht voor den kop uitftekenden Hoorn hebben; waar tegen het, door zyne hoornen anderzints in 't algemeen zogenaamd hoornvee, dezelve aldaar geheel ontbreekt, 't geen gelegenheid geeft te

hy, pascuntur per eos campos exili & floco, quod ad lanæ tenuitatem multum conferre certum est. Nam constat, alio translatis non manere eandem, sed una cum pabulo mutari, totasque ita degenerare capras, ut vix agnoscantur.

(*t*) Dit is in de noordsche woefte landen zo ongemeen niet; gelyk *Olaus Magnus Hist. Lib. 17. cap. 1.* getuigt. *Habet*, zegt hy, *tota septentrionalis regio magnorum arietum ut & ovium multitudines, in quibus & fæmine cornua gerunt arcuata.* 't Zelve merkt *Martin* ook aan in de Schapen op de ruwe weftelyke eilanden van Schotland, in zyne bereids aangehaalde befchryving p. 19.

(*u*) Diergelyke word ook van de Rammen op het eiland Gottland dooz *Olaus Magnus* ter aangetogener plaatfe verhaalt.

te giffen, dat alle de Schapen zonder onderscheid met Hoornen gewapent zyn, om dat zy, als gaande do'en, dezelve tegen de vele en grote roofvogels niet ontberen kunnen, waar tegen het rundvee, nadien het van alzulke roofvogels niets te vrezen, en van wilde verscheurende dieren geen gevaar heeft, gevolgelyk gene Hoornen ter verwering gebruikt, en daar mede, als onnodig, niet belast is. Doch wat de eigentyke en natuurlyke oorzaak dezer zeldzaamheid zyn mag, is niet zeer ligt te beseffen (w).

D 3

Op

(w) 't Is bekend, dat de haren, wolle, klauwen en hoornen, die alle in 't gemeen van ene natuur zyn, by de viervoetige dieren (gelyk de vederen der vogelen en de schubben der visschen) uit overvloedige sappn hunnen oorsprong hebben; en, offchoon zy als uitwerpselen aangezien worden, echter buisachtige lignamen zyn, die op de wyze der planten uit vele holle pypjes bestaan, en tot zekere lengte, brete enz. evenredig wassen (*conf. Memoires pour servir a l'histoire Nat. des Animaux, p. 129 seq.*) Voorts is bekend, dat die sappn, naar de eigenschap van het voedsel, de vertering der spyfen, en de overige lichaams gesteltenis der dieren gericht en geschikt zynde, zo veel onderscheiden haren en hoornen by de een en andere voortbrengen. Dus ontstaan uit koele waterachtige sappn, weke en lange haren, of hoornen: uit hete en krachtige, korte gedronge en harde. De mannen hebben gemeenlyk kort, gekrult en sterk, doch de vrouwen week, lang en slegt hair. Stieren, wiens bloed en zaadsappn in volle kracht zyn, hebben korte, dikke en vaste, doch de offen, door het snyden verzwakt, dunne, weke en lange hoornen; (*conferri buc meretur Plot. Nat. Hist. of Staffordshire ch. 7. §. 58 sq.*) Dus wast een hanenspoor, een kapoen voor in den kop gezet, tot een ongelooflyk langen en krommen hoorn. Voorts leert de ervarenheid, dat het vee, in schrale, magere geest-weiden gaande, korte, doch in vochte vette beemden grazende, grote wyde hoornen hebben. By dit alles is de luchtstreek ook niet uit te sluiten. In koude en weinig uitdampende landen, vind men het vee, wegens de veelheid der sappn, met grote, doch in warme landen, alwaar door de sterke uitdamping de sappn ontbreken, met kleiner of geheel geen hoornen voorzien; waarmede overeenstemt, 't geen in de *Voyage du Chev. Marchais en Guinée & Cayenne*, door de *P. Labat* beschreven, *Tom. III. ch. 8.* aangemerkt word; namelyk, dat het vee, uit Europa overgebragt, aldaar kleiner en dunner hoornen, dan in Europa, en de rhebokken zo min hoornen als de geiten zelven hebben. Wanneer nu het bereids aangehaalde overwogen word, koomt my niet onwaarschynlyk voor, dat het rundvee uit het gering en slegt voedsel, 't geen het in Ysland geniet, zo vele en overvloedige sappn niet bekoomt, dat daar uit hoornen voortgebragt

En op
enige
plaatsen
beter ge
hoed
worden.

Op enige plaatsen bestaat alle have in Schapen, weshalven de boeren 'er aldaar meer acht op geven. Dezen jagen alleen de Hamels in 't gebergte; doch houden de Oyen zo veel by huis, als doenlyk is. Om de Lammeren te beter te kunnen hoeden, hebben zy de gewoonte, de Rammen, die steeds met de Schapen herom lopen, door een onder den buik gebonden stuk linnen het ontydig bespringen te beletten, en dat linnen alleen tegen den tyd af te laten, dat de te werpen Lammeren gras genoeg in 't veld kunnen vinden, 't geen eerst tegen Pinxter geschieden kan. De geworpen Lammeren worden aanstonds getekent, waarom dan ook een ieder de zynen, vermits zy alle door malkander moeten lopen, met een eigen en byzonder teken merkt.

Doch
door de
Ravens
worden
ver-
volgt.

Die tedere diertjens zyn veel gevaar onderhevig van de grote pekwarte RAVENS, die in de wildernissen ongemeen sterk toenemen, nadien dezen dikwerf, zonder dat het verhoed kan worden, op dat zwakke vee vallen, het allereerst de ogen uitpikken, op dat het te minder zoude kunnen ontkomen, en het vervolgens t'enemaal verflinden; offchoon de boeren, zo dra zy zulks bespeuren, niet verzuimen, toe te schieten, en de Ravens verjagen; doch het Lam, vermits het, zyn voeder niet konnende zoeken, elendig omkomen moet, slagten, en het het zachte vel aftropen, 't geen de peltery geeft, die in Denemarken en Holstein onder den naam van SCHMAASKIN of SCHMAASKEN (x) verkogt en zeer veel door lieden van een middelbaar vermogen gedragen word.

Hoe een
ieder zyn
recht
Schaap
weder
be-
koomt.

Tegen den slagtyd, als zy gezint zyn, de Hamelen te vangen en te slagten voor de schepen, die in de vleeschhaven in la-

bragt kunnen worden en groeyen, en dat in het tegendeel de Schapen, die naar hunnen aart voedzel genoeg hebben, vermits het voeder krachteloos en de luchtstreek vochtig is, lange en weke hoornen voortbrengen. Of ik hier op het rechte spoor ben, mogen zy beslissen en deswegens een beter oordeel vellen, welkers beroep het is, de natuur, en wel byzonder het ryk der dieren, te bestuderen.

(x) Dat is, *Pellicula*, kleine velletjes, & *Danico* Smaa, *Ist.* Sma, *Sued.* Sma, *Sax.* Schwarisch, *exilis*, *parvus* & *Ist.* & *Angl.* Skin, *Dan.* Skind, *pellis*, *cutis*.

lading leggen, worden dezelve op de te voren gemelde wyze met honden te zamen gedreven, in tegenwoordigheid van alle de rechters, op dat gekyf en twist verhoed, en niemand bevoordeelt mogte worden, en ook een ieder vergunt, de zynen, volgens zyn merkteken, naar zich te nemen.

In de magen der geflagte Schapen vind men niet zelden een ^{Wat in}ronde KOGEL, ter grote van een kaatsbal, die inwendig met ^{hunne}wol, mos en diergelyken gevult, en uitwendig door een licht- ^{magen}gevoonden ^{word.}grauw flymerig taay of hard vlies of huid omgeven is; waarvan ik ene uit Noorwegen onder den naam van *Tophus Ovinus Norwagicus* in myne verzameling bezitte. Die kogel ontstaat ongetwyffelt uit de wol en andere onverteerbare dingen, die de Schapen zomwylen uit groten honger inzwelgen, en word eensdeels door de gefladige fchokking der maag, die, gelyk bekend is, door hare kruiswyze over den andere leggende vliesjes onophoudelyk heen en weder bewogen word, zamen gerolt, geperft, gewentelt, en in een kogelachtige gefalte gebragt, en anderdeels, als 'er gefladig meer hairen bykomen, door de maagfym allengs verbonden, vergroot en eindelyk met de hartachtige huid omgeven (y).

§. XXIX GEITEN kunnen alhier niet gehouden worden, ^{Geiten}vermits hun het zo zeer geliefde loof van ftruiken en jonge ^{zyn hier}bomen t'enemaal ontbreekt. ^{niet.}

§. XXX OSSEN en KORYEN vallen niet groter dan het kleinft ^{De Ossen}geestvee in Duitsland; hebben, gelyk bereids gezegt is, ge- ^{en Koe-}ne Hoornen, en genieten alleen het voorrecht, door de huis ^{yen zyn}klein, en ^{hebben}lieden in den winter mede onder 't dak genomen en met het ^{zo}geen ^{Hoornen.}

(y) Diergelyke uit hairen zonder vlies zaamgebakke kogels worden in matelyke grote ook hier te lande in de magen der geflagte Ossen en Koe-
yen gevonden, welke vermoedelyk hunnen oorfprong nemen, dat die die-
ren, als zy aan de leme wanden der boerenhuizen leggen, de leem, die tot
hechting of vastigheid met hairen vermengt is, lekken, kaauwen en inzwel-
gen; gelyk ook, dat zy, als het hun ergens jeukt, met hunne fcherpe ton-
gen die plaats fchuren, en daarmede de jeukt verdryven, als wanneer aan
de flymerige tongen enige losse hairen blyven kleven, die kaauwende inge-
flik, en vervolgens op de gezegde wyze zamenklevende tot een kogel
worden.

zo kommerlyk gewonnen hooy, of, by mangel van het zelve, met het gedroogd zeegewas Zeenestel spaarzaam gevoed te worden.

De Koe-
melk
word tot
artzeny
gebruikt. §. XXXI. De MELK is de voornaamste artzeny der Yslanders, en word daarom ook, zodra zy van de koe koomt, door gene anderen, dan alleen kranken, genoten. Anders bedienen zy zich in 't gemeen van huy of wey (*Serum lactis*) tot hun beste drank; weshalven zy 'er zeer zuinig mede omgaan, en gewoon zyn, dezelve, als zy goor, zuur en drabbig word, door water te verdunnen, te verlengen, en een weinig de onsmakelykheid te benemen.

Hoe de
Boter be-
handelt
word. §. XXXII. Zy maken veel BOTER; doch, zo veel my bewust is, geen Kaas. De Boter kaarnen de meesten voor en na zo hairig, als zy uit ongereinigde melk in een zamengenaaide schapenvacht gemolken is, en leggen dezelve dus op; weshalven een vreemdeling die Boter niet ligtelyk door de keel zoude kunnen krygen. Ja, vermits zy 'er geen zout in kunnen doen, word zy welhaast zo groen, zwart, kantig, sterk en onsmakelyk, dat men dezelve naauwlyks met herfsmelten enz. den deensche matrozen eetbaar maken kan.

Hoe het
Vee
word
geflagt. §. XXXIII. Hunne MANIER, OM HET RUNDVEE TE SLAGTEN, heeft ook iets byzonders. Zy kollen het niet voor den kop, menende, dat daar door het bloed in 't vleesch stremt, en mitsdien niet lopen kan; maar steken het een dun penmes diep in den nek, waar door het ter aarde valt; als dan trekken zy de poten gezwind met strikken zamen, en openen de keel, op dat al het bloed zoude uitvlieten. Het ingewand word door de Yslanders allereerst, zonder veel te reinigen, genuttigt, en het dier zelf afgehakt. De stukken worden niet met zout gewreven, maar slegts twemaal door zeewater gehaalt, en dan in de lucht, op dat zy winddroog zouden worden, en vervolgens in hunne hutten over hunne haardsteden gehangen, om dezelve te roken, en te meer te doen drogen. Dus behandelen zy hun geflagt half verrot en half stinkend vleesch, tot zy het voorts opeten. Die het beter willen maken, en 'er de middelen toe hebben, kopen een weinig zout, snyden, als het ge-
flagt

slagt hier noch onafgehakt hangt, op drie of vier plaatsen een diepe snede in het vleesch, en doen in iedere opening een kleine hand vol zout, zich verbeeldende, dat het dus zelf, zo veel nodig is, door het gantsche beest trekt, en het vleesch, wanneer 'er vervolgens wind en rook by kooft, zeer wel be waard word. Op de beide gezegde wyzen handelen de ingeze- tenen ook met het schapenvleesch, als zy het voor hun huisge- zin slagten.

§. XXXIV. ZWYNEN kunnen alhier niet opgebragt wor- den, nadien, zomin op het veld als in de huizen, genoegzaam voeder voor dezelve te bekomen is. HONDEN en KATTEN heeft men 'er.

§. XXXV. DUIVEN en ander tam PLUIMGEDIERT kon- nen 'er, wegens de langdurige strenge koude, gebrek aan voe- der, en de menigte roofvogels van allerly soort, niet gehou- den worden. Enige weinige meer bemiddelde, en derhalven kiefsche, hebben gestadig een paar Hoenderen in huis, die zy met kleingefneden hooy, onder een weinig roggemeel met wa- ter vermengt, kommerlyk opvoeden.

§. XXXVI. Het edel LANDGEVOGELT bestaat, zo veel ik heb kunnen ervaren, in Wachtelen, grote Snippen, als on- ze Houtsnippen, en de Berg-hoenen, RYPEN (z) genaamt. De zen zyn de SNORPER op de lappische Alpen, die zich (a) steeds op het land houden, meer lopen dan vliegen, en mitsdien niet bezwaarlyk te vangen zyn. Zy hebben, om de strenge koude te kunnen wederstaan, geheel ruige met vederen bewassen po- ten, waarom zy of haar's gelyken by de geleerde vogelbeschry- veren (b) *Lagopedes*, doch in Duitsland en Zwitserland ook SNEEUWHOENDEREN genaamt worden.

§. XXXVII. Van ROOFVOGELS is 'er ene onbeschryffely- ke menigte en verscheidenheid, als grote ARENDEN, GIE- REN, HAVIKKEN, VALKEN, UILEN, RAVENS en an- dere

(z) RIUPA, *Perdix montana*. Gudm. Andr. Lexic. Island.

(a) Vid. Scheffer. *Lapponia* cap. 19. circa finem.

(b) Vid. Gesn. de *Avibus* Lib. III. p. 576.

dere meer, die aldaar gedeeltelyk namen en gedeeltelyk geen namen hebben.

Arenden. § XXXVIII. De **ARENDE**N zyn'er van verschillende zoorten, die, gelyk op andere schaars bewoonde noordelyke eilanden (c) de inwoonders aan hun jong vee zeer grote schade toebrengen. Enigen derzelve zyn zeer sterk en stout. In 't algemeen doen zy den menschen niet ligt leet; doch als zy van een aangedreven lyk menschen vleesch gefmaakt hebben, zyn zy 'er wel eens zo begerig naar geworden, dat zy onderstonden, kinderen van vier of vyf jaren weg te nemen, en door de lucht naar hunne nesten te slepen.

Havikken. § XXXIX. **HAVIKKEN** heeft men 'er meer, dan een soort. Van de kleinsten heb ik eens een levend bekomen, die iets kleiner als een duif, bont, geelbruinachtig op den rug, met een zwartachtige zoom om alle de vederen, en wit onder den buik was. Zie fig. 1. Dezelve zat by de duiven en at met haar, doch wist zich door zyn gezicht, en vermits hy, als zy onderstaan dorsten, hem tena te komen, nu en dan eens toepikte, zo ontzaggelyk te maken, dat geen van haar, hoe hongerig zy zyn mogten, de vermetelheid hadden, met hem in den schotel te pikken, voor hy geheel gespyst had.

Valken. § XL. Niet minder worden hier, inzonderheid aan de noordzyde, meer als een soort **VALKEN** van verscheide grote en verwe gevonden. Deze houd men tot de jagt de dapperste en bequaamste van geheel Europa; weshalven de koning van Denemarken jaarlyks een zyner valkeniers met een paar bedienden naar Ysland zend, om zo wel voor zyne jagt, als ten schenkadie aan vreemde vorsten, alle goede Valken, die hy bekomen kan, te vangen, en naar Coppenhagen te brengen; waar voor de koning, namelyk, voor een graauwe Valk 5, voor een

(c) *Wallace* in zyne *Description of the Isles of Orkney*, pag. 47. ge-
waagt 'er van, en voegt 'er by, dat men te dier plaatse een wet heeft,
volgens welke hy, die een Arend dood, door ieder huis van het kers-
pel, waar in de roofvogel geveld is, met een hoen beschonken moet wor-
den.

over *Bladz. 34.*

FIG. I.

FIG. II.
Bladz. 36. beschreven.

een graauwe en witte 10, en voor een spierwitte (d) 15 dalers betaalt.

De Valken worden gevangen met afgerichte vogels, die op het veld in koyen zitten, van een ongelofelyken afstand de Valken ontdekken, en daar van door schreeuwen een teken geven aan hunne meesters, welke in een bedekt boschhuttje zitten loeren, en een roer- of lokduif doen fladderen, op welke de Valk, zo dra hy haar gewaar word, schielyk uit de lucht nederdaalt; doch, als hy ter aarde kooft, door een over hem zamenflaand net levend gevangen word.

Als het fchip, waar mede de gevangen Valken overgebragt zullen worden, zeilvaardig is, worden enige offen en fchappen voor dezelve geflagt, en hun vleefch op het fchip aan masten, wand en ftaken opgehangen. Ook neemt men noch enig le- vend vee mede, om onderweg, als een klein eiland aan te doen is, van tyd tot tyd geflagt te worden. Doch wanneer het mogelyk mogt wezen, ergens in te lopen, zeilt men het mogelyk mogt wezen, ergens in te lopen, zeilt men niet voorby, maar voorziet zich aldaar van verfch vee, 't geen weliger weide kooft, op dat de Valken van diergelyk vleefch beter als van het ander mogten dyen. Ter voeding word maar alleen het mager vleefch, waar van men het vet zorg- vuldig affcheid, genomen, in dunne repen gefneden, en met oly en eyeren vermengt. Ook worden zy alle morgen op zeke- re wyze gekamt of gereinigt, en voorts in alles zeer wel en naarftig opgepaf.

In het fchip worden zy gekapt, niet op den bodem, maar byzondere vafstaande ramen van tedere houte latten gezet, die

E 2

met

(d) De witte zyn de zeldzaamfte, en veelligt ook de dapperfte; waar van een zo wel fraye als een naaukeurig onderzoek wel waardige plaats by Olaus M. Lib. 19. Hift. Sept. c. 23. staat: *SUBALBIDUS*, zegt hy, *unguibus & rostro AUDACIUS aduolando ferit, non ita falcones NIGRI, qui TARDIORES funt, quia corpora nigra seu fusca porosa funt, de facili evaporantia spiritus, qui funt vehicula virtutis, tuncque lassantur & debilitantur, quamvis sint agilia per naturam. E contra autem alba frigida confertas habent carnes, & quia funt multi humidi, multorum funt spirituum & propter carniun confertionem non cito evaporantia, & ideo diu durant in labore.*

met kleine aardzoden belegt, en boven op met grof doek bekleed zyn, op dat zy zacht en koel zouden zitten, vermits anderzints, als de poten heet worden, in dezelve ene podagrifche ziekte ontstaat. Over het ruim, tusschen de ramen en latten, worden in de schuinte digt by een netten gespannen, op dat de Valken, als het schip door de zee sterk flingert en schokt, allerwegen een vasten voet kunnen zetten, of wel vallende, zacht nederkomen en geen ongemak lyden. Deze omstandigheden heb ik van iemand, die eens als onderkoopman op een schip, waarin koninglyke Valken waren, naar Copenhagen overging.

Uilen.

§. XLI. UILEN heeft men 'er ook van onderscheiden soorten, als KATUILEN, HOORNUILEN, STEENUILEN enz. Over veertig jaren bequam ik ene zeer witte, die een geel kringetje in de ogen had, en ik toen, zo goed ik konde, aftekening, en thans, in koper gesneden, alhier vertone. Deze had vermoedelyk op de hoogte van Ysland zyn rust willen zoeken op een uit Groenland herwaards kerend schip, doch was op het zelve gevangen. Als men hem in een kamer op de tafel zettede, en een levende duif 'er by infloot, sprong hy aansonds op dezelve, rukte met den bek enige vederen uit, en at eerst van achter door den rug het hart op, voorts het overige ingewand, en eindelyk het vleesch, doch van het laatste niets, dan na dat hy bevorens de vederen merendeels uitgeplukt had.

Ravens.

§. XLII. Van de RAVENS is bereids te voren enig gewag gemaakt, en daar uit hunne schadelykheid genoegzaam af te nemen. Men bespeurt op verscheide kleine onbewoonde eilanden, aan Ysland leggende, dat op ieder dier eilanden maar een paar oude Ravens gevonden word, welke het voor zich alleen behouden, en zodanig verdedigen, dat het alle de anderen, van elders naderende, afbyt en terug jaagt (e).

§ XLIII.

(e) *Vid. Wolff. Norrighia illustrata p. 225.* Ik heb te minder zwaarigheid gemaakt, dit te verhalen, nadien iets diergelyks door D. Martin in zyne meermaals aangehaalde *Description of the Western Islands of Schottland* van drie

§. XLIII. STRAND- en WATERVOGELS zyn 'er in zo ene Water-
 grote menigte en verscheidenheid, dat gene der inwoonders vogels.
 zelve hen alle kent, veel minder met namen benoemen kan.
 Men ziet op afgelegen plaatsen, of onbewoonde eilandjes, klip-
 pen, die t'enemaal wit van vogeldrek schynen: ook bedekken
 zy genoegzaam met vele zwarmen of hopen de zee tot op 12
 of 18 mylen van het eiland; zulks men aan hun allereerst be-
 speurt, dat men zo naby gekomen is. Het geringst gedeelte
 dier vogelen overwintert op het eiland, want de meesten, ge-
 lyk zy in 't voorjaar komen, ook tegen den winter, ongetwyf-
 felt naar warmer plaatsen, vertrekken. Men vermoed niet
 ten onrechte, dat die vogels zo een bequaam eiland zoeken en
 beminnen, gedeeltelyk om het overvloedig voedsel, 't geen
 een ieder van hun soort aan allerly visschen, krabben of gar-
 naten, gewormte en diergelyken, uit de milde hand van den
 algemenen voorzorg, in de zee naar hun smaak en nooddrift
 onophoudelyk vind, als gedeeltelyk wegens de vele onbeklim-
 bare klippen, waarin zy met veel zekerheid voor menschen
 en vossen nestelen en broeyen kunnen. Van die vogelen leg-
 gen enigen gestadig op het water, en weten door duikelen
 hun voedsel te verkrygen; anderen blyven met hunne uitgesprei-
 de vleugelen op de lucht zweven, en loeren uit de hoogte, of
 niet de een of andere visch het oppervlak der zee naderen, en
 zich buiten het water begeven zal, die zy dan, zo dra zulks
 geschied, door hun ongemeen scherp gezicht aanstonds in 't
 oog krygen, als wanneer zy gelyk een pyl nederfchieten, en
 niet ligt de visch missen. Van verscheide dier watervogels heeft
 men ene beschryving en afbeelding in *Martens reize naar Spits-
 bergen en Groenland*. Zy, die ik deswegens gevraagt heb, had-

E 3

den

drie kleine eilandjes, p. 47. p. 60. en p. 66 bericht word; namelyk, dat
 op ieder van dezelve slegts een paar Ravens zich onthouden, die alle na-
 derende roofvogels met groot geweld, gevecht en geschreeuw terug jagen,
 en zyn eigen jongen, zodra zy genoeg vliegen kunnen, met hevig byten
 uitdriyft. Ja hy getuigt ook het zelve van twee paar Arenden op twee on-
 derscheide eilanden pag. 26 en 299.

den 'er geen byzondere acht op geflagen, en konden my mitsdien niet veel bericht geven.

Zee-
Meeu-
wen.

Alleen verhaalde men, dat een grote ZEEMEEUW een zekere welsmakende visch, RUNMAGEN genaamt, en een Karper niet ongelyk, uit de zee haalt en te lande brengt, 'er niet anders dan de lever van eet, en de overige visch voorts leggen laat; dat ook het boeren volk zich dezelve wel ten nutte weet te maken, en de kinderen geleert heeft, zo dra zy gewaar worden, dat de Meeuwen met zodanig een visch te lande komen, toe te lopen, hen van dezelve af te jagen, en den visch hunne ouden te brengen.

Eetbare
Strand-
vogels.

§. XLIV. Onder de eetbare en ten delen welsmakende Strandvogels zyn de voornaamste, de ZWANEN, GANZEN, ENDEN, DUIKELAARS enz. welke onfeilbaar in 't voorjaar komen.

Ganzen.

§. XLV. Onder de Ganzen is een soort, iets groter dan een grote End, alhier MARGEES genaamt, 't geen zo menigvuldig is, dat men by duizend op een plaats vind. Een ander soort, HELSINGER geheten, valt aan de oostzyde van het eiland neder, en is by zyn komst, ongetwyffelt door de afgelegde lange reize over zee, zo mat, dat men alsdan wel duizend te gelyk doodflaan kan.

Enden.

§. XLVI. Onder de soorten ENDEN zyn velen, als de Stoken-enden en anderen, goed en eetbaar, doch de meesten, als de Kriek-enden enz. wegens hunnen traanachtigen smaak zeer onaangenaam en walgelyk; doch waar aan de Yslanders zich niet storen, maar alles, wat zy op de klippen beklouteren, of uit de zandheuvelen graven kunnen, in de pot werpen, en op hunne wyze gekookt, zonder enige afkeer, als zy hongeren, naar hunne grage magen zenden. Onder de nutste is de EYDER-*END* (*Ip. AEDURUGL, Narv. AEDDER, Anas plumis mollissimis Worm.*) Deze is zo groot, als een gemene gans, en word door *Worm. in Museo p. 302.* beschreven. Onder zyne borst heeft zy de zachte en kostbare pluimvederen EIDERDONS, by de Duitschers EDDERDUNEN genaamt. Doch het beste is het zogenaamd LEVEND DONS, 't geen niet alleen de meeste uitsdyngs kracht heeft, maar ook het duurzaamst is.

Dus

Dus noemt men zodanige vederen, welke die vogel zich in den broeityd uitplukt, om daar mede zyn nest, uit kleine biesjes zaamgevlochten, tot gemak en warmte van zyne eyeren en jongen te vullen; weshalven de Ylanders, die naby de scheren en eilandtjes wonen, alwaar de Enden zich voornamelyk onthouden, de nesten, als de jonge Enden uitgevlogen zyn, naastig zoeken, dat Dons of die pluimvederen voorzichtig wegnemen, en, dewyl zy vol mos en stroo zyn, op horden drogen en reinigen. In het tegendeel zyn van geen deugd, die op andere tyden, en inzonderheid een doden vogel uitgeplukt worden; vermits zy vet zyn, en welhaast vervuilen. Doch van het verzameld Eiderdons blyft zeer weinig in het land. Het meeste word, vermits het redelyk duur uitgevoert kan worden, aan de deensche kooplieden verkogt, die het medenemen en met goed voordeel niet alleen in Denmarken, maar noch meer buiten 's lands verkopen. Hier van kan *Luca Debes Faeroa reserata*, p. 127 nagelezen worden. Men heeft my van dien Eydervogel noch deze byzondere eigenschap verhaalt, dat hy niet alleen gemenelyk vele en langwerpige donkergroene eyeren legt, maar ook, als men een stokje van een half el lang midden in het nest steekt, ('t geen enigen doen, vermits de eyeren van een ongemeen aangename smaak zyn) hy buiten gewoonte legt, en niet ophoud, dan tot dat het boveneinde van het stokje met eyeren bedekt is, op dat hy 'er boven op zoude kunnen zitten, waar door de vogel zich zodanig verzwakt, dat hy 'er van sterft.

§ XLVII. Enige der **DUIKELAARS** zyn ook eetbaar; doch Duikelaa-
velen niet. laars.

§ XLVIII. De **LOMMEN** (Liomen, *Colymbi species*) is een Lom-
schone vogel, ter grote van een gans, met een zwarten smal-
len bek en kleine vleugels, weshalven, en vermits hy gestadig men.
vetter, dikker en zwaarder word, hy zo bezwaarlyk vliegen,
als wegens zyne te ver achterwaards staande poten gaan kan.
De Ylanders geven voor, dat niemand ooit zyn nest gevonden
heeft, en hy zyne eyeren onder zyne vleugelen uitbroeit; doch
zulks koomt hervoort, vermits hy niet aan de zee, maar, tot
ze-

zekerheid en gemak, op afgelegen plaatfen, en wel op of naby zoet water zyn nest legt, ten einde hy, op de eyeren zittende, zoude kunnen drinken, of anders, zulks vereifcht wordende, te gemakkelijker en fpoediger 'er uit en in zoude kunnen komen. Dit heeft my iemand betuigt, die twemaal het geluk en de gelegenheid gehad had, zulks met eigen ogen te beschouwen (*f*).

Geyer-
vogel. §. XLIX. De GEYERVOGEL (Geirfugl) (*g*) *Merganser Aldrov.* word zeer zelden gezien, en maar alleen op de beneden aan de weftzyde leggende klippen, naar hem de Geirfugl Skeer genaamt. De bygelovige Yflanders menen, dat als die vogel zich vertoont, zulks altoos een zonderlinge en grote gebeurtenis voorfpelt, en men heeft my verzekert, dat in het jaar van het overlyden van den koning Fredrik IV., als wanneer men te voren in vele jaren gene befpeurt had, verfcheiden van dezelve gezien zyn.

Van de
Nesten
der Wa-
tervo-
gels.

§. L. Het is aanmerkenswaardig, met wat ene voorzichtigheid de WATERVOGELS hunne NESTEN op de fteilfte rotzen en voordeligfte plaatfen op veelerly wyzen weten te leggen en zodanig te verfteken, dat men dezelve of geheel niet vinden, of niet dan met de grootfte moeite, ongemak en lyf- en levensgevaar beklouteren kan (*b*). Waarby voorts de kundigheid dier Vogelen noch meer te verwonderen is, met welke zy, offchoon zy gemenelyk haar voedzel zeer verre moeten zoeken, niet alleen de plaats hunner nesten wedervinden, maar ook een ieder het zyne onder zo vele honderden, ja dikwils dui.

(*f*) Van dien vogel hebben *Worm. Mus. p. 304* en *Willugb. Ornitholog. p. 259* iets aangetekend. De gemelde vogel is in grote, geluid en geaartheid gelyk aan enen anderen, door de Yflanders HUBBRYE, en door die van Ferroe IMBRIM genaamt. *Mergus Maximus Ferrensis Wormit in Mus. p. 303.* In de Orcadifche eilanden *Embergoose, Sibbald. Scot. illustr. prodr. p. 11. lib. 3. c. 6.* van welke zeer fraye berichten te vinden zyn in *Luca Jacobsoen Debes Ferroa, p. 128.*

(*g*) *Vid. Worm. p. 300. Willugb. p. 253.*

(*b*) Waar van by voorbeeld zeer fraay te lezen is, 't geen *D. Steinkuhl* deswegens van de Noormannen verhaalt in zyne *Topographia Norwegia p. 117 seq.*

duizenden , die malkander in 's menschen oog t'enemaal gelyk schynen , zonder missen kunnen onderkennen (i).

§ LI. De EYEREN zyn (gelyk gemeenlyk ook die der ^{Van hun-} wilde zoetwater vogels) groengeel verwig met zwarte of bruine ^{ne Eye-} vlekken , 't geen tot enig nadenken gelegenheid geeft , en ook ^{ren.} van dikker schalen , dan de eyeren der landvogelen , ongetwyfelt wegens de ruuwheid der luchtstreek en nabyheid der zee , op dat , wanneer de broeyende wyfjes , door de afgelegenheid van hun voedzel , 't geen dikwerf gebeuren kan , een wyltyds afwezend moeten zyn , aleer zy weder naar hunne nesten konnen keren , de inwendige warmte inmiddels niet zo ligt zoude verminderen , de uitwendige koude lucht 'er in dringen , en het kuiken omkomen (k) De meesten dier eyeren zyn welsmakende , en van een zo goed gebruik , dat daar door het gemis der eyeren van het tamme pluimgediert volkomen en overvloedig vergoed word ; 't geen de Denen , welke de eyeren tot allerly gebruik noch meer als de Yslanders gewoon zyn , by hun verblyf aldaar byzonder te stade kooft.

§ LII. Thans ga ik over tot het hoofd- en voornaamst ge- ^{Van de} deelte dezer beschryving ; namelyk , de ryke en byzondere ^{grote} zegen , dien dit eiland van den goeden God aan de onuitputtely- ^{menigte} ke menigte van zo vele en menigerly grote en kleine welsma- ^{Zeevis-} kende en nutte ZEEVISSCHEN geniet , nadien dezelve zich ^{schen.} alhier noch in hunne volmaakste deugd en onverzwakte kracht bevinden ; want het een door de ervarenheid bekende onwedersprekelyke waarheid is , dat hoe verder naar het Noorden

F

de

(i) Waar van *Zorgdrager* zeldzame en lezenswaardige aanmerkingen aange-
getekend heeft in zyne *Groenlandsche visschery II. deel, 14. hoofdstuk Bladz.*
153 en volgende.

(k) De graaf *Marsili* merkt noch daarenboven van de eyeren der water-
vogels aan , dat in dezelve veel meer wit , dan in die der landvogels is ;
vermits het jonge broet wegens de vochtigheid en koude , die uit het naa-
ste water op 't zelve valt , langer tyd , dan dat der laatstgenoemden , tot hunne
rypheid nodig heeft , en derhalven het wit , waar uit de jongen , zo lange
zy in 't ey zyn , gelyk bekend is , alleen hun voedzel trekken , te meer ge-
bruiken. *Danub. Pannon. & Myssic. Part. V. p. 124.*

de Vifch gevangen word, hoe beter, vetter en duurzamer de-
 zelve is; gelyk ook, dat de Vifch zich te midden van den win-
 ter of in de strengfte koude in zyn beften en volmaakften stand
 bevind. Weshalven ook de Bergers en Drontheimers den Vifch
 niet dicht aan de kusten vangen, maar denzelven van de verfte
 Noormannen, of Noorwegers, die hem zo hoog in 't Noor-
 den vangen, als zy met hunne vaartuigen immer komen kon-
 nen, jaarlyks kopen; welke Noormannen onmiddelyk naar
 Kersmis in zee fteken, en de Vifchvangst beginnen (1) gelyk on-
 ze Yflanders ontrent Vrouwendach daar mede een aanvang ma-
 ken. De onmeetbare diepten onder de Noordpool zyn de rech-
 te geboorteplaatsen der Zeevifchen, alwaar zy teffens hunne
 voedzaamfte spyze en beften wasdom hebben; waar tegen zy,
 hoe verder daar van verwydert, by hunne uittogt meer en meer
 in ondiepe wateren komen, op de gronden en banken zo
 veel voedsel niet vinden, en ook, door de geftradige en verre
 reize afgemat, krachteloos en mager worden. Doch hier by
 ontdekken zich vele zonderlinge blyken der wyze en goede
 fchikkingen van den groten Schepper en Onderhouder aller din-
 gen; want gelyk in de grondeloze diepten, die daarenboven
 door vreeffelyke nimmer smeltende ysvelden befloten zyn, de
 menfchen hen ongestoort en ongevange zouden moeten laten,
 moet hun hunne overmatige vermeerdering zelve noodzaken,
 de diepten te verlaten, en den menfchen op ondiepe bevfich-
 bare gronden te gemoet te komen; gelyk ook, vermits aldaar
 zo overvloedig voedsel niet te vinden is, de honger hen dwingt,
 aan den angel te byten, op dat de volkeren, aan de Noord-zee
 wonende, niet alleen rykelyk hun onderhoud verkrygen, maar
 nadien hun andere door de vreemdelingen begeerde koopman-
 fchappen grotelyks ontbreken, ook voorraads genoeg zouden er-
 langen, tot den benodigden en te gelyk voordeligen handel met
 het overige Europa.

Den

(1) Vide Peder Claufon Norriges *Beftienelfe* in den jare 1632 te Cop-
 penhage gedrukt, 't geen C. S. K. H. D., dat is, *Chriftian Steinkubt*,
Hafn. D. sub titulo: Topographia Norwegie in het Hoogduitsch overgezet
 heeft, p. 113.

Den bewoonderen van het eiland Ysland, 't geen de uit het Noorden afkomende scholen in den weg legt, komen de Visschen in gewenschte deugd van alle kanten toevloeyen, en dringen in hunne fiörden of bayen met alle winden. Van dezelve zal ik slegts de voornaamste, nuiste en te kennen nodigste soorten aanhalen; doch de namen, eigenschappen en het nut der anderen overlaten aan die meerder gelegenheid, tyd en kundigheid heeft, des vroed te worden, en de geleerde waereld in omstandige beschryvingen mede te delen.

§. LIII. Ik make met de kleinste soorten den aanvang, by namen, den HARING, KABELJAUW, LENG, WYTING, DORSCH, SCHELVISCH, ZEEBOT, HEILBOT en SCHOL.

§. LIV. De HARING, (*) of de GEKROENDE VISCHE, gelyk hem onze lieden (de Hoogduitschen) noemen, heeft met volle recht wegens zyn onuitsprekelyk nut, 't geen zich op de een en andere wyze over het grootst gedeelte van de bewoonde waereld uitsprekt, den voorrang. Dezelve is alomme zo bekend, dat men hem niet behoeft te beschryven (m), maar slegts te noemen, om een ieder te doen begrypen, wat ViscHE gemeend word. Doch hoe vele soorten 'er van dien ViscHE mogen wezen, is op verrena zo bekend niet, vermits dezelve noch niet genoegzaam onderzocht, veelmin duidelyk beschreven is. Wat Ysland betreft, wete ik wel, dat alle deszelfs bayen zodanig met den besten en vetsten Haring vervult zyn, dat, zo het gering getal en onvermogen der inwoonders het niet belettede, dezelve daarmede welhaast en bequaam de voordeligste handel zouden kunnen dryven. Doch de onderscheide

F 2

(*) De heer Anderfon noemt te dezer plaatse den Haring HEIRING, om dat, zegt hy, niet slegts de uitspraak, maar ook de eigenschap van dien ViscHE zulks alzints vordert, vermits hy nimmer alleen, maar altoos heerswyze . door alle zeën trekt, weshalven hem ongetwyfelt ook die duitsche naam gegeven word; doch welk gevoelen van den geleerden schryver wy aan andere overlaten, goed- of af te keuren.

(m) Die ondertusschen ene beschryving begeert, kan dezelve by Schoenevelds Ichthyologie p. 37. Willough. Ichthyol. p. 219. en by anderen vinden.

scheide soorten heb ik, vermits niemand zich 'er op toelegt, onmogelyk vroed konnen worden; alleen wist men my te zeggen, dat bywylen een soort voortkoomt, 't geen drie vierde delen van een elle lang, en de dikte van drie vingeren breed is. Veelligt is dit het soort, door de visschers HARING KONING genaamt, en 't geen voor den heirvoerder en leider der grote zwarm gehouden word (*n*).

Deszelfs
onder-
scheiden
soorten. Wat soorten inzonderheid bekend zyn, en waarmede meer of minder handel gedreven word, blykt uit het hier onder aangehaalde (*o*).

Wat zyn
Voedzel
is. De visschers wenden gemeenlyk voor, dat de Haring alleen van de slymerigheid des waters leeft; doch zulks word duidelyk wederlegt, nadien de Haring niet slegts tanden in den bek heeft, die tot het waterslikken t'enemaal onnodig zouden zyn, maar veeleer een gewis blyk uitleveren, dat zy hun dienen tot het vasthouden der visschen en diergelyken, die zy tot hun voedsel vatten en inslikken moeten; behalven dat de naspeurende bywylen ook andere dingen in hunne magen vinden. Dus heeft Neukranz (in zyn *Opus*:

(*n*) Van deze geeft *Martin* in zyne meermaals aangehaalde beschryving *of the Western Islands of Scotland* p. 143. het volgende bericht: Visschers en anderen, zegt hy, hebben my verhaalt, dat 'er een Haring is, welke alle, die zich in een zeeboezem onthouden, voert, en werwaards hy zich wend, steeds door de gantsche zwarmgevolgt word. Deze voerder heteden de visschers de koning der Haringen, en als zy hem by geval vongen, wierpen zy hem zorgvuldig weder in zee, vermits zy het voor een klein *crimen lesa majestatis (petti treason)* hielden, een visch van zodanig enen naam te doden.

(*o*) Tot deze behoren de SARDYNEN der Noord-zee (*Chalcides, Bellonto de Aquatili* p. 170.) die door de Engelschen *Pilchards* (*Ray Synopsis Piscium*, p. 104.) en door de Franschen *Celerins* genaamt worden, welke de *Sardines*, (of, gelyk men in Venetië zegt) *Sardelle* der Middellandsche Zee zeer naby komen: gelyk ook de Engelsche *SPROTT* of *Spratt*, welke eigentlyk het jonge broet van Haringen of Sardynen (*Ray c. 1. p. 105.*) en gerookt ene zeer aangename spyze is. Niet minder de STROMLINGE van de bothnische zeeboezem. Van de zogenaamde STUMHARING, STAFFHARING en PELZERS, zie *Schonev. d. 1. p. 39 seq.*

Opusculum de Harengo p. 28) in één maag dikwerf meer dan 60 kleine byna halfverteerde krabben en garnaten getelt, en *Leeuwenboek*, naar luid van zyn 97. brief, ten tyde de vischen Kuit schieten, vele eyertjes in de darmen der Haringen gevonden.

't Is geenzints onnut, na te speuren, van waar doch de onbegrypelyke grote heiren en zwarmen Haringen oorsprongelyk zyn, die jaarlyks gevangen worden, en wat loop zy houden. Zoveel weet een ieder, dat zy uit het Noorden afkomen, en vervolgens, in verscheide armen verdeelt, hunnen loop door de Noord zee nemen. Doch dit is slegts een gebrekelyk begrip. Tot noch toe heeft men hun niet verder dan de schetlandsche, of, gelyk wy zeggen, de hitlandsche eilanden te gemoet gegaan, alwaar de Hollanders zich jaarlyks ontrent St. Jan by Fayrhill en Boekenes met hunne buizen laten vinden, om de omstreeks dien tyd dik aandringende zwarm, welke uit het Noorden afkoomt, door middel hunner uitgeworpen netten, die zy de zwarm in den loop door twe buizen dwars te gemoet voeren (waar door een ongelooflyke menigte op eenmaal gevangen kan worden) te vangen, te kaken, intezouten, en daar mede, behalven hun vaderland, ook een groot gedeelte van Europa te verzorgen (p). Doch ik

F 3

heb-

(p) Ik acht het niet ongereimt, te dezer gelegenheid kortelyk een eigentlyk bericht van de hollandsche Haringvangst te geven. De buizen, by Hitland zamen gekomen, nemen hunnen cours noord noordwest, en werpen St. Jans nacht, den 25. Juny, na 12 uren het eerste net by Fairhill uit. De visschery geschiedt alleen 's nachts, op dat men een gedeelte van de aankomende Haringzwarm aan zyn blikkeren (voornamelyk veroorzaakt door zyne ogen en de sterk glanzige schubben, waar mede hy bedekt is) te beter zoude konnen bespeuren, en hem het net recht dwars voor spannen; ten anderen, op dat ook de Visch, die door het vuur, dat is, het licht der lantaarnen op de schepen (van welk voordeel men zich mede op de dalmatische kusten tot de Sardynen vangst met nut bedient, *Spon's reize door Italië bladz. 51.*) aangelokt word, en derwaards ylt, de netten te minder mogte zien. Die netten, welke zeer lang zyn, moeten op ene zekere maat, door de overheid bepaalt, met enge mazen gebreid worden, op dat de Visch daarin met zyne kaken zoude blyven hangen,

hebbe my de moeite gegeven, denzelven noch veel verder na te speuren, en hem ook niet alleen om Ysland, maar ook noch hoger en onder de Noordpool gevonden. Myne onderzoeking grond

en voorts van goede hennip vervaardigt wezen. Thans worden zy merendeels van grove persiaansche zyde gebreid, vermits diergelyke netten drie jaren kunnen duren: ook werden zy alle, zodra zy bereid zyn, met den rook van eikenhoutspanen bruin geverwt, om dezelve des te onkennelyker te maken, gelyk ik eens te Amsterdam opgemerkt heb. Voor den 25. Juny, vermits de Visch te voren noch niet volkomen goed is, en, zonder garstig te worden, niet verre te vervoeren zoude zyn, mag men geen net uitwerpen, waar toe de schipper, Stuurman en matrozen zich, volgens den inhoud der byzondere placaten, voor hunnen afvaard uit Holland moeten verbinden, en by hunne terug komst met eden verklaren, dat zulks noch door hun, noch hunnes wetens door anderen geschied is, waar van men een ieder schip, 't geen met den eersten Haring elders verzonden word, een byzonder getuigenis mede geeft, om ter plaatse hunner bestemming te vertonen, op dat niemand bedrogen mochte worden, of die voordelige handel in verval geraken. En dit punt is zo gewichtig, dat zulks by het verdrag in den jare 1609 tusschen de grote Vischery in Holland en de stad Hamburg gesloten, niet alleen van de kant der eerstgenoemde, maar ook van de zyde der stad, voor zo veel hare af te zenden buizen betreft, wel uitdrukkelyk bedongen is.

Van St. Jan tot Kruisverheffing word onder Schotland by Bockenefs en Sereniat, en van Kruisverheffing tot Ste. Catharine by Yarmouth gevist, en heeft men by placaten verlof, daar mede, zo men zulks goedvind, tot den laatsten December voort te varen.

Gedurende de eerste drie weken, namelyk van den 25. Juny tot den 15. July, word al de gevangen Haring onverdeelt in zoorten onder elkander in tonnen gepakt, en door welbezeilde vaartuigen, den buizen nagezonden en JAGERS genaamt, overgenomen, en zo spoedig mogelyk naar Holland gebragt; weshalven men dezelve JAGERS-HARING noemt. Na dien tyd word de Visch, zo dra hy binnen scheeps boord en gekaakt is, zorgvuldig in drie zoorten onderscheiden, die men MAATJES-VOLLE en SCHOOT-HARING heet, en een ieder van dezelve afzonderlyk gezouten, en in byzondere tonnen gepakt. In de MAATJES-HARING word noch zo min melk als kuit gevonden, en is wel vet, doch niet duurzaam. VOLLE-HARING word het zoort genaamt, 't geen vol melk of kuit en in zyn volkomen stand is. SCHOOT-HARING (geschoten Haring) Ylen-Haring (*contracte pro Tidele, dat is, ledige*) gelyk ook HOL-HARING (hollen Haring) is die geleeft is, of kuit en melk geschoten, ten minste dezelve zo los heeft, dat hy op het schieten staat (welke toestand met een byzonder woord KUITZIEK en MELKZIEK benaamt word) weder slegter is, en zo lang niet duurt, als de Volle-Haring. Mer de

grond zich zo wel op enige my medegedeelde berichten , als de volgende grondstelling. Ter plaatse, alwaar de grote en kleiner vischsoorten, welkers gemeenste en geliefste voedsel de Haring is, zich in ene byzondere menigte en vettigheid bevinden, aldaar moeten noodwendig de Haringen zich in een grote overvloed onthouden. Nu zyn my, en wel van de grootste soorten, de ZEEHONDEN of Hayvischen, de BRUINVISSCHEN of ZEEVARKENS, en van de Walvischsoorten, behalven de VINVISCH (die derhalven by de Noormannen SILDHVAL of SILDQUAL; dat is, HARINGWALVISCH, heet) de zogenaamde NOORDKAPERS inzonderheid bekend, in wier magen steeds een groot getal ingezwolge Haringen gevonden worden.

Ik zal slegts inzonderheid den laatsten gedenken, en van denzelven teffens een merkwaarde omstandigheid bybrengen. Hy onthoud zich voornamelyk op den uittersten noordelyken hoek van Noorwegen, de Noordkaap genaamt, waar van de Groenlanders hem zynen naam gegeven hebben, ongetwyffelt wegens

Noord-
kaper.

de beide laatstgenoemde soorten komen de buizen, zo dra een ieder zyn lading heeft, of niet meer te vangen is, voor en na t'huis, alwaar alle de drie soorten, aleer men dezelve verder verzend, geopent, op nieuw gezouten en zodanig aangevult worden, dat men uit 14 zeetonnen 12 nieuwe tonnen, die een last heten, maakt. Van de hollandschen Haringvangst spreekt *Happel. Relation. Curios. Tom. II. p. 53 seq.* en *Marperger Kaufman. Magaz. p. 597.* De voornaamste en beste Haring, die thans in Hamburg gebruikt en van daar door het Ryk verzonden word, is de hollandsche, welke uit die Provincie ontsoden, doch in Hamburg, aleer dezelve verder gaat, door daar toe bestelde en beëdigde waarderers, wrakkers en pakkers weder geopent, op de hollandsche wyze gezouten, herpakt, gewrakt, en naar zyne eigenschap en deugd volgens eed en plicht met zekere cirkels en tekenen, door de overheid daar toe verordent, gemerkt word. Doch de byzondere deugd en smakelykheid vart den hollandschen Haring, waarin hy alle de Haringen, door de overige natien gevangen en toebereid, overtreft, spruit eigentlyk daar uit, dat de Hollanders den Visch terstond levend voor het mes, en zo even zy gevangen word, kaken (dat is, de kiewen, *Branchie*, uitsnyden) zorgvuldig toebereiden, ende des nachts gevangen noch voor den volgenden nacht in eiken houte tonnen met tusschen beide gestroot grof spaansch of portugeesch zout geschikt leggen, of pakken, waartegen de overige natien in deze en gene stukken zuimachtig zyn.

gens de geweldige Haringtogt, die aldaar voorby en by Noorwegen afvlied. Niet minder huisvest hy ook, om zo te spreken, in grote menigte rondom Ysland. En dat zulks ook om gene andere redenen, dan de hier zo menigvuldig te vinden Haring geschied, blykt zonnenklaar, nadien hy, gelyk ik met zekerheid onderricht ben, wanneer hem hongert, niet alleen de Haringen, die in de bayen en inhammen der zee verstroot zwemmen, zamen dryft, en voor zich henen naar het strand jaagt, maar ook, na hy, zo veel nodig of mogelyk was, byeen gebragt heeft, door middel van een kleine wending van zyn groot lighaam een merkelyke draaikolk in het water verwekt, en daar door die ongelukkige diertjens zodanig tezamen en tot zich brengt, dat hy dezelve als dan door ene sterke inademing by gantsche tonnen vol met een tamelyk geweld in zyne open kaken, en zelfs kleine visschers boten, als zy in de draaikolk vervallen, met het voortvlietend zog inhaalt of zuigt, en in zyne wyde maag verzwelgt (q). Doch dat deze

(q) Dit Walvischsoort, of een ander, 't geen zich insgelyks met den Haring voed, noemden de Ylanders weleer SYLDRECKE (*Gudm. Andr. Lexic. Island.*) dat is Haringmeester, en (by *Verel. Lex. Sc. Scand.*) is het SYLDRAEKI *balena species, quæ baleces ex profundo in sinus & breviter compellit*, gelyk ook D. Martin in zyne *Description of the West-Islands of Scyth.* p. 5. aanhaalt, dat by die eilanden in de haringbayen een menigte Walvissen van verscheide soorten gevonden worden, die myns bedunkens wegens de ondiepte der gronden gene andere dan Noordkapers, Potskoppen en Bruinvissen kunnen wezen. In de *Philosoph. Transact.* N. 387. Art. 2, alwaar onder anderen van de Walvischsoorten by Nieuw-Engeland bericht gegeven word, heet een derzelve *Fin-Back-Wbale* naar de hem achter op den rug $2\frac{1}{2}$ tot 4 voeten hoog staande vin of zenuwachtige en vleeschachtige flosvederen, waarna hem onze en de hollandsche Groenlandsvaarders ook Vinvisch heten. Vid. *Martens Spitsbergreise* Cap. II. En van deze word in de aangehaalde *Transact.* aangemerkt, dat hy de makrelen, haringen en diergelyke kleine vissen door dezelve natuurlyke list, waar van de Noordkaper zich bedient, by enige honderden tusschen inzwelgt. Dus bericht ook Kämpfer in zyne beschryving van Japan. I. B. 11. hoofd. dat een soort Walvischen door de Japonezen *Wawiscurn*, dat is, volgens zyne uitlegging, SARDYN ETER genaamt, zich aldaar in menigte ophoud.

Voorts

deze zo wel als de overige Haringflokken zich ook teffens by Spitsbergen, en zo hoog onze Groenlandvaarders ooit gekomen zyn, laten vinden, getuigen dezelve eenstemmig, waar toe de naarstige *Martens* in zyne geloofwaardige reisbeschrijving ten bewyze genoeg is. Dus dan moet by de Noordpool een grote menigte Haring zyn, 't geen ik voorgenomen heb te bewyzen. Onder de kleiner Haring-eters versta ik de KABELJAUW en zyn geslacht, de L E N G E N, S C H E L V I S enz. vermits my bekend is, dat niet alleen onze hilgelandfche visschers by bevinding geleert hebben, dat, het zekerste aas dier Visschen, waar aan zy het liefst byten, de Haring is, maar ook onze Groenlandvaarders getuigen, dat, als zy diergelyke visschen tot hunne verquikking by Spitsbergen en daar omtrent vangen willen, zy by gebrek van versche of natuurlyke slegts een van wit blek verbeelden Haring daar toe met vrucht gewoon zyn te gebruiken. Waarby ik, als tot myn oogmerk zeer dienstig, niet nalaten kan, aan te halen, 't geen *Denys* in zyne *Description de l'Amerique Septentrionale*

G

(waar-

Voorts heb ik alhier ene kleine aanmerking, my zelve te binnen geschoten, niet willen verzwigen. Iemand, die het reeds aangehaalde leest, kan lichtelyk invallen, hoe het mogelyk zy, dat de Haringen en diergelyke Visschen door hunne vervaarlyke en onverzadelyke vervolgers niet geheel verdelgt en in zee uitgeroeit worden. Doch zulks nadenkende, blykt welhaast, dat het de wyze Onderhouder der schepzelen behaagt heeft, dat de kleine vischsoorten in een onbegrypelyk getal zouden vermenigvuldigen, daar in het tegendeel de gezegde andere zeedieren jaarlyks slegts één, ten hoogsten twee jongen telen; als mede, dat het groter soort van hun geslacht, 't geen zodanige Visschers meer dan de helft in grote overtreft, zich op ene andere wyze voeden moet; dus is het grootste soort, de eigentlyke SPITBERGSCHE WALVISCH, zo wel door de vele hairachtige bladen of zogenaamde baarden, waar mede zyne kaken vervult zyn, als door zyn enge keel het vischlikken belet; weshalven hy zich voorname-lyk met kleine krabben of garnaten, en een klein vet waterdiertje moet behelpen, offchoon hy nochtans geen gebrek lyd, maar overvloedig ge-
deit. De *Tang bual* moet van *Tang* (*Angl. Tangle*) een Zeegewas, *Fucus marinus*, en anderen van ander voedsel leven. Gelyk op het land de vreesch-
etende dieren ook geenziens zo sterk, als de anderen vermenigvuldigen, en de vreeschelykste onder dezelve, ik mene de elefant en rhinoceros, die
veel ligt anderziens de bosschen large ledig gemaakt zouden hebben, zich
met slegte kruiden en de tedere takjes der bomen moeten vergenoegen.

(waarin hy hoofdzakelyk breedvoerig en met alle geringe omstandigheden de vangst en toebereiding der *Moluë*, 't geen een Kabeljauw - soort is, beschryft) *Tom. I. p. 162* & 228 verhaalt; nàmelyk, dat de vangst zeer overvloedig is, alwaar men vele *Makrelen* en *Haringen* vind, waar mede zy het best geaast worden, en *Tom. II. p. 191.* dat als men door te sterk vischen de *Moluë* verjaagt, men ook de *Haring* enz. verdryft, en *p. 195*, dat als de *Haring* en diergelyken van de ene streek naar de andere trekken, de *Moluë* dezelve ook terstond volgt. Uit welk alles onwidersprekelyk blykt, dat nadien de *Kabeljauwen* enz. in *Groenland* niet alleen overvloedig zyn, maar zich zelfs door den schyn van een *Haring* laten vangen, het aldaar en noch hoger op vol *Haringen* moet wezen, 't geen opgeheldert, ja ten vollen gestaast word, door ene diergelyke aanmerking, by *Zorgdrager* in zyn aangetoge werk II. deel Hoofdst. II. uit eigen ondervinding gemaakt, die teffens betuigt, dat hy zelve een menigte *Haringgraten* by de vogelnesten aan de *groenlandsche klippen* heeft zien leggen (r).

Verder Doch nadien ik, gelyk thans bewezen is, de *Haring* zo bewys, hoog noordwaarts ontdekt heb, is my, by verder nadenken, dat de in gedachten gekomen, dat zelfs in het allerdiepste Noorden Haring het recht en eigentlyk vaderland, om zo te spreken, der uit het het recht en eigentlyk vaderland, om zo te spreken, der verft af *Haringen* en andere met hem in gezelschap zwemmende kleiner vifchsoorten is, en wel, vermits zy aldaar onder de nimmer smeltende ysvelden, die jaarlyks in dikte en grote toeneemen,

(r) Het mangelt ook in de *Yssee* boven *Asia* aan geen *Haringen*, gelyk zulks niet alleen op te maken is, uit de verscheide zich aldaar bevindende *Walvifchsoorten*, en byzonder de zodanigen, als te voren uit *Kämpfers Japan* aangehaalt zyn, maar ook van den *ruisschen* gezant *Ysbrand* in zyne reize naar *China* *p. 131.* verhaalt word, schryvende hy aldaar, dat boven *Kamtschatka* in de rivier *Salazia* vele schone *Haringen* en diergelyken gevangen worden. Aan de kaap de *Goede hoop*, of aan het uiterste eind van *Africa*, laten zich dikwerf mede *Noordkapers* en *Bruinvifchen* zien, gelyk *Kolbe* in zyne wydropige beschryving van die *Kaap I. Deel* bladz. 243 getuigt; doch aldaar is ook onder anderen het *HARINGZOORT*, door de *hollandsche matrozen* *HARDER* genaamt, niet zelden te vinden, gelyk hy in 't zelve deel bladz. 234 verhaalt.

men, en zich wyd en breed uitstrekken, de meeste rust tot schieten en de zekerste verblyfsplaats tot wasdom van hun broed genieten; want het kennelyk is, dat verre onder zodanige ysvelden en in die grote diepten de Hayen, Kabeljauwen en diergelyken, wegens bezwaarlyke adembaling niet zeer gemakkelyk, de hun nadelige vischsoorten, by gebrek van de voor hunne dierlyke longen benodigde versche en frissche lucht, geheel niet, en noch minder de visschers met hunne belaging 'er by komen of hunne diepe rust storen kunnen. Behalven dat voorts zeer natuurlyk en gemakkelyk te begrypen is, dat nadien die Visch zich zo verwonderlyk vermenigvuldigt, deszelfs getal ter plaatse, alwaar hy van menschen geheel niet, en van roofvisschen zo weinig beledigt word, welhaast dermaten de overhand moet nemen, dat hy aldaar zyn volkomen voedzel niet heeft, maar genoodzaakt word, zo dikwerf de bevinding toont dat zulks geschied, talryke colonien of heertogten, om zo te spreken, af te zenden, die zich in de open zee begeven, en hun voedzel verder zoeken moeten: van welke, na een groten welhaast hier na aan te wyzen omweg, veelligt een overig gedeelte of zyn afkomst weder naar de Noordpool terug keert, en aldaar het geslacht helpt vermeerderen. Ik twyffele geenzints, dat, zo men in de begonne naspeuring van de wonderen der natuur naarstig wilde voortvaren (en och of deze regelen daar toe enige gelegenheid en aansporing mogten geven) ook dit en meer andere dingen door den tyd eigentlyker ontdekt zouden worden.

Ondertusschen wil ik niet verzwigen, wat wysheid en liefdadige schikking van onzen groten en goeddoenden Schepper ik, my aangaande, in de zo weinig betrachte loop of streek der Haringen beschouwe, aanmerke, verwondere en pryze; namelyk, dat Hy, de heer van het geschapene, de bereids genoemde en meerder, ja wie weet hoe veel groter en kleiner Zeevisschen zodanig ene natuur ingeschapen heeft, dat zy zo wel aan andere in het Noorden geteelde kleine Visschen, als byzonder aan Haring (s) hunne bequaamste en liefste spyzen

G 2

vin-

(s) Merkwaardig schryft *M. Martin d. l. p. 349. Wherever they are, all other fish follow* em and *W*hales and *S*eals in particular: For the larger fish of

Wat loop
of streek
hy houd.

vinden, en op dat zy zich daar van, als het bequaamst middel, om hunne onverzadelyke vraatlust te voldoen, zouden kunnen bedienen, zo wel dezen kleinen doch ongelooflyk nutten Visch, gelyk hen zelve, door alle zeën verdeelt, en aan alle kusten leid. Want zodra de Haring van onder het ys, of uit de grondeloze diepten, op de reeds gezegde wyze te voorschyn koomt, zyn die grote, groter en grootste vischsoorten tot vul- ling van hunne hongerige magen 'er welhaast ontrent, houden dezelve door hunne gestadige beangsting en vervolging van al- le kanten in hoge, brede en zeer dichte scholen (t) byeen, jagen die ook van daar steeds voor zich heen, en dryven dezelve als een schichtigen weerlozen visch van de ene zee tot de andere (hoewel deze eigentlyk gene andere, maar alleen andere bena- mingen dragende delen van den groten Oceaan zyn) en van de ene kust tot de andere, vermits hy, om zyne grote vervolgers te ontvluchten, zowel tot zyn eige zekerheid en een rustplaats tot zetten, als voor zyn broed, zo lang het noch teder is, een ongestoorde verblyfplaats te vinden (u) in de zee-

of all kinds feed upon Herring; dat is, waar maar Haringen zyn, volgen hun alle andere Visschen, byzonder Walvisschen en Zeehonden. Want de grootste vischsoorten leven alle van Haring.

(t) Die eigenschap en inwendige drift hebben alle kleiner vischsoorten, 't geen wel zeer natuurlyk, doch wegens het groot nut niet onaangemerkt voorby te gaan is; namelyk, zy zyn gewoon, uit vreze voor hunne ver- volgeren, en om zich te redden, zo dicht als immer mogelyk is byeen te zwemmen en in scholen ter hoogte van bergen zamen te dringen (die ook door de hun dikwerf ontmoetende Noormannen *juxta Topograph. Norweg. citat.* Fiskebergen of Vischbergen genaamt worden) 't geen tes- fens gelegenheid geeft, dat zy door de visschers te bequamer en in groter menigte gevangen worden. Iets diergelyks bemerken wy by het fleswyk- sche eiland Hilgeland aan onze niet min vervolgte krabben, garnaten of garnelen (*Squilla gibba Rondeler.*) die vermits zy van onder en op zy- den door de schelvischen en anderen, wiens voornaamste voedsel, en van boven door de meeuwen (welkers gemeenste spyze zy mede zyn) ge- jaagt en beangst worden, mede in grote klompen of dikke hopen byeen vluchten, en mitsdien in zo grote menigte de hilgelandische Visschers ten deel worden.

(u) *Plin. Nat. Hist. Lib. IX. Sect. 35. Nam in stagna & amnestranseundi ple-*

zeeboezems of op de zandplaten, ja tot in de monden der vloedden poogt te vluchten, zich genoegzaam voor de deuren der inwoonders begeeft, en beide ten spyze en tot koophandel in onbegrypelyke menigte aanbied; waar door de hem nazzettende grote en kleiner jagers, zo verre de grote hunner lighamen, en de diepte van het water gehengen wil, dezelve inwoonders teffens aangeboden, en, als zy slegts toetasten willen, in de handen geleverd worden.

Echter is hier by aan te merken, dat zowel de kuiters, om hunne grote reize te volbrengen, zich, zodra zy gezet hebben, weder in zee begeven, als het broed, zodra het enige krachten bekomen heeft, insgelyks uit natuurlyke drift, en om zyn groot oogmerk te vervullen, naar de zee ylt (w).

Doch om dit alles noch duidelyker en verstaanbaarder te maken, zal ik de JAARLYKSCH E LOOP DER HARINGEN, voor zo verre men daar van zekere berichten heeft, van plaats tot plaats aanwyzen, en teffens tonen, op wat tyd een ieder volk dien zegen deelachtig word, en de wyze op welke het zich denzelven ten nutte maakt.

In het Noorden breekt de HOOFDZWARM reeds vroeg in het voorjaar uit, waar van de ene VLEUGEL zich westwaards wend, en met de maand maart wegens de vervolging der vele grote Visschen van rondomme, en van de strandvogels van boven, zich in zo dikke en dichte scholen naar het eiland Ysland begeeft, dat men niet alleen aan de zwarteheid en het wemelen van het water, nadien zy door angst tot aan het oppervlak van het zelve dringen, en dikwerf schynen, 'er uit te willen springen, hunne komst van verre bespeurt; maar ook, als men dezelve te gemoet vaart, en met een hoos, waar mede de zeilen uit de zee begoten en nat gemaakt worden, of diergelyk een holachtig werktuig 'er inslaat, onfeilbaar op eenmaal ene tamelyke menigte van dezelve geschept en

G 3

op-

plerisque piscibus evidens ratio est, ut tutos fetus edant, quia non sint ibi, qui devorent partus fluctusque minus sciant.

(w) Conf. Neukrantz de Haringo p. 17.

opgehaalt kan worden. Of die vleugel, welke zich naar Ysland wend, te voren een gedeelte naar de terreneuffche banken zend, en waar de rest van het aan de westkust van Ysland nederstortend heir blyven mag, is alleen het alziende oog van den Almachtigen bekend. Ondertuffchen is het zeker, dat aan alle de zyden van het eiland de zeeboezems, bochten, bayen of fiorden daar van vervult zyn, en teffens, behalven de natrekende kostelyke andere eet- en nutbare kleine en groter Visschen, inzonderheid de Noordkapers (die wegens hunne grote zich niet vertrouwen verder in de Noord-zee te volgen) derwaards gevoert, en genoopt worden, dat oort voor hunne rechte woonplaats te verkiezen, waar van Zorgdrager na te lezen is.

De andere ziele naar het oosten wendende vleugel. De TWEEDE GROTE en best bekende oostelyke VLEUGEL (waar van ook echter in het voorbyfstreven een gedeelte naar de oost- en zuidkusten van Ysland nederdaalt) stort, door de hem volgende Bruinvisschen, Kabeljauwen enz. voortgedreven, steeds verder benedenwaards in de Noord-zee; doch zodanig, dat daar van een AFGEZONDERT GEDELTE, namelyk het OOSTELYKE, zyn strek naar de Noordkaap (x) en verder naar de gantsche noorweegsche kusten (y) benedenwaards neemt, hoe-

(x) Zorgdrager meld in zyne te meermalen aangehaalde Bloeyende opkomst der aloude en hedendaagfche groenlandsche visschery II. deel 7. Hoofdst. bladz. 97. dat ontrent St. Jan de bayen by de Noordkaap van jonge visschen, inzonderheid Haringen, wemelen en krielen, en hy zelf by Loppe en Curoy verscheidemalen met opmerking gezien heeft, dat het water zich daar van op zommige plaatsen byna als levend vertoonde. Ja dat hy daar van vele troupen by malkander boven water heeft zien scholen, niet alleen by honderden, maar duizenden teffens in een school en 'er met de sloep door geroeit, met lenzen 'er in geschoten, en dus enige gevangen heeft, zulks zomtyds twe te gelyk aan de lens bleven hangen.

(y) Te dezer tyd is de nering en vangst by Noorwegen geenzints zo groot, als in vorige tyden, toen de hoofdstreek derwaards ging, en jaarlyks enige duizend schepen uit Denmarken, Duitschland, Vriesland, Holland, ja zelfs uit Schotland, Engeland en Vrankryk naar de havens van Noorwegen quamen, om den gezouten Haring van daar af te halen, en zich en hunne naburen van denzelven te voorzien; doch welke overvloed ontrent den jare 1560 het sterkst vermindert zoude zyn, gelyk in de aan-

hoewel een gedeelte zynen loop langs dezelve gestadig vervolgt, tot het door de Sond in de Oost-zee vervalt, terwyl het andere, zodra het de noordspits van Jutland ontmoet, zich aldaar in tweeën splitst, en met ENEN ARM aan de oostzyde van Jutland afloopt (z), doch door de Belt zich met die in de Oost-zee (a) welhaast weder vereent, terwyl de TWEEDE ARM aan de

Twede
GEDEEL-
TE.
Twede
DEELS,
ene arm.
Twede
arm.

gehaalde *Topogr. Norw. Cap. 5. p. 29 sq.* bericht word; ook heeft tot dien tyd het HANSE-STADTSCHÉ COMPTOIR TE BERGEN zich by dien handel zeer wel bevonden, doch de vermindering merkelyk onderhouden. Thans komen van daar wegens de Rothschaars noch duren de BERGERVAARDERS BROEDERSCHAP jaarlyks noch wel enige honderd lasten gezouten Haring naar Hamburg, Bremen en Lubeck, doch dewyl dezelve op verre na zo vet en goed niet is, als de Visch, die daar tegen over by Hitland en Schotland gevonden, ook geenzints zo zorgvuldig als door de Hollanders geschikt, gevlyt en gezouten, en daarenboven in vurenhoute tonnen (die den Visch een onaangenamen bysmaak geven) gepakt word, is het vertier, en gevolgelyk ook de winst niet zeer groot. In de verenigde Provinciën is bereids in den jare 1620 by plaacaat verboden, enigen Haring binnen de klippen van Hitland, Yriand en Noorwegen te vangen en te zouten, veelmin van die lieden te kopen, by confiscatie van zodanigen Haring, en een geldboete van 300 Caroli guldens.

(z) By Ahlborg word inzonderheid jaarlyks veel Haring gevangen en gezouten, in tonnen naar de kusten der Oostzee en Hamburg ter verkoop gebragt; doch vinden geen vertier, vermits een ieder, die de veel beter hollandschen betalen kan, denzelven liever neemt.

(a) Met de Haringvangst en handel aan DE KUSTEN DER OOSTZEE is het kortelyk dus gelegen: Toen de Haringstreek noch sterker naar Noorwegen quam, is van denzelven ook op de KUSTEN VAN SCHONEN zodanig ene menigte gezouten en verzonden, dat men een goed gedeelte van Europa daarmee verzorgde. Want toenmaals was, gelyk *Olaus Magnus Hist. Nat. Septentr. Lib. XX. c. 28.* verhaalt, de zwarm zo dik, *ut non solum retia piscantium lacerarentur, sed etiam in agmine illo bipennis vel lancea militaris in medio piscium immissa firmaretur.* 't Welk ook onder anderen gelegenheid gaf, dat te Hamburg het SCHONENVAARDERS GEZELSCHAP in bloey quam, en den Haringhandel sterk dreef, 't geen noch ten huidige dage onder dezelve benaming duurt, zyne voogden, opzienders en opperopzienders ter bestiering, en zyn eigen beëdigden paker, wrakker en waarderer in bediening heeft, en eigentlyk den Haringhandel, hoewel slegts maar alleen met den hollandschen Haring, als de beste en gangbaarste waren, blyft voortzetten, vermits de vangst onder Schoenen van overlang een einde genomen heeft. Dus werd verderop langs

de

de westkust van Jutland afdaalt , en naar Sleswyk , Holstein

de gantsche ZWEEDESCHE KUST , gelyk ook onder FINLAND en ESTEN geen goede Haring gevonden noch gevangen. In den *Sinus Botanicus* vind men een soort zeer kleinen en drogen, offchoon anderzints elenen welmakenden Haring, STRÖMING of STRÖMLING (*Halec Botanicus Neukranz de Hareng. p. 19.*) genaamt , in een ongelooflyke menigte *Ol. M. d. b. lib. XX. c. 29.* De Finnen vangen dezelve noch hedendaags zomenigvuldig, dat zy zeer gezwind daar van een grote menigte verschalcken, die zy noch levend op het strand in grote hopen nederstorten, en dus naar het getal der manschap onder malkander verdelen. Doch in Westerbothen werpt men denzelven in grote vaten en tonnen, zout hem wel, roert hem met een stok onder een, en laat hem dus 24 uren staan, tot het bloed uitgetrokken is en hy styf geworden is, waarop men hem den volgende dag weder uitneemt, in allerlei kleine tonnetjes verdeelt, en voorts aldaar verkoopt, of wanneer men 'er gelegenheid toe heeft, in de nabuurschap verzend. *Ol. Rudb. fil. de Ave Selav. p. 98.* Ook pleeg men de kleinste Haringen gezouten in bakovens te drogen, en ten geschenk aan buitenlandsche Correspondenten te verzenden, gelyk ik my erinnere, dezelve in myne tedere jeugd gegeten, en welmakende bevonden te hebben. Doch thans, nu de tongen kieffcher en darteler geworden zyn, behoeft men met dezelve zo min als met Raff en Reckling naar Duitschland te komen.

Op de tegenovergelegen kusten der Oost-zee word de togt veel talryker gevonden, werwaards hy dan ook zyn vervolgers, inzonderheid de Dorschen, die niet, gelyk de groter Kabeljauwen, voor de engte van de Sond en Belt schromen en terug blyven, maar hoopswyze volgen, en by Lubeck het vetst en lekkerst worden, met zich voert; weshalven op de kusten van SLESWYK en HOLSTEIN *circa equinoctium vernum* genoeg Haringen worden gevangen. *Schooneveld Ichthyol. p. 37.* doch welkers deugd vermindert, behalven dat men ook op die plaatsen met het inzouten en toebereiden niet te recht geraken, of tegen de Hollanders markten kan, waarom zy versh gegeten of immers gerookt, en dierhalven aldaar tot geen Koopmanswaren gebruikt worden. Onder de laatstgenoemde zyn de KIELERBUCKING of BUCKLINGEN en de FLICKHARING byzonder smakelyk en wel gezogt. Beneffens dezen komen op de MECKLENBURGSCHE KUSTEN de Buckling en Flickharing, die aldaar op de wyze, als men in de *Annale: Wratislav. d. 1720. Mens. April. Cl. IV. Art. 4.* omstandig en lezenswaardig verhaalt vind, toebereid worden. Waarop de POMMERSCHE volgen. Van deze laatste spreekt Neukranz in zyn den Haring ter ere geschreven *Panegyricus p. 42.* dusdanig: *Slesvicenses saporis sunt eximii, quibus nibilo inferiores sunt Stralsundenses, ab his Rosluchenses, mox Wismarienses; ultimum locum Lubecenses occupant ob fundi sterilitatem.* Wyders worden ook op de PRUISISCHE kusten en by

stein (b), het stift Bremen en Vriesland (alwaar dezelve weinig gevangen, immers geen handel 'er mede gedreven word) voort-ylt, tot hy door Texel en het Vlie in de Zuider-zee (c) dringt, en na dezelve omtogen te hebben, weder ter voleinding zyner grote reize, naar de Noord-zee terug keert. Waartegen de TWEEDE grote, westwaards zich wendende AFZONDERING, die thans de allersterkste is, in begeleiding der Bruinvisschen, Hayen, Kabeljauwen, Lengen enz. welhaast naar de HITT-LANDSCHE en ORCADISCHE EILANDEN (alwaar, gelyk te voren gezegt is, de hollandsche Haringbuizen 'er inzonderheid op passchen) en naar SCHOTLAND streeft, alwaar hy op nieuw een scheiding ondergaat, en met een TAK aan de

De West-
lyke af-
zonde-
ring van
den oost-
lyken
vleugel.

Hare ene
tak.

H

oost-

by Dantzig Haringen gevonden; doch zyn zeer mager, en deugen en duren gezouten niet, maar dienen alleen om te roken. *Gabr. Rzaczynsky Hist. Nat. Poloniae Tr. 6. Sect. I. §. 3.*

(b) Offchoon zy zich in geen zo groot ene menigte laten vinden, dat zy tot koopwaren zouden kunnen versprekken, spyzen zy nochtans velen, en brengen ten minste ene overgrote menigte van de smakelykste Kabeljauwen, Schelvischen, Dorsschen enz. mede, die zich by het fleswyksche eiland Hilgeland op de menigerly en bequame gronden, beneffens vele andere eetbare, ja lekkere vischsoorten, waar van men zeer ligt een geheel boek zoude kunnen beschryven, ophouden en mesten, op welke zy ten bekwaren tyde door de inwoonders in grote menigte gevangen, en met goed voordeel op de Elbe en Wezer verkogt worden.

(c) Werwaards zy de hun nazettende Potskoppen en Bruinvisschen tot zelfs in het Y met zich trekt. *Zorgdrager 2. deel bladz. 96.* Doch ten beste van den groten Haringhandel is op zware straffen verboden, die Haring in te zouten, maar moet tot Strobukking gemaakt worden, gelyk dan die Tybukking of Ybukking bekend is, die in november en december gemaakt, wel zeer vet en aangenaam valt, doch alleen in Holland en de naastaangrenzende oorden vertiert word, vermits zy wegens hare vetheid niet duurzaam, en derhalven ter verzending onbequaam is. In february, maart en april word zy, vermoedelyk de gantsche Zuider-zee doorkruist hebbende, en thans op hare terug kering naar de Noord-zee zynde, weder onder Noordholland voor Enkhuizen, Monnikendam en Hoorn gevonden, gevangen en tot STROBUKKING (by de Hollanders STRANDBUKKING en ENKHUIZER-BUKKING genaamt) toebereid, en thans magerer en duurzamer zynde, in goede menigte naar Hamburg, Bremen enz. ontboden en verzonden, en van daar door het Ryk ver-
tiert.

oofstkust van Schotland (*d*) nederdaalt, om Engeland trekt, en onderweg ook mede aanzienlyke zwarmen den Vriefen, Hol-
 Twede landers, Zeeuwen, Brabanders, Vlamingen (*e*) en Franschen
 tak. voor de deur zend; doch met den ANDEREN TAK den Schot-
 ten op de WESTZYDE, en den YREN toeylt, (die hy zich
 rondom hun eiland mededeelt, offchoon zy beide 'er geen an-
 der gebruik van maken, dan dat zy hem verfeh eten, en de
 hem

(*d*) Yverige patriotten in Groot-Brittannien hebben ten allen tyden hunne landslieden door opwekkende gefchriften en mondelinge vertogen getracht te bewegen, zich te benaarfigen, den hun door Godt eigentlyk en voor hunne deuren verleenden zegen niet zo onverantwoordelyk, als gefchied, te verzuimen, en door de Hollanders voor den mond te laten weghalen; ook heeft men in later tyden aan het engelfche hof, om de vereniging van het koningryk Schotland met de engelfche kroon in den beginnen te bereiken, en vervolgens te vaffer te verbinden, alle moeiteen aangewend, om den fchottfchen gezouten Haring in den handel buiten flands in aanzien te brengen, ten welken eiude inzonderheid met de ftaadt Hamburg zowel door de koningin Anna, als den koning George I., beide glorië gedachtenis, byzondere verdragen opgerecht, en door het vereende parlement met dankzegging bevestigd zyn; ook heeft men hun in Hamburg alle gemak, gelyk ook eigen beëdigde pakkers en wrakers toegeftaan; doch zulks wil tot noch toe niet gelukken, gedeeltelyk vermits de Schotten denzelven te vroeg, en aleer het noch tyd is, vangen, en gedeeltelyk en inzonderheid, nadien zy flegts met kleine boten in zee lopen, te naby het land viffchen, en den Haring niet voor het mes doen fterven, veelmin terftond, zo dra dezelve voor en nagevangen word, binnen fcheepsboord inzouten, maar in de boten werpen, als dezelve vol zyn, naar land varen, en dan eerst den Vifch op het ftrand kaken en zouten, als wanneer, vermits gemeenlyk meer dan 24 uren verlopen, de gevangen Vifch inmiddels reeds merendeels door zyne weekheid, aan het verderven geraakt, en mitsdien in fmaak en duurzaamheid reeds iets verloren heeft; doch het fchynt, dat zy van jaar tot jaar meerder vlyt willen aanwenden.

(*e*) De Vlamingers hebben zich niet alleen voor vele jaren zeer fterk op de Haringvangft gelegd, maar ook de befte wyze, om dezelve te handhaven en te zouten, uitgevonden; doch door den Godt mishagenden langdurigen religieoorlog, en de daar door veroorzaakte grote verandering in den koophandel geheel krachteloos, en zelf uit zee geraakt zynde, zyn de Hollanders, gelyk in meer andere ftukken, alzo ook in die viffchery en handel in hunne plaats gekomen, hoewel echter de hollandsche Haring onder de kooplieden in Neder-Saxen tot op dezen dag wegens de wyze der ueruffing VLAAMSCHER HARING of Flamifcher Haring genaamt word.

hem najagende andere Visschen zich best mogelyk ten nutte maken) en eindelyk, na dat de reeds gezegde verdelingen van de tweede grote afzondering in het Canaal weder vereent zyn, hunne overigen door de visschers niet gevangen, en door de roofvisschen niet verslonden rest, die gewis noch verbazend groot is, in de West-zee stort, en zich aldaar, naar het gemeen zeggen, verliest, of veeleer, en om beter te spreken, op de kusten niet verder, of zeer weinig (*f*) bespeurt word, maar volgens alle vermoeden, schichtig voor de warme landen, naar zyn geliefd Noorden, en oorsprongelyk vaderland terug keerd.

O onuitsprekelyke rykdom der Goddelyke mildadigheid en zorge, die alleen in dezen enigen onaanzienlyken kleinen Visch door zyn woord enen zo heerlyken zegen gelegd heeft, dat hy niet slegts zo vele millioenen vreselyke, grote en kleine Visschen verzadigt en voed, maar daarenboven ook noch vele honderd duizend menschen gedeeltelyk tot ene aangename spyze verstrekt, en gedeeltelyk door zyn vangst, toebereiding, verkoping en verzending overvloedig onderhoud en winst verschaft, en echter niet verdelgt kan worden (*g*).

H 2

§. LV.

(*f*) Maillet in zyne *Description de l'Egypte Lettre IX. pag. 25.* merkt als iets zonderlings aan, gelyk het ook is, dat in de maanden december, january en february zich in Egypten by Groot Cairo Haringen vertoonden en lieten vangen; doch nergens anders, noch by *Rosette* noch *Damiette*; ook niet in de Middellandsche zee.

(*g*) Om deze grote onerkende weldaat van Godt in een noch heller daglicht te stellen, zal ik by overzetting hierby voegen, 't geen daar van in de nieuwe en kostbare *Atlas maretimus & commercialis*, in den jare 1728 in de engelsche tale te London gedrukt, wydlopig gezegt word, en in het volgende bestaat: Ongevaar in het begin van juny, en volgens verscheide aankondigingen, zowel in de lucht als het water, uit welke de inwoonders van het eiland Schetland (of Hitland) het vermenen te kunnen bespeuren, koomt aldaar uit het Noorden een onuitsprekelyke en ongelooftlyk grote zwarm of heir Haringen aandringen. De plaats van waar zy komen, en genoegzaam huisvesten, leggen, zetten en zich vermeederen, is onbekent; doch dat hun getal oneindig groot is, zal welhaast uit het volgende ten genoegen blyken, offchoon het echter slegts een zwarm uit den slam en een overvloed is, die van een noch groter

Kabel. §. LV. Het naaft na den Haring verkies ik billyk de KA-
jauw. BEL-

ter terug blyvende menigte, by gebrek van ruimte, genoegzaam uitgestoten, en tot het elders zoeken van zyn voedzel en verblyf jaarlyks afgezonden word; ook is het onbekent, of enige van dezelve tot het uitbroeden van nieuwe recruten voor het volgende jaar naar hun vaderland keren, ten minste komen dezelve uit hun vaderland, waar zulks ook wezen mag, zo overvloedig, en vol vruchtbaar kuit, dat men zeggen kan, dat een Visch tien duizend anderen medebrengt. Hun kuit, schieten zy in Zee by Engeland, want gelyk zy vol derwaards komen, zyn zy lange te voren, aleer zy weder van daar scheiden, geheel ledig. Hun getal behoort in waarheid onder de *Infinita nature*, dat is, overtreft alle getallen, en wanneer men volgens enige wyze van rekenen daar van spreken wil, kan men niet anders zeggen, dan dat hun getal groter dan dat der sterren aan den Hemel is. Zy breken uit ter plaatfen daarde zee genoegzaam op haar breedte is, en de uitbreiding van hun heir kan naar allen schyn zo veel ruimte beslaan, als gantsch Groot Britannien, Yrland mede ingesloten, bevat. Ongetwyffelt moeten zy zeer enge zamen dringen, vermits zy zuidwaarts komen, en zich genootzaakt vinden, tusschen de kusten van Groenland en de Noordkaap door te boren, welke streek voor hun slegts een enge straat is, of schoon dezelve op de vlakke van den aardkloot ene wyre van 200 mylen (*leagues*) uitmaakt. Wanneer zy zich verder benedenwaards begeven, en hunne talloze scholen door de in den weg leggende groot-britannische eilanden (die zy vermoedelyk aan de gronden en ondiepten der Noordzee, welke ongetwyffelt niet veel anders dan de oppervlakte gestelt zyn, gewaar worden) ene scheiding ondergaan, moeten zy zich noodwendig in twee gelyke of ongelyke delen verdelen. Het een der delen wend zich westlyk of zuidwestlyk, laat Schettland en de orcadische eilanden ter linker zyde, en begeeft zich naar Yrland, alwaar het zich weder splitst; zulks dat een tak zich aan de britannische eilanden houdende, zuidelyk nederwaards door het kanaal van St. George of het yrlandsche kanaal streek houd, en tusschen Engeland en Yrland nederwaards in de Savernzee valt, alwaar het weder by zyne te voren verlaten vrienden koomt; terwyl het tweede gedeelte, ly gebrek van ruimte, zich westlyk en zuidwestlyk zwenkt, door de yrlandsche- en West-zee nederwaards schiet, steeds langs de kusten blyvende, het zuidstrand van Yrland omtrekt, en, door ene kleine wending naar het zuidoost, zyn gezelschap, 't geen, gelyk gezegt is, door het yrlandsch kanaal nederwaards afgezakt is, wederom ontmoet.

De tweede arm der eerste grote in het Noorden voorgevallen verdeling, welke zich een weinig tegen het oost- en zuidoost wend, valt nederwaards in de duitsche of Noord zee, en streeft in een gestadige houding de groot-britannische kusten, Schettland en voorts de kaap van Bucanefs en de kusten, van Aberdeen voorby, vult onder weg met zyne ontelbare menigte alle zeeboezems, bayen, rivieren enz. niet anders, dan of hy van de hand
des

BELJAuw, als den Vifch, die hoofdzakelyk en alleen de be-
 II 3 woon-

des Allerhoogften geleid en beftierd wierd, om den nooddruftigen ten fpyze, en den koopman ten voordeligen handel te moeten verftrekken. Vervolgens wend hy zich iets zuidelyks, ftreeft voorby Dumber, en word, na enen omzwaay om den hogen oever van St. Tabbs en Berwick genomen, ende diepten gekozen te hebben, eerft weder by Scarborough gezien, en in een dikken hoop niet eerder, dan op de yarmouthfche banken by Engeland vernomen, van waarhy naar den mond der Theems, en voorts door het brittanifche kanaal zynen weg neemt, doch verder niet meer gezien word.

Om nu weder tot de Haringvangft te komen, zo heten de HOLLANDERS dezelve allereerst by Schetland (dat is Hittland) met ongeveer 1000 of 1500 buizen welkoom (waar van de byzondere omftandigheden nader, en zoveel ik door naarftig navragen heb konnen ervaren, hier vo-
 ren bladz. 45. en volgende bereids hygebragt zyn.

Zodra de Haring by Schotland aangekomen is, en door zyne uitbreiding over alle zanden en banken, zich alle havens, bayen en boezems aanbied, verzuimen de Schotten niet, denzelven in grote menigte te vangen, te bereiden, in te zouten en naar enerly marktplaatfen met de Hollanders te verzenden, waarin zy, vermits de Hollanders denzelven eerft te huis moeten brengen en herpakken, dezen dikwerf voorkomen, en ook met hun tot een evengelyken prys verkopen. Na dat de Schotten aan de noordzyde van de Tay in zuiker voegen met hunne vangft gereed zyn, verfchynen de viffcheri boten uit Dumber enz. onder dezelve, en doen mede daaruit menig een ryken trek, die zy naar Edinburg en andere grote fteden te land brengen, en daarmede dat koningryk ten delen verfch bedienen; doch 'er ten delen *Red Herring*, dat is gerookten Haring, op de yarmouthfche wyze, van maken. Wanneer dan eindelyk de Haring, gelyk hier boven gezegt is, by Yarmouth weder te voorfchyn koomt, en zich, om zyn voedzel te zoeken, over de zandbanken verfpred, word hy in ene verwonderenswaardige menigte, zowel door de Engelfchen als Hollanders en Franschen gevisft, onder welke die van Yarmouth alleen jaariyks ontrent 40000 tonnen vangen, en tot *Red-Herring* toebeereiden, die in hunne ftad en de naaftaangrenzende graaffchappen verbruikt word. Van hier ontwyken gedurende de viffchery grote zwarmen, die naar den mond der Theems trekken, en aldaar door de viffchersfnakken uit London, Foulkstone, Dover, Sandwich enz. zowel voor de ftad London, en andere aan dezelve rivier leggende fteden, als voor de kusten van Kent en Suffex gevangen worden, terwyl de HOLLANDERS ten twedenmaal hunne buizen uitreden, en beneffens de FRANSCHEN, BRABANDERS, VLISSINGERS en anderen de uitterfte yarmouthfche banken beviffchen. Eindelyk ver-
 valt de Haring in de enge zee, alwaar de FRANSCHEN van de ene en de WEST ENGELSCHEN van de andere zyde hem weder te gemoet komen, waarna hy fchiet, en verder niet gezien noch geacht word.

woonders van het eiland Yfland voed. Dezelve is zo bekend,

Aan de andere zyde van Groot-brittanniën gaat het dien armen visch geen hair beter. De kooplieden van Glasgow, Aire, Galloway enz. gelyk ook die van Londonderry, Belfast, Carrickfergus, Dublin enz. gaan aldaar op hem los, en die van Lewes en de westlyke eilanden laten hem geen rust, tot hy dat kanaal, als genoegzaam door de spitsroede lopende, nederwaards doorvliedende, de Savern-zee bereikt, alwaar hy op nieuw door de engelsche kooplieden van Devonshire aangetast, en van Minhead tot Barnstapel, Beddiford enz. westwaards tot aan de steden der noordkust van Cornwall vervolgt word, die van hem, behalven 't geen binnen 's lands verteert word, vele 1000 tonnen vol inzouten, en naar Spanje en de Middelandische zee verzenden, 't geen hem ook van de kooplieden in Pembroke enz. en op de gantsche kust van South-wales wedervaart, waarop hy, alsdan zettende, niet verder vervolgt word, maar zich in de diepte tot zyn gezelschap begeeft, en niet weder te voorschyn koomt. Waar hy voorts blyft, en of hy weder naar het Noorden keert, dan in de grondeloze diepte der West-zee den groten Zeevisschen ten deel word, of wat hem voorts bejegenen mag, is t'enemaal onbekent. Doch by zo verre iemand mochte vermoeden, dat te dezer tyd de Haring zo goed als weggevangen of uitgedelgt zoude konnen zyn, is het tegendeel terstond uit de overgrote menigten zwarmen, die in de Savern-zee aan de westlyke en zuidlyke kusten van Engeland en Yrland by hunnen aftogt noch gezien worden, zo kenbaar, dat men veeleer vermenen zoude, dat het veelvuldig geleden verlies geenzints te bespeuren is; onderrusschen zyn enige van gevoelen, dat het getal, 't geen alle de visschers van Europa van hun onderweg gevangen hebben, tegen hunne eerste uit het Noorden afkomend heir zoveel als één tegen een millioen te rekenen zy; waarby daarenboven zeer gelooslyk is, dat de verschrikkelyk vele en grote roofvisschen, als Vinvisschen, Bruinvisschen, Zeehonden en diergelyke van hun noch een veel groter menigte, dan alle de reedsgenoemde Visschers verslinden.

Op de kusten van Noord-America word de Haring mede gevonden, doch geenzints by zo grote hopen, als in Europa; ook word hy verder zuidlyk niet dan aan de vloed van Carolina gezien. Of deze een gedeelte van de aanvangelyke zeer grote zwarm zy, die by de eerste aankomst op de groenlandsche kusten, in plaats van met het overig gezelschap zuidooftlyk te gaan, veellicht naar de noordwestlyke kusten van America afgeweken is, dan of hy de rest van gene zy, die, gelyk gezegt is, het kanaal van Engeland doorwandelt heeft, is niet te zeggen. Nochtans is bekend, dat de Haring, ten minsten in een merkelyk getal, in gene zuidlyke ryken, als Spanje, Portugal of de zuidlyke delen van Frankryk, zomin als op de kusten aan den Oceaan, in de Middelandische zee, noch ook op de afrikaansche kusten gezien worden, juist als of het dien visch verboden

kent, dat ik hem niet behoef te befchryven, en zyn vleefch
zo

den ware, zich derwaards te begeven, op dat die landen daar van uit Engeland voorzien zouden worden; weshalven dan ook de kooplieden van Devonshire en Cornwall denzelven op ene byzondere wyze door **PAKKEN** en **PERSSEN** toeberyden, en naar Spanje, Venetië, Livorno en andere oorden van Italië in grote menigte verzenden, gelyk in de aangetoge *Atlas Marit.* p. 104 te lezen is.

Tot klaarder bevatting van het thans bygebragte kan ik niet onaangeeroert laten, hoedanig de Engelschen den zogenaamden **RED HERRING**, dat is roden Haring, naar de bruine verwe, die hy door den **ROOK** bekoomt, gelyk den ingezouten **WITTEN HARING**, naar zyne natuurlyke zilver verwe, die hy behoud, benoemen, en denzelven op de volgende wyze te Yarmouth vervaardigen; namelyk, dat men hem (zo dra een boot vol gevangen is) te lande brengt, en, na dat de kiewen en het ingewand uitgesneden zyn, met spaansch zout wel gezouten, in tonnen werpt, en enige malen doorroert; dat men hem, nadat hy 16 of ten hoogsten 24 uren 'er in geftaan heeft, weder uitneemt, met water afspoelt, en in enige daar toe gemaakte grote hutten op stokken over lange latten hangt; dat men daar onder een vuur van zeer kort gespleten hout maakt, en het alle vier uren op nieuw aansteekt, op dat hy dus, vermits alles dicht en de ingang gesloten is, geheel doorroken zoude, en dat men eindelyk de te verzendene zes weken daarin laat hangen, en als dan in tonnen pakt (*vid. Latus Willughby Hist. Pisc. p. 220.*)

Nadien ook in den aangetogen *Atlas Maritimus alleg. loc.* een omftandig en tot myn oogmerk niet ondienftig bericht van de voordelige groot-brittannische visschery der **SARDYNEN**, of, zo zy die Visschen zelven noemen, *Pilchards*, gevonden word, zal ik my de moeite niet laten verdrieten, het merkwaardigste uit te trekken, en vertaalt hier te laten volgen. Die Visschen vertonen zich voornamelyk op de kusten der beide westlyke graaffchappen Devon en Cornwall, en brengen dezelve meer voordeel toe, dan enige andere zeevifch. Hunne eigentlyke tyd duurt van het begin van augustus tot allerheiligen, of den eerften november. Men geeft voor, dat zy een klein vifchje, *Britt* genaamt, vervolgen, en daar door in de monden der rivieren en havens geraken. Zy komen met den vloed, en zwemmen zo na aan het oppervlak des waters, dat men hunne komst reeds van verre door het gewemel van het water gewaar kan worden. Men vangt dezelve op twederly wyzen, weshalven hunne visschers gedeeltelyk **DROVERS**, gedeeltelyk **SAYNERS** heten. De **DROVERS** passen op den groten zwarm, als dezelve in de monden der rivieren en de havens koomt, en ontfangen hem met wyde vierkante dwars tegen den stroom der vloed uitgezette netten, waar door wel van den dikken hoop vele ter zyden en boven over ontkomen, doch alles, wat tegen het net floot, verstrikt en gevangen word. De **SAYNERS** visschen in de open zee,

zo welsmakend , dat het alomme (b) voor een aangename spyze gehouden word.

Zyn

zee, en klagen steeds over de anderen , dat zy de visschery bederven , aangemerkt hunne bewegende netten zeer weinig vangen, en genoegzaam den zwarm breken , verstroyen en van het strand verdryven , waar by noch komen zoude, dat hun vangst geen goede koopmansware geeft, vermits de Viscb, door het gezwind ophalen en trekken uit de enge mazen der netten, gequetst word.

SAYN heet een groot net . 't geen niet anders , dan die op de rivieren gebruikt worden, gemaakt, doch veel langer is, invoegen, daar deze slegts 30 tot 40 vademmen lang zyn, zodanig een zeenet menigmaal zich tot 5 a 600 vademmen uittrekt. Dezelve worden door drie of vier wyde boten, waar van ieder ten minste met zes mannen bezet is, besliert. De boten begeven zich met de netten in zee, en trekken dezelve naar de plaats, alwaar zy de togt der Visschen verwachten; doch richten zich hierin naar het teken, 't geen hun van een verheven heuvel gegeven word door enige lieden, die op denzelven gestelt zyn, en zy BALKERS of HUEERS, dat is, aanwyzers en roepers noemen; want dezen van de klippen den loop of den streek, die de visch houdt, aan het gewemel van het water welhaast bespeuren, en door roepen, pypen, het zwayen van een vlag, of wat anders, tusschen hun afgesproken mag zyn, het teken geven, waarna zy, die zich in de boten bevinden, hunnen arbeid richten, en de netten dus uitwerpen en stellen, dat zy dezelve den aankomende Visschen dwars tegen zetten. Zodra de netten volkomen uitgespannen zyn, roeyen enigen langs een omweg tot achter den vischzwarm, slaan alsdan met hunne rieten in het water, en jagen alzo de Visschen in het net. Vervolgens brengen zy de einden van het net te zamen, en trekken het, 't zy in zee, alwaar zy de vangst in hunne boten werpen, of wel eerst op het strand, welke laatste manier, wanneer het strand zonder klippen en niet te steil is, als de voordeligste boven de andere verkozen word, vermits zy op de laatstgenoemde wyze zeer dikwils op eenmaal 3 tot 400 tonnen vol Viscb (ik mene niet in ene trek, maar uit enen zwarm) kunnen bekomen.

Die *Pilchards* worden als Haringen gepakt en geperst, en naar de Straat in Spanje, Italië en de Levant met goed voordeel verzonden.

Op wat wyze het inzouten, roken en pakken van die Viscb geschied, kan omstandig gelezen worden by *Willughb. c. 1 p. 223 seq.*

(b) By ons (te Hamburg) heet dezelve KABELLAU, by de Hoogduitschen BOLCH, by de Hollanders KABELJAuw, by de Denen, als zy zich door ons willen doen verstaan, KABLAg, anderzints gaat dezelve by hun onder den gemeenen geslachtsnaam van TORSK mede door, by de Engelschen COD, CODFISCH, en op enige plaatsen KEELING. *Asellus major vulgaris, Schoeneveld.*

Zyn voedzel, gelyk wy, aan die voor onze Elbe by Hilgeland gevangen word, bevinden, is allerly viſſchen, inzonderheid Haring, en ook grote en kleine Kreeften. Zyn voedzel.

Men kan zich niet genoeg over de onbegrypelyke verdou- Heeft e.
wingskracht verwonderen, die in de magen van deze en an- ne voor-
dere huns gelyke zeeviſſchen gevonden word. De ingezwol- treffely-
ge viſſchen worden binnen zes uren verteert, 't geen ik uit ke ver-
het volgende beſpeurt heb. De viſſchers van het zo even dou-
gemelde eiland zetten de haaklynen tot de Schelviſſchen voor wings.
den tyd van zes uren in zee uit, vermits men zich deswegens kracht.
naar het ty, dat is eb en vloed, ſchikt, waarin, gelyk bekend is, van zes tot zes uren een verandering geſchied. Als nu, onmiddelyk na het nederzinken van het aas, een Kabeljauw een Schelviſch, die te voren 'er aan gevangen is, inſlikt, bevind men, by het ophalen, den Schelviſch reeds verteert, en de haak, die te voren in hem ſtak, nu in de Kabeljauw vaſt; zulks men deze daar aan ophalen kan; doch wanneer de Kabeljauw, eerſt kort voor het ophalen van de haaklyn, een daar aan hangenden Schelviſch inſlikt, laat hy zich wel in den beginnen mede ophalen, vermits hy zyn roof niet gaarne verlaat, maar beſpeurende, buiten het water getrokken te worden, den ingezwolgen viſch gewillig glippen, en valt dus af en ontkoomt. Nochtans is zyne ſterke verdouwing noch duideliker te beſpeuren, wanneer hy grote Kreeften ingeflokt heeft, hoewel men zo beſtipt niet weten kan, of hy tot de vertering, wegens den harden huid van dezen, een langer tyd, dan tot die van den Schelviſch nodig heeft; ondertuſſchen bleek uit het bericht, my door de oudſte en bedrevenſte viſſchers op Hilgeland gedaan, dat de ſchalen in de magen eerſt aangetaſt, en zo rood geverwt waren, als wanneer de Kreeften in water gezoden zyn, waarna zy tot een dikke pap uitdyen, en eindelyk geheel en al verteert worden (i).

I

De

(i) Even gelyk de Zeefchilpadden in en met de ſchalen door de Krocodillen verteert worden, volgens de aanmerking van *P. Feuille* in zyne *Continuat. du Journal des Observat. Physiques*, p. 375.

Hoe de- De Yslanders vangen dien visch met haken, waaraan zy een
 zelve ge- stuk van een uitgebroken mossel, of de versch uitgesnede rode
 vangen kieuwen der te voren gevangen Kabeljauwen hechten; doch
 word. zy byten noch beter op een stuk warm raauw vleesch, of
 het hart van een even te voren geschoten vogel, als een
 meeuw en diergelyken, waar mede een visscher veeleer 20
 visschen, dan een ander neffens hem met het gewone aas
 één enigen vangen kan; weshalven ook soortgelyke konstgre-
 pen, wegens het te groot voordeel, op den rechten vischtijd
 door een koninglyke verordening verboden zyn. Als de bo-
 vengenoemde vischtogt eerst aankomt, is de menigte der
 visschen zo groot, dat zy zich met de rugvinnen boven het
 water vertonen, en alsdan byten zy zelfs op een blote yzere
 haak, waar aan geen aas gehecht is.

Wanneer De rechte vischtijd begint van Lichtmisse, of den 2. Fe-
 de visch- bruary, en duurt tot SS. Philippus en Jacobus, of den 1. May,
 tyd is. als wanneer de warmte beginnende, de visch niet meer op den
 duur toebereid kan worden.

De ma- Men bespeurt, dat al de visch zyn streek tegen den stroom
 nier van neemt. Het visschen geschied in zee, of in diepe bayen by
 visschen. dag; doch in de ondieptens, die niet boven de tien vademen
 water hebben, of wanneer de sterke branding der zee tus-
 schen de scheren het uitlopen belet, by nacht. De beste en
 smakelykste visch word in de open zee op 40 en 50 vademen,
 alwaar hy overvloedig voedsel heeft, gevangen. Waar te-
 gen die onder het land en in de vischbayen gevangen word,
 geenzints zo vet, goet en eel is.

Van den. Van den gevangen visch weten de Yslanders tweeërly soorten
 zelve Stokvisch (k) te vervaardigen, die zo goet, smakelyk en
 word eel valt, als nergens anders.

tweeërly
 soort
 van Stok-
 visch ge-
 maakt.

(k) Ik gebruik hier het woord Stokvisch in sensu generico, vermits
 men in Opperduitschland alle gedroogde visch met deze van de oudste
 drogenswyze herkomende naam gewoon is te benoemen. Het is name-
 lyk by de noordse volkeren een zeer oud gebruik, hunne visch, die
 hunne voornaamste en meeste spyze is, ter beter bewaring, tegen den tyd,
 dat

De

De eerste soort, die van FLACKEN, dat is Klie Flack-
 VEN (I) of OPSPLYTEN, FLACKVISCH geheten word, is visch.
 I 2 de

dat zy niet visschen kunnen, hart te drogen; weshalven dan, vermits de visch zo hart als een STOK gedroogt is, of naar de sterke zamentrekking, aangemerkt men hem rond droogt, DE GEDAANTE VAN EEN STOK bekooft, de Duitzers gelegenheid genomen hebben, hem in hunne tale gemeenlyk STOKVISCH te heten. Ongetwyffelt heeft men den eersten en meesten Stokvisch uit Noorwegen bekomen, van waar noch huiden ten dage de meeste gebragt word. Aldaar maken hem de Noormannen inzonderheid van Kabeljauw en Dorsch. Hoe zy denzelven vangen, toebereiden en drogen, kan uit de aangehaalde *Topograph. Norweg. p. 113* seqq. omstandig blyken. Den vervaardigden visch, brengen zy in grote vaartuigen naar Drontheim en Bergen ter markt, van waar hy voorts verder verzonden word. De soorten, welke men thans aldaar toebereid, zyn 1. de ROTHSCHAR, Deensch ROTSKARING, 't geen van ROT, *radix*, en SKARA, *finde*, den naam draagt, aangemerkt hy geheel tot aan den staart geklieft word, vermits de visch, na dat de kop afgesneden en het ingewand 'er uit gehaalt is, in den rug opgesneden, de ruggraat uitgenomen, en dus ook in den buik tot den staart geklieft word, dat 'er TWEE HANGEN uit worden (*Olaus M c. l. Lib. XXI. Cap. 2* zegt: *Ventres in bicubitalis ligulas instar funium abscissas.*) Het beste soort van deze heet Bartsfisch/ vermits het veel èler dan de overige is, en word in het byzonder van de onder het land gevangen DORSCH vervaardigt. Echter lopen 'er ook zomtyds op die wyze gedroogde LENGEN onder, welke noch de allereelste zyn. Deze Bartsfisch word meest naar de catholyke landen verzonden, en in de ryke kloosters gegeten. 2. De RUNDVISCH of RONDVISCH. Deze word niet geklieft, maar hem alleen de buik opgesneden, het ingewand 'er uitgehaald, en vervolgens aan een dun touwtje by den staart opgehangen, als wanneer hy zamenkrult, rondachtig droogt, en derhalven in den handel RUNDVISCH of RONDVISCH genaamt word. Van deze soort gaan de beste naar Holland, en de slechste naar Bremen.

De RUNDVISCH of RONDVISCH kan alleen in het voorjaar toebereid worden, als de lucht sterk doordringd, en in staat is, de gantse visch te drogen; doch by warmer jaargety is men verplicht, den visch, op dat de wind 'er beter zoude doordringen en hem kunnen drogen, te klieven, dat is ROTSCHER te maken. *Conf. Topograph. Norweg. cit. loc. Jons Laurizen Wolff. Norrig. illustrat. p. 62* schryft: om waaren Lader de torres rund / men Sommerfischen stecke de / oc saa Kalles den Roteskårlug; dat is. In de lente laten zy hem rond drogen; doch de zomervisch klieven zy, en mitsdien word hy Rotschär genaamt.

(I) *Glat est discindo, Glat, Tomus, differtum, veluti cum piscis in to-*

de eelfte, lekkerfte, smakelykfte en koftbaarfte.

Hoe de-
zelve
toebe-
reid
word.

Hy werd op de volgende wyze toebereid: Zo dra de vif-
chers met een goede vangft aan land komen, werpen zy
den vifch op het ftrand. Hunne vrouwen, die welhaaft by de
hand zyn fnyden denzelven den kop af, openen den buik, ha-
len het ingewand 'er uit, en flacten hem terftond; dat is,
fcheuren of klieven hem van den buik af tot beneden toe
open, en halen 'er de ruggraad van den nek tot op drie le-
den (*vertebræ*) onder den navel uit. Als de vrouwen zulks
verricht hebben, fleepen zy zowel de afgefneeden koppen, om
ten fpyze te zoden en de afgekl oven graden daar na tot
brand te gebruiken, als byzonder de lever, om tot het ma-
ken van traan aan een zyde te leggen, op hunne ruggen
naar huis; waar tegen de mannen, inmiddels uitgeruft en
zich naar mate van hun vermogen met brandewyn gelaaft
hebbende, den geflackten vifch in lage of dunne kleine hopen
neffens en op malkander werpen, doch alles zonder zout, en
denzelven dus drie of vier weken, naar dat de wind hun gun-
ftig is, of fyn, doordringend en beftendig waait, laten lig-
gen, en een weinig uitgeften. Voorts maken zy vierkante
banken van ftrandfteenen, waarop zy den vifch, om te dro-
gen, ftuk voor ftuk wiffelwyze neffens elkander uitspyden;
en vooral de huidzyde naar boven gekeert, op dat de regen
de binnen zyde niet treffen en vlekken verwekken zoude. Als
het weêr droog is, en de noordenwind fterk waait, kan de
vifch in drie dagen droog genoeg worden. Wanneer de vifch
nu droog is, ftapeleu zy denzelven in hopen, huizen hoog, op
elkander, en laten hem dus ongedekt voor regen en weêr
ftaan,

*mos oblongos secatus est. Gudm. Andr. in Ifland. Lexic. Arant Berg Daum.
oc Norg. Herligh. bladz. 273 fchryft: De lefue af tintet andes/ end de-
ris Gistep/ som nellen gaudste beftar udi Gortet/ Lenger och Hellslynder/
aff huilt de fast ligen fatte/ men flicte och torre; dat is: Zy (de Noord-
landers) leven van niet anders, dan van hunne vifchery, die geheel van
Dorfehen, Lengen en Heilbotten beftaat, waar van zy gene inzouten,
maar klieven en drogen.*

staan, tot zy hem op zyn tyd aan de deensche kooplieden verhandelen, die denzelven by de aflevering op gelyke wyze opstapelen, en tot St. Jan liggen laten, als wanneer dezelve ingescheept word.

De tweede soort, die de Yslanders van de Kabeljauw maken, 2. De word *Zengfisch* of HANGVISCH van HANGEN of OPHANGEN genaamt. Hangvisch.

Deze word in den beginnen op gelyke wyze, als de Flack-Hoe de. visch, behandelt; behalven, dat men hem niet in den buik ze be- maar in den rug opkleeft; en na dat de ruggraat 'er even zo handelt verre als van den Flackvisch uitgehaalt, en een opening ter lengte word. van een vierde gedeelte van een el boven aan de borst tot het ophangen gesneden is, word hy ook, gelyk de reeds genoemde, ter uitgesting op de aarde gelegd. Terwyl zulks geschied, rechten zy van kleine rotsbrokken vier wanden op, doch zonder enig verband, en geheel doorluchtig, op dat de wind 'er te beter door spelen kan. Dezen bedekken zy voor den regen alleen met slegte dunne planken en groene zoden, en als de visch uitgegest is, nemen zy denzelven van den grond op, trekken hem door de ingesnede opening over houten latten of stangen, en hangen hem dus, de ene lat neffens de andere, om te drogen, op. Vervolgens nemen zy den wind-drogen visch weder van de latten af, en leggen hem, als hier boven gezegt is, in grote hopen of stapels.

Ondertusschen is een merkelyk onderscheid tusschen den Onder- visch, die op een strand, alwaar men stenen genoeg, en een scheid in ander, alwaar men maar alleen zand heeft, op het blote zand het dro- gedroogt word; want de eerstgenoemde word vaster, witter gen. en duurzamer; waar tegen de andere, vermits hy alleen op de uitgesneden ruggraden in plaats van op stenen gelegd word, smet, en mitsdien geenzints zo duurzaam als de eerstgemelde is.

Wel is waar, dat een ieder, die slegts alleen de omstandig- Van heden en werking van een zoel, laauw en vochtig klimaat waar het kend, moeite zal hebben te begrypen, hoe het mogelyk zy, dat de dat een zo grote, vette, geheel zonder zout dus slegt behan- Stok- del. visch

zonder
zout be-
waart
word.

delde, en onder den bloten Hemel opgestapelde visch niet verrot, maar zo duurzaam word, dat hy ook 'er na in andere waerelds oorden lang bewaart kan worden; doch wanneer men in rype overweging neemt, hoe doordringend alhier de koude, byzonder ten tyde van de toebereiding van dezen visch, is, hoe zuiver de lucht (*m*) en hoe opdrogend de schrale scherpe noordewind (waar door de vochtigheden, als de INWENDIGE OORZAAK van de beschimmeling en verrotting, geheel verdreven worden) alhier is, en, ten minste ten tyde van de toebereiding van den visch, gene grote vliegen gevonden, en ook de weinige die komen mogten, door de sterke vischreuk afgeweert worden (gevolglyk ook de wormen en maden, als de UITWENDIGE OORZAAK der verderving ontbreken) is de mogelykheid der bewaring van dezen dus gedroogden visch zeer wel te begrypen, en de weldaad, die deze lieden in hunne ondragelyke en alleen quaad schynende ligging en weêr beschermen moet, met verwondering op te merken.

Andere
manier
om van
Kabel-
jauw
Stok-
visch te
maken.

Op het eiland Westmanoe maakt men den Kabeljauw ook op de noorweegsche wyze (zie de aantekening bladz. 66) tot ROTHSCHAER. Namelyk de visch word beide in den rug en buik geheel tot dicht aan den staart gespleten of geklieft, zulks daar uit twe alleen aan den staart zamenhechtende hangen of zyden worden; vervolgens op de te voren gezegde wyze op den grond ter uitgesting gelegd, en voorts, om te drogen, in de gemelde steenhutten, doch zonder dak, bloot over de latten geslagen, en dus opgehangen, waar mede dezelve welhaast vervaardigt is. Doch die Rothschaer word binnen 's lands ge-

(*m*) Van de zuivere en drogende lucht der Yslanders schryft Olaus M. c. 1. Lib. 1. c. 2. *Aër semper frigidus est & serenus-tantaque est aëris temperies, ut pisces nullo sale conditi, sed solo aëre siccati toto decennio à putrefactione durent.* En dit gaat zo verre, dat de Noordlanders ook, door de lucht en den wind, zelfs vleesch zo droog kunnen maken, dat het duurt; gelyk dan in de *Topogr. Norw. cit. p. 15.* gezegt word, dat men de wilde ganzen, doch wel inzonderheid twe zoorten vogelen, de ene LEYER, die zeer vet is, de andere SKRAB genaamt, in den wind droogt, en in plaats van brood gebruikt. *Add. Jens Lauritzen Wolff Norrigia illustrata, p. 198.*

geten, en zeer zelden verzonden, vermits deze lieden met de buitenlandsche Rotfchaerhandelaars geen koophandel gewoon zyn te dryven, maar veeleer alles, wat hun ontbreekt, van de Noorwegers, met welken zy in oude kennisse, onderling vertrouwen en verbintenis leven, laten komen.

Dus bereiden ook de hollandsche lorrendrayers op hunne schepen van den Kabeljauw, die zy by dit eiland vangen, LAB- word 'er
BERDAAN (n) op de volgende wyze; namelyk, zy snyden Labbar-
den visch alleen den kop af, en den buik open, en halen 't in- daan van
gewand 'er uit, waarna zy hem met veel grof zout bestroyen reid.
en in tonnen leggen.

En hier mede zal ik afbreken, vermits uit het reeds gezegde het oneindig nut (o) der Kabeljauwen genoeg blykt; behalven, dat zulks, uit het geen voorts van de overige van hun geslacht te volgen staat, noch verder openbaar zal worden.

§. LVI. Dus is de LENGGE (*Afellus longus*, Engl. Ling. Lenge. Willoughb. Hist. Pisc. p. 175. Dän. Lenge) een soort van Kabeljauw; doch smaller en langer, dan de te voren eigentlyk zo-

ge-

(n) *Aberdaine, Habberdeen, i. e. Afellus Aberdonensis*, gelyk hem *Willoughby* noemt, ongetwyffelt, vermits hem de Schotten allereerst op die plaats toebereid en verzonden hebben; zo als dan ook de Schotten op hun eiland, gelyk de Yren aan de noordwest- en oostkust van het hunne, jaarlyks de Kabeljauw in menigte vangen en tot Labberdaan toebereiden, welke inzonderheid voor de matrozen op de schepen dient.

(o) Ik zal hier noch iets byvoegen, om te tonen, dat niet alleen alles van dien heerlyken visch gebruikt kan worden, maar dat ook een vernuftig en steeds zyn voordeel betrachtend koopman zelfs veracht schynende dingen tot een nut voorwerp zynner handeling weet te maken. Namelyk de Noormannen verzamelen, als zy den Kabeljauw tot het bereiden van Stokvisch behandelen, de kuit en het ingewand van denzelven zorgvuldig byeen, en brengen het naar Drontheim en Bergen, alwaar de kooplieden, en, inzonderheid ter laatstgenoemde plaats, onze zogenaamde Bonden van het hanseatische comptoir, gelyk my de hoofdlieden der Bergervarders alhier verhaalt hebben, 't zelve kopen, en behoorlyk gewrakt en gepakt in grote partyen, gedeeltelyk lynrecht, en gedeeltelyk over Hamburg naar Nantes zenden, vermits de Franschen zich daar van met groot nut en wel zodanig tot de vangst der Sardynen weten te bedienen, dat zy het uiteen geplukt tusschen hunne netten stroyen, waarnaar de Sardynen zeer begierig en met hopen komen zwemmen.

genaamde Kabeljauw , waar van hy ook zyne benaming in alle talen draagt, hebbende ene byzondere vette en welsmakende kuit, en een zeer voortreffelyke lever.

Daar van word ook tweërly zoort Stok-vifch vervaardigt. Van die Lenge word ook beide FLACK- en HENGVISCH, of HANGVISCH, op de te voren gemelde wyze vervaardigt; doch die geenzints zo goed is, dan die van Kabeljauw zelfs toebereid, en derhalven gemeenlyk alleen door de inwoonders tot hunne mondkost gebruikt word; 't geen te meer verwondering baard, nadien de Noorwegers hunnen eelften en kostbaarften RUNDVISCH op de te voren gezegde wyze daar van weten te bereiden. Zo groot is het onderscheid van den vifch, als hy zich op enen anderen grond onthoud, of ander voedzel geniet enz. en zo zeer komt het ook op ene goede handgreep aan.

Doch alhier geen Klip-vifch. Gelyk het dan ook den Ylanders niet gelukken wil, KLIPVISCH (die, vermits hy op de klippen of banken van gladde strandftenen gedroogt word, dien naam draagt) daar van te bereiden, nadien hy zeer flegt uitvalt en ligt verderft, en mitsdien niet verzonden word.

Die nochtans de Hittlanders daaruit weten te bereiden. Daar nochtans de niet verre van daar gelegen Hittlanders in staat zyn, hunnen voortreffelyken Klipvifch van denzelven te bereiden (p). Veelligt wil de goddelyke zorge, die over alle men-

(p) Op de hittlandsche eilanden word de beste en duurzaamfte KLIPVISCH, de gemeenste zoort van de KABELJAUW, en de eelfte van de LENGEN, toebereid. Die toebereiding gefchied op de volgende wyze: De inwoonders hebben aan het strand grote vierkante houte kisten ftaan, ieder van welke ontrent 500 viffchen bevatten kan. In dezelve leggen zy den gevangen vifch, na dat de kop, het ingewand en de ruggraat 'er afgefneeden en uitgehaalt is, gefchikt op elkander, froyen 'er veel grof fpaanfch zout tuffchen, en laten dezelve dus 7 of 8 dagen doortrekken; vervolgens leggen zy hem onder houte perffen, die zy met ftenen en diergelyken bezwaren, op dat hy plat gedrukt worde. Na dus 10 dagen daar onder geperft te zyn, leggen zy hem op het strand (doch zo hoog, dat de zee 'er niet aan fpoelen kan) op bankjens van harde, gladde en reine strandftenen, waar mede de zee een tydlang gefpeelt, en dezelve gerond en gepolyft heeft, Zingels door de Hollanders, en Gallers door de Franfchen genaamt, neffens elkander te drogen. Zo dra hy door den kouden wind en de zon genoegzaam gedroogt is, flapelen zy hem in hunne pakhuizen

menſchen waakzaam is, en zyne wyze alwetenheid, welke het ene oort dit en het ander dat verleent, dat de Yſlanders zich met hunnen Flack- en Hångviſch zullen vergenoe- gen, waar mede zy zich naar hunne nooddrift voeden, en die anderen hun niet namaken kunnen, en dat zy den Noorwe- gen hunnen Rundviſch, gelyk ook den Hittlanderen de eigent- lyke en voordelige toebereiding van den Klipviſch, als het voornaamſte middel van hun beſtaan en eigen kleinood, zullen overlaten.

§. LVII. De SCHELVIſCH, eigentlyk SCHELFVIſCH, Schel- viſch. by de Engelschen HADDOCK genaamt (*Onos* of *Afinus antiquo- rum*, *Afellus tertius f. Aeglefinus Rondeletii*, *Aeglefinus* vel *Aegreſinus Bellonii*) is van één geſlacht met den Kabeljauw, doch van geen zo goeden ſmaak, blyft ook veel kleiner als deze, en heeft alleen kleine voelbare ſchubben; waar tegen alle de an- dere Kabeljauwzoorten glad en ongeſchubt zyn (q).

§. LVIII. De WYTING, of WITTING, naar zyn witach- Wytting. tigen rug dus genaamt, (Eng. WHITIG, *Afellus candidus*, *Afellus mollis major ſive albus Willoughb.* p. 170 by onze Hilge- landers *Gaatjens*) koomt den Schelviſch nader, dan den Kabel-
K
jauw,

huizen oopen, en dekken hem met allerly bedekzelen, op dat geen vocht- te lucht, of wind, waar door hy ſlymerig word, 'er by zoude kunnen komen. Gelyk hy dan ook voorts in de ſchepen, waar mede men hem ver- voert, zo veel mogelyk, gedeekt en voor lucht en wind bewaart moet wor- den; want hoe bedekter en duifterer hy ligt, hoe beter en duurzamer hy blyft. In de maand february word aldaar de beſte Kabeljauw, en in au- guſti de beſte Lengen gevangen, en tot Klipviſch toebereid.

(q) Enigen zyn van gevoelen, dat deze viſch dus den naam draagt, ver- mits zyn vleefch, gezoden zynde, meer dan anderen van zyn geſlacht SCHELFT of SCHELFERT; dat is, in dichte ronde SCHELFLADEN of ſchalen, gelyk die der uylen, van een berſt, en genoegzaam bladert, 't geen zeer aangenaam voor het gezicht gehouden word, en de eetluſt op- wekt; doch ik mene, dat hem dien naam gegeven is van de kenbare ſchub- ben, waar mede hy zich van alle anderen van zyn geſlacht onderſcheid, nadien de Hollanders en ook onze nederduitſche zeelieden en viſſchers de viſchſchubben SCHELFEN, en het ſchrappen van den viſch, den viſch SCHELFEN of SCHÉLFEREN (*desquamare piscem*) noemen. *Conf. Ki- lian. Etymologic. Teuton. Lingua.*

jauw, is langachtig van lyf, heeft scherpe tanden en zeer lekker vleesch; doch wil zo weinig, als de Schelvisch, tot goeden Flack- en Hangvisch dienen, en onder de echte koopwaren niet gerekent worden, behalven daar men denzelven niet genoeg bekomen kan (r).

§. LIX.

(r) Ik ben van gevoelen, dat deze WYTING de eigentlyk zogenaamde *Moruë* zal zyn, offchoon men de *Moluë*, die op de terreneuffche banken gevangen word, in Paris gemeenlyk ook *la Moruë* noemt, en *Rondelet* ze zelfs onder een vermengt; want de *Moluë* of *Merluche* (*Merlucius quasi maris Lucius*) *Angl. Cod of White-fish*, *Holl. Bakkeljauw*, is meer een Kabeljauw soort; hoewel ik tot noch toe de rechte eigentlyke kenmerken, waar door zy van onze Kabeljauw onderscheiden word, niet heb konnen vroed worden; vermits de natuurkundigen op die plaatsen niet komen, en het zeer moeyelyk valt, van visschers iets beslipts, eenstemmigs en zekers te ervaren. Ondertusschen kan ik niet nalaten, in het voorby gaan aan te tekenen, dat deze vraatzuchtige visch het byzonder voordeel (’t geen veelligt menig een wellustige vraat wel wenschen zoude te genieten) van de natuur verkregen heeft, dat hy, volgens zyne onvoorzichtige zwelgzucht, een stuk hout, of iets anders onverdouwelyks, ingeslokt hebbende, zyn maag uitspuuwt, voor zyn bek omkeert en ledigt, en voorts, als hy dezelve in het zeewater heeft uitgespoelt, weder inhalen en ter behoortlyke plaatse brengen kan; gelyk zulks *Dionys* uit eigen bevinding betuigt in zyne *Descript. des Cotes de l’Amerique Septentrionale Vol. II. p. 181*, waar in hy de gantsche visschery en toebereiding der visschen by Terreneuf tot zelfs de allergeeringste omstandigheden beschryft, en tussens aantoot, dat de *Moluë verte* of *blanche*, en de *Moluë seche*, of *Merluche*, van een en denzelven visch toebereid, en slegts naar het onderscheid der bereiding dus onderscheidentlyk benaamt word. Echter zy geweten, dat de *Moluë verte*, die zodra de visch slegts recht gesneden, terstond sloop gebragt, en bloot, zonder enig vaatwerk, op den bodem in het ruim geschikt op elkander gelegd en op de plaats gezouten word, in der daad niet anders is, dan een gezonde Kabeljauw, by ons onder den naam van *LABBERDAAN* beken; en de *Moluë seche*, die kleiner dan de eerstgenoemde is, en aan het strand eerst ingezouten, vervolgens in de zee afgespoelt, voorts op horden ter aflekking gelegd, hierna aan het strand op steenbanken, om te drogen, uitgespreid, verder tot het volkomen uitdrogen op hopen gestapeld, en eindelyk in het scheepsruij op elkander geladen, en alzo naar Vrankryk gebragt word, onze *Klipvisch* t’enemaal gelyk is.

Hoe de vangst en toebereiding van dien visch door de Engelschen geschied, heeft *Herman Moll* op zyne nieuwe fraye kaart van noord-America in enige figuren afgebeeld. In west-Engeland is eigentlyk de redery tot

§. LIX. De DORSCH (Deensch *Torst* / by den Pruiffchen *Dorsch*. *Pomucheln* / *Afellus varius f. striatus*) is de kleinste Kabeljauw soort, en met de tederste schubben bekleed, die men met de hand, ja, als hy gezoden is, zelfs tusschen de tanden niet voelen kan. Zyne verwe is graau en enigzints goudverwig, met vele bruine of zwarte vlekken en strepen versiert. Zyn vleesch is zeer lekker; inzonderheid van de zodanigen, die in de Oost-zee, en wel ontrent Lubeck, gevangen worden, welke in den zomer lichter van verwe, doch in den winter donkergraau zyn. De deensche onderkooptlieden op Ysland zyn gewoon, dat soort ook bywylten te doen drogen, tot Flackvisch toe te bereiden, en alsdan *Tietlings* te noemen. Dezelve word zeer eel en lekker, en slegts tot geschenken voor grote en voorname lieden in Coppenhagen gebruikt, en mitsdien zelden elders anders verzonden.

§. LX. De KOOL (Eng. *COLEFISH*, *Willoughb.* *Ichthyl* Kool. p. 168. *Afellus niger*, *Carbonarius*) naar zyne bruine verwe dus genaamt, is ook een Kabeljauw soort, slegts een weinig kleiner, dan dezelve, en hem voorts zeer gelyk; doch zo mager en slecht van smaak, dat de Yslanders hem niet gebruiken konnen; weshalven zy hem, vermits het hun aan beter soort geenzints ontbreekt, nooit eten. Hy word by de Noordkaap in menigte gevonden (*Zorgdrager Groenl. Vissch. bladz. 97.*) vermits hy inzonderheid naar Noorwegen schiet. Aldaar heet hy *Sey* / *Graafey* / *Stifisk* en ook *Ofs* / en word in overvloed gevangen; namelyk, als hy door de Walvisschen vervolgt en zodanig beangst word, dat hy dikwerf op het droog land loopt. Echter eten hem alleen de arme lieden, en hangen zyne ongemeen grote lever op, om 'er traan van te

K 2

ko-

tot die vischvangst. De schepen, welke men tot het vangen van dien visch, en, om hem naar Engeland over te halen, afzend, worden *Newfoundland-Ships*, of in der matrozen taal *Newfoundland-Men*, gelyk ook *Bankers* genaamt; doch die derwaards gaan, om den bereiden Visch te kopen, en lynrecht naar Spanje, Italië enz. ter wederverkoop te brengen, *Sack-men* geheten *Vid. Atlas Marit. & Commerce.*

koken. Ten besten der behoeftigen is ook in Bergen de pryffelyke verordening gemaakt , dat onze (hamburgfche) hanfeftadsche kooplieden hem hunne bedienden niet geven mogen, op dat hy de fchamele lieden, die thans de grootfte voor één Lubfch fchelling bekomen kunnen , niet te duur worde. De hilgelandfche viffchers vangen en brengen hem ook bywylen naar Hamburg, doch vinden weinig aftrek.

Botten en Schollen. §. LXI. Van andere viffchen , offchoon hier doorgaans groter en vetter , dan elders anders, gelyk de BOTTEN en SCHOLLEN, die alhier zo vet zyn, dat zy, gedroogt, welhaast roodachtig op de graad en garftig worden , en mitsdien in de handeling en tot verzenden niet dienen, maar alleen door de Yflanders verfch worden gegeten, en andere diergelyken, zal ik de vele byzondere door my verzamelde berichten, ter vermyding van een verdrietige wydlopiegheid, tot ene andere gelegenheid befparen.

Heilbot.

§. LXII. Alleen zal ik kortelyk den HEILBOT gedenken, die , daar hy by ons in onze Noord-Zee flegts tot 120 of 130 ponden aanwaft, by Yfland zo groot is, dat hy tot 400 ponden weegt. Die HEILBOT , Deenfch *Zellefist* / Noorw. *Zelleflynder* of *Queite* / Franfch *Flaitan* of *Flet-tan* , by de wett Engelanders *Holibut* , in noord Engeland *Turbot* of *Turbut* , *Hippoglossus Rondel.* *♂. Gefn.* is de allergrootfte Botzoort en van een vreeffelyke gedaante, heeft onder en boven een dubbele ry, enigzints kromme en binnenwaards gebogen, zeer fcherpe tanden, een grote flyve tong, en boven dezelve recht voor de flonk in het verhemelt twe ronde, uit vele spitsachtige tandjes beftaande, en derhalven zeer rouwe plaatfen, en op zyne kieuwen spitze fcherptens, met driebouwige kieuwendekzels of oren. Men gift doorgaans, dat, vermits hy zo breed en plat is, doch teffens gene evenredige dikte of ronte, noch genoegzame gezwindheid, als andere grote langronde viffchen, heeft, om zich fchielyk te wenden, en andere viffchen na te ylen enz. hem deze ongemene voorraad van spitzen, haken en tanden gegeven is, ten einde zyn roof, daar hy by koomt, te minder te miffchen, en, 't geen hy gevat heeft.

heeft, te beter vast te houden en te vermeersteren, vermits hy niet alleen Haringen, maar ook Schelvisfchen, Dorschen en andere grote visschen opsnapt en inslokt. Voorts is die Bot, zowel in uitwendige lighaamsgestalte en slosvinnen, als inwendig met het ingewand, andere Botten t'enemaal gelyk; ook heeft hy, ofschoon zo groot zynde, gelyk deze, geen luchtblaas; weshalven hy zich ook zo weinig als dezelve zonderling in de hoogte begeven, of sterk en verre zwemmen kan, maar zich, gelyk de overigen van zyn geslacht, meest op den grond onthoud. Om welke redenen aan hem het vel zeer kennelyk en zichtbaar is, waar mede alle visschen van denzelven aart, boven anderen, voorzien zyn, op dat zy, wanneer zy zich, als slechte zwemmers, by een ontstaan storm tot een vastheid in het zand graven, gelyk zy gewoon zyn te doen, dat vel voor de ogen kunnen trekken, en dezelve daar door voor het schuren en snyden van het scherpe zand bewaren (s). Zy hebben een welsmakend, doch, wegens de grote en overmatige vetheid, zeer zwaar te verdouwen vleesch.

Van dien visch word in de noordsche landen en Neder-Saxe ^{Daar van word} alleen de bekende *Raf* en *Rekel* (t) gemaakt; doch die, ^{Raf en} vermits zy een gezonde en aan zeefischvet gewende maag ver- ^{Rekel} eischt, gemaakt.

K. 3

(s) *Conf. Leeuwenb. Missio. d. 22. Juny 1704.*

(t) *Rab* / *Raf* / *Ysl. Rafur* / zyn de slosvinnen, die diep uit den rug met het vet uitgesneden, een weinig ingezouten en voorts winddroog gemaakt worden. *Rekel* / of *Reking* / *Ysl. Ristlingr* / zyn langachtige striemen van den huid en het vet, die boven van den staart langs den rug afgetheden, mede ingezouten en in den wind gedroogt worden. De beste *Raf* en *Rekel* koomt uit het uitterste Noorwegen van Andenäs, Tromsen en uit Finmarken. De Noormannen vangen den Heilbot als de Kabeljauwvangst voorby is, en begeven zich tot dat einde met grote baten in zee. 's Nachts, wanneer het alsdan licht is, liggen zy op de vangst, doch niet langer, dan tot St. Jans dag, vermits de visch daarna, dewyl de lucht zeer warm word, wegens zyne grote vetheid niet wel gedroogt en bewaart kan worden. *Ramus Noriges Bestr* bladz. 252. De Franschen weten ook hunne *Flaitans*, die zy op de terreneussche banken vangen, de slosvinnen, gelyk *Raf*, uit te snyden. *Vid. Denys Descript. cit.* Tom. II. p. 260.

eifcht , en de waereld thans kieffcher geworden is , weinig meer gemaakt , en noch minder buiten 's lands verzonden word.

Makre- §. LXIII. Voor ditmaal zal de MAKREEL (*Scomber Rondel-*
len. *Bellon.*) die in gestalte den Haring niet ongelyk , doch groter en tot 1½ voet lang is , het besluit maken. Versh gezoden of gebraden smaakt hy hun , die vischvet lieven , zeer wel , doch anderen enigzints walgelyk. De Ylanders geven zich zynenthalven gene moeite. Hy behoort tot het reizend vischsoort , of 't geen een grote reize voleindende , zich mitsdien vele ryken en volkeren aanbied. Men heeft my willen verzekeren , dat hy den winter in 't Noorden doorbrengh , en zich tegen de lente voorby Ysland , Hitland , Schotland en Yrland naar de spaansche Zee begeeft ; dat een gedeelte voorby Portugal en Spanje in de middelandsche Zee valt , en het ander gedeelte zich in april onder Vrankryk , in may in het Kanaal onder Engeland , in juny by Holland en Vriessland , en in july op de jutsche kusten verthoont , alwaar het zich om de Noordspits zwenkende , een zwarm naar de Oost-Zee zend ; doch de rest voorby Noorwegen naar het Noorden terugkeert. Aangemerkt die visch voor den koopman van geen dienst is , en gevolgelyk niet zeer gezocht word , heb ik in dit stuk tot gene volkomen zekerheid konnen geraken , maar my met het getuigenis van twe op Hilgeland wonende ervaren en opmerkzame visschers moeten vergenoegen.

Wal-
visch.

§. LXIV. Onder de grote vischsoorten staan de WALVISCHEN (u) boven aan. Onder dezelve waagt zich de grote groenlandsche (die door de Ylanders *Slitbætt* , door de Noormannen *Slitbætt* / dat is Vlakrugge , Glatgerugde , vermits zyne effen van alle vinnen of flosvinnen ontblote rug , *Balena vulgaris edentula* , *dorso non pinnato Raj.* ; ook wel *Sandbual* genaamt word) wegens zyne ongemene grote , niet ligt tot
aan

(u) Van welke eigentlyk in myne beschryving van Groenland gehandelt word.

aan het eiland Ysland, maar houd zich, uit affchuw voor de ondiepe gronden, in de grondeloze dieptens by Spitsbergen en onder de Noordpool terug. Daar tegen huisvest, als reeds gezegt is, te menigvuldiger en bestendiger in dit oort de NOORDKAPER, die den groenlandschen in lighaamsgestalte, en ook wegens de baarden in den bek zeer gelyk, hoewel veel kleiner en smaller is. Dezen Walvisch weten de Yslanders zich voortreffelyk ten nutte te maken, nadien hy hun, aangemerkt zy hem, by gebrek van bequame vaartuigen en gereedschappen, in de volle zee niet aandoen konnen, ene bequame gelegenheid, om hem meester te worden, zelf aan de hand geeft.

Want aangemerkt hy, gelyk bereids gezegt is, de Haringen Hoe zy in de bayen of zeeboezems volgt, en, om dezelve te meer hem van- ter vulling zyner hongerige maag op te snappen, tegen den gen. wal dryft, gebeurt het bywylen, dat hy, uit een te grote begeerte en drift, op zo ondiepe plaatsen (w) en banken vervalt, waar van hy niet weder terug keren kan (x), of brengt ten minsten door zyne jagt te weeg, dat de Yslanders hem zelf jagen, en op de banken dryven en verschalken. Het laatste geschied op de volgende merkwaarde wyze. Zo dra zy bespeuren, dat zodanig een Walvisch de Haringen vervolgt, werpen zy zich spoedig, met harpoenen, spieffen en messen voorzien, in hunne boten, en roeyen hem van achter zo dicht, als immer mogelyk is, op het lyf. Hierop, als de wind naar het strand waayt, storten zy een menigte allerly, tot dat einde medegenomen, bloed uit hunne boten in zee, laten het door den wind naar den vluchtenden visch dryven, en roeyen ook langzaam na, als wanneer de visch, zich vervolgt ziende, en zeewaards willende keren, doch het bloed gewaar wordende, 't geen hy schuuwt (y), zich veel liever, dan 'er door te zwemmen, weder

(w) Die door de Yslanders met een eigen naam *Hual-vag* (*juxta Verel. in Lexic. Scyth. Sc. ex Ysl. Rekab*) genaamt worden.

(x) Gelyk dit ook *Olaus M. Hist. Gent. Septentr. Lib. XXI. c. 15.* aanmerkt.

(y) Of die sterke afkeer hervoort koomt, dat hy dat bloed aanmerkt als

der wend, en naar het land ylt, doch ten laafsten noodwendig, 't zy op het zand, of tuffchen de fcheren ftrand. Wanneer de wind van het land waayt, roeyen de viffchers den Walvifch na, werpen, als hy omkeren wil, onophoudelyk uit hunne boten ftenen naar hem in het water, en maken teffens een groot gefchreeuw, geklop en geraas, waar mede zy den vifch zo fchuuw maken, dat hy fteeds vooruit ftrandwaards vlied, en ten laafsten, by gebrek van water, moet blyven leggen (z).

Zo dra de vifch zo verre gelopen heeft, dat hy op de ene of andere wyze vast geraakt, en niet weder terug keren kan, omringen de viffchers hem met hunne boten, geven hem fteek

als het bloed van een wyffe, vermits de wyffes maandelyks een zo grote menigte verliezen, dat de zee daar van geverwt word, op welken tyd zy ook een zeer finkend water uitblazen. (*Vide P. Feuillé Journal des Observations Physiq. &c. faites en Ameriq. Tom. I. p. 393.* dan dat hy dat vergoten bloed aanziet voor dat van een zyns gelyken, die bereids gedood is, en, volgens de onverwinnelyke aangebore vreze van alle levende fchepzelen voor hunne vernieling, en drift tot hun levens behoud, den weg, van waar het gedreven koomt, angftig vermeid, en'er voorvlied, om niet in een gelyk verderf te vervallen, laat ik aan zyne plaats, of fchoon ik het laafte vertrouwe; want *Plinius* reeds het bloed fchuwen der viffchen aangemerkt heeft, als hy fchryft: *Pifces maxime piscium sanguinem fugiunt. Hift. Nat. lib. X. fect. 90.* en ('t geen ik den naarfthen navorfchers der natuur, die niets in de natuur hun nadenken onwaardig achten, ter overweging hierby voege) de opmerkzame *D. Martin* in zyne veelvuldig aangetoge befchryving der weftlyke eilanden by Schotland p. 143, als een gemene door gantsch Schotland bekende ervarenheid, bybrengt: *That, if a Quarel happen on the Coast, where Herring is caught, and that Blood be drawn violently, than the Herring go away from the Coast, without returning during that Season. This, they say, has been observed in all past ages, as well as at present.* Dat is; dat als een gevecht aan het zeefttrand, alwaar men Haring vangt, voorvalt, en bloed vergoten word, de Haring zich als dan van de kufften weg begeeft, en dat jaar niet weder terug keert; dit, zegt men, zoude zo wel in vroeger als deze tyden opgemerkt zyn.

(z) Ik verneme, dat van deze beide, uit achtgevende opmerking van de natuur der viffchen fpruitende, kunftgrepen zich ook de viffchers op het eiland Ferroe met voordeel bediënen, als welke met de Yflanders een gelyk gebrek en mangel aan werktuigen hebben.

steek op steek, tot hy doodbloed en sterft; vervolgens snyden zy al het SPEK, zo veel hun mogelyk is, van den visch, en ook, vermits zy gene spysverachters zyn, een tamelyke menigte van het VLEESCH, 't geen zy beide met zich naar huis nemen (a).

De BAARDEN (b), nadien zy zeer klein zyn, en derhalven door de Denen niet zeer begeert worden; ook door de Yslanders, wegens hunne slechte werktuigen, niet wel uit den visch gehaalt kunnen worden, laat men zitten, en met den romp, het aas of kreng (c), gelyk onze Groenlandsvaarders zeggen, in zee dryven.

Van des-
zelfs
Baarden.

L

Het

(a) Het komt merendeels op de gewoonte aan, dat men het vleesch der Walvisschen niet voor eetbaar houd. Onze Groenlandsvaarders, die niet ongewoon zyn, een stuk van een sterken en enigzints traanachtigen zeevisch te nuttigen, betuigen, dat een stuk van een jongen Walvisch, zo lang hy versch is, zich zeer wel laat eten. Het vleesch der viuvisschen, die bywylen in het vervolgen der haringen op de hoogste noorweegsche kusten stranden, of anderzints bezet worden, word by ponden verkogt, en van het gemeen boerenvolk gaarne gegeten, die zeggen, dat het als rundvleesch zoude smaken. *Lucas Jacobson Debes* zegt in zyne *Faereis*, of deensche beschryving van Färøe, bladz. 160 van de inwoonders van dat eiland, dat zy het spek van den kop van den Walvisch met zwart zout, of de asch van gedroogt en verbrand zeekruid (*Tang*) zouten, en voorts op een zeer droge plaats ophangen, als wanneer het zich, gelyk ander spek, vertoont. Ook zoden zy het versch vleesch, 't geen als rundvleesch uitziet en riekt. 't Geen zy niet vermannen kunnen, snyden zy 'in lange repen, en maken het winddroog. De vreemdelingen zouten ook wel stukken van den staart in, die, vermits dezelve veel malser is, gelyk gezoute offenpoten smaken. *Kämpfer* in zyne beschryving van Japan II. boek 11. hoofdstuk, maakt gewag van zes soorten Walvisschen, welker vleesch door de Japonnezen even zo, gelyk dat der andere visschen, ter markt gebragt, ook het ingewand van dezelve ingezouten, en voorts, 't zy gezoden of gebraden, gegeten word.

(b) Deze zyn de hoornachtige en op de hoeken zeer hairige bladen, de sabelklingen byna gelyk, die den Walvisch aan de zyden van het bovendeel zyner kieuwen zitten heeft en benedenwaards hangen, uit welke, door het reinigen van de hairen en het kakenvleesch, klieven enz. het zogenaamd *BALEIN* gemaakt word.

(c) De oude Hollanders zeiden *Karenje*, de Franschen *Charogne*, 't geen met malkander veelligt uit *καρποία* afkomst,

Van zyn Het SPEK werpen zy in oxhoofden of tonnen , en la-
 Spek en ten het een vierde deel jaars 'er inleggen , en van tyd tot tyd
 daar uit smelten en uitlekken. Dat gedurende dien tyd van zelf uit-
 komend draan. druapt , is het fynste en beste TRAAAN (d) , 't geen afgeschept
 en ongekookt niet alleen opgenomen , en aan de Denen ver-
 handelt , maar zodanig ook verzonden en verbruikt word. On-
 ze kooplieden heten het: K L A R E T R A A N . Het overblyvend
 koken zy tot een dik en bruin Traan , 't geen derhalven ook in

(d) Dit woord betekend de uitgelekte vischoly , en is in dien verstande
 vermoedelyk door de noordlykt gelegen Russchen , van wien men , gelyk
 bekend is , allereerst het Traan onder die benaming bekomen heeft , geleert
 en behouden. Daarmede stemt overeen *Clem. Adami Navigat. Anglor. ad
 Moscovit. (in Republ. Moscov. p. 36.) mittunt , schryft hy , & aquilonares
 Russi oleum a Barbaris TRAIN dictum , quod in flumine Una dicto consciunt.*
 Zo zegt ook Olaus M. *Hist. Sept. lib. II. cap. 17. , quam pinguedinem (ma-
 rinarum belluarum) vulgari eorum TRAAAN , aut Lyse , a lucendo vocant , quia
 lampadibus immissa clarissime lucet.* Naar de kracht van het woord heet een
 uitdruppende VOCHTIGHEID of OLYCHTIGHEID by de noord-
 sche volkeren TRAAAN. Want zo is *Sax. TRAAAN of TRANE (Belg.
 TRANE, Germ. THRANE) 1. Lacryma e glandulis lacrymalibus destillans.*
*2. Lacryma arborum , Gummi s. Resina vid. Kiliani Etymolog. 3. Oleum
 piscium ex frustulis dissectis destillans.* Alzo heet ook *Sax. TAAR (Germ.
 ZAHRE, Oifr. ZAHARI) lacryma. Den. TAAR of TAARN Lacryma ,*
*it. stilla aquae & olei. It. TAR lacryma , guttula , stilla. Gudm. Lexic. Angl.
 Sax. TEAR lacryma & TERO , gummi , gluten , Angl. TAR. A. S. TARE
 & TEOR , Germ. TEER , THEER , Goth. THIOR. Suec. Tiäre , pix li-
 quida.* Daar toe behoort ook niet minder de uit koemelk gedrukte vettig-
 heid , de BUTTER , namelyk BU-TERE AS. *Butere à BU en TERE:*
te weten BU , Goth. bos , vacca Verel. (unde nostr. BU-OS en BU-KOE ,
Es; &c.) Gelyk dan van overlang beide de Latynen en Grieken , zonder
 van het stamwoord reden te kunnen geven , BUTYRUM en βούτυρον ge-
 zegt hebben , welke laatste *τοπέω , τοπέω* enz. uit de reeds aangehaalde
harmonia linguarum eigentlyk verstaan kan worden. Waarby ik noch zal
 aanmerken , dat ook dat hier-voorkomend woord uit het oosten zyn oor-
 sprong heeft ; want gelyk in Europa T en Z. alzo worden in Asia *Q en Z.*
 in verscheide tongvallen veelvuldig verwisselt. Dus heet de Harit , in-
 zonderheid Terpentin , die door de natuurlyke dringing , of kunstige splyn-
 ting , drupswyze uit een boom vloeit *ῥα ῥα* en *ῥα* , vide *Hilleri Hiero-
 phytic. lib. I. c. 45* en by de Arabieren *TZARA fluxit , manavit. TZIRWA*
en DSARU Lacryma arboris s. resina.

In de handeling BRUINE TRAAN word genaamt.

Hier by zy ook geweten , dat het allerbest zoort van Van een Traan, onvermengt gelaten wordende, dat gene is, 't welk ander uit de LEVER van Kabeljauwen, Hayen en andere visschen zoort van lekt; weshalven de Yslanders alzulke lever in tonnen verzamelen, en daarin ongevaar zes weken laten leggen en smelten, waarna zy het dus van zelf uitgedropen Traan afscheppen en ongekookt onder het te voren gemeld klare Traan, tot deszelfs verbetering, mengen; vervolgens het overblyfzel uitkoken, by het bruin Walvisch traan gieten, en zodanig het een met het ander aan de deensche kooplieden verhandelen (e).

§. LXV. De BRUINVISCH of het ZEEVARKEN (f) is Bruin- een in de Noord-Zee bekende visch, uit het Walvischgeslacht, visch. van 5 tot 8 voeten lang. Het is niet nodig, denzelven te beschryven, vermits men thans daar van zeer bestipte ontleedkundige beschryvingen heeft (g), waar op ik my alleen mag beroepen. Of van dien visch meer dan een zoort gevonden word, heeft men my niet weten te zeggen, doch koomt my zeer gelooflyk voor, vermits men in noord-America twe

L 2

van

(e) De Noordlanders maken het ook veel van de lever der Dorschen en Kabeljauwen, die zy tot hun Stokvisch klieven, vermits zy dezelve in de lucht leggen, en de vettheid 'er uit laren druppen. En de Franschen, die, 't geen zy van anderen zien, zeer gezwind weten na te apen, verzuimen niet, op Terreneuf diergelyken uit de lever hunner *Molue* te trekken. *Dictionysf. c. I Tom. II. pag. 104.* Dus heeft ook Moll op zyne reeds gemelde grote kaart van noord-America zodanig een pers, als de Engelsche aldaar tot dat einde gebruiken, doen afbeelden en vertonen.

(f) Ysl. SUINHUAL of SUINHUALLUR, ook WITINGER, Noorw. MARSUUN of NISER, Deensch BRUNSKOP (wegens zyn dikachtige ronde kop (gelyk ook SPRINGHUAL of SPRINGER (wegens zyn gewoon springen by een nakenden storm uit de zee) *Gall. MARSUIN, Angl. PORPESSE of PORPUS. Scot. SEA-PORK, PHOCAENA Rondel. TUR-SIO Bellon. DELPHINUS SEPTENTRIONALIS Schonev.*

(g) *Vid. Ephemerid. Nat. Curios. Dec. I. an. 3. p. 22. Lowthorpe Abrigam. &c Vol. II. p. 839 seq. & nuperrime Supplem. I. Annal. Wra-sslau. Art. XI.*

van dezelve heeft (b). Zyn vleesch is alzints eetbaar; want de Schotten op de Westeilanden (i) eten hem doorgaans, en zeggen, dat het zowel een gezonde als zeer voedzame spyze is, en de Franschen maken op Terreneuf van zyn vleesch worsten (k); doch hy word meest om zyn spek, offchoon hy het zelve niet veel heeft, gevangen, vermits door het groot verval der groenlandsche vischvangst het Traan thans zeer schaarsch en mitsdien duur is. Ondertusschen is hy, wegens zyne ongemene gezwindheid in het zwemmen en springen, zeer bezwaarlyk te bekomen, by zo verre hy niet by toeval, door zyn onverzadelyke begeerte naar haring, daartoe zelf gelegenheid geeft (!), waar door de goede Ylanders ook

(b) Namelyk het ene en wel het grootste geheel wit, zo groot als een koe, wiens spyze allerly visch is, doch de liefste makrelen, haringen en sardynen; gevende één tot twee quartelen Traan. Het tweede heet *Pourfille* en word in alle zeën gevonden, zwemt steeds schaarswyze, en is goed te eten. *Dionys. d. l. Tom. II. p. 258.*

(i) *Martin d. l p 269.*

(k) *Dionys.* ter reeds genoemde plaats.

(!) Waar van *Arend Berendsen Berg* in zyn zelden voorkomend Boek *a. Dänemärkske und Norwegische Herrlichkeit* genaamt, blad. 298 de volgende aardige aanmerking maakt: Dat *hårder* oc *undertiden* / sansom anno 1625. at unge *Huale* / som forfolgde oc jage effter *Sild* / dem foribbe uit *Gjorden* oc suetre *Rugte* / huer *Bønderna* dem *Blifwe* waer / oc *sätte* *Carin* nedem fere / saa at de da *Sild* i sterr mengd / saa velsom samme unge *Springs* huale kunde jage paa landet oc fange / saa som i bewelte aar / da de *Beb* 2 *Myl* weigs spuden *Bergen* paa den tid oc sied / staa daunc *Springhuale* mid 17 eller 18 jagebe i land enz. Dat is: Het gebeurt by wylen, als a. 1625, dat wanneer de jonge Walvisschen den haring vervolgen en jagen, hy voor hun heen in de bayen en zeeboezems loopt, 't geen de boeren welhaast gewaar worden, die denzelven netten spannen, waar door zy niet alleen de haring in grote menigte, maar ook teffens enige jonge SPRINGERS of BRUINVISSCHEN te land kunnen jagen en vangen, gelyk in het gemelde jaar ongeveer twee mylen aan gene zyde van *Bergen* op éénmaal en op één plaats 17 of 18 van zodanige Bruinvisschen te lande gedreven wierden. Waarby uit *Christ. Eyser van Haimendorfs* reisbeschryving door het beloofde land blad. 149 by te voegen is: De kleine jongens staan aan den oever met hunne werpnetten, en als de Delfinen aan den oever

ook geen byzonder voordeel bejagen zouden, zo het met dien visch niet daar benevens dus zeer byzonder en aanmerkenswaardig gelegen was, dat hy, hun ten besten, jaarlyks in de maand juny, door het wassen van een vliesje voor de ogen, blind wierd, op welken tyd zy, vlytig willende zyn, van denzelven dikwils tot drie honderd, door jagen en dryven op het strand, 't geen zy als dan niet zien en derhalven ook niet vermeiden, in hun geweld konnen bekomen.

§. LXVI. Van de HAYVISSCHEN of ZEEHONDEN (*Ca-* Zeehonden
nes marini Galeis) vangen de Yslanders alleen het grootste soort
(*m*) om hun spek en lever. Hun SPEK heeft de byzondere
eigenschap, dat het lange goed blyft, en zich, gelyk het var-
kenspek, hart laat drogen; weshalven het door de Yslanders

L 3

als

oever komen, en de visschen voor denzelven naar het land vlieden, werpen zy het net en vangen tamelyk veel. Zulks is zeer aangenaam te zien; want de Delfinen helpen hun genoegzaam visschen, en ondertusschen vangt de Delfin ook en spyt zich, nadien geen visch in zee is, die meer door de kleine visschen gevreesd word, dan de Delfin, waarom hy ook *Cacciato-re di Mare* (zeejager) word genaamt. Zy komen zeer dicht aan het land.

(*m*) CANIS CARCHARIAS LAMIA, TIBURONUS, *Ip*. HAACKAL (ab HACKA *avide* & *istibus* more *canino vorare*, *Gudm. Andr. Lexic.*) DAN. HAAFISK, *it*. HAWKAL *Gall.* REQUIEM, *Angl.* THE WHITE SHARK. *Martin Descript. of the West Is. of Scotland* p. 385 meld, dat de visschers de grootste Hayvisschen SETHS, en de kleiner SILLUCKS noemen. *Martens* geeft van de grote ene beschryving in zyn *Spitsbergische reis-beschryving* cap. 3. n. 8. en zegt, dat hy 2 tot 3 vademen lang zoude worden. Doch de beste en te gelyk ontleedkundige beschryving heeft men den *P. Feuillée journ. d'Obs phys. vol. I. p. 171 seq. & in continuat. p. 109* te danken. Even denzelven visch, of veeleer een iets kleiner, noemen de Noordlanders HAAKARING of HAAKIRFLING. *Vide Aut. Topogr. Norw. p. 115 & Jon. Rantii Norriges Bestivelse* p. 252. Vermits hy des nachts het best staat en het meest byt, werd hy ook van kersmis, als de langste nachten zyn, met een haak aan een keten van twee ellen lang, op dat hy de lyn niet zoude afbyten, gevangen. Hy heeft een zeer grote lever, uit welke alleen tot 12 ponden Traan gemaakt word. Van zyne eyeren, die hy in zyn eyervlies vele heeft, weten de Noordlanders goede pankoeken te bakken, die zy HAAKAGE noemen. *Mus. Reg. P. I. Sect. III. n. 6.*

als spek gedroogt , gebruikt en tot Stokvisch gegeten word. Gemeenlyk kookt men 'er traan van. De lever is zo ongemeen groot , dat men met een van dezelve een quartel (dat is een vat van 64 hamburgsche stubgen) vullen kan (n). Ook kan men uit het DUNNE VLEESCH van den onderbuik dunne riemen snyden , die , als zy gedroogt zyn , en een jaar of iets langer gehangen hebben , tot alle de vertigheit 'er uitgelekt is , zich zodanig laten toebereiden , dat zy gelyk often verhemelte smaken , 't geen my een aanzienlyk koopman uit Coppenhagen , die voor dezen te meermalen in Ysland geweest is , verzekert heeft.

Zwaard-
visch.

§. LXVII. Dikwils laat zich alhier ook een ZWAART- of veeleer ZAAGVISCH zien , die een takachtig en een dubbele kam gelykend zwaard voor den kop en boven den bek staan heeft (o). Ook heeft de heer M... K..., welke vele jaren op *Westmann-oe* gewoont heeft , my verhaalt , dat in die zee noch een ander door de zeevarende lieden alzo genaamt ZOORT VAN ZWAARTVISSCH gevonden word , die een daar voor aan te zien krom zwaard of fabel (welke in der daat veeleer een gekromde paal gelykt , en met vleesch en vel , gelyk een andere vin , overtogen is) aan het einde van zyn rug heeft. Ik zal van denzelven hierna in de beschryving van Groenland op zyn plaats handelen. Ondertusschen is het verwonderenswaardig , dat die anderzints vrezelyke dieren , de Walvisschen , zo dra zy een soort visschen van dien aart van verre bespeuren , zeer angstig worden , springen en ylings vlieden ; gelyk dan

(n) *Martin* zegt ter reeds genoemde plaats , dat een lever van een grote Hay alleen een schotsche pint , dat is byna vier engelsche maten Traan uitlevert , en dar zodanig een lever in een ketel , half vol water , gekookt , en kokende de opkomende en overlopende traan afgeschuimt en in een ton gedaan word.

Hoe voorts de levertraan gemaakt word , zie in de not. e op bladz. 83.

(o) PRISTIS f. SERRA PISCIS, *Angl.* THE SAWFISH *Willughby Hist. Pisc. Lib. III. cap. 14.* *Mart* Spitsberg reize cap. 6 n. 7. van zyn gevecht met de Walvisschen. *Vide Dionys. descript. cit. Tom. II. p. 268 seq.*

dan ook de Robben voor hun vrezen, en dikwils op het land naar de menschen springen, om hun te ontgaan, waar van ter gemelde plaatse ook de reden gemeld zal worden.

§. LXVIII. Voorts voege ik ter verder onderzoek hierby Zeebul-
(p) 't geen ik van de ZEEBULLEN, ZEESTIEREN en ZEE len en
KOEYEN uit den mond van twee geen oog- maar oorgetui- Koeyen.
gen gehoord heb; namelyk, dat dezelve met den kop een
Os, doch met het lyf en de poten een Rob of Zeehond ge-
lyk zyn, en dikwils met hun bulken te weeg brengen, dat
de landkoeyen tochtig en als dol dat geluid volgen.

§. LXIX. Van de ROBBERN of ZEEHONDEN zal ik in Robben.
de beschryving van de straat Davis verder spreken.

§. LXX. Van de ZOETWATER-VISSCHEN heb ik niets
byzonders aan te merken.

By *Holm*, in de *Ellera*, by *Kleppee*, gelyk ook in andere Zalmen.
diepe bayen, waarin beken of kleine rivieren van het ge-
bergte vallen, worden ZALMEN gevonden, die tegen de
grootste watervallen opzwemmen, en zich dikwerf ongeloof-
lyk hoog tegen dezelve verheffen. Dezen zet men zoge-
naamde Zalmkisten, die uit dicht neffens elkander geslagen
staketzelen bestaan, dwars in den weg, waar door zy wel
naar boven stygen, maar niet weder te rug keren kunnen:
Als de Zalm op zyn vetst en best is, zet men een schakel,
of gemeen zoort van netten, in de rivier, en dryft hem 'er
in. Vermits hy niet terug keren kan, springt hy, de een
hier, de andere daar, op zyde uit en op den oever, alwaar
hy van de 'er neffens gaande boeren gevat, en van denzel-
ven bywylen 200 stuks gevangen worden.

§. LXXI. SLANGEN worden op het gantsche eiland niet Slangen
bespeurt; hoewel gewis niet uit ene byzondere eigenschap zyn hier
van het land, maar vermits dezelve wegens hare verre af- niet.
gele-

(p) Men kan van dit STRANDQUAG (Strandvee) gelyk het deensche
boerenvolk het noemt, nalezen, 't geen *Jacob. in Mus. Reg. Dan. P. II.*
Seß. 3. n. 49. uit de *Art. Med. Philos. Hauniens.* aanhaalt.

gelegenheid van alle vast land aldaar niet wel komen, en, door de alhier heerschende ongemeen strenge koude, die, gelyk bekend is, tegen de natuur van die dieren strydt, aldaar niet duren kunnen.

Ook
weinig
Onge-
diert.

§. LXXII. Aan dezelve hevige en langdurige koude, benefens het gebrek aan bomen en bosschen, is mede toe te schryven, dat men van geen, of ten minsten zeer weinig, ONGEDIERT of INSECTEN weet. Alleen wist men my van HUISSPINNEN te zeggen, die zeer gemakkelyk in de huizen der inwoonders voortkomen, en ook van HORSELEN en PAARDENVLIEGEN (*Oestræ*, *Afili*) welke in de neusgaten en aan den binnenrand van het *Foramen ani* der dieren hunne eyeren leggen, en dezelve door de warmte der dieren laten uitbroeden (*q*). Als het geregent heeft, komen een zo grote menigte dauwwormen (*lumbrici terrestres*) te voorschyn, om de versch gevalle vochtigheid ter hunner verquikking te zuigen, dat de inwoonders wanen, dat dezelve geregent zyn.

en Mui-
zen.

§. LXXIII. MUIZEN worden hier ook niet veel gevonden, vermits zy, wegens de doordringende koude en gebrek aan voedsel; in de dunne en met zwavel vervulde aardlagen, waar onder de rotzen zyn, niet leven kunnen. Het kerkhof van het oude klooster Widoe heeft de eigenschap, dat, als men Muizen op het zelve nederzet, dezelve terstond dood blyven, volgens het verhaal van iemand, die zulks te meermalen beproeft, en betuigt heeft, het dus een waarheid bevonden te hebben. Doch het is zeker, dat hier van geenzints de heiligheid dier plaats, door de voormalige catholyke wying, of enige lang verrotte overblyfsels der aldaar mogelyk begraven heiligen, maar slegts een aldaar, meer dan elders, sterke en dik-

(*q*) Gelyk deze tot noch toe onbekend gebleven wyze van uitbroeying van diergelyke Vliegen uitgevonden, en met alle veranderingen en ootswagtelingen omstandig beschryft *Vallisnieri Esper. e Observ. intor. all Origin. de var. Insect. p. 96. seq.* en *Racolt. di var. Tratt. p. 1. seq.* en *Ragion. int. all Estrò de Bui &c.*

dikke opstygting der zwaveldamp, de enige en ware oorzaak zy (r), 't geente meer te vermoeden is, vermits byna over het gehele eiland onder de bovenlaag der aarde de zwavel zich zeer zichtbaarlyk uitgebreid heeft, waar van ongetwyffelt dit kerkhof een groter voorraad, dan andere plaatsen, ten deel is geworden; 't geen door een natuurkundigen, 't zy door een licht, by zoverre het niet te gevaarlyk was, of door de reuk en het graven ontrent die plaats nagevorscht zoude kunnen wordèn. Myn verhaler had, gedeeltelyk uit eigen beweging, en gedeeltelyk ter begeerte van verscheide goede vrienden, enige pakjens van die aarde naar Coppenhage mede genomen, doch bevonden, dat dezelve aldaar de 'er over gehouden Muizen geen het minste letzel toebragt, ten klaren bewyze, dat alles aan de gezegde zwaveldampen, die hy niet had kunnen mede nemen, toe te schryven is.

§. LXXIV. Aan de noordzyde van het eiland kan men van Wanneer half juny tot den laatsten july het LIGHAAM DER ZON, niet de Zon alleen boven den Horizont, maar oogschynelyk haar onder- dit eiland rand meer als een mans hoogte boven het oppervlak der zee zonder verheven zien. Te middernacht schynt zy iets groter, en zo gaan be- roodachtig, als by ons, wanneer zy ondergaat; doch geeft schynt, zo veel licht, dat men alles ten vollen, gelyk by dag, zien en wan- kan; daartegen is haar lighaam in january t'enemaal onzicht- baar, behalven dat men boven aan de tegenoverstaande hoge bergen een klein schynzel ontwaar word, en heeft men alsdan, ongetwyffelt door de wederomkaatzing, een scheme- ring,

M

ring,

(r) Hier in versterkt my het bekende, en dit t'enemaal gelyk zynde verschynzel der *Grotta di Cane* by *Pozzuolo*, waar in een sterk uit den grond opstygende zwaveldamp, ter hoogte van een voet boven de aarde, aan een op den grond gedrukten hond, of ander levend dier, een gelyke werking doet. *Ray Observ. made in a Journ. thro' Italy &c.* p. 275. Desgelyks heeft ook in een kelder, niet verre van de Brodelbron te Schwalbach. *D. Pechlin. Lib. III. Observ. Phys. Medic.* 44. en de Graaf *Marsili* by *Altfohl* in Hongarye uit een aardbuil of spleet aangemerkt, en deze laatste terstond met een experiment zodanig een door kunst nagemaakte damp van dat verschynzel opgehieldert. *Danub. Tom. I. p. 94 seq.*

ring, of dag, van anderhalf uur of zeven quartiers. Waarby aan te merken is, dat alhier zo wel de toe- als afneming van het licht zeer spoedig, en ten minste de helft gezwinder als in ons land geschied.

Van het
Noorder
Licht.

§. LXXV. In de lange nachten genieten deze lieden ene byzondere weldaad van God, door het nu meer bekend wordend, en dikwerf, als voormaals, ook ons, ja andere noch verder van den Noordpool gelegen landen, tot een ieders verwondering vertonend NOORDERLICHT, nadien zich het zelve, zodra de dagen beginnen te korten, vertoont, en, na mate deze afnemen, in geduurzaamheid en schynzel kennelyk toeneemt; ja gedurende den gantschen winter gestadig licht; doch met het langen der dagen allereerst weder vermindert. Zodra de lucht van sneeuw of regen zuiver, onbeneveld en niet onstuimig, of met een woord, als de Hemel zeer helder is, word men na zonnen ondergang en schemeravond terstond dat licht gewaar, 't geen byna den gantschen nacht, en wel zo helder slikt, dat het de volle maan in haar beste schynzel niet alleen evennaart, maar haar menigwerf overtreft. Het ontstaat aldaar altoos in het noorden of noordwesten, slaat naar het zuiden over, en vervult niet zelden de gantsche lucht. Het weêr mag den vorigen dag geweest zyn, zo het wil, nochtans vertoont zich het NOORDERLICHT, zo de lucht 's nachts helder en bedaart is. Zyne gewone verwe is witgeelachtig.

Of men
daaruit
van het
te ver-
wachten
weêr
oordelen
kan.

Nadien dat licht zo dikwerf verschynt, is gemakkelyk op te maken, dat men daaruit niet te wel en zeker het daarop volgend weêr kan voorspellen; ten minsten zouden, aleer men daar toe met enigen grond konde komen, noch vele en meer dan een jaar zorgvuldig gemaakte aanmerkingen, beneffens waarnemingen van den toestand der lucht door den Barometer enz. vereischt worden, die de aan dat oort wonenden niet in staat zyn te maken; ondertusschen is aldaar het gemeen zeggen en vermoeden, dat als dat licht bleek en geelachtig schynt, het droogte en vorst, en in het tegendeel als het roodachtig is, regen en wind aanduid. Ten minsten zoude het

het zeker wezen , dat als dat licht zich ongemeen sterk en schietende vertoont, daarop gemeenlyk, 't zy sterke wind of strenge vorst, volgt (s).

Het is my zeer aanmerkelyk voorgekomen, dat de oudste ^{Het} Yslanders, gelyk my geloofwaardig bericht is, zich over de ^{schynt} thans zo menigvuldige verschyning van dat licht verwonder- ^{thans} ren, en zeggen, dat men het in vroeger tyden aldaar zo dik- ^{menig-} vuldiger werf niet gezien heeft; 't geen my alzints gegrond toefchynt, ^{als voor} vermits het ook voorheen in andere oorden van Europa nooit ^{dezen.} zo veelmalen, als nu in later tyden, gezien is, offchoon men nochtans in het midden en tegen het einde van de vorige eeuw reeds genoodschappen der wetenschappen zo wel in Engeland als in Vrankryk, en daar onder naarstige starrekundigen gehad heeft, die 's nachts de hemelloop vlytig naspeuren, en echter diergelyke aanmerkelyke luchtverschynzels zelden waargenomen hebben. Veelligt brengen deze door my nagespoorde en alhier bygebragte omstandigheden, met de overigen, die bereids in druk zyn, vergeleken, iets tot nader ontdekking van dat licht toe (t).

Zo veel ziet men, dunkt my, klaar en overtuigend, dat ^{Van} het zelve niet anders kan ontstaan, dan door gezwinde ont- ^{waar het} stekingen van vele zwaveldampen, die, vermits zy zo verre ^{ontstaat.} zichtbaar zyn, zich hoog in de lucht moeten bevinden. Dat ook daartoe in het Noorden voorraad genoeg en overvloedig gevonden word, blykt genoegzaam, uit 't geen ik te voren van

M 2

het

(s) 't Is aanmerkenswaardig, als in de *Philosoph. Transactions N. 399* verhaalt word, dat dit Noorderlicht in het noorder deel van Engeland gemener is, dan elders, en aldaar *Streamers*, *Merry Dancers*, of *Petty Dancers* genaamt word, dat men daaruit ook vermeend het weér te kunnen voorispellen, en dat, wanneer dat licht groenachtig is, zulks stormachtig weér, en geel zynde, helder weér en droogte zoude aankondigen.

(t) 't Is te hopen, dat wy door den tyd van het gezelschap te Petersburg, gelyk de meeste en beste aanmerkingen, ook de naasttreffende oorzaken der wording van dat vuurpel aan den Hemel te verwachten hebben, vermits de heer *Meyer* in het eerste deel zynrer Commentariën p. 35 en volgende daar toe bereids een roemwaardig begin gemaakt heeft.

het eiland Ysland en van Jan-Mayen eiland bygebragt hebben. Vermits nu de vele vuurbrakende bergen, de aardbranden, en de warme wateren van de gistingen, die in het binnenste dezer landen plaats hebben, getuigen, is ook te gelyk kennelyk, dat van en uit dezelve de zwaveldampen in onuitputbare menigte gestadig naar de hoogte gezonden worden. Doch gelyk in de warmer en heter luchtstrecken diergelyke zwaveldampen, offchoon naby de aarde, of, als zy een weinig hoger gekomen zyn, zich ontfteken, en in weerlichten, blixem en stralen opstygen, also geschied het van zelve, dat zy onder den Noordpool, wegens de grote op het aardryk leggende koude, meerder rust en gemak genieten, om omhoog te stygen, of ook deswegens langer tyd te gebruiken, aleer zo vele ontfstoken dampen weder te zamen gedreven worden, dat een werkelyke ontfteking geschieden kan, tot eindelyk hoog in den Dampkring hun een genoegzame menigte van allerly soort ontmoet, die door een vochtige koude zodanig zamengeperst en verdikt word, dat zy in brand geraakt, en, gelyk een lichtvuur, helle stralen van zich geeft.

Het don- §. LXXVI. Gelyk het dan ook op dien grond, naar myn-
dert in vermoeden, hervoort koomt, dat men aldaar gedurende den zo-
den win- mer nooit, of immers zeer zelden, en daartegen in den win-
ter me- ter te meerder en heviger **DONDER** heeft.

ger en Gelyk ook, dat men ten zelve tyde, als het sneeuwt, zeer
sterker vele en menigvuldige **DWAALLICHTEN** en *Ignes lambentes*
dan in ziet, waar toe op een eiland, alwaar men zo veel met zee-
den zo- viisschen en traan omgaat, de stof gewis niet ontbreken kan.
mer. Die vlammetjes zyn gewoon, aan alle staven en stokken, yzere
Vele spykers, de masten, raan en het wand der schepen, de hoe-
Dwaal- den en mutzen, en waar zy zich voorts aan hechten kon-
lichten. nen, te blyven hangen. En de eenvouwige en blode Ysland-
ders (gelyk ook elders het domme volk) zyn, offchoon zy
niet branden kunnen, noch ooit voor hunne ogen branden, 'er
angstig voor; ja sluiten, zodra zy dezelve gewaar worden, haas-
tig en beschroomt de deuren hunner woningen, op dat dit
schynvuur niet naar hun haardvuur, ('t geen zy vermenen
dat

dat geschieden kan) mochte trekken, zich met het zelve verenigen, en alles in vlamme gezet worden.

§. LXXVII. In het laatste van den zomer laten zich dikwils ^{Byzon-} RINGEN en BYZONNEN aan den Hemel zien, die, gelyk men aldaar ^{nen.} aanmerkt, steeds van zeer ongestuimig weêr gevolgt worden, waar over men zich niet verwonderen moet, vermits alhier de gantsche gesteltenis der bovenlucht daar toe vatbaar en bequaam is; 't zy dat tot hare verschyning gladde ysvormige ysdeeltjes in de wolken, gelyk enigen; of cylindrische hagel, gelyk Huigens, Wolf en andere willen, vereischt worden.

§. LXXVIII. Eigentlyk hebben de Yslanders alleen twee ^{Alhier} JAARGETYDEN, zomer en winter, die bestendig duren, ^{zyn} en met elkander verwisselen, zonder dat men de elders bespeurende ^{slegts} zoele tusschentyden, lente en herfst, ontwaar word. ^{twee Jaar-} Ech- ^{getyden.} ter heeft men meer winter, dan zomer, en in den zomer sneeuwt en hagelt het bywylen. In den zomer kan het nu en dan zo heet zyn, dat men genoodzaakt is, alle klederen af te leggen, als wanneer in den nacht daarop een zo strenge en doordringende koude volgt, dat men zich niet genoeg dekken kan, en, als men ontwaakt, alles rondom met sneeuw bedekt ziet. In den winter valt veel SNEEUW; doch met een oostelyken wind sneeuwt het zo sterk, dat het land en de huizen met elkander gelyk gemaakt worden.

Ene ongemene KOUDE doet zich, gelyk men my bericht ^{De} heeft, niet dan in de maand april gevoelen; denkelyk, ver- ^{grootste} mits de zon ten dien tyde het langst van dit eiland verwydert ^{koude is} in April. geweest is, en ook wel wegens den teffens aanhoudenden noorden wind, die als dan meerder en gevoelbaarder ysdeeltjes (u) van de verder onder den Noordpool gelegen ysbergen bybrengt.

§. LXXIX. Dat het op dit eiland altoos sterk en wel onge- ^{Van het} stadig en veranderlyk WAAYT, zal niemand verwonderen; die weêr.

M 3

zyne

(u) *Conf. Supplem. II. Annal. Wratislav. p. 71.*

zyne ligging een weinig overweegt. Dikwils bulderen dezelve zeer hevig, en persen en dryven de golven ongelooflyk hoog. Met de noordweste winden heeft men 'er (ten minsten aan de zuidkust) schoon, daar tegen met de zuidwesten slegt weêr, en met de zuidzuid-oosten den meesten storm.

Van de
Eb en
Vloed.

§. LXXX. EB en VLOED (w) hebben zy, gelyk anderen in en aan de Noord-Zee lager gelegene, tweemaal in 24 uren, en met de alomme gewone veranderingen, naar de verwisseling der maan: hierby zouden dezelve zo geregelt en zwaar zyn, dat, ofschoon de winden hevig wayen, nochtans gene merkelyke verandering of verhaasting bespeurt word. De Vloed koomt uit het oosten, en de Eb uit het westen. De gemene vloed klimt tot 12 voeten hoog.

Gestelt-
heid van
het zee-
water.

§. LXXXI. Het ZEEWATER is, zo ik verneme, by Ysland veel zouter, dan wel lager in de Noord-Zee, waar van de oorzaak zoude kunnen wezen, dat niet alleen door de strenge vorst de zee zeer sterk uitdampst (x); maar ook een groot gedeelte van het onzoute water van het oppervlak zich in wyde ysvelden verzamelt en befrist; behalven, dat noch een gedeelte van het zelve, vermits zyne ligtheid, door de gestadige hevige en droge winden verstuift en verwaayt; weshalven het overige water, door de by alle deze steeds terug blyvende zware zoutdeeltjens, noodwendig te zouter bevonden moet worden. Gelyk als onder de hete luchtstreek het zeewater veel zouter (y) als in zoeler oorden is, vermits de zon, door hare overgrote en lynrecht nedervallende hette, ene gelykvormige,
ja

(w) By de Yslanders, *flob og fiara* (dat is vloed en strand) de Noorwegers *flob og fiare* / en de Denen *flob og ebbe* genaamt.

(x) Zie *Wolfs* werking der natuur §. 250. *Thumms* bescb. 1. deel, 1-4.

(y) Ik volge hier in de zeer waarschynlyke aanmerkingen der Engelschen. Zie *Lewthorp. Abridgm. vol. II. p. 297*, en den heer *de Bruin* in zyne reiz over Moscovië bladz. 401. ofschoon de *P. Feuillée* het tegendeel door zyne waterschaal bevonden wil hebben, volgens zyn *Journal des Observ. fait. en Ameriq. p. 177 & 190.*

ja noch sterker werking op de onzoute lichte deeltjens van het zeewater, door bestendiger en gestadiger uitdamping, oeffent. De gezegde byzondere zoutheid heeft echter mede haar zonderling nut; want zy, benevens de bestendige beweging en speling der zee, welke door de steeds blazende strenge winden, en zware Ebben en Vloeden bewogen word, de oorzaak is, dat het ys aan de zuid- en westkust zo dik niet word, en zo lang niet duurt, als elders, en hoger naar het noorden; waar door de elendige inwoonders, wier gantsche levensbestaan alermeeft van de vischvangst komen moet, het voordeel genieten, te vroeger, en bereids in january daar toe te kunnen geraken, en mitsdien tegen de onbequame warmer maanden met de bereiding en het drogen van den gevangen visch gereed te zyn,

§. LXXXII. Het eiland is voor de inboorlingen, die van Van de kindsbeen aan het weêr aldaar gewend zyn, ZEER GEZOND; ^{lucht- streek} ook zyn deze van GOEDE LEVENSKRACHTEN, en kon- ^{van Ys.} nen alles wederstaan, vermits zy, van de geboorte af, slegt land, en en sober zyn opgebragt, en tot een harden, ruwen, rusteloze, ^{de lig- haamsge- steldheid} ja zuren arbeid verplicht worden (z). Zy worden ook (ge- ^{der in- woon- ders.} lych gemenelyk de zulken, die in een eenvoudige onbezorgt- heid by enerly slegte spyze en gestadige sterke lighaams oeffe- ning hun leven doorbrengen) niet alleen STOKOUD, zulks me- nig een 100 jaren bereikt, maar genieten noch daarenboven een frisschen werkzamen ouderdom, en weten weinig of niets van de zwak en krankheden, die de gryze jaren van andere menschen gemeenlyk aankleven. Doorgaans zyn zy WELGE- MAAKT, en hebben schone, witte en gezonde TANDEN; 't geen in hunne luchtstreek en by de slegte spyze, die zy ge- nie-

(z) My valt hierby in, wat Cæsar van de Sueviers de *Bello Gall. Lib. III. Cap. 1.* zegt: *Neque multum irumento, maximam partem lætæ atque pecore vivunt, multumque sunt in venationibus. Que res & cibi genere & quotidiana exercitatione & libertate vite (quod a pueris nullo of- ficio aut disciplina assuescunt, nihil omnino contra voluntatem faciant) & vires alit & immani corporum magnitudine efficit.*

nieten, ten hoogften te verwonderen, doch een gewis teken van een gezonde lighaams gestalte is, en ongetwyffelt aan de zuivere lucht, waarin zy leven, hunne goede verdouwing, die door de gestadige sterke lighaamsbeweging bevordert word, en dat zy geen zout of iets gezouten eten, toegeschreven moet worden. De VROUWEN zwichten in hartheid en sterkte voor de mannen niet, baren ligt, baden zich, zodra zy gebaart hebben, en lopen terstond weder heen.

Zy zyn §. LXXXIII. Van Koortzen en diergelyke ZIEKTENS hoort weinig men niet veel (*u*), 't geen ik aan de reeds genoemde heerlyke ziekten kruiden, kostbaar mineraalwater, dat zy dagelyks onwetend onderhe- drinken, de steeds luchtreinigende winden, de zuivere, dro- vig, wes- halven 'er ge en langdurige koude, hunne aangebore hartheid, en de ge- geen Ge- zegde goede verdouwing toefchryve. Derhalven weet men 'er nees- of van gene Geneesmeesteren. Wanneer iemand ziek word, is Heel- zyn gantsche laafnis goede melk, zo als dezelve van de Koe meesters koomt, een weinig tabak, die men hem te kaauwen geeft, en zyn. een rykelyke flok brandewyn, om de maag te herstellen. Heel- meesters heeft men 'er, ten minste zo wyt de personen, die ik ge- sproken heb, geweest zyn, en zo veel men my bericht heeft, thans geheel niet. De gewone hartheid brengt te weeg, dat men een ongemak niet veel acht, en de wonden helen ook hier zeer ligt van zelve, ongetwyffelt wegens de koude en zuivere lucht, die de vochten niet zo zeer in beweging brengen, noch het koude vuur zodanig bevorderen, dan de dampige en zoete lucht in warmer landstrecken gemeenlyk doen.

Hoe zy §. LXXXIV. Den KINDEREN word niet langer dan acht, hunne of ten hoogften, wanneer zy enigzints zwak zyn, veertien kinderen dagen de moeders borst gegeven. Naderhand legt men de- opbren- zelve op de aarde, en zet 'er een schotelje met laauwe huy of gen. melk

(*a*) D. Blörn merkt in zyn antwoord aan het koninglyk engelsch ge- noodschap der wetenschappen in de *Philosoph. Transact. No. 111. p. 238* aan, dat de gemene landziekten colyk en melaatsheid zyn; 't geen ge- makkelyk te begrypen is, als men de ongere spyzen en onreine levens- wyze der Ylanders in aanmerking neemt.

melk by, waarin een, met garen omwonden, hol pypje, of dikke vederfchacht, geftoken, en een weinig brood, als men het heeft, tot verfterking van het kind, gelegd word. Als het kind ontwaakt, of een teken van honger geeft, keert men het naar den fchotel, en geeft het het pypje in den mond, op dat het daaruit naar zyn nooddruft zuige; maar wanneer zy het ten doop, of anderzints over land hier of daar brengen, geven zy het een lapje, met huy doortrokken, in den mond, op dat het zyn voedzel verkryge. Na verloop van drie vierde deel jaars moet het kind de spyzen, die de ouders genieten, mede eten. Van bakeren, wiegen en oppaffen weet men geheel niets. Met de veertien dagen fteekt men het kind reeds in de klederen, laat het op den grond leggen, en zich wentelen en keren, tot het zich zelve oprecht en begint te gaan. Dus zorgeloos, flegt, kommerlyk, ruuw en ongemakkelyk worden die arme kinderen van de eerfte dagen hunnes fteeds moeyelyken levens gehouden, gewent en als gehart. Niettemin ziet men onder de Yflanders doorgaans rechte lyven en onverwongen ledematen; weshalven het zeer zeldzaam is, een gebrekkelyk menfch onder hun te vinden, waar uit klaar blykt, hoe voorzichtig en liefdadig de natuur werkt, als zy flegts vertrouwt en vryheid gelaten word.

§. LXXXV. Te voren heb ik ter loops gezegt, dat hunne ^{Van de} SPYZEN flegt, en hun vaatwerk onrein is, waarby ik nu ^{toebereiding} voegen moet, dat de toebereiding noch erger, walchelyker en ^{hunner} naauwlyks menfchelyks zy. Het volgende zal ten overtuigend ^{Spyzen.} bewys verftrekken. Hunne dagelykfche spyze is by de meesten het vleefch, 't geen aan de afgefneeden Kabeljauw-Dorfen en andere vifchkoppen blyft zitten. Dit, of ook nu en dan een paar flukken van den vifch zelve, werpen zy, als zy daar van eten willen, in een ketel, doen 'er een weinig zeewater by, en flingeren het, als het naauwlyks een wyl gezoden is, zonder zout, men zweige enige andere kruideryen, gretig binnen. Schapen- en ander vleefch zetten zy, die het hebben, in een weinig zoet water op het vuur, eten het ook zonder zout (b)

N

en

(b) Hierin de Lappen gelyk, die ook alles zonder zout eten. *Scheffer.*
Lap.

en noch niet half gezoden. Daarenboven nuttigen zy niets, 't zy visch of vleesch, versch gevangen of onlangs gedood, maar werpen alles te voren een tydlang weg, tot het enigzints begint te rotten; want het anderzints de gevoelloze opperhuit hunner tongen niet aandoet, maar hun onsmakelyk voorkoomt. Zelfs vermeerderd hun vuur de afschouwelykheid hunner spyzen. Weinigen van hun hebben enige turf, en noch weiniger hebben hout, als 't geen zy alleen van de bomen bekomen, die hun nu en dan uit het Noorden, en vermoedelyk uit Rusland, alwaar dezelve door stormen en watervloeden nedergevelt worden, toedryven. Gemeenlyk gebruiken zy alleen vischgraden, en ook wel beenderen, met een weinig dikken droesem van traan (c) begoten, om te heller te branden. Hun lekkerste gerecht is een schaapskop, waar van zy alleen de wol afgezengt en denzelven dus onder de assche van hun heslyk vuur te branden gestoken hebben, die zy dan, gaar zynde, met huid en al wat 'er aan is, tot op de beenderen afkluiven. Zy zyn, gelyk de uitterste Noordlanders in 't algemeen (d) zeer grote liefhebbers van B O T E R en V E R, zelfs het traanachtig Hay-spek,

Lapponia cap. 18. Martiniere in itener. per Septentr. cap. 17.

(c) Dat is traanhef; want onze lieden noemen de hef FAEX, Druß / Holl. DROESSEM VAN WYN, OLY enz. de Zwitzers Truse / Wynhef TRUOSINA, amurca olei, Gloss. Florentin. II. MSt. Biblioth. nostr. pub. AS. DROS, sordes, DROSNE, faex. Dit woord stamt af van een oud Duitsch wortelwoord, waar van noch het spoor in *Ulphil. Version. Gothic.* gevonden word. By denzelven is 't DRAUSJAN *ex alto deorsum præcipitæra Luc. I. 52.* en DRAUS *Matth. VII. 27.* of DAUS *Luc. II. 34. casus, it. ruina.*

(d) 't Is aanmerkelyk, dat alle de noordelyksche volkeren zo gaarne vet eten. Van de LAPLANDERS en GROENLANDERS is zulks enigzints bekend *Pechlin III. Obs. Phys. Med. 38.* Van de Wilden in NOORD-AMERICA bericht insgelyks *Denys Hist. Nat. de l'Amériq. Sept. cap. 23. p. 362,* en de Jesuit *Lassitau* in zyn Tract. *Mœurs des sauvages Amériq. comparés aux mœurs des premiers temps Tom. II. p. 91* verhaalt van de IROQUOISEN en anderen: Zy drinken de oly van Beren, Zeehonden of Hayvisschen, Alen en dergelyken, zonder zich te storen, hoe kantig die oly of traan geworden mag zyn. Ja de talk is voor hun een recht Ra-gout.

spek, en de lever- en walvischtraan niet uitgesloten.

§. LXXXVI. Nadien zy zelven geen akkerbouw hebben, en Gebrek
de meesten onder hun, door onvermogen, het meel niet ko.^{aan} pen kunnen, 't geen door de deensche kooplieden aangevoert Brood.
word, hebben zy geen Brood; maar bedienen zich, in plaats
van het zelve, van onverkoopbaren drogen Stokvisch (e), doch
ongezoden en slegts een weinig gebeukt. Allerlieft eten zy
een stuk van dien visch met boter (als zy die hebben) of, by
gebrek van dezelve, met Hayvischspek, of ook met traan of
talk besmeert. Een ander soort word ook wel uit een tusschen
het gras zelve in het wilde wassend soort koorn gemaakt; doch
is zeer slecht en voor vreemdelingen niet te eten.

§. LXXXVII. Hun DRANK is het water, 't geen zy, ge- Van hun
lyk boven gezegt is, zeer gezond en aangenaam hebben, in- Drank.
zonderheid word het water geroemt, dat door de kracht der
zonne van de ys- en sneeuwbergen smelt en afvlied (f). Buiten
N 2 dit

(e) 't Geen ook het Brood der Laplanders is. *Scheff. Hist. Lappon. pag. m. 194*, gelyk mede de noordlykste Noorweger *Jons Laurissen Wolff Norrig illustr. pag. 198*. *Haffre ick Brod altid / men for Brød bruge de toordtiød oc tår Stæk / som de tårre udi Winden / oc det kalder de effter de twis Landwis Skerping*: dat is, zy hebben niet altoos Brood, maar gebruiken daar toe gedroogt vleesch, of gedroogde visch, die zy in den wind drogen, en naar hunne landswyze Skerping heten. Insgelyks meld ook *Marc. Paul. Venet.* van de arabische provincie Aden pag. 163. *fiunt etiam ab incolis PANES BISCOCTI EX PISCIBUS, idque in hunc modum: Concidunt pisces minutim atque continuunt in modum farine: & postea commiscunt & subagitant quasi pastum panis, atque ad solem desiccari faciunt, & vivunt ipsi & jumenta ipsorum de illis panibus seditis per totum annum*. Zo schryft ook *Gemelli Careri* in zyne *Voyage autour du monde Tom. II. pag. 319*. van de bewoonders der eilanden Lundi en Augon in de persische zeeboezems; *qu'ils n'ont de meilleur aliment, que des sardines. Ils les font secher au soleil & elles leur tiennent lieu de pain pendant toute l'année*.

(f) Ik kan zulks des te eerder geloven, vermits ik in Zwitserland in 't Grindelwald door eige bevinding geleert heb, dat by zware afgematheid en hevige dorst, niets verquikkelyker is, dan het drabbig of dik water, 't geen van den gesmolten sneeuw der daargelegen ys- of sneeuwbergen koomt afzakken. Waarvan de Hr. D. *Scheuchzer* in zyne *Nat. Gesch.* van Zwitserland Part. III. N. 29, met groot oordeel veel goeds meld.

dit drinken zy HUY of MELK. BIER bekoomt de gemene man niet; ook kunnen het de bemiddelden, by gebrek van kelders, niet lang voor den strengen vorst bewaren. Enige gegoede lieden handelen van de deensche kooplieden voor hun mond bywylen een weinig FRANSCHEN WYN, doch storten denzelven in onrein, ja dikwerf zodanig vaatwerk, waarin zy huy en zelfs traan gehad, en 't zelve te voren niet gereinigt hebben; weshalven die wyn zich welhaast omwerpt, en troubel, dik en stinkend word. Doorgaans is hun liefste drank BRANDEWYN, waarin zich jong en oud, mannen en vrouwen, zeer schandelyk misgaan. By hunnen zwaren en gevaarlyken arbeid te water, of te land, is dit hun troost, aansporing en oogmerk, dat zy iets vangen en vervaardigen mogen, waar tegen zy, by de naaste komst der deensche schepen, den beminnden Brandewyn ruilen kunnen, en wanneer zy hunnen wensch erlangen, houden zy niet eerder op, dan tot al de verkregen voorraad verteert is, en eerder hervatten zy ook hun beroep en arbeid niet.

Van hun-
ne Kle-
ding.

§. LXXXVIII. Met den reeds gezegden toestand der spyze en drank kooft alzints de KLEDING en WONING overeen. De een bestaat in groof linnen, by ons PAKLINNEN genaamt, in een slegt wolle zelf gemaakt laken, 't geen Wadmél (g) heet, en in ongelooft leder, dat door het bestryken met vischlever steeds gemoedig gehouden word. Van hunne DRACHT en KLEDING heb ik slegts zo veel ervaren, dat de mannen en vrouwen linnen hembden, of veeleer onderkoufsen en broeken uit een stuk dragen, die den mannen tot over, doch de vrouwen alleen tot aan den navel reiken. Daar boven hebben zy broeken, gelyk ook wambussen van Wadmél of schaapsvellen. De vrouwen dragen witte klederen van die Wadmél / op de wyze van de jegenwoordige *Andriennes* gemaakt, onderrokken, die voor open en slegts met haakjens ge-

(g) 11. Wadmál est pannus rusticus s. vulgatis. Burillum Gudm. Andr. in Lexico.

gehegt zyn , en daar over een klein schootje. Het hoofd word verfiert door een spitzig torenswys bindzel van anderhalf el hoog, onder van grof en daar over van fyner linnen, 't geen, hoe voornámer iemand is, hoe dikker om het hoofd gewonden word. Dat sieraad word door de ongehhuwden , ter onderscheiding , door een zyde bindzel onder om het hoofd vastgehecht. De meesten dragen rode wolle kouffen. De schoenen der mans- en vrouwsperfonen zyn lappen van ongelooft leder , slegts om den voet geslagen , en met riemen van schaapsdarmen vastgesnoert , waar op het ongemakkelyk genoeg te gaan is.

§. LXXXIX. De Woonhuisjes zyn klein , en van een ^{Van hun-} zeer eenvoudige bouwkunst . Men doet dezelve, tot meerder ^{ne wo-} hechtheid en warmte, enigzints in de aarde zinken. De vier wanden worden uit den grond met stenen of rotsbrokken opgetrokken, en met tusschen geworpen aarde verbonden. De hoogte derzelve is gemeenlyk van $3\frac{1}{2}$ ellen , de lengte van 12 tot 14 ellen, en de brete zo gering, dat wanneer een lang man in het midden staat, en de armen uitstrekt , hy met de toppen zyner vingeren gemeenlyk de beide zywallen bereiken kan. Boven op word een zeer laag dak van dunne houte sparren gezet, en daar over drie latten geslagen, waaraan men splinters of gespleten hout hecht en vastmaakt , alles van boven met groene zoden gedekt , die in het voorjaar bewassen , en door de kleine wortelen zich zo vast aan malkander verbinden , dat de warmte van binnen 'er zo min uit, als de regen en sneeuw van buiten 'er indringen kan. Vooraan laat men een lage opening tot den ingang , die met een slegte houte deur gesloten word, en in het dak zes of zeven gaten, tot het verkrygen van licht , waarin kleine hoepels, met pergament strak overtogen , in plaats van vensters , gezet worden. Hier toe nemen zy eigentlyk de *tunicæ allantoideæ* van Ossen of Koeien, by hun *Sinne* (b) genaamt , die , zodra dezelve uit het dier

N 3

ge.

(b) *Conf. Bartbol. An. Med. Hassn. Vol. V. Obs. 45.* Het woord *Sinne* is

genomen zyn , allereerst op een bert , zo sterk doenlyk is , gespannen , vast gekleeft , en dus gedroogt , vervolgens door vocht weder afgeweekt , en eindelyk , zo strak mogelyk , over zodanige hoepels gespannen en vastgehegt worden , waar mede dezelve tot gebruik gereed zyn. Des nachts , of by gevreeft onweêr , worden die vensters met kleine blinden overdekt. De bemiddelden hebben glasvenstertjens , doch slegts twe in het gantsche huis , en in ieder van dezelve niet meer als zes kleine ruiten. Aan de ene zydenwand word in de lengte een hut van planken tot zodanig een hoogte van den grond vastgemaakt , dat het rundvee in den winter daar onder geboren kan worden. Zodanig zyn ook de BEDSTEDEN voor de huisgenoten , zo vele 'er zyn , waarop dezelve slegts een weinig hooy nederschudden , en zich onder een deken van *Wadmél* / bywylen met schaapsvellen gevoedert , moedernaakt en in zulker voegen neffens elkander 'er op nederleggen , dat ter plaatse de een zyn hoofd legt , de ander neffens hem zyne voeten steekt ; staande slegts alleen een klein plankje , of een stuk van een enkel deel recht op , ter afscheiding , tusschen hen , die niet byeen behoren. Hoe fraay die woningen gemeubileert moeten zyn , laat zich genoegzaam zelf giffen ; als ook hoe grouwelyk het 'er in stinken moet.

Hunne §. XC. 't Geen ik tot noch toe van het slegt voedsel en Ge- de zo zuren , als verdrietige , slegts enig en alleen de krachten moedsge- des lighaams oeffenende levenswyze der Yslanders bygebragt steltenis. heb , is zodanig gestelt , dat dezelve by die beestachtige menschen gewis gene zonderlinge edelaartigheid uitwerken kan , mits-

is eigentlyk Deensch , en heet in 't Yslandsch *Hinna* , voorheen *Himna* (*Vid. Gudm. Andr. Lexic.*) stamt af , gelyk ook het Latynsche *Hymen* , en der Grieken *ἡμῆν* van het oude *Himen* of *Himmen* , bedekken , af. Van hier komt by de noordsche volkeren het woord *Hinnen* , der Duitschen *Himmel* / dat is , de Hemel alles bedekkende , als mede by de Brunswyksche Boeren , 't woord *Himmel* / en by den Holsteiners *Hemmet* / in 't verkort *Hemmt* of *Hembbe* / een kleed , 't geen het lighaam naast by bedekt , 't geen men nog verder zoude kunnen uitleggen.

mitsdien zyn zy van nature BLOHARTIG, en deugen tot geen foldaten; ja men kan hen niet bewegen, een geladen geweer af te schieten. De koning, hun heer, heeft het te meermalen met hun zowel op de vloot, als by de landtroupen, bezogt; doch hen allen, vermits zy nergens toe te gebruiken waren, met het afscheid: NERGENS TOE BEQUAAM, naar huis gejaagt. Waarby noch koomt, dat offchoon men vermenen mocht, dat zy het alomme veel aangenamer, bequamer en beter, als in hun vaderland, moesten vinden, zy nochtans zo zeer als enig volk, met de ZUCHT TOT HUN EIGEN VADERLAND behebt zyn; gelyk men voorbeelden heeft, dat uit zodanig een vaderlands liefde by velen niet alleen ziekten, maar zelfs de dood veroorzaakt is (i) en wel niet slegts by de zulken, die tot den moeyelyken foldaten dienst gedwongen, maar ook by de zodanigen, die door de deenfche kooplieden medegenomen en tot het leren van den koophandel geschikt waren. Dus sterk is de drift der gewoonheid, en de zoetigheden ener onbedwonge vryheid. Te beklagen is het nochtans, dat dezelve in dat land, gelyk ik te voren verhaalt heb, al te verre gaande is, 't geen dan ook te weeg brengt, dat de Yslanders van herten luy en eigezinnig zyn. Zy arbeiden niet, dan uit noodzakelykheid, en zyn met hunne landswyze zo ingenomen, dat, wanneer men hun ook betere zoorten, korter handgrepen, en bequamer werktuigen tot den arbeid aanbied, zy dezelve verwerpen, en halfstarrig by de oude verblyven.

§. XCI. Daarom laten zy ook geen den minsten yver tot Zy hebben geen kunsten en wetenschappen blyken. Nochtans moet men niet ben geen denken, dat zy van nature dom en onbequaam zyn. Veeleer lust iets is teleren.

(i) Iets diergelyks verhaalt van de niet beter levende LAPPEN *Scheuchzer. cap. 3.* en van zyne ZWITZERS *Scheuchzer Natuurl. Gesch. van Zwitserland No. 15 en 16.* alwaar hy teffens hierover uit de gronden der natuur- en artzenykunde, zo veel zyne landslieden betreft, zeer fraye gedachten opgeeft.

is bekend, dat 'enigen uit hun geleerde mannen zyn geworden, en anderen, die buiten 's lands geweest zyn, geleert hebben, vaardig te schryven en te rekenen, in goud te arbeiden, tabaksdozen te maken enz. Alleen ontbreekt hun de lust en wil. Zy willen steeds verblyven by 't geen zy hunne ouderen en voorouderen hebben zien maken, en waar toe hun de uiterste nood dwingt; doch tonen daar toe niet onvernuftig of onbequaam te zyn. Zo verre het tot hunnen nooddruft vereischt word, is een ieder manspersoon een schrynwerker, timmerman, scheepsbouwer, smit enz. en een ieder vrouwspersoon een kleermaakster, een naayster. Daartoe houden en brengen de ouders hunne kinderen van der jeugt aan op. Het spruit ook, myns erachtens, uit enige bequaamheid, als men uit slegte stoffen en met onbequame werktuigen alles, wat men nodig heeft, naar behoef vervaardigen kan. Van TYD- of UURREKENING weten zy niets, maar richten zich naar de eb en vloed (k), of naar de zon, wanneer zy dezelve kunnen zien.

Hunne
Handte-
ring.

§. XCII. De gewone en gemene HANtering dezer lieden bestaat in de vangst en toebereiding van den Stokvisch, of, voor zo verre het land daar toe gelegenheid geeft, in de veehoederij. Betreffende de VISCHVANGST en hare TOEBEREIDING, daar van is het merkwaardigste hier boven bereids aangetekend. Hunne VISCHBOTEN maken zy van wagenschot (l), dat is, zeer dun gekleefde eiken planken, zo ligt, dat

(k) Ongetwyffelt hebben ook andere noordfche volkeren zich in hunne tydrekening daarna gericht; en het kooft vermoedelyk daaruit voort, dat de Neder-Saxen eb en vloed DE TIDE, de tyd, en de engelschen Tide noemen.

(l) Deze zeer dunne planken worden van eyken bomen gemaakt. En word alhier het slegste zoort gemeent, 't geen tot het bekleden der wanden, als men dezelve met tapyten behangen wil, en anderzints gebruikt word. Echter vind men een noch beter zoort, 't geen eigentlyk van de beste wortelen gekleeft, en vermits het (gelyk het wortelhout of *Wiafer*) gemeenlyk fraye gevlamde aderen heeft, door de schrynwerkers tot overdekken of bekleden van het houtwerk gebruikt word. Van de gevlamde aderen kooft ook by de Hollanders en Nederduitschen die benaming. Het WAGENSCHOT heet eigentlyk *Wellenschus* / *Wasserschus* / en de plan-

dat zy door twee mannen op de schouderen gedragen konnen worden. Vermits zy alle, weder te land komende en aldaar verblyvende, genootzaakt zyn, dezelve, om door het geweld der golven niet gesloopt, of weggespoelt te worden, zo hoog op het strand te slepen, dat de naar gelegenheid van den wind te verwachten vloed dezelve niet bereiken kan, vermits zy ankers noch dreggen hebben, om die boten vast te leggen. Wanneer zy hunne vaartuigen een wyl tyds op het water willen vestigen, bedienen zy zich, in plaats van een anker, alleen van een zwaren steen, met een gat 'er in, waar door een dikke stok geslagen is, en laten denzelven op den grond vallen, op dat het vaartuig, door middel van het uitstekend einde van den stok, enigermaten vast legge. Op enige weinige plaatsen hebben zy enigzints steviger en groter vaartuigen, gelyk de hielgelandfche visschers schuiten zyn, met een mast en zeil van paklinnen.

§. XCIII. De VEEHOEDERY verwekt hùn, om zo te spreken, gene grote bekommering. Die op *Westmann-oe* jagen hunne schapen op de naby gelegen met gras bewaflen kleine eilandjes, op dat zy dezelve, als zy willen, zonder moeite weder zouden konnen opvangen. Wat voorts van de veehoedery en het slagten wetenswaardig zy, is bevorens ten genoegten aangetoond.

O

§ XCIV.

planken dus: *Lignum undalatum maris crispantis undas imitans*. Waar mede Kilian. in *Etymol. Teuton. Lingu.* overeenstemt, als hy zegt: *WAEGHESCHOT est lignum, quod sponte fluctuantis maris undas imitatur*. *WAEGHENSCHOTTEN, contabulare asseribus tigrinis; vestire parietes tabulis*. *WAAGE* by de Hollanders, *Wage* by de Nederfaxen, en *Woge* by de Hoogduitschen is *WELLE, fluctus maris*, *WAGE, aqua Oisfr. I. 3. 24.* *WAGO Forago Glos. Rhab. Maur. WAG fluctus maris Rhythm. G. S. Annon. 3. 15.* *WAG, WAGE Lacus Oisfr. III. 9. 34. Tatian. Harm. cap. 19.* Het grondwoord is *WAGAN motitare*, waar van by *Ulpil. WAGID commotus est*, *WAGA* een Wieg, *Cunæ Oisfr. I. 20, 26* en in *Gl. Flor. II. MSt. Biblioth. Hamb. Wage / libra. II. Waga vebor. WAGN Wagen / carrus*, gelyk in alle noordfche Dialecten, *VOGUER* Gall. In later tyden *WEGEN. Notker. Ps. 37. ja reeds Oisfr. IV. 30, 13. sic wegitan iro haubst. Luth. in Ep. ad Eph. WEGEN en WIEGEN, it. AS. WEGEN, &c. ap. Somner. Sax. Wege / Germ. Wiege / cunæ, WEGEN librare enz.*

Hoe zy hunne vellen bereiden. §. XCIV. Alleen zal ik hier noch byvoegen, hoe zy gewoon zyn, de afgetogen vellen, naar hunne manier, en zonder van loyen te weten, te bereiden.

Als het vel noch warm en versch is, slaan zy het gestadig op hunne naakte knien, en schrappen met een mes de hairen of wolle 'er af; 't geen wel zeer armhartig, doch zo gezwind en behendig toegaat, dat men zich 'er over verwonderen moet. Hierop hechten zy alleen dit afgeschrapte vel, zo strak en vast hun doenlyk is, aan een wand, en laten het winddroog worden, als wanneer het tot allerly gebruik reeds bequaam is. Al 't geen zy van leder of pelteryen aan het lyf dragen, smeren zy alle vier of vyf dagen met zeer traanachtige vischlever, waar door het wel tamelyk gemoedig, doch teffens in zodanig een krachtige uitdamping gehouden word, dat geen deensch koopman, voornamelyk als hy de eerstemaal by hun koomt, hen wegens de traanstank en verdere vuiligheid naby zich dulden kan, maar, wanneer hy hun spreken wil, zulks in de ope lucht en boven den wind staande doen moet. Streckende weder ten bewyze der gewoonte, dat die menschen alzints en gestadig in zodanig een stank en beestachtige ontygheid leven en verkeren kunnen, waarin tederer opgevoede gewisselyk krank zouden worden en omkomen.

Van hunnen verderen arbeid. §. XCV. Mannen, Vrouwen en Kinderen, als zy niet met den Stokvisch onledig zyn, arbeiden in de wolle, en bryen hembdrokken, handschoenen, koussen enz. In het land heeft men GENE WEVERYEN, dan die, waar door het voorheen gemelde Wadmél gemaakt word.

Hoe zy Vollen. Het Vollen geschied slegts in warme pis, en wel zo armhartig als onkunstig. Het laken treden zy opgerolt den gantschen dag met de voeten, en de koussen en handschoenen kneden zy een geruimen tyd met de handen. Het moet een sterk en geoeffend kaerl zyn, die in één dag een hembdrok of drie paar koussen bereiden kan. De vrouwen, vermits zy geen zeep hebben, WASSCHEN met asche en pis. Dus oock weten zy door de pis uit een koperen ketel koperrood te trekken, en daarmede te VERWEN.

§. XCVI.

§. XCVI. Wie zoude denken, dat die menschen zo listig en bedrieglyk konden zyn, dat men zich in den koophandel voor hunnen hun hoeden moet? En nochtans leert het de bevinding. Handel.

Om een volkomen begrip van hunnen KOOPTHANDEL te geven, moet ik zeggen, dat het gantsche eiland veertien zogenaamde VISC HHAVENS en acht VLEESCHHAVENS heeft. Genen leggen in het noorder- en ooster, en dezen in het zuider- en westerdeel van het zelve. Beiden worden van tyd tot tyd door den koning alleen aan kooplieden binnen Coppenhagen verpacht, die hunne onderkooplieden derwaards zenden, en ook wel bywylen de een en de anderen aldaar laten overwinteren. Dezen zyn het, die met de inboorlingen allen handel dryven, en nadien de vischhavens, alwaar goed voordeel te behalen is, zeer ligt hunne pachters vinden; doch de vleeschhavens, alwaar gene byzondere winst gedaan kan worden, onbezocht zouden blyven, heeft de koning, als een gemene landsvader, op dat een ieder gelegenheid zoude kunnen vinden iets te verdienen, of zyn nooddrift in te ruilen, de wyze en heilzame verordening gemaakt, dat een koopman, die tot het pachten genegen is, by twee vischhavens altoos een vleeschhaven in zyn pacht moet aanvaarden, waar door dezelve alle, behalven één, die men ook best mogelyk poogt te verpachten, aan den man geraken. De naast aan de vleeschhavens gelegenen brengen den afgezonden der pachters te zyner tyd hunne SCHAPEN te koop, en wel een goed Schaap voor 40 vischen, een slegter naar evenredigheid. Enigen brengen ook OSSEN, doch niet veel, en word een Os, als hy goed is, op 10 tot 15 Schapen gerekent; een slegter geld slegts 8. Dat vee laten de onderkooplieden door Yslanders slagten, die daar voor den kop en het ingewand ten loon verkrygen. De slagtyd is jaarlyks tegens het einde van augusti en het begin van september, vermits als dan het gras, door de naderende koude, geel en krachteloos begint te worden, en het vee mitsdien afneemt. Het vleesch word op de deensche wyze afgehakt, gezouten, in tonnen gekuipt, en naar Coppenhagen of elders verzonden. De boeren der vischhavens verhandelen

hunnen GEDROOGDEN VISCHE, als Flack- en Hangvisch aan de onderkooplieden op gelyke wyze. Men neemt gemeenlyk gene andere, dan van Kabeljauwen gemaakt, in de handeling aan; maar wanneer dezelve niet genoeg gevangen zyn, moet men ook, die van Lengen en andere visschen bereid zyn, in betaling aannemen.

Hoe de betaling geschiedt. §. XCVII. Alle BETALINGEN geschieden aan de Yslanders door de Denen, 't zy met medegebragte waren, of in baren gelde, welk laatste nochtans weinig in gebruik is. Op het eiland is geen ander geld gangbaar, dan deensche kronen, en in plaats van klein geld bedient men zich van Stokvisch.

Men koopt en handelt by Visschen. Dus worden ook alle contracten, kopen en handelingen in VISSCHEN gesloten, en boek en rekeningen in visschen gehouden (*m*) namelyk een specie-daler geld altoos 48 visschen; en enkele kroon is door den koning op 15, en een dubbele op 30 visschen gestelt. Een visch rekt men op de zwaarte van 2 ponden, en 2 ponden visch maken altoos een schelling lubfsch uit. 10 Ponden noemt men een *Söhrung*. Een lyspont doet alhier 16 gemene ponden. Een arbeidsman bekooft 10 visschen of 10 sz. lubfsch ten dagloon enz.

§. XCVIII.

(*m*) By die gelegenheid heb ik mede verstaan, dat men op de naastby leggende faroische eilanden (alwaar de koning van Denmarcken op de hoofden algemene marktplaats, Torshaven, een schout en landrechter houdt, en, vermits 'er geen pachter is, de handel aldaar zelf dryft, of dat eiland jaarlyks met het noodwendigste van Copenhagen doet verzorgen) op gelyke wyze handelt, en alles naar *Stins* / dat is, schaapsvellen, kooft en rekt; namelyk een *Stin* tot 4 sz. Dansk. of 2 sz. lubfsch offchoon dezelve in der daat nooit uitgegeven of ontfangen worden. Dat gebruik kooft hervoort, vermits het zelve eiland enig en alleen van zyne schapen bestaat, en dezelve aldaar in zo groot ene menigte zyn, dat menig een boer wel 2000 stuks bezit. Behalven het schapenvleesch, 't geen ingezouten verzonden word, levert dat kleine eiland ook een menigte nachthemdrokken en mutzen, ganzevederen en eiderdons, gelyk ook wolle kouffen, enige rothschaer, talk en traan. De inwoonders dragen geen schoenen, maar wolle kouffen met zo dikke zolen, dat zy daarop een geruimen tyd kunnen gaan.

§. XCVIII. De waren die Ysland geeft, en van daar afge- Uitgaande wa-
ren.
scheept worden, zyn:

Flakvisch.
Hangvisch.
Enige gedroogde Lengen en Schelviffchen.
Gezouten Schapenvleesch.
Enig gezouten Offenvleesch.
Klaar en bruin Traan van Walviffchen en allerly
Vifchlever.
Enige Boter en Talk.
Vele gebreide grove kouffen, handschoenen, hembd-
rokken, mutzen en diergelyken.
Blaauwe Voffen.
Schmaaskin, of jonge Lamsvellen.
Schapenvellen.
Eiderdons.
Ruwe Zwavel.

De yslandsche waren konnen in alle de havens van het ko-
ningryk Denmarken en onderhorige landen tolvry ingebragt
worden.

§. XCIX. De in te brengen waren, die Ysland gebruikt, Inko-
mende
waren.
zyn:

Yzer.
Hout.
Koorn-brandewyn.
Meel.
Wyn.
Zout.
Grof linnen.
Een weinig Zydenstof.
En wat voorts de een of ander bemiddelde tot zyn
huishouden begeren mag.

Die waren worden maar alleen door de Denen, met uitslui- Die maar
alleen
door de
ting van alle vreemdelingen, ingebragt, en aan den Yslanders
O 3 in

Denen in ruiling voor hunne landwaren overgelaten , vermits dezelve
inge- niets met baren gelde betalen , 't geen zy ook zeer zelden
bragt hebben.
worden.

De le- Doch op dat de Yslanders, die hunne nooddruft van nie-
vensmid mand , dan die pachters, hebben kunnen , niet overschat en
delen naar willekeur gedrukt mochten worden , heeft de koning van
hebben Denmarken de genadige voorzorge voor hun , dat hy den
hunne kooplieden van tyd tot tyd een zekere tax voorschryft, vol-
zekere gens welke zy hun alle de invoerende levensmiddelen en wa-
taxe. ren moeten verkopen, en dezelve op de boete van 1500 da-
lers geenzints te buiten gaan mogen.

De Ge- §. C. Ik heb aangemerkt, dat alle GEWICHTEN en MA-
wichten TEN alhier doorgaans op den HAMBURGSCHEN voet ge-
en Maten stelt zyn , 't geen een kenbaar blyk uitlevert, dat de Ham-
zyn op burgers in vroeger tyden inzonderheid op Ysland moeten ge-
den ham- bursen, en den handel aldaar eerst recht gevestigd hebben, ge-
burg- lyk dan ook voormaals een eigen BROEDERSCHAP DER
schen ge- YSLANDSVAARDERS (die *Kopmanni observantes Reifas in*
voet ge- *Islandiam* in de oude documenten genaamt word) in de stad
stelt. Hamburg gevonden werd , waar van tot noch toe eni-
ge overblyfzels voor handen zyn. Thans willen de Denen ge-
ne vreemde natien, zo min als de Hamburgers, vergunnen,
aldaar te handelen ; doch jaarlyks laten zich aldaar een tame-
lyk getal hollandsche schepen vinden , (die de Denen als lor-
rendrayers behandelen) welke het boerenvolk steelswyze den
beminden Brandewyn en andere nodige waren toevoeren, en
daar tegen weder goeden Stokvisch en Traan inruilen (n). Die
loze lieden weten, vermits de amptman gene gewapende sche-
pen by der hand heeft, en der kooplieden schepen geen tyd
hebben , op dezelve te passchen , alle naar hun wil door te
sluipen. Op dat zy ook hunne sluikeryen des te beter bedek-
ken, en noch meerder voordeel, dan zy by de Yslanders vin-
den,

(n) Zy dryven ook jaarlyks dergelyken verboden handel op het eiland Feroe.

den, behalen mogen, leggen zy. in schyn, een tamelyke wyte van het eiland in zee, en vangen Kabeljauw, van welke zy op de te voren gezegde wyze op hunne schepen Labberdaan maken, en daar mede naar Holland, en by wylen ook naar Hamburg zeilen.

§. CI. In Ysland word enig en alleen de oeffening van de ^{De Reli-} EUANGELISCH LUTHERSCHE RELIGIE gedooft, en ge-^{gie is} ne van een andere belydenis aldaar gedult; behalven dat enige ^{Lu-} weinigen, die uit catholyke voorouders afstammen, de een en ^{therfch.} andere bygelovige gebruiken behouden, welke zy in het geheim oeffenen.

§. CII. Het eiland word in twee BISDOMMEN verdeelt, ^{Kerka-} waar van de ene bisschop zyn zetel te *Halar*, en de ander telyke ^{verde-} *Skalholt* houd (o). By ieder van dezelve is een latynsche school, ^{ling.} en een drukkerij, in welke nu en dan een geestelyk boek in de landtale gedrukt word. Een bisschop heeft jaarlyks 1200 dalers, die hem in koopwaren aangewezen worden, en hy uit de BISSCHOPS-TOL ontfangt, waar toe een ieder boer jaarlyks 10 visschen levert. Andere predikanten bekomen ten hoogsten maar 100 dalers; ja onder dezen zyn 'er, die slegts 4 dalers ter bezolding genieten; doch de geestelyken hebben ook een aandeel aan de VISCHTIENDEN, hoewel veelzints onderscheiden. Op enige plaatsen bekomen zy $\frac{2}{3}$, op anderen hebben zy in een ieder boot, die om te visschen uitloopt, twee loten, dat is zo veel, als anderzints twee der visschers tot hun aandeel van de vangst ontfangen. De zulken, die zo weinig inkomsten hebben, dat zy daar van niet bestaan kunnen, moeten op dezelve wyze, als de andere boeren, hun brood zoeken, mede ter vischvangst gaan, en hun aandeel Stokvisch bereiden, om dezelve te kunnen verhandelen, waarin hun te minder hart-

(o) Hier kan men verder nazien de *Differt. de Islandia sect. I. tb. 2.* door den Yslander *Thcod. Thortac* onder de voorzitting van *Agid. Strauch*. in den jare 1666 te Wittenberg gehouden, waaruit nochtans, vermits dezelve slegts uit andere boeken, en wel zonder genoegzame behoedzaamheid uitgeschreven is, weinig troost gehaalt kan worden.

hartheid wedervaart, vermits zy zich doch in andere dingen het boerenvolk gelyk stellen.

Van
hunne
Kerken.

§. CIII. By den zo kenbaren armoedigen toestand der inwoonders kunnen ook de KERKGEBOUWEN niet kostbaar zyn. Zy zyn op gene andere wyzen, dan de gemene huizen der boeren, gebouwt; namelyk, gedeeltelyk in de aarde gezonken, van op een gestapelde rotsbrokken, met aarde en kalk verbonden, en met graszoden bedekt. Zelden zyn zy groter, dan de gemene bezoekkamers in onze landen, en zo laag, dat een man, overeind staande, byna met zyne vingers aan het dak reiken kan; doch daar tegen is ook aan te merken, dat zy, wegens de steeds vele en hevige over het eiland snorrende winden niet hoog gebouwt kunnen worden. De Denen hebben het eens beproeft, en een hoog gebouw boven de aarde, op een effen vlakte, naar de deensche wyze, van metzelwerk opgetrokken, doch den volgenden winter is het door de stormwinden weder nedergevelt, en men genoodzaakt geworden, naar lands gebruik op nieuw een kerk, gedeeltelyk in de aarde gezonken en zeer laag, te bouwen. Het binnenste koomt met het buitenste volkomen overeen, en toont weinig of niet, 't geen naar een kerk gelykt. Hy, die het naast 'er by woont, en gemeenlyk enige opzicht over het gebouw heeft, zet, 'ter beloning van zyne moeite, zyn kisten en krameryen, gelyk men zegt, 'er in, op welke gedurende den Godsdienst de gemeente, zich in plaats van stoelen, nederzet. Echter konde dit ligt genoeg zyn, wanneer men, gelyk van de eenvoudige slegte gesteltheit der eerste christenen, hier ook zeggen konde: HOUTE KERKEN, GOUDE PREDIKERS! en het hoofdoogmerk der Kerkenhuizen; namelyk, het onderwys en den wasdom in het Geloof, en een Godzaligen wandel, daarin geoeffent en geleert wierd; doch het is te beklagen, dat het hier met geen dingen slegter, dan met het christendom gestelt is.

Gesteltheit der
Predikanten.

§. CIV. De GEESTELYKHEID deugt, in het algemeen gesproken, niets. De meesten hebben niets geleert, komen zelden verder, dan de bisschoppelyke scholen, en lezen naauwlyks

lyks het latyn. Daarenboven is dezelve ten hoogsten ongebonden, en aan den Brandewyn schaamteloos en zonder mate verflaapt. Niet zelden koomt de predikant zo beschonken op den predikstoel, dat hy terstond 'er weder afklimt, en de koster uit een postil de gemeente iets voorlezen moet. Menigmaal geraken de leraar en toehoorders (want zodanige voorbeelden niet dan alzulke gevolgen hebben kunnen) voor de predikatie met malkander in zulk een toestand, dat men den Godsdienst voor die reize moet uitstellen.

§. CV. De JEUGD word weinig, en slegts voor een korten tyd, ter schole gezonden, veeleer doorgaans door de ouden, zodra dezelve slegts een weinig de handen roeren kan, by zich behouden, en tot allerly huis- en anderen arbeid gebruikt; doch daar by teffens door het woest en heilloos voorbeeld van dezen tot een godloze navolging verlokt; en in den grond verdorven. Wel is waar, dat zy wegens de vele gevaarlykheden, die zy steeds op de zee onderworpen zyn, reeds in het achtste of negende jaar ten avondmaal gaan; doch met wat onderwys en voorbereiding is ligt te gissen.

§. CVI. De gantsche hoop weet dus weinig van God en zyn gebod. De meesten zyn bygelovig, en zweren zo ligt, dat menig een geen zwaarigheid maakt, voor een paar mark tegens zyn naaften bloedverwant een valschen eed te doen. Zyn kyfachtig en boosaartig, wraakgierig, doorslepen en loos, onmatig, geil en ontuchtig, bedrieglyk en diefachtig. Ja wat ondeugden kan men niet vermoeden van lieden, die tomeloos, zonder uitwendige opzicht, in de grootste ongebondenheid, in het wild en op de zee, onder gestadige gelegenheden om ongemerkt, en mitsdien straffeloos, hunne begeerte te voldoen, leven, en daarenboven aan de vruchtbaarste moeder van alle gebreken, de dronkenschap zo sterk, gestadig en doorgaans verflaapt zyn? Ik zwyge, wat bywylen, om staatkundige redenen, door de vingeren gezien, of alhier gedooft moet worden, 't geen my niet betaamt te beoordelen. Ik zal alleen ene gebeurtenis bybrengen: voor weinig jaren, als het eiland door een besmettelijke ziekte, of aanstekende dodelijke

De Opvoeding der Jeugd.

Gebreken der Ouden.

builen, byna uitgestorven was, gebeurde het, dat men, tot te spoediger wederbevolking van het zelve, vermits weinige uit andere landen des konings een begeerte betuigden, derwaarts over te gaan, de jonge dochters vergunde, haar vaderland met zes onechte kinderen, onbenadeelt hare maagdelijke erē, te vermeerderen. Doch nadien die goedwillige schepzelen zich te gerieflyk en te ongebonden betoonden, zag de overheid zich welhaast verplicht, haren schandelyken yver te beteugelen, en daar toe, zo ik het mag geloven, een straf, de misdaat gelykformig, doch die ik niet noemen durf, te gebruiken.

Huwe-
lyks
plechtig-
heden.

§. CVII. Hunne HUWELYKEN voltrekken zy, volgens hunne gemoedsneigingen en toestand, met weinig plechtigheden. De bruid en bruidegom worden door de beiderzyds naaste vrienden naar de kerk gebragt, en aldaar door den priester getrouwt. Vervolgens treden deze drie naar het boven einde der kerk, en zetten zich tegen den wand, langs welken de vrienden zich ter beide zyden stellen. De bruid laat zich een beker met Brandewyn geven, (want gene byeenkomsten, veel minder een zo plechtige, door hen, zonder dat boven alles geschat hertsverheugend vocht, gehouden worden) en brengt denzelven hare naaste nabuur toe, die zy teffens, door een haastige leging van den beker, een aansporend voorbeeld geeft. De bruidegom doet ook insgelyks aan zyne zyde, en dus gaat de beker zo lang rond, als men denzelven in de hand, en zich zelven op de been houden kan.

Zy zyn
liefheb-
bers van
het
Schaak-
spel.

§. CVIII. Nadien zy, als de vischtijd voorby is, menige ledige uren en vele lange nachten hebben, doch niet gaarne meer, als onvermydelyk vereist word, arbeiden, leggen zy zich op het SPEL, inzonderheid het SCHAAKSPEL, waarin zy, gelyk hunne deswegens beroemde voorvaderen, grote meesters zyn; en op een zeker KAARTSPEL, welks eigentlyke hoedanigheid ik, door onervarenheid in dergelyke dingen, niet wel begrypen kan.

Van hun-
ne wyze

§. CIX. Het DANSEN, waar van zy grote liefhebbers zyn, geschied op ene ouwerwetfche eenvoudige wyze. Man-
nen

nen en vrouwen staan tegens malkanderen en huppelen en vallen, zonder van plaats te veranderen, by verwisseling van het ene been op het ander, 't zy naar de gezangen der ouden (die in aangename weder herinnering van vroeger tyden de jeugd thans met genoegen daar in behulpzaam zyn) of naar het geluid van een smal speeltuig, met vele snaren, welke met de ene hand gedrukt, en met de andere geroert worden.

§. CX. Van 't geen eigentlyk de waereldlyke Regering betreft, zal ik, volgens myn tegenwoordig oogmerk, slegts in 't korte bericht geven. Zyne koninglyke majesteit van Denemarken heeft, als landsheer, alhier een AMPTMAN, die nochtans geen edelman, maar gemeenlyk slegts een secretaris, of ander verdienstlig of gelieft bediende van een groot minister van het hof is, welke dat aanzienlyk ampt uit gunste, of ter beloning van zyne getrouwe diensten verzogt heeft. Deze woond op de westzyde te *Besfestet Kongsgaard*, geniet 400 dalers jaarlyks van den koning, en noch meer als eens zo veel aan toevallige inkomsten. Hy is de opperrechter in burgerlyke en halsstraffelyke zaken. Naast den amptman is des KONINGS-BAILLUW, die terzelver plaatse by hem woond, en jaarlyks 200 dalers bezolding trekt, waar voor hy alle pachtgelden, en andere inkomsten van het gantsche land voor de koninglyke kamer moet innen en verrekenen.

§. CXI. De VERPACHTINGEN van alle de havens beloopt jaarlyks twintig duizend dalers, en de VERHURINGEN, welke de koning van zekere hem toegestane gebouwen trekt, bedragen noch acht duizend dalers. Van enige landstreken bekooft de koning ook $\frac{1}{3}$ van de ingevoerde vischtienden. Daarenboven geeft een ieder onderdaan, die boven 20 dalers (het zy weinig of veel) in vermogen bezit, aan den koning jaarlyks eens voor al 40 visschen. Voorts zyn drie *Flor-men* (p) landrichters of schouten, (landedommer by den

P 2

De-

(p) *Il. Lögmaðr. Gotb. Lögmaðr. St. Ol. Saga c. 70. ap. Ferel.*
 JUDEX PROVINCIALIS. *Succ. Lagman/ en Lagsaga est* DISTRICTUS
vel

Denen) waar van ieder zyn landstreek of ampt, en noch vier en twintig *Syslomen* (*q*), waar van ieder een dorp of klein gebied onder zich heeft, dergelyken by de Denen *Herreds dommere* genaamt worden.

Van
honne
Wetten.

§. CXII. Het richtsnoer, waafna geoordeelt word, is een oud Rechtsboek of *Statut* (*r*) in de yslandsche tale beschreven,

vel JURISDICTIO PROVINCIALIS JUDICIS ap. eund. Verel. Het heer RECHTSMAN, of richter, die het recht spreekt van *Lag* / *Lage* / 't geen by den *Goth. Suec. Lex, jus, statutum* heet, en door de Denen Low uitgesproken word. A. S. *Laga* / of *Laha* / *lex*, *LAGU, jus. LAG BRE-CA, transgressor legis, LAHBRICE* (Wetbreuk) *legis violatio. LAH-MAN legis peritus &c. apud Somner. vocab. Ang. Sax.* welk alles van het stamwoord *Legen* / *ponere, imponere* voortvloeit, en is *Lage* / *Aufslage* / zetting, de verordening en het recht, 't geen de overheid den onderdanen oplegt, om 'er zich in hun doen en laten naar te richten.

(*q*) *Isl. Spela* madr. *Toparcha*, van *Spela* / *Provincia, Officium. Gudm. Andr. Lexic.* 't geen van *Spela* / *curare*, bezorgen, bestieren afflamt. *Olav. sag. . . . c. 58. ap. Verel in Indic.*

(*r*) 't Geen van den noorweegschen koning *Magno Lagabater* (dat is wetverbeteraar) gegeven, in de oude yslandsche tale geschreven noch door den *Laysaga* (rechtspreker) *Jona* in den jare 1280 of 1281 naar Ysland gebragt en ingevoert (van welke het noch *Jons-bok, Codex Jone* genaamt word) en ook eindelyk te Skalholt gedrukt is. Voor 't welke mede aldaar noch oude wetten in gebruik geweest zouden zyn, die ene *Ulfotus* (omtrent den jare 926) gegeven had. Vide *AriiThorgilss filii cognomento Froda i. e. Polybistoris Schedas cap. III. ibique Bussæum in Not.* By deze gelegenheid is aan te merken, dat de tegenwoordige yslandsche tale op verre na zo zuiver niet meer, dan de oude, maar met vele noorweegsche en deensehe woorden, eindelingen enz. vermengt is. Voorts weet men, dat de oude noordsche tale (*Nordno malo* / of *Norðnu Tengu*) men noeme dezelve met *O. Sperling. in Comment. de lingua Danica*, den heren Denen ten gevallen, de ouddeensehe, of met *Verelius* en andere zweedsche uitgevers en uitleggers der verscheide oude *Saga* / de oudgothische (*Gautamaal*) en oudzweedsche, zich het allerlangst op dit afgelegen eiland en in *Feroe* in hare oude zuiverheid, zonder vermenging met nieuwgemaakte of vreemde woorden en spreekwyzen, behouden heeft. Vide *Worm. Literatur. Runica cap. 27. p. 137.* Zynde het te beklagen, dat zy in later tyden, en inzonderheid zedert de te voren verhaalde grote sterfte, door de invoering van vele vreemdelingen, een dodelyke sloot bekomen heeft, en ook noch dagelyks door de gestadige verkering met de Denen, als hare overheid, meer en meer verdrongen en verbaftert word.

ven, het zogenaamd *Christna-Rätten* of *jus Ecclesiasticum* en *Storndommen* / of Richterboek, 't geen door *Fredrik II.* bevestigd is, beneffens enige nieuwer koninglyke *Rescripta*. Wyle de koning *Fredrik IV.* zoude zekere ervaren personen opgedragen hebben, een nieuw wetboek te ontwerpen, en alles op den noorweegschen voet (waarop zyn majesteit het, wegens de overeenkomst, gestelt wilde hebben) te vervaardigen; doch waar mede het noch niet tot stand gekomen is. Inmiddels doen de richters volgens de reeds gemelde rechten in zulker voegen recht, dat zy zich, zo veel de erfvolgingen en vaste goederen, inzonderheid de stamgoederen, betreffen, naar het *Low-buch* / in geestelyke zaken merendeels naar het *Christna-Rätten* / en voorts ook in de *formalia* en misdaden naar het *Codex Christianus*, en *Stora Dommen* / doch anders naar de van tyd tot tyd gevolgde koninglyke *Rescripten*, *Ediëten* en *Landsgebruiken* richten, 't geen niet zonder

P 3

ver-

word. Wie de oorsprongen en afleidingen, gelyk ook de eigentyke be-
duidingen en de verwonderenswaardige zamenhang der tegenwoordige
noordsche talen wat dieper ingezien heeft, weet, wat byzonder licht de
weinigte overblyfszels geven, die men noch van de oude yslandsche of
noordsche heeft. Zy is niet alleen de sleutel tot de runische, gothische
(by zo verre deze niet in zich zelve yslandsche zyn) maar ook tot de
noorweegsche, deensche en zweedsche, en toont vele verloren woorden
aan, en de verwandschap met dezelve in de neder- en opperduitsche,
hollandsche, engelsaxische en engelsche talen, ja toont ook meer, dan
men menen zoude, de verwandschap van alle de gezegde tongvallen met
de oostersche talen; want zy is de *Asamaal* / of de tale, welke de *Asaæ* on-
der *Othinus* enz. uit *Asië* met zich naar het Noorden gebragt hebben. Waar
van omstandiger en zeer veel gesproken word in de *D. O. Sperling. com-
mentar. pag. 38* uit het *Cod. Reg. Dan. Eddæ Islandicæ. Add. Peringskiöld.
Not. ad Vit. Theodoric. Reg. Gothor. pag. 353 seq.* Daarom was het te
meer te wenschen, dat men een volkomen en volledig woordenboek van
de oude yslandsche tale had, of ten minste, dat het met de hand geschre-
ven yslandsche woordenboek volledig was, of weder herstelt konde wor-
den, 't geen in de koninglyke Bibliotheek te Coppenhagen gevonden word,
en uit verscheide boekdelen in Folio bestaat; doch waar aan, zo ik weleer
van wylen den baron van Sparwenfeldt verstaan heb, een paar woorden
ontbreken, als wanneer men gewis in staat zoude zyn, in dit stuk zeer ve-
le tot noch toe ongelooflyke dingen de geleerde wereld voor ogen te leg-
gen.

verwarring geschieden kan (s). Echter zullen, volgens alle vermoeden, hier te lande onder de ingezetenen weinig gewichtige processen ontstaan. Voor dezen heeft men de een of andere tusschen de bisschoppen en konings-bailluwen gehad, die by hoger beroep onmiddelbaar aan den koning gebragt zyn. Dergelyke hoger beroepen vallen nochtans zeer zelden voor, en zyn kostbaar.

Van de
Dood-
straffen,
en wie de
Execu-
tie ver-
richt.

§. CXIII. De EXECUTIEN, beide in halsstraffelyke en burgerlyke zaken, verrichten de onderrichters zelve. Het ONTHALZEN geschied met een byl Het HANGEN aan een groten yzeren koevoet, of zogenaamden yzeren boom, die in de spleet van een klip geslagen, en de straffschuldige daar aan opgehangen word, welke gemeenlyk een goede wyl spartelt, al eer hy den geest geeft. De vrouwen, die de dood verdient hebben, worden alle in een ZAK VERDRONKEN.

Besluit.

§. CXIV. Ten besluite zal ik een verhaal hier byvoegen van een Yslander van 14 of 15 jaren, dien de heer M...r eens van daar gebragt had, om te tonen, hoe die menschen zich gedragen, wanneer zy genoegzaam in een nieuwe waereld gestelt worden. Die jongeling, als het schip naby het niet verre van den mond der Elbe gelegen eiland Hilgeland, 't geen het eerste land was, 't geen hy, na zyn afvaart van Ysland, in 't oog verkreeg, voorby zeilde, had de kerken en huizen aldaar voor zo vele klippen en rotzen aangezien, en zich niet willen laten overreden, dat dezelve door menschen handen gemaakt waren. Als hy in Glukstad aanquam, had hy niet geweten, wat van de huizen en de vele vensters te maken. Naar Hamburg gebragt, en door de straten geleid worden, stond hy verbaast en verstomt, wende het hoofd steeds van de ene naar de andere zyde, en beschouwde de grote ge-

(s) Het valt niet moeyelyk te gissen, dat het niet anders zyn kan dan de heer Justitieraad Hoier in zyne *Idea Ildi Danica* p. 1. §. 7. schryft: *Quæ omnia efficiunt, ut jurisprudentia Islandica, maxime autem processus sit longe perplexior apud illos, quam in omnibus reliquis Danici aut Norvagici regni provinciis.*

gebouwen starogende. Zyn heer, in zyn gedrag vermaak fcheppende, nam hem mede in de Opera, om te zien, hoe hy zich in dezelve gedragen, en wat hy 'er van oordelen zoude. By het muziek had hy allerly *grimacen* gemaakt. Als men het gordyn optrok, zat hy als verwezen, zonder de ogen van het toneel af te wenden, of een lit te bewegen, veel min een woord te spreken. Wanneer, naar gelegenheid van het spel, een groten draak op het toneel quam, uit wiens open kaken enige vermomde duivels hervoort sprongen, die een Ballet begonnen te danffen, kroop hy ylings als een blixem onder de bank, en konde, onaangezien alle vertogen en redenen, niet bewogen worden, weder voor den dag te komen, maar bleef aldaar steeds zitten: het was louter duivels werk, menschen handen konden dergelyken onmogelyk hervoort brengen; hy had vleeschelyke duivels gezien, en wilde met dezelve niets te doen hebben. Waarom men hem op die plaats gebragt had? Men zoude doch, om 's Hemels wille, weder naar buiten gaan, aleer de duivel nader quam, en dergelyken. Naauwlyks was hem zedert te beduiden, dat de *acteurs* menschen, en de vertoningen dus door menschen handen gemaakt waren, doch hy nooit te overreden, dat die vermomden geen ware duivels waren geweest. Voorts was hy welhaast kundiger geworden, had in korten tyd zeer wel leren schryven en rekenen, en zich in des koopmans dienst vernuftig getoont; weshalven zyn heer zich alle moeite gaf, om hem voort te zetten, en ergens in Holstein of Denmarken te vestigen; doch alles te vergeefs, weshalven die heer ten langen laaftten, om de aanhoudende zucht en begeerte van dien jongeling naar zyn vaderland, buiten het welke men hem nooit recht vrolyk had gezien, genoodzaakt werd, hem, op dat hy in geen krankheid vervallen mogt, weder naar huis te zenden, alwaar hy noch leeft, zich in alle onreinheid gezond bevind, en zyne zaken zeer wel beftiert.

Dit is alles, wat ik van Ysland heb konnen zamenbrengen. Het zal my lief zyn, en ik wensche, dat een ander, die
meer

meer kundigheid , gelegenheid en ledigen tyd heeft , zich de moeite zal geven , het den groten Schepper ter ere , en den opmerkenden ter onderricht en vergenoeging , te vermeederen , en te verbeteren.

BESCHRYVING
VAN
GROENLAND
EN DE
STRAAT DAVIS.

INLEIDING.

Het is thans waereldkundig, hoe wylen de Koning FREDRIK IV. van Denemarken, volgens deszelfs veelvuldig betoonden yver voor de uitbreiding van het Euangelium, ook by de GROENLANDERS IN DE STRAAT DAVIS, met dat oogmerk twee volkplantingen met verordende predikanten op bequame plaatsen gesticht heeft. Zo dra my hier van, gedeeltelyk uit de gemene, gedeeltelyk uit byzondere berichten, iets ter oren quam, heb ik my benaarfigt, zo wel van de omstandigheden van zodanige volkplantingen, als inzonderheid van de gesteltenis dier landen en hunne inwoonders, waar van men tot noch toe weinig kennisse had, eigentyke, omstandige en genoegzame berichten, zo veel enigzints doenlyk was, te erlangen. Inzonderheid heb ik schippers by my doen komen, die voor het genoodschap in Bergen, en zedert voor den laatst overleden Koning CHRISTIAAN VI. derwaarts gevaren, en langer dan een jaar daar te lande, en onder de Wilden doorgebracht hebben. Na ik van dezelve zeer naauwkeurige, goede en tot meer dan een gebruik nodige berichten ontfangen, en door vragen verkregen had, en daar by bespeurt, dat door de zodanigen, die nader zyn, en groter bequaamheid hebben, iets volledigs te verzamelen, nooit, buiten het noch onvolmaakt werkje, 't geen in de Deensche tale, onder den titel: *Det Samle Grønlands nye Perustration* / in den jare 1729 te Coppenhage in octavo in 't licht gekomen is, iets de waereld is mede-

Q 2

degedeelt, heb ik befloten, byzonder mynen Duitschers ten gevalle, 't geen ik deswegens waarachtig ervaren had, met enige aanmerkingen, op ene verhooptelyk niet onaangename noch onnutte wyze, in de volgende bladen door den druk gemeen te maken. Doch dewyl de aangelegde volkplantingen niet flegts het hoofdwerk zyn, maar men ook, 't geen men van het land en deszelfs inwoonders weet, hun te danken heeft, moet ik billyk van dezelve allereerst handelen.

BESCHRYVING VAN GROENLAND

E N D E

STRAAT DAVIS.

§. I.

EEn yverig predikant in Drontheim, genaamt HANs Eerste EGEDe, welke een byzondere drift by zich ge voelde, om de arme blinde Groenlanders tot de volk- kennisse van den waren God en zynen Heiland te planting in brengen, verliet in Noorwegen zyn standplaats, Groen- land (of die, offchoon wel slegts middelmatig, echter verre boven in de een kommerlyke en elendige zending naar Groenland te schat- Straat Davis). ten was, en begaf zich in den jare 1718 naar Bergen, en voorts in den jare 1719 naar Coppenhagen, alwaar hy zich de uitterste moeite gaf, om zyn voornemen en voorflaghen, die hy te voren bereids enige malen door derwaards gezonden memorien bekend gemaakt, doch 'er geen voldoende antwoord op bekomen had, thans beter voort te zetten, en tot een wenschelyken stand te brengen; maar trof alzints zo vele en niet qualyk gegronde bedenkelykheden en zwarigheden aan, dat hy in die vreemde onderneming niet naar wensch flaghen konde. Wel is waar, dat enigen in Bergen zich lieten bewegen, zo wel uit christelyke goedwilligheid, om de bekering van zo vele elendige Heidenen te ondersteunen, als door de vlyende hope, enig voordeel by die lieden te behalen, vermits de Walvisch zedert enige jaren van Spitsbergen sterk verlopen was, en in de Straat Davis in tamelyke menigte gevonden werd, onder malkander een genoodschap aan te gaan, om een volkplanting op een bequaam eiland onder koninglyk oetdooi, wanneer het zelve te verwerven was, op te rechten, doch in Coppenhagen betoonde zich byna niemand genegen, daar aan deel te nemen, waar toe de aanhoudende lange oorlog ook een onverwinnelyke hinderpaal was. Ondertusschen deden de bergsche kooplieden voor zich zelve de een en

Q 3

an-

andere pogingen , die door de verbeelde hoop niet verminderden. Eindelyk was hy zo gelukkig , dat de koning in den jare 1721 , zyne allerhoogste toestemming verleende , en zo wel hem , predikant , als het koopmans genoodfchap in BERGEN het vereifchte oëtrooy uitvaardigde en gaf. Tot meerder bevordering van dat werk werd een lotery uitgefchreven , waarin de pryzen gedeeltelyk in baren gelde , en gedeeltelyk in actien , dat is , in een of meerder aandelen in het Straat Davis genoodfchap en de redery op de nieuwe Walvifchvangst bestonden ; doch zoude door de flegte bestiering der bewindflieden , en vermits de zaamgebragte penningen welhaast alle verfmolten , dat werk daar door zeer weinig bevordert zyn ; weshalven op 's konings bevel , alle fteden , zo wel als den geestelyken en waereldlyken bedienden in de koningryken Denmarcken en Noorwegen , een ordentelyke fchatting werd opgelegd , die dan ook , gelyk ligt te denken is , een toereikende fomme gelds opbragt , waar mede in de zaak een goede aanvang gemaakt , en allerly vereifchte noodwendigheden , tot oprechting en onderhoud van een nieuwe Colonie , verzorgd konden worden. In het gemelde jaar 1721 vertrokken de eerfte fchepen naar Groenland , om een bequame plaats ter nederzetting te zoeken , in te nemen , met de Wilden ook kenniffe te maken , en zo veel mogelyk een handel te beginnen , met welke fchepen de blyde geestelyke zich zo spoedig op de reize begaf , dat hy ook zyne hoogzwangere vrouw , die even zo veel yver en luft , als hy , tot die reize betuigde , zo veel tyd niet liet , dat zy alvorens aan land verloffte.

Wat weg
zy na-
men , en
waar zy
eerft aan-
landen. §. II. De reize werd genomen van Bergen , achter Yfland om , naar de ooftkust van het oude Groenland ; namelyk , naar den zogenaamden Statenhoek , gelegen op de hoogte van 60 graden , alwaar zy 7 of 8 mylen breed ys vonden ; weshalven zy noch 30 of 40 mylen weftwaarts zeilden , voorts fteeds noordwaarts ftevend , en eindelyk aan de rechter hand den wal , of het land , op 64 graden zochten , alwaar zy op 64 graden 7 minuten een eiland vonden , op het welke zy zich , vermits het tot hun oogmerk bequaam fcheen , den 3. july 1721 nederzetteden , en het , zo goed mogelyk , inrichteden. Dit eiland legt in

in den mond der BAALS-RIVIER, en heet by de Groenlanders KANGREMIJUNE, doch de Denen hebben het, na hun schip, de Hoop genaamt, en vol goede hoop, *Gothaab / Gudhøp* / dat is, *GOEDE HOOP* geheten. Zyne grote strekt zich niet veel verder, dan een grote myl in den omtrek, uit, en het legt slegts twee mylen van het vaste land.

§. III. De reden, waarom men het ter woning verkoos, was, *Waarom* dat de koude aldaar in den winter redelyk draaglyk is, en mits. *zy dat* dien zo weldes zomers als des winters een goed getal Wilden en *eiland* inwoonders, die in hunne taal KALALEN heten, zich aldaar deren *voor an-* gestadig onthouden, by welke men waarschylyke verwach. *verko-* ting hebben konde, zo wel in de religie als handel een goed *zen.* begin te maken.

§. IV. Doch toen men bespeurde, dat de Walvisch zich al- *De twee-* daar niet in de gehoopte menigte bevond, maar veel hoger *de volk-* noordwaarts te zoeken was, zettede een tweede volkplanting, *planting* met een predikant, genaamt ALBERT TOP, van Sogen, uit *zoekt* Noorland, of het noorder gedeelte van Noorwegen, geboortig, *een an-* die in de lente van den jare 1723 te Coppenhagen als groen- *plaatse.* landsche zendeling tot priester geordent was, zich noch 45 mylen hoger opwaarts in de Straat Davis op een eiland neder, *t* geen zo wel by de Groenlanders als Denen NEPISSENE gehe- ten, en in de zogenaamde wyde baay op ongeveer 67 graden gelegen is. Dat eiland legt ontrent 30 mylen van het groot eiland Disco, en dus zeer naby de VISCH-PLAATS, en de WALVISCH EILANDEN, op de nieuwe paskaart van LAURENS FEYKES HAAN aangewezen, alwaar de rechte Walvisch in de maanden february en maart in grote menigte gevonden, en ook door de Groenlanders gevangen word, van waar hy voorts westlyk zynen loop benedenwaarts naar de americaan- sche kusten neemt.

§. V. Onaangezien die voordelige legging; wilde het echter *Beiden* met die volkplanting zo weinig, als met de eerste, naar wensch zyn in *hun* gelukken. Wel is waar, dat men, zo veel het werk der beke- *voorge-* ring betreft, met de Groenlanders tamelyk wel en zonder mer- *nomen* kelyke zwarigheden slaagde, behalven die, de landstale veroor- *handel* zaakte, niet alleen, vermits die in zich zelve moeyelykte vat- *en doel-* ten *wit niet*

gelukkigten is , maar ook , nadien die elendige menschen religie noch geweest. godsdienst kennen , ja zelfs geen woorden hebben , om God en geestelyke dingen , of 't geen naar religie zweemt , uit te drukken , aangemerkt dezelve geheel niets van een God of Schepper weten , en met gantsch gene vooroordelen ener religie , van hunne ouderen geleert , behebt zyn , ook gene afmanende priesters hebben , en mitsdien , door de aangebore nieuwsgierigheid van alle menschen , met begeerte horen , en zonder moeite aannemen , 't geen hun goed en verstandig voorgesteld word. Wat een uitwendig deugdzaam leven betreft , had men veeleer van hun te leren , dan zy te leren waren , en hun alleen deszelfs waren grond , omtrek en oogmerk volgens aanleiding van de heilige schrift aan te tonen ; doch de verwachte voordelen in den handel , waren , gelyk men zich voorgesteld had , niet te vinden.

Oorza- §. VI. Er zyn eigentlyk maar twe bronnen , waar uit dezel-
ken daar ve te dezer plaatse te scheppen is. De ene is de Walvisch-
van , i. vangst , of de daar van te verkrygen traan en baarden ; de an-
vermits der den handel met de ingebore Groenlanders , of zogenaamde
zy zich Wilden te land ; doch de vangst van den Walvisch , die alhier
de Wal- zeer groot is , heeft de compagnie niet alleen , ja hare schepen
visch- vangst zyn de minste , nadien voor meer dan anderhalf honderd jaren
niet al- de Straat Davis door de Hollanders (a) , Hamburgers en ande-
leen ei- re volkeren bezocht , en wel inzonderheid zedert , vermits de
gen kon- Walvisch van Spitsbergen , alwaar hem , om zo te spreken ,
den ma- ken. gantsch Europa vervolgde , byna geheel verjaagt is , in me-
nigte bevaren en bevist word. Wel is waar , dat men had mogen
denken , dat nadien de deensche volkplantingen de vischoorden
zo naby zyn , en de Walvisch , volgens waarnemingen , zich
reeds in january en february in de Disco-BOCHT , en by het

20.

(a) Dezen hebben wy de kaarten van dat oort , en de van tydt tot tydt gemaakte verbeteringen te danken , hoewel aan derzelver volkomenheid noch zeer veel ontbreekt. Onder dezelve is de beste , de reeds genoemde grote kaart van *Laurens Feykes Haan* , door *Gerard van Keulen* uitgegeven , nevens de gemelde *Haans beschryving van de Straat Davis , van de Zuidbaay tot aan het eiland Disco , Amsterdam 1719* , welke naar zee-mans styl , met aanwyzing van de gantsche vaart , de mylen , ankergronden enz. getekerd is.

zegenamd NEPISSENE vertoont, die colonisten ten minsten veel vroeger, als alle vreemdelingen, die zich eerst in het laatst van maart derwaarts begeven, by dezelve zouden kunnen komen, en dezen te voren visschen; doch de ervaring leert, dat de vreemdelingen even zo vroeg, en dikwerf noch vroeger, op de vischplaats kunnen zyn, dan zy zelve; want zy zyn des winters niet alleen met veel langdurend ys ingesloten, maar moeten noch een gunstigen wind afwachten, die het zelve van hun wal en strand dryft, aleer zy van land en in de open zee by de Walvisschen komen kunnen; en wanneer ook een dergelyke wind het ys vroeger, als wel anders, van de kusten dryft, is de vorst aldaar noch zo streng, dat de roeyers op de sloepen met de riemen in de dollen (of roeypenen) een zo luid gerucht maken, 't geen door het besmeren met spek, vet, talk of dergelyken niet te verhoeden of te beletten is, dat de Walvisch, die een zeer snel gehoor heeft, daar door genoegzaam gewaarschouwt en schuw gemaakt word; waar by noch kooft, dat, gelyk de Groenlanders berichten, al het visschers gereedschap, door de te strenge doordringende koude, zo hart en styf word, dat het zich niet behandelen laat. Ja deze koude is dan noch zo hevig, dat de lieden van de volkplanting, dezelve in de open vaartuigen onmogelyk wederstaan kunnen, maar tegen den nacht weder naar het land keren moeten. Zo veel nu daarenboven de vangst betreft, is het zonneklaar, dat het genoodschap in Bergen, vermits zyne visschery zo weinig inbrengt, niet vermogend kan zyn, zo vele schepen, als eigentlyk daar toe vereischt worden, zelf byeen te brengen en uit te reden; want het kooft by de vangst in dat oort op de veelheid der schepen aan, vermits de wind op die zee dikwerf verandert, en nu eens uit het oosten, dan weder uit het westen waayt, waar door enkele schepen in de ongelegenheid geraken, dat, als hun een van zodanige winden op het lys waayt, en het ys toedryft, de Walvisch, die open water hebben moet, verdreven, en hun de vangst onmogelyk gemaakt word; waar tegen, wanneer eenigen van hun een maatschappy maken, of in gelyke delen vis-

R

schen,

Waarom
de Hol-
landers
daarin
beter sta-
gen.

schen, en gedeeltelyk zich naar de ene, en gedeeltelyk naar de andere zyde houden, de wind mag wayen hoe hy wil, ten minste een gedeelte van dezelve het water geheel open, en gelegenheid tot de vangst heeft. Dit nemen de Hollanders, die zo sterk varen, in acht, en verkrygen ook daar door alle jaren, gelyk bekend is, hunne zo goede vangst. Velen in de verenigde provincien provianderen ook de schepen voor 9 maanden, doen den visch zelfs op de americaansche kusten vervolgen, en de visschery tot het einde van de maand augusti voortzetten.

Twede §. VII. Geen minder zwaarigheid ontmoeteden zy in den handel, die aan land met de Wilden gedreven zoude worden; want van dezen ook hebben de nyvre Hollanders zich niet minder van tyd tot tyd by alle gelegenheid bedient, en dryven denzelven noch. Wel is waar, de redery in Bergen heeft, na men op het gezegde eiland voet gezet, en de volkplanting oppgerecht had, op allerly wyzen getracht, dien inlandschen handel alleen meester te worden, en de vreemdelingen 'er van uit te sluiten. Tot dat einde wilde men een kleine vesting op de zuidkust van het eiland Disco aanleggen, doch die de ruime zee niet zoude hebben kunnen beschieten en bestryken. Vervolgens werd in overleg genomen, twe fortressen, de ene op een der Walvisch eilanden, en de andere op een der Honden eilanden te bouwen; doch daar door was ook, vermits zy zo verre van elkander liggen, dat de doorvaart met kanon niet bestreken kan worden, het doorsluipen niet geheel te beletten; weshalven men van dien voorslag afzag. Waar by noch quam, dat de Wilden veel liever met de Hollanders, dan met de Denen handelen, vermits gene hun beter en frayer koopwaren veilen, en dezelve veel beter koop geven en geven konnen, dan de Noormannen; weshalven het ook hierin aan een toereikend voordeel ontbrak, om het gantsche werk te ondersteunen, en den koopman in Denmarken en Noorwegen aan te lokken. Daartegen was het hier mede zo slegt gelegen, dat de menschen op de volkplantingen geen genoegzame gelegenheid hadden, zelfs voor hunne personen, hun levensbestaan door hun-

hunne visschery en handel met de inboorlingen te vinden en te verdienen, maar door hunne principalen van huis met alles wat tot levensonderhoud en nooddrift behoort, gestadig en op nieuw voorzien moesten worden.

§. VIII. Om welke redenen wylen zyne koninglyke majesteit Om wel. Christiaan VI welhaast na het aanvaarden zyner regering goed-ke rede- vond, het bergsche genootschap op te heffen; waarom in den nen de herfst van den jare 1731 alle de lieden, die men naar de beide laait o- volkplantingen overgebragt had, voor zo veel dezelve noch in verleden koning leven waren, na dat zy de vensters hunner huisjens met plan- van Den- ken toegenagelt, en de sleutels op de deuren gestoken hadden, marken alle met zak en pak weder van daar vertrokken, behalven al- sche ge- leen de getrouwe predikant Egede, die zyne verzamelde kud- nood- de, wier getal op ontrent 500 beliep, niet verlaten wilde, schap maar met 18 deensche lieden, die hy overrede, het by hem weder uit te houden, op het eiland de Hoop verbleef, in het vast be- ophefte. sluit, van daar niet te wyken; waar by hy standvastig volhar- de, tot ene ongeneeslyke gemoeds en lighaams krankheid hem in den jare 1736 noodzaakte, zyn post te verlaten, en naar Coppenhagen terug te keren.

§. IX. Ondertusschen doet de koning voor rekening van de Doch kamer jaarlyks twee schepen naar de Straat Davis vertrekken; jaarlyks veelligt met het hoofdoogmerk, om eenmaal een opening aan vertrek- te treffen of uit te vinden, waar door men weder aan het ken noch oostergedeelte van het oude voor verloren geachte Groenland, schap zoude kunnen komen. Zo lange de volkplantingen geduurt twasche- hebben, is ook daar toe veel moeyten aangewend, en geen ge- pen der- ring geld besteeft. waards.

§. X. Ik zal daar van, zo veel ik van een zeer vernuftig Men schipper, die daar toe inzonderheid gebruikt was, verstaan heeft heb, hier kortelyk aantekenen. Dat de nieuwe volkplanting zich aan deze zyde der westkust van het oude Groenland gelegen steeds was, blykt hier uit klaar, dat men aan deze zyde van de moeite Baals rivier op het land verscheide ruïnen van oude mu-gegeven, ren vind, en op $66\frac{1}{2}$ graden, even binnen den Statenhoek, aan de niet alleen het muurwerk van een vervallen kerk, met het van het oostzyde van het

oud ver- noch kenbaar choor en de overblyfzelen van een autaar, maar
 loren daarenboven een groot stuk van een metale klok, welke de vin-
 geacht der naar Coppenhagen bragt, gevonden heeft. Zo ook bespeurt
 Groen- men noch enige, offchoon zeer weinige, en wel in later tyden
 land te menen noch enige, offchoon zeer weinige, en wel in later tyden
 komen; eerst geleerde, noordfche woorden in de taal der Wilden, en
 doch tot die Wilden weten te zeggen, dat hunne voorouderen van el-
 vergeefs. ders aldaar gekomen zyn, en menschen, die voor hun het land
 bewoonden, dood geslagen hebben, tot geheugen van 't welke
 zy noch een plaats aanwyzen, waar op een grote slag geschied
 zoude zyn, die deswegens noch den naam *Pisikslarbiek*, dat is,
 plaats alwaar men met bogen schiet, behouden had. Doch het
 is voornamelyk naar de oostzyde dat men heen wil; want al-
 daar is voor dezen de hoofdzetel der Christenen, volgens de
 aanwyzing der oude jaarboeken en geschichten, geweest (*b*)
 en niet onwaarschynlyk te vermoeden, dat, zo men derwaards
 komen konde, zo al niet noch vele afkomelingen der oude
 Christenen, immers noch een aantal gebouwen, gelyk ook
 goede documenten en dienstige narichten, beneffens een be-
 woonbaar land gevonden zouden worden. Uit de zee aan de
 oostkust te komen, schynt thans volstrekt onmogelyk. Hem, die
 my dat bericht gaf, is het eens in zo verre gelukt, dat hy tot
 op 2 mylen aldaar quam, doch verder te geraken was hem,
 door het voorleggend besloten ys, geheel onmogelyk geweest;
 ja hy had zwarigheid en moeite gehad, weder terug en zich
 uit het losdryvend ys weder in de open zee te arbeiden. Er
 liggen, namelyk niet alleen langs de kusten, zeer enge sche-
 ren in verschrikkelyke menigte, waar achter en tusschen alles
 met ys gestopt is, maar 'er dryft en staat ook buiten voor de-
 zelfe tot op enige mylen in de zee gestadig jaar uit jaar in,
 zeer veel dryfys, 't geen van den Noordpool, Spitsbergen enz.
 onophoudelyk afkoomt, door den stroom en den wind tegen
 de kusten gedreven, en ook alleen bywylen iets daar van door
 een

(*b*) In dit oostelyk gedeelte (*Oester-Bygd*) zoude geweest zyn: één bis-
 dom, 30 kloosters, 12 kerfpels en 190 bewoonde dorpen.

een zeer sterken stroom voorby den Statenhoek gezet word. De gezegde schipper had by gelegenheid, dat hy alhier dach- te door te sluipen, doch niet konde, zich veel moeite gege- ven, de op de kaart aangewezen rest van het verzonken EILAND VAN BUS te vinden; hebbende meer dan twe maan- den aldaar doorgebracht, en naar alle zyden in de 50 mylen gekruist; doch geen spoor van land, maar alomme een grote diepte gevonden, en alleen op ene kleine lengte, onaange- zien de diepte van 100 vademen, een onbegrypelyke brand- ding, waar door het water aldaar hoger stond, dan rondom in de zee, en een groenachtig water, beneffens een menig- te dryvend groen lis bespeurt. Is het niet waarfchynlyk te vermoeden, dat in den grond warme springbronnen zullen zyn, welke die opftyging en beweging van het water ver- oorzaken?

§. XI. Maar, nadien zich zo weinig hoop opdoet, den naa- Alzo-
ften weg door het ys naar het land te vinden, heeft men te ^{weinig}
zorgvuldiger getracht, van de westzyde en dus van achteren ^{heeft}
over land 'er in te komen. Doch aldaar word op de westkust, ^{men van}
de gantsche lengte langs, een keten van rotzen gevonden, die ^{de west-}
sien nimmer smeltende sneeuw en ys bedekt, en de 'er tus- ^{zyde 'er}
schen gelegen dalen ook daar mede dermaten vervult zyn, dat ^{in kon-}
het wegens de nederstortingen, de grote holen en spleten, en ^{nen ko-}
het brokkelig valsch ys t'enemaal onmogelyk is, 'er over te ^{men.}
komen. De gemelde schipper had het op allerly wyzen be-
proeft, en zelfs op de lange houte voetplankjens, waar van,
gelyk bekend is, de Lappen en anderen zich tot de wintertoch-
ten bedienen (c), doch wegens de gezegde omstandigheden
niet zeer verre in het land voort konnen komen; maar, na dat
hy één van zyn volk (die zich noch iets verder vooruit waag-

R 3

de,

(c) *Sued. Stibber / Norw. Stier* / by de oude Ylanders *Stjpi* en *Dendur* genaamt, 't geen zeer aartig *Magn. Olaus in Eddam-Island*. be- schryft by *Steph. in not. ad Saxon. Grammat. p. 126*, die dezelve ook in houtsnede afgebeelt vertoont. *Add. Scheffer. Lappan. cap. 20.*

de, en voor zyn ogen verzonk, wiens schryen en kermen hy wel hoorde, doch niet by hem konde komen) verloren had, zonder dien elendigen en buiten hoop, hem ooit weder te zien, terug moeten keren. Ook is langs de kusten, zo wel opwaards, zo verre men slegts komen konde, als benedenwaarts tot op 60 graden, met een groten boot te meermalen bezocht, om ergens door een vloed of straat door te komen, doch tot noch toe alles te vergeefs. Ondertusschen is by die gelegenheid (tgeen ikter verbetering van de Geographie niet nalaten kan aan te merken) gebleken, dat de zogenaamde STRAAT VAN FORBISSEK, of een dwalend voorgeven, of dezelve thans met ys en sneeuw zodanig gevult en bedekt is, dat zy niet meer te kennen, veelmin te passeren zy. En om de waarheid te zeggen, vind men ook in de voorhanden zynde beschryvingen van Groenland, die echter de zeeboezems, bochten en hoeken omstandig en eigentlyk genoeg aanwyzende, gantsch geen engtens of straten, die het land van een zouden delen. Ook weten de daarom streeks wonende Groenlanders, die daarover naauwkeurig ondervraagt zyn, niets het geringste van een doorvaart te zeggen, gelyk dan ook de zogenaamde BERENZOND op verre na zo diep in het land niet gaat, als op de gemene kaarten aangetekend staat, veelmin door het zelve; daarenboven is dezelve ondiep en met lis bezet, waar onder zich veel visch onthoud.

Onder-
tusschen
is het ze-
ker, dat
er men-
schen in-
wonen.

§. XII. Voorts heeft men van de inwoonders verstaan, dat verder op naar het noorden zich menschen onthouden, die veel wilder dan zy zyn, en geslagt menschen vleesch eten zouden, welkers hutten met *Narwal* of eenhoorn-hoornen, in plaats van stylen, opgezet en gehegt waren. Want die arme menschen begeven zich bywylen, uit honger gedwongen, en om hunnen kost te vinden, in hunne grote vrouwenboten, zodanig, dat zy steeds onder het land blyven, wel 100 noordsche, dat is, over de 150 duitsche mylen van hunne woningen naar het noorden, en dus veel hoger dan de Denen met hunne vaartuigen komen kunnen. Zy verhalen ook, dat enigen van hun noch hoger en verder, dan hunne grote vaartuigen komen kon-

konnen, geweest zyn; zulks zy het tegenoverliggend land van America zo naby waren, dat, wanneer ten dien tyde aldaar menschen gestaan hadden, zy hun bequaamlyk zouden hebben kunnen toeroepen; doch niet by dezelve komen, vermits een stroom van water tusschen de beide oevers doorvlietede, die zo hoog viel en zo sterk ruisste, dat men denzelven enige mylen wegs horen konde.

§. XIII. Om nu nader tot de landsbeschryving te komen. Beschry-
ving van
het land
aan de
Straat
Davis,
In de Straat Davis zyn de kusten vol scherpen, en ook kleine en groter eilandjens, die alle uit rotzen bestaan, en zeer hobbelig zyn. In het vaste land gaan grote en diepe zeeboezems en bayen, die gedeeltelyk monden der rivieren, en gedeeltelyk goede reden en havens uitleveren. Het vaste land is ook alomme vol rotzen, waar van de hoogste steeds met sneeuw en ys bedekt, en de dalen daar mede ook alle vervult zyn.

§. XIV. De LUCHTSTREEK is, zo verre de deensche volkplantingen gekomen zyn, noch redelyk dragelyk, doch het WEER De
lucht
streek. zeer onbestendig. In den ZOMER schynt de zon helder en warm, weshalven het op het vaste land, alwaar geen nevel valt, aangenaam en bestendig licht is; doch rondom en op de eilanden hangt een gestadige vochtige en koude nevel, waar door men de zon weinig geniet; maar in de maand augusti is geen nevel, en alsdan ook op de eilanden helder en fraay weêr. Op die eilanden en in de zee bespeurt men ook in een kleine tusschenwyte grote veranderingen in het weêr. Het regent niet dikwils, noch veel. Zelden dondert het, en zeer bedompt; ja zelfs in het gebergt is het geluid geenzints zo sterk, als in andere oorden, 't geen vermoedelyk aan de dikke lucht, de jagtsneeuw en het brokkelig ys toegeschreven moet worden. Hevigen storm heeft men hier zelden, en wanneer zulks voorvalt, duurt dezelve niet lang. Het kan op de zee stormen, zonder dat men op het land veel 'er van gewaar word. De zwaarste stormen hebben zy uit het zuiden. De gewone WINTER is alhier voor de Denen en Noorwegers redelyk dragelyk geweest, waar toe dient, dat zy een klaren doorstaanden vorst hebben.

ben. Den strengsten vorst bekomen zy met een noordoostelyken wind, die gedeeltelyk van het land, 't geen met sneeuw en ysbergen vervult is, en gedeeltelyk van de wyd zich uitstrekken- de ysvelden, die voor de oostkust liggen, overkomen en de afgebroken ysdeeltjens in groter, ja dikwils zulk een menigte, dat zy gelyk een dikken regen of nevel in den zomer aan te zien zyn, toevoeren, en daar door de strenge en snydende koude veroorzaken (d).

Het stille weér brengt te weeg, dat het hier vroeg toevriest; en het ys, dat achter de scheren in de kleine bayen of boezems ligt, duurt gemeenlyk tot in het laarst van may, vermits de golven der zee daar by niet komen en het breken kunnen, maar het aldaar liggen blyft, tot de zon het door haar kracht bros maakt, breekt en smelt.

§. XV.

(d) Dit kooft den in warmer landen wonenden zo ongelooflyk voor, dat zelfs geleerden 'er aan willen twyffelen. Tot meerder opheldering van het zelve zal ik hier aanhalen, 't geen de heer prooff *Jens Christiaan Spidberg* te Christiaanstad in Noorwegen daar van gedenkt (*Vid. Suppl. II. Ador. Wratislau. Art. 4. p. 71.*) Niemand zal lochenen, zegt hy, dat de lucht tegen het noorden des winters met ontelbare sneeuw- en ysdeeltjens vervult is, welke dikwils zo groot en gevoelig zyn, dat zy by een sterken wind iemand als scherpe roeden in het gezicht slaan; ja men kan dezelve niet alleen voelen, maar ook zien, als het zeer koud is, en de zon helder schynt, wanneer men duidelyk de menigte der ys deeltjens, als zo vele duizende glinsterende sterretjens, beschouwen kan, 't geen ook de enige oorzaak is, waarom de noordewinden kouder en doordringener dan anderen zyn, vermits zy de met sneeuw bedekte hoogste bergen tegen het noorden eerst overstygten moeten; weshalven zy zich daar mede BEZWANGEREN, en zo aangevult, die *particule f. lamelle niveæ & glaciales* met zich brengen, welke zodanig een gevoelige koude by ons wekken. *Zorgdrager Groenl. vissibery II. deel II. hoofdst. bladz 72.* schryft van Spitsbergen: de ryp valt 'er gelyk kleine puntige sneeuwdeeltjens in zee, waar door ze zomtyds als van stof bedekt word. Deze kleine spitze sneeuwdeeltjens vallen kruislings op elkander, en door de koude lucht voortgezet, vermeerderen ze zich zodanig in en door de lucht, dat ze in menigte neervallen, en de zee als met een vlies of dun ys bedekken. Deze door koude bevrozen neveldeeltjens kan men, byhelderen zonneschyn en vriezende weér, glinsteren zien; want anders vallen ze, als de dauw onzichtbaar neer enz. Hier van heeft ook zeer dienstige aanmerkingen *J. Perry* in zyn *Etat present de la Grande Russie*, p. 66-72.

§. XV. Van juny tot in augusti is het lighaam der zon ^{Zy heb-} geltadig boven den Horizont. Des middernachts vertoont zy ^{ben zon-} zich , wegens haren lagen stand en de opstygende aarddam- ^{neschyn,} pen, waar door zy schynt , enigzints roodachtiger , dan by ^{zo wel in} ons , als zy des avonds ondergaat ; doch schynt nochtans ^{den Zo-} mer, zeer hel, en by klaar weêr is het zo licht , als op den mid-
dag.

§. XVI. Doch hoe aangenaam zulks in den zomer wezen ^{Als in} mag, zoude het in het tegendeel den inwoonderen aldaar on- ^{den Win-} draaglyk zyn , wanneer zy in den winter ook zo lange in ^{ter.} een dikke duisternis zouden zitten ; weshalven de wysheid en menschenliefde des alomtegenwoordigen Gods, die geen plekje op den aardbodem , hoe klein en verre afgelegenen het ook wezen mag , buiten zyne toeverzicht laat , daar voor meer dan op ene wyze gezorgt heeft. Ik heb van verscheiden gehoord , dat men niet alleen den 21. december , zynde den kortsten dag, de zon $\frac{1}{2}$ van een uur aan den Hemel gezien, maar ook door behulp van de wederomkaatzing harer stralen in de dikke dampen van den dampkring, die de morgen en avondschemeringen veroorzaakt , de dag enige uren lang geweest is. Men zoude, volgens de gemene leerstellingen van de Geographie en Astronomie, denken, dat het lighaam der zon, zelfs ontrent dezen tyd, op deze Pools hoogte boven den Horizont niet hervoordt konde komen ; doch een ervaren schipper heeft my omstandig bericht, en daar beneffens ernstig verze-kert, dat hy op 66 graden 30 minuten een kleinen berg ge- zocht, en na deszelfs hoogte boven het oppervlak der zee naar- stig gepylt, ook de miswyzing van het Compas (welke in dat oort zo wel op het land, als op de zee , zeer merkelyk is) gade geslagen te hebben, op denzelven de hoogte der zon vol- gens de kunst genomen had ; als wanneer hy na aftrek zy- ner hoogte, en de wederomkaatzing bevond, dat de zon wer- kelyk boven het oppervlak der zee, en dus boven den Horizont verheven geweest was.

§. XVII. De N A C H T E N genieten ook niet alleen het maan- ^{Gelyk} ook ^{Maan-} licht, en het wedschynzel van het door de aanhoudende ster-
S ke

en Noorderlicht. ke en heldere vorst verharde witte en genoegzaam flonkerende sneeuw en het ys, maar ook by de nieuwe maan, en zo lang dezelve niet schynt, bestendig het aangenaam, en de volle maan zelfs overtreffend NOORDERLICHT, of schynzel, waar van in de beschryving van Ysland omstandig gesproken is.

Wat zy in hunne huizen branden tot licht en vuur. §. XVIII. En nadien deze menschen zich gedurende den winter, vermits buiten voor hun weinig of niets te doen valt, merendeels in hunne duistere woningen blyven onthouden, doch geen talk tot licht, noch spanen tot fakkelen hebben, zyn, in plaats van dezelve, hunne Wal- en andere visschen van zo veel te meer spek voorzien; zulks zy daar van overvloedige voorraad van traan tot hunne lampen, noodwendig licht tot alle hunne bezigheden, en teffens genoegzaam vuur tot het verwarmen hunner woningen en het toebereiden hunner spyzen erlangen kunnen.

Byzonden worden alhier dikwils gezien. §. XIX. Het in andere landen zo zelden gezien wordend luchtverschynzel der BYZONNEN, laat zich hier jaarlyks meer als eens zien; doch tot geen geringe bekommering van de op de zee zynde, vermits de ervarenheid, volgens eenstemmig verhaal der schippers, geleert heeft, dat daar op altoos hevige storm volgt.

Eb en Vloed heeft men alhier ook. §. XX. Men heeft hier ordentelyk EB en VLOED, die zich ook naar de verandering van de maan richt, hoewel men 'er zo vast, als wel elders, niet oprekenen kan. De vloed trekt van het oosten naar het westen. By storm kan dezelve tot 7 of 8 vademen stygen.

Hoe de Grond gestelt is, en wat'er waft of niet. §. XXI. De GROND bestaat in de dalen en vlaktens uit enige MOER of TURFAARDE, waarop hier en daar, vermits dezelve door de vogelmest zeer vet is, lang gras en verscheide goede kruiden wassen. Men heeft beproeft, enige aardgewassen te planten. Kruid of Kool gelukte tamelyk wel, ook de Rapen; maar Wortelen zyn, zo dra zy boven den grond quamen, vergaan. Van de Thym is aangemerkt, dat zy zeer klein en kort bleef, en, als de nachtvorst 'er op viel, smaak en reuk verloor. Granen te zayen, is wegens de te

kor-

korte zomers en aanhoudende koude, onmogelyk. BOMEN ziet men niet, behalven op het vaste land aan verscheide bayen enige struiken van Berken, Elzen en Wilgen, waarom de volkplanting het grootst gebrek aan brandhout lyd. De schryver van de aangehaalde *Groenlandfche Perlustatie* zegt, dat 60 mylen zuidwaards van de volkplanting de Hoop aan een baay een bosje staat, waar van de bomen twe vademen hoog en een arm dik zyn. Voorts vind men hier en daar enige Geneverstruiken (*Jenebertråre*), een soort zwarte Aalbeziën (*Råtebår*), noch een ander soort kleiner Aalbeziën (*Tyttebår*), een byzonder goed soort van Braambeziën (*Multe-bår*), doch die door den nevel niet ryp word, en de Kraakbeziën (*Blodtebår*) by de Noorwegers genaamt.

§. XXII. Wat het gebergt betreft, het zelve is tot noch toe niet onderzocht. Men vind vele **AMIANTBERGEN**, waar van de ader redelyk breed, en het vlas lang, gemoedig, en zeer wit is. Het is te verwonderen, dat die bergstof zich in de grootste menigte en van het beste soort in de noordlykste landen laat vinden (e). Doch wy kennen hare ei-

Van
Amiant-
bergen.

S 2

(e) Van de **SYBERISCHE** heeft men de volgende keurige berichten in de **Hamburgifchen** *zeitungen* van het jaar 1729. No. 58 gevonden, waarin tefens gemeld word, hoe het vlas tot fpijnen toebereid word. „ In het „ jaar 1720 is een boer in het diftrict van den commiffaris *Nikita Demibow*, behorende tot het fyberifche landfchap *Werchotursky*, 't geen „ den naam van de ftad *Merchotura* draagt, die ontrent 600 werften van „ de ftad *Tobolsky* noordwestwaarts gelegen is, naaft aan de rivier *Tura*, welke zich van daar in de *Tobol* ontlaf, op den zogenaamden „ *Schelkowa Gora* of *Zydenberg*, naaft aan de rivier *Tagil*, welke in de „ *Tura* valt, waar aan de werktagskiifche yzerfabriek gelegen is; by „ toeval, als hy uit vogelfchieten ging, op een ftuk van dergelyke fte- „ nen geraakt, en had het zelve, nadien het hem byzonder vreemt voor- „ quam, terftond den gemelden *Nikita Demibow* getoont. Deze deed daar „ mede verfcheide proefnemingen, en bevond, dat het een eigentlyk *As- „ beftus*, en wel van het beste soort was, waaruit men tamelyk fyn ly- „ waat en fraay papier konde vervaardigen. De inwoonders des lands „ noemden den fteen *Ramen-Schell* of den zyde fteen, veelligt vermits „ zy de vezeltjens van den fteen voor een soort van zyde hielden, waar „ van ook de berg den naam verkregen heeft, welke zich tot aan den „ oe-

genschap te dezer tyd niet genoeg , om de eigentlyke oorzaak, waarom? te kunnen vinden. Wat ons daar van bekend is,

„ oever der rivier uitstrekt, en 5 wersten lang, doch slegts 30 vademen
 „ breed is. Aan de andere zyde van den berg zoude een steile rots zyn,
 „ die honderd en meer vademen hoog is. De *Asbestus* word bloot in den
 „ berg gevonden, tusschen een donkergroenen steen in zekere aderen, die
 „ nu eens minder dan eens meer dan een duim in de dikte hebben, en
 „ van den wortel tot aan de spits in ene rey doorgaan. Tot het her-
 „ voort brengen van den steen worden hollen in den berg gegraven, en
 „ met buskruid gevult, 't geen by de aansteking den berg van een doet
 „ springen. Als zulks geschied is, doet de *Asbestus* zich met geringe
 „ moeite, door middel van een hamer, van de overige stenen afzonde-
 „ ren. De gedachte groenachtige steen, tusschen welke de *Asbestus* ge-
 „ vonden word, is in zich zelven van een ongemene vast- en hardheid,
 „ en heeft ook byzondere aderen, die hem in verwe ongelijk zyn. De
 „ *Asbestus* nu, wanneer men hem vervolgens bearbeiden en 'er lywaat
 „ uit vervaardigen wil, is men aldaar gewoon, in kleine stukken te slaan,
 „ en wel in de dwarsle en niet naar den draad zyner vezelen, die in de
 „ lengte gaan. Zodanige stukken worden als dan met den hamer zo lang
 „ geslagen, en met de handen gewreven, tot zy tot een wolle worden,
 „ 't geen vervolgens gehekelt, gesponnen, en tot lywaat bewerkt word.
 „ Doch vermits de hier beschrevene manier en wyze, om den *Asbestus*-steen
 „ in draden te spinnen, en lywaat 'er van te vervaardigen, enigzints van
 „ de anders bekende behandeling afgaat, achten wy het nodig, 't zelve me-
 „ de aan te tekenen. Men laat den steen een tyd lang in warm water we-
 „ ken, bearbeid hem vervolgens met de handen, en plukt hem uit een, tot
 „ 'er een zachte aarde uitvalt, die als kalk uitziet, en het omgeschudde wa-
 „ ter t'enemaal wit als melk maakt. Die aarde is het middel, 't geen de
 „ vezeltjens van den steen byeen houdt; weshalven men zulks noch eens,
 „ gelyk te voren, doet, en al het water afgiet, tot het zyne natuurlyke
 „ verwe behoud, en ten blyk dient, dat geen meer vreemde kalk- of
 „ aardachtige deeltjens met de vezeltjens van den steen vermengt zyn.
 „ Vervolgens neemt men al de stoffe uit het wasvat, en zuivert dezelve
 „ wel, vermits vele dier vreemde deeltjens gewoon zyn, zich aan den
 „ bodem te hechten. De gereinigde vezeltjens breed men alsdan op een
 „ korf of zeef uit, op dat het water te spoediger aflope, en de stoffe
 „ te eerder droge. Vervolgens neemt men twe brede kammen met enge
 „ tanden, gelyk die, waar van zich de hoedemakers en lakenwevers be-
 „ dienen, om de wolle te kammen. Daarmede kamt men de vezeltjens
 „ zacht uit een, en behoud dezelve tusschen de beide over malkander ge-
 „ legde kammen, dat slegts de uitterste eindendaar van buiten uit steken.
 „ Die kammen, welke als dan op een tafel of een bank vast gemaakt
 „ worden, moeten derhalven op die wyze tot een spinrok dienen, en om
 „ die

is, is, dat het een smakeloze steenachtige stoffe zy, die zich in oly laat weken, en zo buigzaam maken, dat zy in draden gesponnen kan worden. De heer Egede verhaalt in zyne beschryving van oud Groenland bladz. 40. uit eigen bevin- ding, dat dit steenvlas, zo lang het zyne olyachtige vocht- ighheid heeft, als een licht brand, en in zyne hoeveelheid niet vermindert, gelyk hy zelf beproeft schynt te hebben (f).

S 3

§. XXIII.

„ die vezeltjens in een draad te spinnen, gebruikt men een kleine en dun-
„ ne klos, die zich ligt laat drayen, en boven met een haak voorzien is.
„ Aan den haak hecht men een syn gesponnen draad van gemeen vlas,
„ waar mede men de vezeltjens van den *Asbestus* door het omdrayen van
„ de klos poogt te verenigen. Doch men houdt daarby een kom oly ge-
„ reed, om daar mede de vingeren, in plaats van speekfel, by het gemeen
„ spinnen, te besmeren. Daar door worden de vingeren in goeden staat ge-
„ houden, vermits de *Asbestus*-draden anderzints den huid grieven en
„ quetsen; ook strekt zulks, om de draden in zich zelven gemoediger
„ en weker te maken. Dus dan volgen de draden elkander, en laten zich
„ met zo tamelyke spoed winden, dat men 'er voorts een soort van ly-
„ waat van weven kan. Doch dewyl de ingesponnen vlasdraden daar
„ mede noch vermengt blyven, brand men dezelve in het vuur uit, op
„ dat het lywaat rein en geheel zy.

Van een Amiantgroeve in de HOOGLANDEN van SCHOTLAND heeft men ene beschryving in de *Philosophical-Transactions* N. 333. Art. 6 *seq.* waar in onder anderen merkwaardig is, 't geen van de onderscheide verwe van den steen verhaalt word; namelyk dat de BLAAUWACHTIGE veel grover; doch de WITTE en RODE van een fyner aart is. Van een HONGAARSCH GROEVE, *vide Marsil. Danub. Tom. III. pag. 65.*

(f) Ik heb my verwondert, als ik zag, dat de boeren in het pyrenesche gebergte, veel eer dan de geleerden, welken zich deswegens veel moeite gegeven hebben, het geheim om dat steenvlas te spinnen, offchoon op een grover wyze, weder uitgevonden hebben. Zy maken daar van geldbeursjens, kousenbanden enz. Ik kan daar van een beurs in myn cabinet tonen. Hoe de Tartaren het zelve spinbaar maken, is in de voorgaande note aangewezen, die een veel fyner draad, en mitsdien ook fyner linnen, als gene, daar uit weten te bereiden, waar van ik een kleine proeve, my van den heer DE BRUIN (door zyne schone reisbeschryving genoeg bekend) geschonken, bezitte. Onder de geleerden heeft het nieuwst en best daar van gehandelt, en de manier, om het te spinnen, ontdekt de heer *Mabudel* in zyne geleerde *Memoire du Lin incombustible* onder de *Memoires de Litterature tirés des registres de l'academie des inscriptions & belles lettres* Tom. IV. p. 634 *seq.* Het enig bekend overblyfsel van der ouden on-
ver-

Van 't
gemene
Geberg-
te.

§. XXIII. Noch meer GEBERGTE bestaat uit een zogenaamde **Weeksteen** / dat is , weeksteen , gelyk de heer Egede schryft , een onvolkome Marmer , van verscheide verwen , als groen en rood , ook geheel wit , met zwarte vlekken , welk laatstgenoemde zoort dieper , dan het eerste , zoude leggen. Hier uit maken de Wilden , vermits het niet zeer hart is , hunne lampen , kookpotten en dergelyken. Ook word een zogenaamd gesteente menigvuldig in Noorwegen gevonden , en de brokken , welke ik 'er van bekomen heb , zyn graauw en glanzig , enigzints talkachtig , en komen het **Gangebirge** / 't geen de noorweegsche berglieden **Grauglimmer** noemen , en onzer berglieden **Greisgestein** is , zeer naby ; behalven dat het zo vast niet is , en meer talkachtige schilfers heeft.

Waarin
waar-
schynlyk
metalen
verbor-
gen zyn.

§. XXIV. Uit dat gesteente , 't geen het laatstgenoemde edele **Gangebirge** zo naby koomt , en een ander , dat ik niet gezien , maar verstaan heb , dat het , wanneer men 'er op slaat , terstond als een klok klinkt , zoude ik gissen , dat hier goede erts , ten minste koper en zilver moet zyn. In welk vermoeden ik noch meer gestyft worde , als ik verneme , dat men een gebergte op enige plaatsen groen en blaauw uitgeslagen gevonden heeft. De Heer Egede gewaagt ook van een gevonden brok , die als loot-erts uitzag. Yzersteen of yzeraarde vind men ook doorgaans in het land ; doch waar vind men dezelve op den aardbodem niet ? weshalven het geen wonder is , dat , volgens het bericht van Egede , aan den zeeboezem **Junnulliarbik** , een ZOORT BRUINRODE VERWE , en ROODAARDE met WITTE VLEKKEN , elders een gele VERWE met RODE

ADE-

verbrandbaar lywaat is , 't geen , waar van *Don Montfaucon* in zyn voortreffelyk *Diarium Italicum* p. 450. gedenkt : *in vinea quadam (1702) detecta est urna grandior marmorea , in qua tela ex amiantbo confecta. Est lini genus , quod asbeston Græci vocitant , tela vero palmis Romanis & longitudine , 7 latitudine pari ratione atque hodierna tela nostra contextitur , fitis canabinæ teke more , densioribus , sed usu detrita..... esique ipsa tradabili-ior , taduque lenior ipso serico panno &c.* Dat en hoe in verscheide oorden papier 'er van gemaakt word , doch het ene een weinig fyner , dan het ander , is een bekende zaak.

ADEREN, het Cinaber gelyk, doormengt, en noch op ene andere plaats een schone **BRUINRODE VERWE** gevonden word. Men zegt ook, dat een bergkundige door den koning derwaards gezonden zoude zyn, om aldaar enige ontdekkingen te doen, van welke veelligt met den tyd iets vernomen zoude kunnen worden. Doch men vinde, wat men wil, het gebrek aan hout zal alle ondernemingen ondoenlyk maken. De meergemelde Egede verhaalt ook van ene proeve van **STEENKOLEN**, die zy, welke tot het bezichtigen van de Disco-bocht afgezonden waren, daar te lande gevonden en terug gebragt zouden hebben. Wanneer zulks verder nagespoort wierd, zoude het ongetwyffelt met den tyd tot merkelyk voordeel der volkplanting, ten minste tot vervulling van het ontbrekend hout kunnen dienen.

§. XXV. Het **ZOET WATER** word als zeer goed en gezond geroemt, 't geen gedeeltelyk uit de gesmolte sneeuw van de bergen afstroomt, en gedeeltelyk uit dezelve ontspringt, en dikwerf, als het zo magtig is, schromelyke en landverdervende overstromingen veroorzaakt. Ontrent de plaats, alwaar de Straat van Forbiffer gemeenlyk gestelt word, vind men een warme bron mineraalwater, 't geen, volgens het bericht der Groenlanders, in den winter zo heet zoude zyn, dat, als men grote stukken ys 'er inwerpt, dezelve aanstonds smelten, en het rondom den rand des winters en zomers groen is. Dat water zoude een wrangen smaak en een sterken reuk hebben.

§. XXVI. Op het vaste land bevinden zich **HAZEN**, die zeer klein, en in den zomer graauw, doch in den winter geheel wit zyn. Gelyk ook een klein zoort wilde **HARTEN**, vermits de bestendige koude die dieren belet, alhier tot hunne rechte grote te geraken. De laatste heten by de Noordlanders **Reensdyr** / doch zyn de Reën of Reëndieren der Laplanders geheel niet, maar veeleer onze Harten gelyk; inzonderheid wat hunne klauwen betreft. Het is het zelve zoort, 't geen op Spitsbergen gezien word, ook graauw van verwe, ofschoon men nu en dan enigen vind, die geelachtig zyn.

Goed water.

Wat Dieren men op het land vind. Wilde.

De kro-

kronen zyn t'enemaal met een dikken ruwen huid overtogen, en hebben aan ieder zyde 3 of 4 takken, die platachtig zyn, en de Reëndieren nader, dan de Harten, komen. Zy zyn grover van lighaam, dan onze Harten, en vermits zy vrefelyke koude moeten wederstaan, van enigzints ruige hairen. Hunne bronstyd is alhier ook in oktober, als zy het vetst zyn, en mitsdien op dien tyd door de Groenlanders het meest gejaagt worden. Zedert verminderen zy welhaast, en trekken ongetwyffelt naar zachter oorden, van waar zy des zomers weder terug komen. Onze Groenlandsvarers merken aan, dat de Harten op Spitsbergen in de maand augusti het vetst zyn, en een van hun heeft my verhaalt, dat hy eens in die maand een schoot, die 60 ponden talk tusschen vel en vleesch had; doch daarna nemen zy, by de lange nachten en hevige vorst, steeds meer en meer af, tot in juny, als het jonge kruid weder hervoort koomt, en zyn op het laatst zo doodmager en dun, als of al het vleesch weggesmolten was, doch 't geen in korten tyd op nieuw genoegzaam weder zo geweldig aanwaft, dat het dier reeds in augusti tot de te voren gemelde vetheid toeneemt. Het kruid, 't geen het eigentlyk eet, heeft een rond blad, dat niet groter dan een halve drieling, doch zeer dik, en van een redelyk bitteren smaak is. Maar ik moet hierby niet verzuimen, de Goddelyke alwyze voorzienigheid aan te merken, die zich daarin openbaart, dat, tegen den aart van andere landen niet alleen deze Harten, en de overige viervoetige dieren, als Vossen en Beren, maar ook de Vogelen, en de Walvischsoorten, in dit koude waereldsdeel boven over het vleesch, of tusschen het zelve en het vel, zeer vet zyn, en die dieren een zeer mager bruin vleesch hebben, doorgaans met meer bloed vervult, dan de dieren en vogelen in de warme landen; waaruit niet moeyelyk te oordelen is, dat het veelvuldig bloed in die schepzelen, tot het wederstaan der hevige koude, een onbeschryffelyke hette te weeg brengt, en het vet, 't geen het vleesch van boven omvat, zowel de uitdamping der inwendige warmte, als het indringen der koude van buiten groatelyks beletten en verhinderen moet. Voorts hebben onze lieden

den ook by de Harten noch deze byzondere eigenschap van dit oort aangemerkt , dat offchoon het gedurende den tyd , dat zy aldaar zyn , gestadig , gelyk men weet , dag is , zy nochtans bestipt des nachts ten 11 uren aftrekken , of zich ter rust verfteken , en ten 2 uren 's morgens weder te voorschyn komen en zich vertonen. En gelyk zy dan ten dien tyde zeer weinig rusten , maar steeds , als men hen ontdekt , etend gevonden worden , om in twee maanden zo veel in vetheid , gelyk gezegt is , toe te nemen , hebben zy veel voedsel nodig. De VOSSEN zyn blaauwgrauw , wit en zwart , ook zwartbruin , en grover en ruiger van lighaam , dan in warmer landen. Zy weten dezelve met zekere uitgezette vallen te vangen. Op het vaste land laten zich bywylen witte BEREN zien ; doch die welhaast door de Groenlanders verdelgt worden. Zy zyn de onze niet , maar wel de spitsbergsche met de langachtige wolfskoppen gelyk , waar van *Martens* in zyne *reisbeschryving van Spitsbergen IV. deel 4. hoofdst. n. 3.* ene beschryving en afbeelding geeft. De BEREN zyn alhier , uiterlyk aan te zien , den wolven gelyk. Ik heb den opgezetten balg van een spitsbergschen wolf gehad , wiens kop klein en spits , het lyf langachtig met dikke , wrede , lange afchgrauwe haren , de staart kort , de poten zonder gewrichten , en de klauwen lang en styf waren.

§. XXVII. Van tamme dieren hebben zy gene , dan HONDEN , doch die alleen tam zyn , wanneer men dezelve jong daar toe gewend , en zy by huis gehouden kunnen worden , anderzints zyn zy wild en zeer bytachtig. Op de na hun genaamde HONDEN-EILANDEN (waar van een ieder ontrent een myl groot , en met gras bewassen is) onthouden zich meer dan 4000 van die dieren , welke de Groenlanders gewoon zyn des winters met wier of zeegras , tang , mosselen en dergelyken , ook met robbenspek , doch zeer spaarzaam (vermits zy het zelve tot hun onderhoud noodwendig gebruiken) te voederen ; want die arme menschen eten die honden winddroog , en ook versc , vermits zy hun vleesch zowel des zomers als des winters onder de sneeuw en het ys bewaren. Zy jagen en schieten

T

de.

dezelve gelyk ander wild. Dit soort van honden is spits van kop en neus, en heeft hoge spitse oren. Zy kunnen niet blaffen, maar alleen knorren en huilen, daar by zyn zy blode, en geenzints tot de jagt bequaam. KATTEN hebben de Groenlanders geheel niet, en vrezen voor dezelve, wanneer zy die by de Denen zien, gelyk zy mede een byzondere affchouw en vreze voor de ZWYNEN betuigen, wanneer zy dezelve by hunne gasten vinden. Ook hebben zy gene Katten nodig, vermits zy Ratten noch Muizen hebben, behalven een korten en dikken Aardrat, die zeer weinig gevonden word. SLAGEN en dergelyk giftig gewormte kan hier te lande niet duren, waar van de oorzaak in de beschryving van Ysland gezegt is.

Land-
vogelen.

§. XXVIII. Van LANDVOGELN hebben zy gene eetbare, dan de RYPEN, waar van in de zo even aangehaalde beschryving melding is gedaan. Dezelve zyn wit, met zwarte vlekken op de vleugelen en ruige poten, nestelen zeer hoog aan de klippen, en leven van het zelve rond gebladert kruid, waar mede de Harten en Reën zich op de te voren gezegde wyze generen. Een opmerkend commandeur van onze Groenlandsvarers had enige malen, als hy hunne nesten zag, bespeurt, dat zy in dezelve van de medegenomen spyze een gedeelte afzonderden en bewaarden, om gedurende den winter, als zy alhier verblyven, en niets voor hun te bekomen is, daar aan de nodige nooddrift te vinden. Voorts ziet men ook EXTERS, MUSSCHEN, en een witten vogel, die een weinig groter dan een Distelvink is, in de maand maart in grote menigte gevonden word, en zeer fraay zingt, gelyk ook ARENDEN en lichtgraauwe VALKEN.

Water-
vogels,
en hoe
deze
zich
voor de
roefvo-
gels en
andere
roefdie-

§. XXIX. Van STRAND en WATERVOGELS is daar te gen ene verbazende menigte. Hier worden alle de soorten gevonden, die *Martens* in zyne meermaals aangehaalde Spitsbergfche reisbeschryving IV. deel 2 hoofdst. n. 3. beschryft, en noch vele anderen. Ik heb bereids het een en ander, die vogelen betreffende, in de beschryving van Ysland bygebragt. Doch nadien ik van enige schippers, die lange op Groenland gevaren hebben, noch verscheide byzonderheden en aanmerkin-

kingen, door hun aldaar gemaakt, zo wegens de zorgvuldigheid van enigen dier vogelen, om hunne nesten met de mogelykste zekerheid aan te leggen, hunne jongen te water te brengen enz. te weten ben gekomen, zal ik dezelve ten genoegen der natuurbeminnaren hier byvoegen. Het is namelyk hier alles vol roofvogels en roofdieren, Beren, Vossen en dergelyken. De laatstgenoemden zyn hier ook zo listig, als in de warmer gewesten; doch vermits zy in deze met sneeuw en ys bedekte landen, wat tot vulling hunner hongerige magen vereischt word, noch minder dan elders vinden, belagen zy de weerloze vogelen des te nyveriger; weshalven dezen ook aan hunne zyde te meer op hunne hoede zyn, en zo veel mogelyk allerly behoedmiddelen te werk stellen. De LUMBEN, die op eenmaal niet meer dan twe jongen voortbrengen, nestelen aan den top der hoogste rotzen, waar aan ergens van een steen slegts zo veel uitsteekt, dat zy 'er met moeite opzitten kunnen; zulks hun de Vossen aldaar niet beklimmen, noch de roofvogels niet dan zwevende en zeer moeyelyk bykomen, en zy zich, aan de rotzen vasthoudende, tegen dezen te beter met byten en kraauwen verweren kunnen. Zo dra de jongen tot enigen wasdom geraken, worden zy door de ouden te water gebragt, alwaar zy door het duikelen volkomen zekerheid en hun voedsel vinden, en wel zodanig, dat een der ouden onder vliegt, op dat, zo een jong onmagtig wierd, het zeer zacht op den rug van den ouden mogt vallen, en niet op de stenen of harde aarde nederstorten, en dus verpletteren, of gewis den steeds loerenden Vossen ten deel worden; terwyl de andere oude, by zo verre zich ergens een roofvogel vertoont, ter zyner afwering tot aan het water steeds boven het jong blyft zweven. Wanneer onvoorzichtig een jong uit het nest, of anders by toeval op den grond valt, dragen het de ouden zodanig ene liefde toe, dat zy het niet verlaten, maar best mogelyk verdedigen, en zich gemeenlyk door de Vossen laten verslinden, of van de menschen, wanneer dezen toeschieten, doot slaan. Zo dra die vogels maar eens met de jongen de zee bereikt hebben, keren zy nooit weder naar land, maar een ieder der ouden

den neemt een jong by zich, leert het door zyn voorbeeld duikelen en zyn voedsel zoeken, zwemt ook zodanig steeds meer en meer met het zelve van het land en op het water voort, tot hy daar mede in zachter en min duisterer gewesten, dan dit, en die hy vermoedelyk in America vind, geraakt, van waar zy gezamentlyk tegen den zomer weder naar Groenland terug komen. De ouden, die hunne jongen door een toeval verloren hebben, of door ouderdom tot telen onbequaam zyn, komen niet op het land, maar houden zich gestadig in hopen van 60 tot 100 sterk op de zee; doch begeven zich ook in augusti alle weg. Wanneer men een jong neemt, en het hun in de zee toewerpt, ylen zy 'er na toe, en willen, als om stryd, alle het jong hebben; zulks zy onderling geweldig byten en kampen, wie het behouden zal. Maar zo de rechte moeder 'er by kooft, en zich het jong toeëigent, laten de anderen af en het welhaast varen. Andere vogelen zetten zich, een ieder na zyne gewoonte, enigzints lager aan de steile rotzen, en zoeken in de sleuven of kloven, door het nederstorten van enige stukken veroorzaakt, gelyk ook op alle plaatsen, alwaar slegts een hoekje van een steen uitsteekt, een plaatsje, om te broeyen. De kleine ROTTJENS, of RATTJENS (gelyk zy door de Hollanders en Hamburgers genaamt worden, vermits zy zo zwart van verwe en klein zyn, dat zy jonge Ratten gelyken, en ook als dezelve piepen) zoeken mede beneden aan de nedergeftorte rotzen, onder de brokken, en zo naby het zeestrand als doenlyk is, enge en diepe gaten tot nesten, sluipen, zo dra hunne jongen enigzints vliegen kunnen, met dezelve tusschen en onder die nedergeftorten rotsbrokken en stukken (op dat geen vyand hun bykomen mogt) naar het water, en zwemmen met dezelve steeds verder voort. De DUIVEN, die de wilde Duiven in lyfsgeftalte en vlugt t'eenmaal gelyk zyn, nestelen ook, gelyk de anderen, in de kloven der steenrotzen; doch zoeken, zo veel mogelyk, de zulken uit, die met water omgeven zyn, of uitstekende hoeken in de zee hebben, op dat hunne jongen, wanneer zy sterk genoeg zyn, teffens met hun uit de nesten, zonder dat een dier

dier of roofvogel dezelve bereiken kan , onmiddelyk in zee kunnen geraken. Op gelyke wyze nestelen ook de door ons zogenaamde P A P E G A Y E N , offchoon zy met dezen niets dan den snavel gemeen hebben. Noch verhalen onze lieden , dat de Mallemukken , Papegayen en Duiven , wanneer zy een stuk spek of vleesch van een doden visch willen afrukken , met de uitterste spitsen hunner enigzints uitgespreide vleugelen , en met hunne brede endepoten het water ter wederhouding drukken , en dus met de snavel een stuk losbreken en inzwelgen. Wie doch heeft hun die kunstgreep geleert? Dit is 't , wat ik van dat soort vogelen met zekerheid heb kunnen ervaren , waar mede ik my te meer heb moeten vergenoegen , vermits geen geleerd opmerker op dergelyke plaatsen koomt , en ik ook geen van die dieren levend heb kunnen magtig worden , om er zelf aanmerkingen over te kunnen maken.

§. XXX. Alleen ben ik in het jaar 1733 zo gelukkig ge- Beschry-
ving van
een Mat-
lemuk.
weeft, een levenden M A L L E M U K , die met een uit de Straat Davis terug komend schip herwaards gebragt was , te beko-
men. Wat ik aan denzelven waargenomen heb , zal ik , be-
neffens deszelfs afbeeldzel , hier byvoegen , in hope , dat zulks de liefhebbers der natuur , die zich alles ten nutte weten te maken , niet onaangenaam zal zyn. Ik deed hem enigen tyd , ter ontdekking van zyn aart , op de plaats lopen , en eindelyk , om hem naauwkeuriger te beschryven en te openen , wor-
gen.

Hy scheen van een harde natuur te zyn , gelyk zulks ook in een ruuw en koud land alzints vereifcht word , vermits hem allerly weêr en de spyze zeer aangenaam was ; was noch jong , derhalven by my noch merkelyk groter geworden , en zoude waarschynlyk lange geleefd hebben , zo myne begeerte , om hem in volkomen welstand inwendig te zien , zyn leven niet verkort had.

Hy was zeer gulzig , zo wel ontrent allerly visch , als inzonderheid raauw vleesch. Alles , wat hem voorgeworpen werd , slokte hy gretig binnen , en wel de visschen geheel , en het vleesch in grote brokken , en ontlaste schielyk de *Excrementa* , die , gelyk

van de andere roofvogels, altoos dun waren, waarna hy weder nieuwe eetlust verkreeg, en alles verslond, wat hem voorquam. Onbeschroomt ging hy op klein gediert, als Ratten enz. los, en tegen wat groter, als Katten enz. verweerde hy zich dapper, sloeg met den groten snavel fris toe, en als hy een kat by den staart vatten konde, neep hy haar zodanig, dat zy vreeslyk schreeuwde; weshalven alle dergelyke dieren, als zy hem zagen, vluchteden. Alleen voor menschen was hy vreesachtig, doch niet schuw, en ontrent den genen, die hem voeder gaf, tam en mak genoeg. Als ik hem enige dagen by een schilder gegeven had, om hem uit te tekenen, en hy weder t'huis gebragt werd, liep hy zo gezwind naar myn koetzier, die hem veel goeds deed, als of hy zich verheugde, weder by bekenden te komen, gelyk hy dan ook gedurende den tyd, dat hy by den schilder geweest was, niet sterk eten wilde, en steeds treurig zat. Als hy bedreigt of bang gemaakt werd, inzonderheid door een witten doek, schreeuwde hy zeer luid en met een helle keel.

By naauwkeurige beschouwing vond ik zyne gantsche LENGTE van de spits van zyn snavel, tot aan het einde der staartvederen, een paryschen voet en 7 duimen; den snavel tot aan den kop $1\frac{1}{2}$ duim; den snavel met den kop $4\frac{1}{2}$ duimen; den hals 6 duimen, die hy steeds verkort droeg, doch uittrekken konde, en den staart $7\frac{1}{2}$ duimen: zyne hoogte, als hy recht op stond, was 8 duimen, de lengte der poten met den schenkel $8\frac{1}{2}$ duimen; doch als de vogel stond, had hy alleen de hoogte van $6\frac{1}{2}$ duimen, en de onder poot maar $2\frac{1}{2}$ duimen. De **SNAVEL**, die recht voor uit stond, was na mate van den vogel smal, en merendeels onbedekt, hoornachtig en zwartgroenachtig, het overige met een vedervel overkleed; zulks zyn gantsche insnyding 3 duimen lang was. De bovenste snavel was, zo verre hy blood stond, dikker dan de andere, en gelyk als met een bekleedzel voorzien, voor met een haak gekromt, in welke de gantsche rechte ondersnavel sloeg en zich sloot. Die onderste had noch na voren toe een driehoekigen knobbel, gelyk ook anderen van zyn geslacht hebben, en *Willughby TUBERCULUM*

f. **PROMINENTIA ANGULARIS** noemt, en voorts meent, dat het dient *ad eam (mandibulam) roborandam, quo fortius & firminus pisces retineat.* Ornitholog. Lib. III. Sect. 3. Membr. 2. Tit. 4. cap. 1., gelyk de snavel ook in 't algemeen zeer krachtig scheen te wezen, en fyne sterke spieren had. In het bovengedeelte van den snavel ('t geen my tot noch toe in geen andere vogels voorgekomen is) waren vier **NEUSGATEN**, als in het onbeklede gedeelte twe langachtige en smalle, en in het met vederen bewassen gedeelte noch twe rondachtige en groter, gelyk zulks in de hier bygevoegde afbeelding te zien is.

De **KOP** was plat, en enigzints langwerpig. De **OGEN** tamelyk groot en helder, de **OOGAPPELEN** pekzwart met een enigzints lichter kringetje omgeven, de **OREN** wyd en open. Deze vogelen zyn zeer dik van **VEDEREN**, die aan den kop en in den nek wit en graauw, aan den hals, borst en buik enigzints witter, op den rug, de vleugelen en de staart, wit, licht en donkergraauw, zwart en bruingeel onder een vermengt zyn, 't geen hun een aartig bontegedaante geeft. Dezelve zitten ongemeen diep en vast in den huid, waar by noch koomt, dat de schaft aan denzelven, en byzonder aan de grote, ongemeen ruig en enigzints gedraait is. Onder de grote vederen bevind zich een dekzel van dichte **PLUIMVEDEREN**, gelyk de Zwanen, ja byna als de Eider-Enden hebben, 't geen den vogel tegen het water en de koude beschutten moet. De **VLEUGELS** waren wel enigzints smal, doch teffens zeer lang, sterk en met vele vederen voorzien. De gantsche wytte strekte zich, wanneer zy uitgespreit waren, van de ene spits tot de andere, ter lengte van 3 voeten, 8½ duimen uit, waartegen de rug tusschen de hechting der vleugelknokken slegts 2 duimen had. De **STAART** was mede dik en dicht van vederen, zat plat en breedachtig, gelyk een klederveger, die de vogel aartig uitspyden, en 'er mede spelen konde. De **POTEN** en **KLAUWEN** waren lichtgraauw, een weinig roodachtig, aan dezelve drie grote tonen, en achter een veel kleiner. De drie voorsten waren door een dubbel vel, 't geen zich met een mes van een deed klieven, aaneen gehecht, en hadden zwarte, smalle
voor

voor aan rondachtige en menschelyke nagels , doch aan de achterste een kleine vogelklaauw. Na dat de vederen uitgeplukt waren, werd noch een teder dun velletje over den gewonen huid gevonden, dergelyken men ook weleer (*Vide Memoir. des Mathem. & Physiq. d. 1693. p. 177 seq.*) aan den Pelicaan, of den Kropgans opgemerkt heeft, waarmede die zware vogel ongetwyffelt door den alwyzen en goeden Schepper boven anderen begiftigt is, om zo wel ter zyner verlichting , als tot het bequaam matigen zyner vlucht in het stygen en dalen , vermits hy daar tusschen veel lucht vat, dezelve naar vereisch te kunnen vermeederen of verminderen. Boven op het vleesch lag hier en daar het vet, gelyk in het koude Groenland het vet der vogelen doorgaans over hun vleesch zit, en daarby hun mager vleesch met meer bloed, dan dat der vogelen elders, vervult is; 't geen doet oordelen, dat zulks hun een grote warmte, die zy ook wel nodig hebben, te weeg brengen moet. De BORSTPIEREN waren sterk en dik , en de grote vleugelen zeer evenmatig naar de verre vlucht die deze vogelen zo wel van de nesten over de zeer wyde ysvelden , tot het verkrygen van hun voedsel , als, by het naderen der lange nachten en scherpe koude, naar een warmer en lichter , ongetwyffelt verre afgelegen , geweest volvoeren moeten. De Tong was smal , glad , 1½ duim lang , en aan den wortel met enige spitsachtige enigzints styve hairen bezet , dergelyken ook achter de opening van de longpyp (*rima laryngis*) stonden, en beide tot derzelver dekzel en beschutting, by gebrek van een strotlapje (*Epiglottis*), dienden. De ringen der *Trachea*, of longpyp , waren geheel en gesloten rond , vermits die vogel tot zyn geluid , 't geen slegts in ene toon bestaat, geen verandering of speling van dezelve, gelyk de zingende vogels, gebruikt. Aan het beneden einde was dezelve, gelyk gemeenlyk by de vogelen , in tweeën gespleten , en met twe dikke kraakbenige ringetjes versterkt, waar van de armen zydwaaarts in de Longgingen. Deze bestond niet zo zeer uit twe *Lobi* of uitterste delen, als wel (zo veel ik zien konde, vermits ik het borstbeen, om het geraamt op te zetten , niet gaarne quetzen wilde) uit

twe

twee onderscheiden en onderling geen gemeenschap hebbende
 stukken, waar van een ieder een byzondere long maakte, die,
 gelyk een goudbeurse, boven eng en onder wyd, gevormt, en
 rood geelverwig was. Het HERT, 't geen $\frac{3}{4}$ duim lang was,
 en slegts ene kamer had, lag geheel boven over de Lever, en
 niet tusschen de *Lobi*. De LEVER was na mate van den vogel
 zeer groot, en had ook een grote Galblaas. De MILT was 2
 duimen lang en donkerbruin van verwe, gelyk de Lever. De
 MAAG was als een zak van dikke en vaste vlijsjens, inwendig
 vol zeer diepe rimpelen. Ik vond 'er geen spyze meer in,
 en ook geen blyk van maagzap. Niet verre van de *Pylorus*,
 of beneden opening der Maag, zat aan het gedarmt een
Viscus van gedaante, gladheid en *consistentie* natuurlyk als een
 snoekslever, 't geen na alle vermoeden het *Pancreas* zal zyn.
 Het *Mesenterium* was met ongemeen veel bloedvaten doorwe-
 ven. Het GEDARMT der Maag tot aan het uitterste einde
 maakte 3 voeten 4 duimen uit. De NIEREN lagen aan de bei-
 der zyden ter gewone plaatse, en waren van dezelve gestalte
 als die der andere vogelen: boven ieder lag een tamelyk grote
 eyvormige bal, welke de bruine verwe der Nieren had; doch dien
 ik liever voor de *testiculen* wilde houden, als ik maar verzekert
 was, dat men in andere vogelen dergelyken, en wel van die
 verwe, aantreft, vermits ik anders in myn vogel geen *testiculen*
 vond, en dezelve nochtans (gelyk het gebrek van een eyerstok
 toonde) van het mannelyk geslacht was. Noch bespeurde ik
 aan de uitgenomen OGEN ene brede, het vierdedeel zyner ron-
 ding beslaande, spier, wier eigentlyk gebruik ik niet weet te
 raden. De *Sclerotica*, of het harde oogvlies, was ongemeen
 hard en vast. Het crystallyne vocht was spherisch, dergely-
 ken de ontleedkundigen te Paris ook aan de Cormorant, of
 water-Rave, waargenomen hebben, vermoedelyk om te beter
 onder water te kunnen zien, vermits de Mallemuk, even ge-
 lyk gene, ook onder het water zyne spyzen zoeken moet, en
 de visschen gemeenlyk hun crystallyn vocht van dezelve ge-
 daante hebben. Het vergrote ook de letters, wanneer men 'er
 door zag, zeer veel.

Wanneer ik al het te voren aangehaalde te zamen neem, kan ik niet anders oordelen, dan dat deze Mallemuk een eigentlyke MEEUW was, aangezien de merktekenen, die de vogelbeschryvers van het Meeuwengeslacht gewoon zyn te geven, als de sterkte, langachtigsmalle, spitze en vooraan enigzints gekromde snavel; de langwerpige neusgaten, de lange en geweldige vleugelen, de tedere poten, en het op zich zelve ligte, doch met veel vederen dik en dicht bedekt lyf, beneffens de gulzigheid, het schreeuwen en de gezelligheid met de menschen enz. aan myn vogel insgelyks volkomen te vinden waren.

Ik bediene my voorts van de vryheid, welke men gewoon is aan iedereen te vergunnen, die allereerst een Dier, Vogel enz. beschryft, en geef dezen vogel den volgende naam: *Larus marinus maximus ex albo, nigro & fusco varius, Groenlandicus*: een bonte Groenlandsche Meeuw van het grootste soort (vermits hy groter dan een grote End was) met wit- zwart- en bruingele vederen, met een rechten voor aan den boven kinbak slegts een weinig gekromden snavel, en achter kruiswys over elkander geslagen vleugelen.

De naam MALLEMUKKE, of hollandsch MALLEMOKKE, 't geen zo veel als ZOT DIER of DOM BEEST beduid, en van MAL, MALLE, *stupidus, stultus* en het oude duitsche woord MOKKE *scrophæ* (gelyk men ook noch in Holland een onrein vrouwspersoon een VUILE MOKKE noemt) afstamt, is hem door de hollandsche Groenlandsvarers, om zyne domheid, gegeven, vermits hy, eens op een Walvisch gevallen zynde, zich aan denzelven zonder wyken uit overmatige gulzigheid vast houdt, en doodslaan laat.

§ XXXI. Ondertusschen moet noch meer dan een soort van Mallemukken zyn, vermits de gene, die door *Martens* in zyne spitsbergsche reize IV. deel. 2. hoofdst. n. 11. beschreven word, in meer dan een stuk van den onzen verschilt. 't Geen ook te eerder zyn kan, als die benaming van de matrozen slegts in het wilde gegeven is, en van een eigenschap ontleent, die meer dan een soort gulzige en zeer hongerige vogels gemeen hebben.

§ XXXII.

§. XXXII. Voorts zyn hier ook menigerly GANZEN en EN- Noch
DEN, inzonderheid EYDER-ENDEN, *Nedervogel* / welke al- meer
le te gelyk tegen den zomer, of met de naderende lange da- soorten
gen, zich naar Groenland, maar tegen den winter en de lan- van Wa.
ge nachten weder na America of andere gewesten begeven, gels.
alwaar zy meer licht en zachter weêr genieten Uit het be-
richt van enigen, die te Spitsbergen overwintert hebben, blykt
(by *Zorgdrager* III. deel 10 hoofdst. bladz. 223.) dat de aftogt
met het begin van october geschied.

§. XXXIII. In de krek en beken worden FORELLEN en Wat
veel KREEFTEN, doch noch meer ZALMEN gevonden. In Visschen
een rivier, die in de Baals-bocht valt, heeft men eens 18 ton- gevon-
nen Zalmen gevangen; ook vangt men 'er vele ELFTEN, of den wor-
Lachsauen / welke, naar myn vermoeden, de door de Noord- de Kre-
landers zogenaamde *Rothfischen* zyn, die in Noorwegen Auen ken en
heten. Beken.

§. XXXIV. De zee is ongemeen ryk in allerly visschen, In de
doch Oesters heeft men 'er niet, maar wel zeer schone Mos-Zee.
SELEN en grote KREEFTEN (*Paguri*) (g). Van de kleiner
vischsoorten vangen de Wilden inzonderheid de *Lodden* / een
klein Haringsoort, in het noorweegsch *Lodder* genaamt, doch
dat noch meer den Grondeling gelykt. Deze worden door
hun menigvuldig in fuiken gevangen, en tot hunne winterspy-
ze op de rotzen gedroogt. Ook heeft men 'er vele KABELJAU-
WEN, ROGGEN, SCHOLLEN en HEILBOT, in het noor-
weegsch *Queter* geheten, en die alhier zo groot valt, dat men
van één gantsche tonnen vullen kan.

§. XXXV. Van de Zeevisschen, die de natuurkundigen on- Van de
V 2 der Zeevis-
schen.

(g) Aan de wyfjens, die om hare schaamdelen te bedekken, een breder
staart dan de mannetjens hebben, ziet men, wanneer dezelve opgeheven
worden, de beide teelleden, aan ieder zyde een, gelyk ook de scheden
der lyfmoeder inwendig zeer duidelyk. De mannetjens hebben ook twe
manlyke. Parende, doen zy beide de staarten aan een zyde, leggen zich op
elkander, en hangen *post insertionem* zo vast te zamen, dat men met de
een den ander opheffen en wegdragen kan.

der het geslacht der grote visschen rekenen, heeft men hier en in de overige zeën onder den Noordpool ene ongelooflyke menigte, en ik gelove, dat geen soort derzelve zy, die hier niet te vinden is; want hier heeft de milde voorzienigheid van den Schepper hun voedzel (waar van hier na meer gesproken zal worden) toebereid, en voor hunne zeer hitzige en vette lighamen is geen andere luchtstreek bequaam, wegens hun vet, 't geen, wanneer de zon hun meer op de ruggen brandede, welhaast smelten zoude. Derhalven zal ik gelegenheid nemen, om van dezelve enigzints uitvoeriger te handelen, en hunne natuurkundige beschryving, zo veel mogelyk, in een beter licht te stellen, dan tot noch toe door anderen geschied is, doch voornamelyk aanleiding geven, op dat men van tyd tot tyd daarin tot te meerder kennisse gerake.

Hun
merke-
lyk on-
der-
scheid
van an-
dere vis-
schen.

§. XXXVI. Dat vischgeslacht onderscheid zich merkelyk van andere vischsoorten; want het heeft van dezelve niets, dan de uitterlyke gestalte, komende zyn inwendige, ja zyne gantsche geschapenheid, met de landdieren overeen. Het heeft warm bloed, schept adem door middel van een long, en kan derhalven niet lang onder water blyven: het teelt op eene dierlyke wyze, brengt levende jongen voort, en stilt dezelve met zyn melk en zog: Daar ook de andere visschen hunne flosvederen uit graten bestaan, die met dunne tusschenhuidjens aan malkander gehecht zyn, hebben de Walvisschen daar voor gewrichten, gelyk een menschenhand met vingeren verbeeld (*b*), met spiertjens of veel zenuwachtig vleesch bekleed, en met zulk een dikken huid en zwoort als het overige lyf bedekt, welke ook daarom ter onderscheiding door onze en de Hollandsche Zeelieden VINNEN (*i*) genaamt worden, waar tegen de anderen

(*b*) Men kan een aftekening der vingewrichten van een Bruinvisch zien by *Major in Miscell. curios. Medico-Phys. Lib. IV. p. 25.* en van een anderen visch van dat geslacht by *Sachs Monocerotog. p. 79 seq.* weshalven dezelve ook in de Kunst- en Naturalien-Cabinetten voor de gewrichten der handen van Meermenschen plegen gewezen en uitgegeven te worden.

(*i*) Van het oude duitsche woord *Sinne* / A. Sax. *Sinna* / Angl. *Sin* / Dan. *Sinder* / Succ. *Seen* / Lat. *PINNA*, een Flosveder.

ren floffen of floßfedern heten; doch hierin heeft de wyze Schepper voor hun zeer wel gezorgt, vermits gemene FLOSVEDEREN voor hun veel te zwak geweest zouden zyn, om hunne ftyve lighamen te wenden, of in het nederzinken den laft van het nadringend zware lighaam te wederftaan, en de ftorting te verhoeden; gelyk dan dit gezamentlyk vifchgeflacht daarenboven noch een breiden, horizontaal op het water leggenden, dikken Staart heeft, die ongetwyffelt ook inzonderheid geordent is, om de vinnen te hulp te komen, en te verhoeden, dat die vifch, welke wegens zyne plompen en zwaren kop of voorfte gedeelte, tegens het overige lyf te rekenen, een grote overwicht heeft, wanneer hy naar den grond wil, niet te haaftig over en nederwaarts op de rotzen ftorte, maar langzaam zinken en zynen val matigen zoude konnen.

§. XXXVII. Eindelyk heeft het Walvifchgeflacht boven andere vifchen noch dit byzonder, dat zyn dierlyk vleefch rond- inzon- om tamelyk hoog met een zeer taay, zenuwachtig en pori- derheid achtig of fponcieus fpek ('t geen de engelfche vifchers *Blubber* de Wal- noemen) bedekt en omgeven is. Tot wat einde dit alles van vis van andere vifchen andere den alwyzen en almagtigen Schepper verordent zy, blykt ten vifchen dele, uit 't geen deswegens te voren van de Harten is aange- onder- merkt. Op dat men ook hierby de verdere Goddelyke oogmer- fcheiden is. ken tot deszelfs lof erkennen moge, zal ik den duitfchen lezer alhier noch de fraye gedachten mededelen, die de fcherpzinnige, geleerde en vrome Ray van het nut van dat byzonder fpekdekzel in de *Philofoph. Transact.* (k) heeft doen laffchen. Hy oordeelt, eerftelyk, dat het koude water een zekere wytte van het bloed, 't geen werkelyk en voelbaar warm is, afhoud; dat het ten tweede de uitwaaffeming der warme dampen uit het bloed belet, en gevolglyk de natuurlyke hette van den vifch behoud, en ten derde, dat het ook het plompe lighaam van den vifch, 't geen in zich zelf te zwaar mogte zyn, om zich te bewegen en te zwemmen, ter verlichting en tot een te-

V 3

gen.

(k) Vid. Lowthorp Epitom. Vol. II. p. 839.

genwicht verstrekt. Waar by ik ene byzonderheid voegen zal, die ik van onze Groenlandsvarers verstaan, en noch by niemand, myns wetens, aangemerkt gelezen heb, offchoon ik het volle naricht daar van tegenwoordig noch niet geven kan. De Walvifch heeft een groot wyd gedarmt, 't geen onze lieden den HOOFDDARM noemen, en dus beschryven, dat hy van de keel nederwaarts gaat, offchoon zy teffens zyne lengte en legging (vermits zy den vifch zeer zelden openen, noch zich aan zyn ingewand gelegen laten leggen) niet weten te bepalen. Hy is zo wyd, dat een volwaffen man 'er in kruipen kan, en te gelyk tamelyk dik. Als men een stuk 'er van uitgetrokken had, had men daarin geen spyze noch drek, gelyk in de rechte darmen, maar flegts een weinig flym of quyl gevonden, dergelyken men ook alleen in de maag vind. Wanneer de vifch een wyl dood geweest is, verheft hy zich uit het water, en om dit te verhoeden, fteken zy een Lens, of yzere Lans, by de vinnen in den vifch, en pogen een gat in den gemelden hoofddarm te maken, met het gevolg, dat wanneer zy dezelve treffen en openen, 'er niet weinig lucht uitgaat, en te weeg brengt, dat de vifch weder dieper in het water zinkt, 't geen my doet denken, dat die Darm een groot luchtbehoud is, welke de levende vifch, na 'er veel of weinig in is, ligter of zwarer, en gevolglyk tot opheffen en zwemmen bequaam maakt, en mitsdien van een gelyken dienst, als de luchtblaas in andere vifchen. My is te binnen gefchoten, dat ik in de Dorfchen een aan den rug vastzittende luchtblaas gevonden heb, die van boven van de keel nederwaarts tot voorby den aars liep, en hun tot een gelyk behulp verftrekte. Wat ik voorts van dezen vifch noch merkwaardig ervaren mogt, zal ik niet verzuimen, by het verhaal der byzondere zoorten aan te merken.

Derzel-
ver ver-
fcheide
verdeling
in vee-
lerly

§. XXXVIII. 'Er zyn, gelyk gezegt is, veelerly zoorten Walvifchen. De verdeling der eerfte zoort konde zyn in die BLAASGATEN, en die NEUSGATEN hebben. Onder de zodanige, die door Blaasgaten of Pypen ademen, hebben enigen twe, als de eigentlyke Walvifch, de Vinvifch enz. en anderen

deren slegts één gat, als de Cachelot. Die Neusgaten hebben komen zelden voor. Onze schippers hebben dezelve nooit in Groenland noch in de Straat Davis gezien, en ik zoude het schier voor verdundt gehouden hebben, zo niet, behalven *Faber* (1), de door zynen *Prodromus historiae Naturalis Scotiae* welbekende en geloofwaardige *D. Rob. Sibbald* in zyn zeer zelden voorkomende *Balanologia nova* van twe onderscheiden zoorten, die op de schotsche kusten gestrand waren, melding gedaan had (m). Voorts verdeelt men dezelve natuurlyk in kenbaarit in de zulken, die een **V L A K K E N**, en in de zodanigen, die een **U I T G E W A S S E N R U G** hebben. Een vlakken rug heeft de eigentlyke Walvisch en de Noordkaper. Een uitgewassen rug hebben en wel (1) met ene **V I N** de Vinvisch, de Jupiter, of (2) met een of meer **B U G H E L S**, de Zwaartvisch onzer Groenlandsvarers, de americaansche ~~Ostloot~~ **Ostloot** enz. Voorts hebben de Walvisschen **B A A R D E N**, gelyk de Groenlandsche, Noordkaper, Vinvisch enz. of **T A N D E N**. De laatsten hebben, 't zy slegts (1) enen Tand, als de zogenaamde Eenhoorn, of (2) vele en onder dezelve, 't zy maar **A L L E E N** of meest in de **O N D E R K A A K**, als de Cachelot en de Witvisch, of in **B E I D E D E K A K E N**, als de Potskop, de Dolphyn, de Bruinvisch enz.

§. XXXIX. Onder de genen, die Baarden en een vlakken of gladden rug hebben, is de voornaamste, en waarom alle uitredingen geschieden: **D E R E C H T E G R O E N L A N D S C H E W A L V I S C H**, *Balena vulgaris edentula, dorso non pinnato*. Ray *Balena major laminas corneas in superiore maxilla habens, fistula donata bipennis*, Sibbald. Isl. **Slettbaer**/ Dan. **Slichtbaer**/ Vlakrug, gelyk ook **Sand-hual**. Het is een plumpe en dikke visch, wiens kop het derde gedeelte uitmaakt, gelyk men deszelfs afbeelding by *Martens* in zyne spitsbergsche reisbeschryving, die

zoorten
waar van
15 aan-
gehaalt
worden.

Als 1. de
by uit-
stek zo-
genaam-
de
Groen-
landsche
Wal-
visch.

(1) Die niet te min *ex duro* van enen met twee viinnen schryven wil. Vid. Willughb. Hist. Piscium, Lib. II. cap. 4.

(m) Als 1. *Balena tripennis, nares habens cum rostro acuto & plicis in ventre*, en 2. *Balena tripennis, maxillam inferiorem rotundam & superiore multo latiore habens*.

de beste is, vind. Hy word 60 of 70 voeten lang. De vinnen aan de zyden zyn 5 tot 8 voeten lang, en de staart, die horizontaal ligt, doch aan de beide zyden iets in de hoogte gekromt is, zulks hy een verbeeld, 3 of 4 vademmen breed, waar mede hy, zich op de zyde geworpen hebbende, geweldig slaan kan. De huid is glad en zwart, doch in enigen met wit en geel, inzonderheid op de vinnen en den staart, sierlyk gemarmelt: de buik wit. Met den staart roeyt de visch zich voort, en wel zo gezwind, dat het, als men de vreselyke grote en zwaarte van den visch overweegt, ten hoogsten te verwonderen is. De vinnen gebruikt hy alleen, om zich te wenden; doch het wyfje bedient 'er zich ook noch van, als zy vlucht, om hare jongen met dezelve voort te slepen, door de vinnen achter de uitstekende vleugelen, of einde van den staart der jongen te slaan. Onmiddelyk onder den huid, die slegts zo dik als papier of dun pergament, en het zwoort, 't geen een vinger dik is, ligt het spek onmiddelyk boven over het vleesch 9 tot 12 duimen dik, zynde schoon geel van verwe, zo de visch gezond is; doch het vleesch in zich zelve mager en hoog rood. Aan de bovenkaak zitten aan de beide zyden de baarden, die tamelyk scheef benedenwaarts in de onderlip, als in een schede sluiten, en de tong van beide zyden genoegzaam omvatten, gelyk zy dan ook op hunne scherpe kanten met hairen of vezelen voorzien zyn, op dat zy aan de ene zyde de lippen en tong voor het kerven en quetsen bewaren, en teffens aan de andere zyde het ongediert, 't geen de visch inslurpt en tusschen de bladen der baarden tot zyn voedzel vermaalt, als in een net opvange en houde, tot de visch het inzwelgt. De baarden zitten als orgelpypen in de kaken, de allerkleinsten en kleiner voor en achter, de grootste in het midden, welke laatste 6, 8 en meer voeten lang zyn. De tong zit meest vast, en eigentlyk is het alleen een groot stuk spek, waar mede men enige tonnen vulen kan. Het oog is niet groter, dan een osseog, en het gedroogd crystallyne vocht als een grote erwete. Zy zitten in het achterhoofd, alwaar het zelve het breedst is, van waar zo wel de kop voor, als het lyf achterwaarts, steeds smaller word,

op

op dat zy enigzints voor en achter zich kunnen zien , en den visch zo veel te nutter zyn ; doch eigentlyk zitten dezelve zodanig, dat zy voornamelyk daar mede over zich heen , en wat boven hun is, zien kunnen, als waar toe zy dezelve het meest gebruiken; want vermits zy zich ter hunner zekerheid gaarne onder het ys ophouden, doch zonder lucht te scheppen'er niet zeer lange onder duren kunnen, loeren zy boven zich, waar het licht doorvalt, en het ys mitsdien het dunst is, en dringen tegen het zelve (en wanneer het ontrent een elle dik is) met hun kop zodanig, dat het aldaar bersten en hun de nodige frische lucht ter inademing doorlaten moet, vermits zy anderzints tot dat einde alle van onder het ys zouden moeten hervoort komen, en zich steeds aan het uiterste gevaar bloot stellen. Ter beschutting van de ogen heeft de dierlyke Walvisch, tegen den aart van alle andere visschen, oogleden en winkbrawen, gelyk de landdieren. Hier by, en vermits hy zo zeer, beide van de zwaartvisschen en de menschen, vervolgt en gedood word, en zyn geslacht niet sterk vermeerdert, heeft de wyze voorzorge van den goeden Schepper hem ook met een ongemeen scherp en wyd gehoor, ter zyner redding, voorzien. Wel is waar, dat men aan den kop uitterlyk geen het geringst spoor van oren of oorlappen ontdekt, die hem ook in het zwemmen hinderlyk zouden zyn, en allerly moeyelyke toevallen onderhevig maken; doch zodra de opperhuid van den kop weggenomen word, vind men recht achter de ogen en een weinig lager een zwarte vlek, en op die plaats een tedere pyp, waar door ongetwyffelt het geluid tot aan het trommelvlies dringt; want door dezelve boren of stoten de matrozen met een bootshaak ongeveer twee ellen diep op de *Cochlea, cavitas cochleata buccinata, antrum buccinosum*, gelyk de ontleedkundigen spreken, 't geen een byzonder ter gehoor dienend been, en door hun WALVISCHHOOR genaamt is (n), welke zy, wanneer de visch

X

reeds

(n) Dezen heten gemeenlyk in de Apotheken *Lapides Tiburonis* of *Lapides Manati*, en worden daar voor, byzonder in de landsteden, gantsch ver-

reeds een wyl dood geweest is, en een weinig rot (want in een versch gedoden zit het te vast) met die haken, om aan de apothekers of drogisten te verkopen, uitscheuren, doch daar door enigzints quetzen. Iets meer of eigentlyker is my tot dezen tyd van de ledematen en inwendige gesteltheit van den kop van dezen visch niets bekend geworden, vermits noch niemand, die de ontleedkunde verstond, of zich daar aan te oefenen lust had, 'er toe geraakt is. Dit is ook de oorzaak, dat men weinig van de inwendige delen van zyn lighaam en het ingewand te zeggen weet; behalven het gene ik hier voren §. XXXVII. van den zogenaamden hoofddarm bygebragt heb. Wanneer zy een doden visch, die door de rotting reeds open gebersten is, vinden, zien zy wel iets van zyn gedarmt, 't geen, na het verhaal van onze lieden, uit negen onderscheiden huiden, die men den een naden anderen afrekken kan, en waar tusschen ieder reis enige vetheid gevonden word, bestaan zoude; doch waarop zy geen acht geven. Zyne *Excrementa* nemen enigen bywylen 'er uit, vermits dezelve als een enigzints vochte zinnobber poeder uitzien, ook een rode en op lywaat enigen tyd durende verwe geven, en niet zeer onaangenaam reiken zouden. De uitwendige teelleden zyn by de mannetjens een roede van 6 voeten lang, welke lengte, wegens hunnen dikken buik, wel nodig is. Dezelve bevat onder 7 of 8 duimen in haar Diameter, doch boven naauwlyks een duim, zo spits loopt dezelve toe. Zy trekt zich geheel in het vast

verkeerd verkocht. *Conf. Worm. Mus. p. 58.* Daar men aan de ene kant behoorde te overdenken, dat die beide dieren zeer merkelyk van elkander onderscheiden zyn, nadien de *Tiburo* een rechte visch, namelyk de Zee-wolf, of grote Hay, maar de *Manati* (*Lamantin*) een viervoetig water en landdier, of groot zoort Robben is, waar van *Labat* ene beschryving geeft in zyne *Voyag. aux isles Franç. de l'Ameriq. P. II. pag. 59 seq.* en deze benen geen de minste overeenkomst met andere zogenaamde vischstenen hebben: anderdeels maar alleen de Groenlandsvarers, van wien men dezelve koopt, behoeft te vragen, van waar zy dezelve bekomen hebben. Doch also is ook in het stuk der medicynen noch veel onzekerheid, verwerring en duisterheid.

vast lighaam, en ligt daarin als in een schede bewaart, gelyk dan ook de opening van dezelve met muskelen, als een sluitspier, vast gesloten is, op dat zy niet aan den grond der zee in het zwemmen gequetst worde. Het teellit der wyfjens is dat der viervoetige dieren gelyk, doch ook zeer vast gesloten. Benneffens het zelve zit aan ieder zyde een borst of pram, die gewoonlyk plat zyn, doch door de moeder, wanneer zy haar jong te zuigen geven wil, van 6 tot 8 duimen in de lengte, en van 10 tot 12 duimen in de rondte, tot gemak van het jong, uitgedrongen kunnen worden (o). De vermenging geschied, volgens eenstemmig bericht onzer Groenlandsvarers, zodanig, dat zy beide op hunne brede en plat liggende staarten als staan, met opgerichte lighamen tegen malkander stoten, en zich boven door middel hunner vinnen aan een sluiten. Echter bericht *P. Dudley* in de aangehaalde *Transactions* de volgende andere (doch vermoedelyk alleen aan zekere soorten gewone) wyze: het wyfje, zegt hy, werpt zich op den rug, en buigt haar staart terug; het mannetje rust op denzelfen, en word van haar met hare vinnen als omarmt en vastgehouden. Zy vermengen zich, volgens zyne aanmerking, slegts alle twee jaren. Een bezwangerde zoude 9 of 10 maanden dragen, en is dan het vetst, voornamelyk ontrent den rytyd. De vrucht zoude, slegts 17 duimen lang zynde, reeds volkomen gebeeld en wit, doch wanneer zy voldragen is, doorgaans 20 voeten lang en zwart zyn. Gewoonlyk brengen zy maar een jong, zelden twee, voort. Wanneer de moeder haar jong stillen wil, werpt zy zich op zyde in het oppervlak des waters, en laat het zuigen. De melk is als koemelk. Zy draagt zeer grote zorg voor haar jong, 't geen zy, vervolgt wordende, door middel harer vinnen op de bovengezegde wyze tegen zich gedrukt voort-sleept, en ook, offchoon gewond zynde, niet verlaat; ja, als zy zich naar den grond begeeft, onaangezien het gevaar, en alhoewel zy een half uur onder het water kan blyven, nochtans

X 2

om

(o) *Vide Philosoph. Transact. N. 387. Art. 2.*

om het jong, 't geen zo lang zonder verschen adem niet duren kan, veel gezwinder weder naar boven koomt. Gelyk zulks door den boven bygebragten *Dudley* aangetekend is (p). De Walvisschen blyven een ieder by hun soort, en vermengen zich met geen ander. Voorts houden zy zich steeds in grote hopen byeen, en verrichten zodanig alle hunne grote reizen. Het gewormt, waar van de Walvisch alleen leeft, behalven wat hy van zeer kleine visschen in het zog mede inslurpt (q) schynt geenzints genoegzaam ter verzadiging van een zo groot dier, en nochtans word het 'er zo vet van, dat het in vetheid zyn gelyken niet heeft. Ik heb alle bedenkelyke moeite aangewend, om enigen dier wormen in *liqueur* te bekomen, op dat ik dezelve naauwkeuriger zoude kunnen beschouwen en beschryven, doch wegens de ongelooflyke nalatigheid der zulken, die op de vangst uitgaan, tot heden daar toe geenzints kunnen geraken.

II. De §. XL. De NOORDKAPER, die door onze en de hollandsche
Noord-
kaper. fche

(p) Zy zuigen een jaar lang, en worden als dan door de engelschen *Shoot-heads*, dat is KORTKOPPEN genaamt. Zyn zeer vet, zulks zy 50 vaten traan geven; doch de moeder zeer mager. Twejarigen heten *Stunts*, dat is DOMLINGEN, vermits zy na de spening dom zyn, en dan geven zy slegts van 24 tot 28 vaten. Vervolgens heten zy *Schulffisch* / SCHEDELVISCH, wanneer hunne ouderdom niet meer bekend is, maar alleen uit de lengte hunner Baarden gegift moet worden. *Transact. cit.*

(q) *Vid. Martens Spitsb. reize 12 boofdft. n. 2. Zorgdrager Groenlandsche visschery 11. deel 6. hoofdst. bladz. 87 en volgende*, waar by ik voegen zal, 't geen *Christiaan Bullen* in zyn gehouden journaal van het voorgevallene op de reize naar de Noord-zee, Groenland en wyders in den jare 1667, te Bremen in het volgende jaar in quarto gedrukt (*cit. ab Hæjæo disquis. de Leviath. Jobi*) schryft: De spyze van den Walvisch zyn kleine wormen, die alhier dik in het water dryven, zwart, zo groot als een graauwe erwete of kleine boon, rond geforneert, gelyk een hoorn-tje, met kleine subtile kunstige vleugelen, dun gelyk een velletje zyn; zulks men dezelve niet vatten kan, en waar mede zy zwemmen. Hun naam is WALVISCHAAAS, en zy sinaken als raauwe Mosselen. Hun reuk is, gelyk wanneer men met de handen lang in ongekookte suiker gearbeid heeft. Die reuk blyft lang aan de vingeren zitten. Dat aas ontfangt de Walvisch met zyn grote bek in menigte, maalt het met zyne Laarden aan stukken; 't geen aan hem bevonden is.

sche Groenlandsvarers naar het noordlykft voorgebergt in Noorwegen, de NOORDKAAP geheten, dus benaamt word, vermits hy zich in een grote menigte aldaar onthoud, of zy hem aldaar het eerst en het meest aantreffen, is den eigentlyken Walvifch in alles gelyk, behalven dat hy zo wel van kop als lyf fmaller en kleiner (nadien hy maar 10, 20 tot 30 quartelen spek, en zeer kleine Baarden uitlevert, gelyk *Martens* betuigt) ook mitsdien veel vlugger en gezwinder, doch ook zo veel te gevaarlyker als gene is. Zyn huid is ook zo fluweelzwart niet, als de eigentlyke, maar enigzints witter, en zyne kaken minder langachtig, doch ronder. Ik wilde hem noemen: *Balæna minor edentula dorso non pinnato*. Op deze soort en de naastvolgende worden de *balani* gevonden, waar van nader gefproken zal worden; doch niet op de grote Walviffchen. 't Geen my van dien vifch merkwaardig voorgekomen is, heb ik in de befchryving van Yfland, vermits hy zich in de yflandfche bayen fteeds bevind, bladz. 78 en volgende aangehaald.

§. XLI. Nu volgen die BAARDEN en te gelyk een uit-III. De
GEWASSEN RUG hebben. Onder dezen kooft eerst voor de Vin-
VINVISCH, na zyn achter op den rug naar den ftaart ver-
heven ftaande VIN alzo genaamt. Engelsch mede *Finfish*,
Fransch *Gibbar*. *Balæna major edentula corpore strictiore dorso pin-*
na mucronata notabili. Hy is zo lang, ook wel langer dan de
rechte Walvifch, doch veel fmaller en langachtiger (*r*), ook
veel vlugger, en, wanneer hy ook noch zo lange vervolgt word,
niet zo haast moede te maken als de grote Walvifch, ook veel
kwaadaartiger, en wegens zyn heftig ftaan met den ftaart en
de vinnen veel gevaarlyker, als dezelve. Zyn huid is zo flu-
weelzwart niet, als die van den Walvifch, maar als de zeelt;
zyn buik wit; zyn vin op den rug $2\frac{1}{2}$ tot 4 voeten hoog, recht
op ftaande en fpits; doch de zyvinnen ieder 6 of 7
X 3 voe-

(*r*) Zie deszelfs verdere befchryving beneffens de afbeelding by *Martens fpijsbergf. reisbefchryving* IV. deel. cap. 11.

voeten lang, en mitsdien langer dan die van den Walvisch (s). Hy heeft veel minder spek, dan de rechte met den vlakken rug. Zyn Baarden vallen ook korter, daarby knobbeelig en slegt. Zyn keel of strotis veel groter, dan de anderen, want hy leeft van Haring, Makrelen en andere visschen.

IV. De
Jupiter-
visch.

§. XLII. Van dezelve soort is de JUPITER of JUPITER-VISCH, welke benaming ongetwyffelt hervoort koomt van de by andere gebrukelyke benaming *Gubartes* of *Gibbartas* (t), die ook uit een andere, by de Biscayers ten minsten voor deze gebrukelyke, benaming *Gibbar* verdorven (u) is. Ondertusschen kan ik noch niet recht eigentlyk en met volkomen zekerheid zeggen, wat Walvisch de zeelieden onder den naam van *Jubartes* verstaan. Nochtans zal ik, wat ik van den Jupiter heb kunnen ervaren, aanhalen, of uit deszelfs vergelyking met het geen anderen van de *Jubartes* geschreven of verhaalt hebben, een duidelyk begrip gemaakt zoude kunnen worden. Die Jupiter

(s) *Philos. Transact. N. 387. Art. 2. p. 258.*

(t) *Rumpf* verhaalt in 't voorby gaan, dat een Walvisch in Groenland zonder tanden door de matrozen *Gibbartas* genaamt word, doch geeft 'er geen de geringste beschryving van *Amboinsche Rariteit kamer p. 280.* In de *Philosophical Transact. N. I. p. 12.* word van een zekeren by de *Bermudas* gevangen jongen Walvisch (*Cubs*) gesproken, die achter zeer scherp, gelyk de nok van een huis, doch de kop zeer plomp, en vol grote builen aan de beide zyden, de rug zwart en den buik wit was. Waar by zyne wonderbare gezwindheid en sterkte, beneffens het grouwelyk gescheeuw, 't geen hy, tot hunne verwondering maakte, gedacht word, met byvoeging, dat men één van over de 100 voeten lang gevangen had, en dat dezelve het soort zeer naby quam, 't geen *Jubartes* heet, zonder tanden, en langer dan de groenlandsche Walvissen, doch niet zo dik, en dat hy maar weinig en slegt spek als gebonde vleeschnat had.

(u) Zo veel is zeker, dat de *Jubartes* een soort Vinvisschen is, even zo lang als en noch wel langer dan de groenlandsche visch, doch smaller. *Rondelet de Piscibus Lib. XVI. cap. 12.* den Vinvisch onder den naam van *BALÆNA VERA* beschryvende, zegt: *Eam Santones belluarum piscatores vocant GIBBAR a gibbero dorso. i. e. in tumorem elato, in quo est pinna. Hæc balentis vulgo dictis minor non est, sed minus spissa, minusque obesa, longiore & acutiore rostro &c. vorat apbyarum turmas.* Uit deze *Gibbar* is ongetwyffelt *Jubartes* door buitenlandsche Walvischvisscheren gesmeet.

piter is, zo als ik uit den eigen mond van den commandeur of schipper, die in den jare 1723 één gevangen had, en enige andere berichten verstaan heb, niet zo dik van kop als de rechte Walvisch, maar van een veel smaller of spitsfer en langer kop en bek, en ook achter scherper en spitsfer van lyf; heeft twee blaasgaten, en fluit by het uitblazen, gelyk een mensch, met den bek, doch veel sterker; 't geen de eigentlyke Walvisch niet doet. Zyne lengte gelykt, ja overtreft by wylen, die van den eigentlyken Walvisch, offchoon die, welke deze schipper gevangen had, maar 50 tot 60 voeten lang was. Zyn huid legt hem genoegzaam los op het lyf met vele vouwen en kreuken. Hy is zwartblauw van verwe. Op den rug heeft hy een stompe niet veel gekromde en 2 voeten verheven vin, weshalven hy tot het geslacht der Vinvisschen behoort; doch heeft daar achter noch een bughel, die veel lager en enigzints langachtig is. Als de in den jare 1723 gevangene gewond was, had hy ongemeen hevig en gelyk een geslagt wordend varken geschreeuwt. Dezelve had geen tanden, maar Baarden gehad, die slegts kort van $1\frac{1}{2}$ ook 2 voeten, en onder zeer breed, zulks zy een driehoek schenen, wit en broos waren; gelyk hy ook maar 14 quartelen en daarby dun waterachtig spek gaf. 't geen by het uitbranden verrookte en niet tot Traan werd. Hy mag heten: *Balana major corpore strictiore edentula, dorso pinnato*. Voorts was dezelve zeer kwaadaartig, en daar de gemene Walvisschen voor hunne vervolgers vluchten, was hy de sloep nageylt, en had ook drie mannen uit dezelve, en zo deerlyk geslagen, dat zy hun leven verloren (w). Die visch was doenmaals een paar, waar van de een den anderen niet verlaten wilde, maar, na dat de een gedood was, de ander zich 'er overgelegd en verschrikkelyk gewoed had. Ten besluite is aan te merken, dat aan dezen visch, inzonder-

(w) My dunkt, dat deze beschryving, met die, bladz. 166 in de noot (t) uit de *Philosophical. Transact.* getrokken, zo naauw overeen komt, dat beiden, zo niet enerly visch, ten minsten enerly soort ten voorwerp hebben.

derheid onder den gorgel, op den nek en rug, ja zelfs op de vinnen, een menigte grote en kleine ZEE-EKELS (*Balani*) (x) of POKKEN diep in den huid en het spek zaten, en waarin zich wormen onthielden, die een geelachtigen huid of dekzel over zich hadden. Het geschied meer, dat dergelyk Mossel- of schelppokken zich, volgens het bericht onzer Groenlandsvarers, op de gantsch oude visschen zetten (y), gelyk men dan ook de *Conchæ Anatiferae*, BERNACLEN SHELS genaamt, gemeenlyk aan lang in het water gelegen hout, en doorgaans de insecten in menigte niet anders als aan oude dorrende bomen vind.

§. XLIII.

(x) *BALANUS*, GLANS MARINA. EKELEN, PUISTEN, Rumpf. vulgo POKKEN, *PEDICULUS CETI*, *Bacon. Recherch. p. 287 & 293.* *BALANUS*, *BALANÆ CUIDAM OCEANI SEPTENTRIONALIS ADHÆRENS*, *Listeri Hist. Conch. Lib. III. Sect. 3.* In myne inrichting der Hoornen en Schelpen beschryf ik dezelve dat zy zyn: *Telsæ non tortiles certo loco affixæ, subrotundæ, vertice valvato, quibus animalculum multis cirrhis instructum inhabitat.* *Rob. Sibbaldi in Philosoph. Transact. N. 308. Art. I.* beschryft zeer omstandig alzulk een *Balanus* met de daarin wonende dieren, die met meer andere op een aan de schotsche kusten gevangen Walvisch gevonden waren, en geeft 'er een afbeelding van. 'Er word ook een soort van *Balani*, of pokken, op de Mosselen gevonden, waar in een diertje woond, met die op de Walvisschen van enerly geslacht, namelyk een soort van een *Polypus* of veelpoot, volgens de figuur, die *Leeuwenb. Ep. 83. p. 716 seq.* afgebeeld en beschreven heeft. Het is een vermaak te zien, hoe die diertjens na het wegtrekken van de deurtjens hunner huisjens, hunne vele met ringetjens voorzien en met ontelbare vezeltjens *Villi*, (die ongetwyffelt hunne *Bronchie* zyn, en tot afzondering der lucht van het water dienen) bezette halsjens, als zy ademen, wisselswyze nu lang uitslaan, dan weder opkrullen (als de kapelletjens en uiltjens hunne tongen) en binnen hunne huisjens trekken. Deze gelykschynende diertjens en *Polypi* huisvesten ook in de zogenaamde *conchæ anatiferae*. *Sibb. Scot. illustr. prodrom. Part. II. Lib. 3. cap. 12. Berre Icon. Plant. p. 133. Philosoph. Transact. N. 137. pag. 925.* die zich ook op de Walvisschen zetten. *Phil. Transact. N. I. pag. 13.*

(y) *Ces coquillages marquent, selon les Indiens, la vieillesse de ces animaux (Baleines) parce que leurs peaux s'étant endurcies par le nombre des années deviennent, disent-ils, presque insensibles, de maniere, que de petits poissons enfermés dans leurs coquilles trouvant de quoy se nourrir aux queue des Baleines, ils s'y attachent aisement.* *P. Feuillee journal des Observat. Physiqu. Vol. I. pag. 397.*

§. XLIII. De PAAL of STAAKVISCH, *the Bunch-or Hump-back-Whale* op de kusten van Nieuw-Engeland, kan heten: *Balæna major edentula pro pinna paxillum in dorso gerens*. De-
 zelfve heeft een Bunch of Bult, in de gestalte van een paal of
 staak, die achterwaarts staat, ter plaatse de Vinvisch zyn vin
 draagt. Deze is een voet hoog, en zo dik als een mans hoofd.
 De zyvennen zyn tot 18 voeten lang, zeer wit van verwe,
 en staan ter halver lyf. Het spek koomt dat der Walvischen
 zeer naby, en de Baarden zyn ook niet veel waardig, offchoon
 een weinig beter als die der laatstgenoemden (2).

§. XLIV. De KNOBBELVISCH, *the Srag-Whale* op de kusten van Nieuw-Engeland genaamt (a), is in plaats van
 de vin op de hoogte van zyn rug met een half dozyn knob-
 belen of bulten bezet. Ik zoude hem noemen: *Balæna major edentula dorso versus caudam nodoso*. In gestalte en veelheid van
 het spek koomt hy den rechten Walvisch het naast by. Zyn
 Baarden zyn wit, die niet willen splyten.

§. XLV. En hier mede come ik tot de WALVISCHSOORTEN, die TANDEN hebben, waaronder EEN TAND heeft
 de Narhwal / *Moridus*, in't gemeen *Monoceros*, de EENHOORN, *Narhwal*
 EENHOORNVISCH (b) by de Groenlanders *Towack* genaamt. Dat dit een Walvischsoort zy, is genoeg af te nemen, ver-
 mits hy vinnen en een staart gelyk een Walvisch heeft, met blaasgaten in den nek, ter ademhaling, en met spek over
 Y het

(2) *Philos. Transact. N. 387. Art. 2. p. 258.*

(a) *Philos. Transact. d. 1.*

(b) Dat de vooruitstekende Tand geen Hoorn, maar veel eer een eigent-
 lyke Tand zy, is door anderen bereids met vele gronden bewezen. Ook
 heeft men slegts om daar van overtuigt te worden, derzelver gelykheid
 met de Tand en der Cachelotten en der Walrussen in het water in acht te
 nemen, en op het land met de Tand en der Elephanten, en inzonderheid
 van het dier *Babi Ronfa* beide uit het boven kakenbeen recht uitgewas-
 sen (*Vid. beschryving by Grew. Mus. P. I. p. 27 seq.*) of boven achter
 over krom als Hoornen gebogen Tand en, waar mede het zich des nachts
 aan een hogen tak van een boom hangt. *Valentyn beschryving der dieren*
van Amboina blad. 268, ongetwyfelt om te zekerer voor Tygers en der-
 gelyke dieren te slapen.

het gantsche vleesch, gelyk deze visch, voorzien is, en ook levende jongen zoogt enz. Zyne eigentlyke gestalte is tot noch toe niet geheel beseft, vermits onze lieden hem zelden gezien, en noch zeldener met opmerkende ogen beschouwt hebben. De vrucht, die uit een tweehoornig wyfje voor enige jaren gesneden en herwaarts gebragt werd, was noch te jong, en door onvoorzichtige droging zo zeer ingekrompen, dat men 'er zich geen rechte verbeelding van maken konde. De schippers, die de Straat Davis vlytig bevaren, hebben my willen verzekeren, dat de Eenhoorn smal van lyf, en in gestalte den Steur veel meer gelyk, doch niet zo spits van kop is. De huid is glad en zwartachtig, by enigen appeltauw, gelyk *Martens* (c) bericht; de buik wit. Hy had slegts twe vinnen en een gladden rug; spek had hy ook niet veel, waar van een Traan koomt, die dunner is, en ook zo onaangenaam niet riekt, als die van den Walvisch. Een van 20 ellen, wiens langer Tand van 7 voeten was, had alleen $1\frac{1}{2}$ ton spek gegeven. Uit den snuit aan de linker zyde gaat de lange gedraayde tand, die in de zee met allerly onzuiverheid, als met een schede, overtogen zoude zyn, en bywylen teneemaal groen schynen. Aan de rechter zyde is dezelve iets korter, stomper en dicht toe (d). Zo de ylandsche bisschop, die aan *Wormius* (d) narichten gaf, recht gemeten heeft, had een visch van 30 ellen en iets daar over een Tand, die 7 ellen uitsteekt. Voor dezen hebben de goede lieden, welke den Tand voor een Hoorn aanzagen, uit het voorbeeld der Hinden en Reën gewaand, dat de wyfjensvisschen geen Hoornen of Tandden hadden (en welke waan onze groenlandsche commandeurs merendeels noch byblyft) en daar uit voorts gegift, dat de Bruinvisch de *Phocaena* of *Delphinus Septentrionalis* ('t geen doch een

eige

(c) *Vid. Spitsberg. Reize, IV. deel 6. hoofdst. n. 6.*

(d) Ene anatomische beschryving van het bovendee van den kop geeft *D. Sachs* in zyne *Monocerotologia, Raceb.* 1676. 8.

(e) In zyn *Museum* p. 282. Ik heb in myne verzameling twe Tandden, die geheel en ongeschonden zyn.

eige soort op zich zelve is, die mannetjens en wyfjens onder zich heeft) het wyfje van den Eenhoorn was (*f*). Doch zo weinig de wyfjens der Walruffchen, of Elephanten de uitstekende lange Tand en ontbreken, zo weinig ontbreekt het ook de Eenhoornin 'er aan. Ja, die in den jare 1684 door een hamburgs commandeur gevangen werd, had twee Tand en (*g*). Maar dewyl ik van dit twetandig wyfje gewag maak, kan ik niet nalaten, hierby te voegen, dat offchoon verſcheiden vermoeden, als of de *Narhwal* gewoonlyk twee Tand en, en de eentandige zyn tweden alleen door een toeval verloren had, ik deswegens nooit overtuigt zal worden; want de grote zeldzaamheid ſtaat in den weg (*h*) dat men altoos alleen viſſchen

Y 2

met

(*f*) *Sachs d. I. p. 79.*

(*g*) In dat jaar 1684 had de commandeur Dirk Peterſen op het ſchip, genaamt de gulde Leeuw, het geluk, dat wyfje te vangen, en het opper hoofd-been met de daarin ſtekende beide Tand en naar Hamburg te brengen, alwaar die zeldzaamheid noch by een onbeamt perſoon te vinden is. De beide Tand en ſteken neffens elkander, en wel recht voor den kop ter wyte van 2 duimen, doch verwyden zich zodanig, dat zy aan de ſpiſen 13 duimen vaneen ſtaan. De linker Tand heeft de lengte van 7 voeten en 5 duimen, en aan den kop de rondte van 9 duimen. De rechter is 7 voeten lang, en aan den kop 8 duimen dik. Beiden ſteken 1. voet en een duim in den kop, en is deſzelfs been 2 voeten lang, en een en een half voet breed.

(*h*) Men weet noch van het hoofd van een Eenhoorn met twee Tand en, dat in Amſterdam gezien is. Zie *Zorgdrager Groenlandsche Viſſchery blad.* 9. en van 't geen den heer *Ticho Laſſen Tichonius*, Profeſſor te Coppenhagen, in den jare 1706 gelegenheid gaf. *Exercit. Historico-Critica* onder den titel: *Monoceros piſcis baud monoceros* te ſchryven. Hoewel het laaſte noch twyfelachtig blyft, en de toekomende verdere uitvoering van den ſchryver het allereerſt klaar en bewyſlyk zoude hebben moeten maken, of het gevonden kleine been een eigentlyke Tand zy, of waarſchynlyk dat hy nooit had konnen uitwaſſen. Want 'er is ſlegts een *prodromus* en een *Exercitatio* in het licht gekomen, en daar mede door de gevolgte dood van den ſchryver dat werk blyven ſteken. Ondertuſſchen, nadien ook die beide ſtukjens zeer zelden te bekomen zyn, heb ik ter opmerking en te gelyk tot opheldering van 't geen van dezen viſch geſchreven is, uit dien *prodromus* de ingevoegde kopere plaat hier mede den beminnaren der natuurkunde wel willen voor ogen leggen, vermits de beſchryving, welke de heer *Laurenzen in Muſeo regio*, (waar in dit been van den kop geleverd word) *ſect. III. n. 1.* daar van geeft, en de afbeelding geheel ongevoegzaam is.

met een Tand aantreft; behalven dat aan den kop, dien men bywylen bekooft, geen het geringste spoor van een afgebroken Tand gevonden word, maar veel eer de andere zyde van den snuit dicht besloten en bewaast. Zy zyn gezwind zwemmers, vermits zy zich met hunne staarten voortroejen, en met de vinnen, die echter daarenboven wegens hunne kleinheid onbequaam schynen, naar vereisch wenden. Zy zouden bezwaarlyk geharpoeneert konnen worden, zo zy niet schaarswyze zwommen, en, als men hun nadert, dicht by elkander, en wel zodanig zamendringen, dat de achtersten den voorsten de Tand en op den rug leggen, en daar door zich zelve verhinderen, dat zy niet gezwind naar den grond duikelen en weg geraken konnen, waar door een of twee van de achtersten geschoot en gevangen worden.

Eindelyk is my het geluk dus gunstig geweest, dat in den jaare 1736 een Eenhoornvisch of Narhwal in de maand february in een smakfchip naar Hamburg gebragt werd, die met een hogen vloed op de Elbe geraakt, doch by een schielyke eb gestrand, en, na hevig getobt en zich vermoeit te hebben, eindelyk afgemaakt was.

De visch was van gestalte meer dik dan langachtig, met een stompen kop, een reiskoffer niet ongelyk; had aan de linker zyde een uitstekenden Hoorn, twee kleine vinnen of flossen, en een brede horizontaal op het water liggenden staart.

De huid was sneeuwit, met ontelbare zwarte vlekken, en als men door hare gantsche dikte, die niet geringe was, sneed, door en door gemarmelt, de onderbuik geheel wit en alomme glanzig, ook in het bevoelen zo zacht als fluweel.

De gantsche lengte van den rand van den snuit of kop tot aan het einde van den staart $10\frac{1}{2}$ parysche voeten en 11 voeten 8 duimen hamburger maat.

De Hoorn, of veel liever de Tand, stont 5 voeten 4 duimen parysche maat uit den kop.

Een ieder vin had slegs 9 duimen in de lengte en geen twee vlakke handen in de brete; doch de brete van den plat liggenden staart bedroeg 3 voeten $2\frac{1}{2}$ duimen.

De

De Kop van boven. Bladz. 171. noot (g).

Bladz. 174. Afbeelding van een jonge EENHOORN in den jare 1684 in de moeder gevonden; zynde naauwlyks $\frac{2}{8}$ groter dan de nevensstaande afbeelding, en, volgens het bericht der hierin ervaren Schippers, noch niet ter helfte voldragen.

Bladz. 171. noot (g) . De Kop van onderen.

N° 2.

N° 3.

N° 7.

N° 4.

Bladz. 171. noot (h).
Afbeelding der hoofdstukken van
een EENHOORN, in den Jare 1706
in Groenland gevangen.

N° 6.

N° 5.

N° 1. De Kop met 2 Hoornen of Tandén. N° 2. Het boven gedeelte van de Harsfenpan met de grote zowel als kleine Tandén, by de opening van den Kop allereerst ontlekt. N° 3. De alleen verholten Tand in gedaante en stoffe de grote tenemaal gelijk. N° 4. De STAART van den VISCH. N° 5. De rechter VIN van boven. N° 6. De linker VIN van onder. N° 7. Het TEEL-LIDT.

Faint, illegible horizontal line of text or a separator.

Faint, illegible horizontal line of text.

Faint, illegible horizontal line of text.

Faint, illegible horizontal line of text.

Faint, illegible horizontal line of text.

Faint, illegible horizontal line of text.

Faint, illegible horizontal line of text.

Faint, illegible horizontal line of text.

Faint, illegible horizontal line of text.

De Tand, die lings gedraait was, quam aan de linkerzyde uit de bovekaak recht boven de opper lip. De rechter zyde was dicht toe en met de gantsche huid geheel overtogen, en bevoelende geen de geringste holte in 't been van den kop te bespeuren.

De bek zat zeer diep benedenwaarts, en de onderlip was smal en kort, ja de gehele bek zeer klein, vermits de insnede niet veel meer dan een hand breed was, zonder enige Tandden, alleen de rand van den bek een weinig hart en ruig, de tong ongevaar een hand breed. Boven op den kop was een blaasgat, 't geen als met vleesch gevoedert en met een klapvlies, dat geopent en gesloten konde worden, voorzien was, door welk gat de visch het ingeslurpt water by de uitademing weder uitspuiten konde.

De ogen zaten diep nederwaarts en slegts een weinig hoger, dan de bek, hunne opening was zeer klein, en met een soort van oogleden voorzien.

Het was een mannetje, doch de roede quam niet buiten de opening van het lighaam.

Dit is alles, wat ik daar van uitterlyk konde waarnemen, vermits de visch in een smakfchip vast geperst lag, en zeer bezwaarlyk te beschouwen was; weshalven het ook moeite kostte, de hier bygevoegde afbeelding te bekomen, offchoon ik daar toe meer dan een schilder gebruikt heb. Ik had hem zeer gaarne geopent, om zyn ingewand naauwkeurig te bezien en te beschryven; gelyk dan ook tot zyne ontleding bereids schikkingen gemaakt werden; doch een verschil tusschen den amptman en den landheer, en ook tusschen den laatstgenoemden en de visschers over den eigendom van den visch ontstaan, veroorzaakte, dat hy onvermoed van hier weg en weder naar de plaats gebragt moest worden, alwaar hy gevangen was. Ondertusschen word ook ene beschryving en bericht van denzelven visch in de *hallische Anzeigen* van den jare 1736 No. XIX. gevonden.

Voorts schynt het, als of meer dan een soort van Eenhoor-^{van de-}nen in de zee zouden zyn. Eens zyn dergelyke gladde of onge-^{zelve}draai-

zyn
meer,
dan een
foort.

draaide Hoornen of Tanden naar Hamburg gebragt (i), die myns erachtens van een enigen visch waren. Men dachte wel, dat het Hoornen of Tanden van ongebore Eenhoornen waren; doch ik weet van geen dier in de gantsche natuur dat met Hoornen ter waereld koomt. Een opmerkend commandeur, die een zwangere heeft zien openen, 't geen een zeldzaam geval is, heeft my ook verzekert, dat die vrucht zonder Hoornen was; ja het schynt my ook zelfs onmogelyk; want naar allen vermoeden zoude gedurende de dracht of in de geboorte de baarmoeder door dergelyk een pen gequetst moeten worden. Aan de te voren verhaalde vrucht, in den jare 1684 uitgesneden, werd dergelyken ook geheel niet bespeurt, en ik heb een gedraiden Eenhoorntand, die niet zeer lang is, waaruit men ziet, dat van de eerste jeugd af aan de Tanden aan de bekende Eenhoornen reeds gedraait hervoort komen (k).

Zy zyn
een blyk,
dat de
rechte
Walvis-
schen
zullen
volgen.

Eindelyk merke ik noch aan, dat de Groenlandsvarers de Eenhoornen voor een blyk van hun navolgende Walvisschen houden, en, dezelve ziende, zich tot de jagt gereed maken; vermits de bevinding geleert heeft, dat waar zich Eenhoornen laten zien, ten zelve tyde of niet verre van daar ook altoos Walvisschen gevonden worden; 't geen vermoedelyk van daar koomt, dat zy van voortgelyk aas leven, en zich mitsdien ook op enerly banken onthouden; want offchoon hunne Bekken zeer verschillende zyn, nadien de Eenhoorn geen Baarden als de Walvisschen heeft, is deszelfs Bek nochtans zo gesteld, dat hy wegens gebrek aan Tanden geen visch noch iets hards vatten, veelmin kaauwen kan, maar het Walvischaas schynt eigentlyk zyn gewoon voeder te zyn. En nadien zyn bek

(i) *vide Sachs Monocerolog. p. 95 seq.*

(k) Ik mag hier niet aanhalen den zeer byzonderen Eenhoornvisch, waar van in *Rochefort Hist. Nat. & morale des Isles Antilles cap. 18* gedacht word; want zo die gantsche Historie niet verduidelikt is, gelyk schynt, is het geen eigentlyke Eenhoorn; maar een gantsch andere aart van visschen, namelyk met hosvederen, schubben enz. geweest, dergelyken anders nergens voorkoomt.

bek zo klein is, gebruikt hy de hairige baarden niet, welke de Walvisch om zyn vervarelyke keel nodig heeft.

§. XLVI. Nu volgen zy, die ONDER den bek VOL TANDEN; doch BOVEN GEEN of ZEER weinige BAKTANDEN hebben, als de CACHELOTTEN ⁽¹⁾ Holl. CAZILOT, gelyk ook de POTVISCH, POTWALVISCH, by enige NOORDKAPERS ^(m) genaamt, *Ceto dentatus*, *Clus.* Van welke enige DIKKE ENBOVEN PLATRONDE, enige SMALLER KROMME EN SIKKELACHTIGE TANDEN hebben. Onder de dik-tandige hebben enige KLEINER, andere GROTER TANDEN. Dat Walvisgeflacht is te merkwaarder, vermits het, behalven de beide kostbare heelmiddelen, de *Sperma ceti* (WALRATH, Holl. WALSCHOT, gelyk ook WITTE AMBER, ZEESCHUIM en VISCHMIST, Fransch *Blanc de Baleine*) en de AMBERGRIES, AMBER by zich heeft. In de Straat Davis en by Spitsbergen bevind zich alleen het soort met de kleine dikachtige en stompe Tanden, die een dikken kop, twe lange zyvinnen, een kleine hoogte, gelyk een vin, achter aan den rug en een zeer breiden staart van 12 of ook wel 15 voeten hebben. *Balæna macrocephala tripennis*, *quæ in mandibula inferiore dentes habet minus inflexos & in planum desinentes.* *Sibbald.* Doch worden by gantsche hopen en schaarswyze gevonden. Een oud ervaren commandeur heeft my verhaalt, dat hy eens in Groenland zulk een zwarm zag aankomen, voor wel-

VIII. De
Cache-
lotten.

(1) Deze benaming kooft van de Biscayers, als de eerste en beste Walvischvangers, voort. In de *Ephemerid. Nat. Curios. Cent. I. Ann. 1. Observ.* 136. p. 303. staat: *qui in Bajonna, Byaris; & in insula S. Jobannis de Luca CACHALUT.*

(m) Vermits zy by de Noordkaap zo menigvuldig zyn, dat men bywylen honderden ziet zwemmen. Aldaar had men ook allereerst enigen gevangen. Zie *naspeuring van den Leviathan en Jobs boek door Theod. de Haan*, vertaalt en vermeerderd door *Wernerus Köhne I en II. toeg. alwaar* bladz. 240 gezegt word: Dat voor enige jaren zodanig een visch te Sluis dood was komen aandryven, dien men *Noord-kaper* noemde, uit wiens hoofd zeker Doctor hadde gehaalt tweërly *Sperma*; het eerste syn, en het ander wat grover.

welke één groter, meer dan 100 voeten lang, als een koning zwom, die, als hy zyn schip gewaar werd, door een sterk, al de andere overtreffend en als klokken door elkan- der klinkend geblaas, waar van het schip schudde en beefde, den hoop een teken gaf, waar op zy alle vluchten en wegzon- ken. Noch meermalen en in groter hopen worden zy by de Noordkaap en onder Finmarken gevonden; doch die, vermits hunne wildheid, en nadien zy slegts een of twee plaat- sen boven de vinnen hebben, waarin men een harpoen wer- pen kan, en ook, aangemerkt hun zenuwachtig spek, maar weinig Traan geven, niet veel gevangen worden. Dat visch- soort is zo dik, plomp en zwaar niet, dan de rechte Wal- visch, maar smaller, ligter en mitsdien gezwinder, kan ook langer onder water verblyven, doch is teffens styver en vas- ter van benen, weshalven het niet zo veel en sterk slaan kan, als de Walvissen. 'Er zyn twee soorten, die volgens het be- richt van onze lieden, welke die beide gezien hebben, elkander in lighaams gestalte en Tanden geheel gelyk, maar alleen daar in onderscheiden zyn, dat het een iets groenachtig van verwe is, en een hard dekzel van benen over zyn harffenpan draagt, waar tegen het ander boven graauw, aan de buik wit van verwe is, en alleen een taay huiddeksel, een vinger dik over zyn harffenpan gespannen heeft. Een der hamburgsche com- mandeurs, die in den jare 1727 een Cachelot van het laatste soort ving, verhaalde, dat dezelve alleen voor een blaasgat had, waardoor hy het water recht vooruit blies. Op den snuit had hy veel en meer dan een el dik, doch recht op den dikken kop onder de huid slegts maar drie vingeren dik spek, waarop dat taay deksel der harffenen ter dikte van een vinger volgde, Het brein zelf had in 28 kameren of vakjens gezeten, die hy de een na de andere had geopent en geledigt. Het *Sperma Ceti* was zo klaar als brandewyn geweest, en had, na het uit- geschept was, naar sneeuwvlokken geleken. Het spek van den gantschen visch was korlachtig van *Sperma*, en in het zelve hadden veel hollen met zodanig *Sperma* vervult geweest. Het aanmerkelykst, 't geen hy 'er byvoegde, was, dat de visch
ach.

achter op den rug tegen den staart drie boggels had , waar van de eerste $1\frac{1}{2}$ voet, de tweede $\frac{1}{2}$ en de derde en achterste $\frac{1}{4}$ voet hoog waren. Wanneer zy te gronde wilden gaan , wierpen zy zich alle eerst op de rechter zyde , en schoten dus op zyde naar de diepte. Ik ben in den beginnen van gedachten geweest , dat zy , die een zacht deksel hadden , iets jonger waren , en het deksel met de jaren verharde , en benen werden ; doch de commandeur , die den zo even gemelden visch gevangen had , heeft my verzekert , dat dezelve zyne volkomen grootte en een lengte van 26 tot 27 ellen had , waar tegen de terzelve tyd door een hollandsch visscher neffens hem gevangene groenachtige met een knobbelig deksel slegts 40 voeten lang was. Ook had hy van den zynen 36 quartelen spek bekomen , waar by hy noch aanmerkte , dat de Cachelot , als de bek gesloten is , een dikke tong heeft , doch welke , als hy denzelven opent , zodanig ingetrokken word , dat zy zich geheel verliest. Ik heb een voor- en achtertand van hem uit dien Cachelot bekomen. Een hollandsch schipper had voor korte jaren het geluk , by de Noordkaap een visch van dat soort te vangen , uit wiens verhaal , door de in de voorgaande note aangehaalde *Köhne* medegedeelt , ik dienstig oordele , het een en ander tot nutte vervulling van de historie der Cachelotten hier by te voegen. De kop , zegt hy , maakte de helft van den visch uit , en had ene byzondere gestalte , byna als de kolf van een snaphaan , of het omgekeerd voorste gedeelte van een schoenleest. Voor op den neus had hy alleen een blaasgat ; achter op den rug een boggel , een vin gelykende (*n*) ; veelligt had die schipper den platten langachtigen bult niet opgemerkt. In den bovenkaak had hy alleen aan de ene zyde 3 of 4 kiezen of baktanden , en voorts slegts helen of kassen , waarin de Tanden van de onder-kaak pasten ; doch de onder-kaak zat rondom vol Tanden , waar van de grootsten voor aan , en de kleinste

Z

ach-

(*n*) Ene verdere beschryving van dezen visch , en ook na alle vermoeden deszelfs beste afbeelding , vind men by den in de naaivoorgaande aauwmerking aangehaalden *Köhne*.

achterwaarts stonden, en, uitgebroken, de gedaante van een dikke komcomber hadden (o). Vermits aan dezen visch het inwendige van den kop het merkwaardigste, en voor dezen noch van niemand zo naarstig, dan van dien commandeur, opgemerkt is, die den vorgenoemden predikant zyne aanmerkingen medegedeelt heeft, zal ik een uittreksel 'er van hier by voegen. Na dat de huid weggenomen was, werd het spek ongevaar ter dikte van een handbreed gevonden, en daar onder een dik, taay, hard dekfel van vaste zenuwen, dat in plaats van een harssenpan dienden: hierna volgde een tweede afzondering uit dergelyke zenuwen een hand breed dik, welke van den snuit tot in den nek over den gantschen kop uitgespannen was, waar door het eerste gedeelte van den boven kop van deszelfs tweede gedeelte gescheiden werd. Die eerste kamer werd de klappmuts genaamt, en besluit de kostelyke ware, namerlyk het zeer teder brein, 't geen ik niet ten onrechte *Cerebellum* noemen zal, en waaruit het beste *Sperma Ceti* vervaardigt word. In die kamer bestaan de kassen of vaten uit een stoffe, die een dik floers gelykt, en uit dezelve had de schipper 7 quartelen van het kostelyk breinoli zeer heller en wit geschept; 't geen op water gegoten als kaasrunde en zamenliep, en, 'er van afgeschept, weder zo vloeybaar als te voren werd. Op die kamer volgt de andere, welke op het bovenste gedeelte van den bek rust, en, naar de grote van den visch, 4 tot 7½ voeten hoog is. In dezelve word weder spermatisch brein ('t geen ik *Cerebrum* noeme) in kleine vaten of cellen uit een stoffe, de eyerschalen niet ongelyk, en niet anders dan de Honig in de raten gevonden. En uit deze kamer kan men niet alleen het brein, zo veel 'er in is, nemen, maar zodra men dezelve ledig gemaakt heeft, verzamelt zich het *Sperma* uit het gantsche lighaam door een grote ader langzaam weder in dezelve; invoegen men het 'er uit scheppen kan, welk alles wel eens 11 quartelen bedragen heeft. Al de breinkassen van de beide

(o) Köhne d. I. §. 10 & 11.

de kameren zyn wel met dunne vliesjens omsloten; doch door derzelver tedere gaatjens of *pori* loopt van het brein een gestadige invloed in de ogen, oren en andere delen. Ja een grote ader of buis strekt zich onder den ruggraat van den kop tot aan den staart uit, welke aan den kop de wytte van een mans lende, en achter by den staart slegts van een vinger uitmaakt. Deze moet aan den gevangen Cachelot by het afsnyden van het spek en anderzints zorgvuldig in acht genomen worden; want by zo verre men in denzelven de geringste opening maakt, zoude al het *Sperma* uitvlieten. Die ader is de bron van de grote kracht, die in dat foort van visschen gevonden word, nadien uit dezelve vele honderden kleine vatjens of buisjens hunnen oorsprong nemen, die het harssensap door den gantschen visch leid, en zyn vleesch, spek, ook zelf het traan, 't geen 'er uit gekookt word, spermatisch maakt (p). De Tong is na de grootte van den visch zeer klein, maar daar tegen de keel of slonk des te groter, en wel zo wyd, dat 'er een gantsche os bequaamlyk door kan; gelyk dan ook in een maag allerly grote riften en graden, wel 7 of meer voeten lang van half verteerde schepzelen gevonden zyn. Onze lieden hebben van enen weleer 40 grote quartelen spek gesneden. Het vleesch, 't geen zeer hart is, bestaat uit grove draden, en is met veel dikke en styve zenuwen doorvlochten; gelyk dan ook deze visch zeer weinig plaatsfen heeft, waar door een harpoen dringen kan. Ik moet hierby noch aanmerken, vermits de natuurkundigen het tegendeel willen beweren, dat de wyfjens zo wel als de mannetjens spermatisch brein in den kop hebben (q) 't geen ook alzints met de natuur overeenstemt, nadien zy beide immers brein moeten hebben, en by geen schepzel het onderscheid van het geslacht teffens een onderscheid in den aart van het brein maakt.

Z 2

Doch

(p) Een zeker verstandigen geloofwaardig schipper heeft my betuigt, by de ontdekking van den visch hier en daar in het vleesch membraneuse zakjens, met *Sperma* gevult, zelf gezien en bespeurt te hebben.

(q) *Köbne ib.* §. 17.

Doch een soort met groter en breder Tanden zyn die op de kusten van Nieuw-Engeland gevangen worden. Men heet dezelve aldaar *Sperma Ceti Whale* (r) en by de Bermudas *Trum-po* (s). Hunne Tanden zyn (gelyk op de laatstaangehaalde plaats gezegt word) als de Tanden van een kamrad in een molen; 't geen gewis een recht wel getroffen uitdrukking is, of gelyk den arm, daar hy aan de hand zit (t). *Dudley* (u) zegt, dat zy graauw van verwe zyn, een boggel op den rug, en een ry elpenbene Tanden van 5 of 6 duimen in den bek hebben. Hy spreekt van een van 49 voeten, wiens kop 12 tonnen *Sperma Ceti* gegeven had. De Traan uit hun spek is klarer en zoeter, dan dat der Walvisschen; zy zyn veel tenger dan deze, en wanneer zy gequetst zyn, werpen zy zich op de ruggen en verweren zich met den bek. Die visschen geven niet alleen het *Sperma Ceti*, maar ook het *Amber*, 't geen een nieuwe en zeer schone ontdekking is, welke der ouden beuzelary en twist, die men tot noch toe van deszelfs oorsprong lezen mag, t'enemaal overhoop werpt. Ik zal uit de *Philosophic. Transact.* No. 387 p. 267 het nodigste hier by voegen: „ Het „ *Ambergries* word maar alleen in de *Sperma-Ceti-Whales*; „ dat is, *Cachelotten* gevonden, en bestaat uit ballen of ko- „ gelachtige lichamen van onderscheide grootte van 3 tot 12 „ duimen in haar diameter, die $1\frac{1}{2}$ tot 20 ponden zwaar val- „ len, en in een wyden eyvormigen zak of blaas, welke 3 tot 4 „ voeten lang, en twe of 3 voeten diep en wyd is, los ligt. „ De gemelde blaas heeft de gedaante van een osseblaas, noch- „ tans aan het einde spits, of gelyk een lange blaasbalk, die „ de groffmeden gebruiken. Aan dezelve zitten twee buizen, „ waar van de een steeds spits in en door de gantsche lengte „ der roede gaat; maar de andere hare opening in het ander „ ein-

(r) *Philos. Transact. N. 387. p. 259.*

(s) *Philos. Transact. N. 7. p. 132.*

(t) *Ili habent diversos dentes, qui ejus crassitie sunt, cujus carpus manus humane*, gelyk zulks in enen brief uit de Bermudes geschreven in *Epbe-merid. Nat. Curios. cit. loc p. 306* uitgedrukt word.

(u) *Philos. Transact. N. 387. pag. cit.*

„ einde van den zak heeft, en van de nieren herkommt. Die
 „ zak ligt recht over de testiculen, die meer dan een voet lang
 „ zyn, en de lengte benedenwaarts tot aan den wortel der roe-
 „ de ongeveer 4 of 5 voeten onder den navel en 3 of 4 over
 „ den aars liggen. Dezelve is geheel vervult met een donker
 „ oranje verwige vochtigheid, die niet wel zo dik als een oly
 „ is, en dezelve reuk heeft, ja noch sterker riekt, dan de
 „ amberkogelen, welke 'er los in dryven en zwemmen. Het
 „ inwendige van den zak is met dezelve verwe, welke die voch-
 „ tigheid heeft, sterk en donker, gelyk ook het kanaal der
 „ roede, geverwt. Die kogelen schynen, zo lang de visch
 „ levend is, zeer hard te zyn, dus dat dikwerf by het ope-
 „ nen van den zak brede holle scherven of schalen, die van
 „ gelyke stof en vastigheid en van de kogelen afgeschilfert
 „ zyn, gevonden worden; de kogelen zelve zyn als uit ver-
 „ scheide bedekzelen of schorslen, de schalen of huiden der
 „ uyten niet ongelyk, die de een de andere omvat, te zamen
 „ gezet. Nooit heeft men boven 4 kogelen in een zak gevon-
 „ den, en als men eens een van 20 pond vond, die de groot-
 „ ste was, welke ooit voorquam, waren geen andere meer in
 „ den zak. Dit Ambergries zoude maar alleen in oude volwas-
 „ sen visschen, en, zo men in 't algemeen meend, niet dan in
 „ de mannetjens gevonden worden". Hier mede is het be-
 „ slecht, dat het *Amber* in dit Walvischsoort zynen oorsprong
 „ neemt; doch wat het zy en waaruit het ontstaat, is noch zo
 „ zeker niet. Een geleerd man is van gevoelen, dat de meerge-
 „ melde zak de urinblaas en de amberkogelen een verdikking
 „ uit de vette en stinkende deeltjens der daarin befloten vochtig-
 „ heid zoude wezen; vermits dezelve (bladz. 162), als zyeerst uitge-
 „ nomen worden, vochtig en van een ongemeen sterke en geen on-
 „ aangename reuk zyn; waarby ik ene kleinigheid, die weker tot
 „ allerly vragen en verkeerde antwoorden gelegenheid gegeven
 „ hebben, niet onaangeroert zal laten. In de Amberstukken wor-
 „ den dikwils kleine zwarte spitsche snavels gevonden, die glasach-
 „ tig en voor scherven van gebroken mosselen of slakwormtjes aan-
 „ gezien zyn. Voor dezen heeft men dezelve voor snavels van

kleine vogelen gehouden, en daar uit zeldzame besluiten wegens den oorsprong van het *Amber* gemaakt; doch thans heeft de meergenoemde *Dudley*, lid van het koninglyk groot-brittannische genootschap, getoont, dat die snavelen van zekere kleine visschen zyn, *Squid* genaamt, welke dat Walvischsoort in menigte, als zyn meeste voedsel, inflokt.

Kämpfer heeft ook van (x) twe Walvisschen melding gedaan, die *Amber* in hunne ingewanden hadden, en op de kusten van Japan gevangen zouden zyn, waar van de ene *Fian-firo* en de andere *Mokos* heteden; doch hy beschryft dezelve niet, en wat hy anders daar van bybrengt, schynt zeer verdacht.

In den jare 1720, den laatsten dag van dat jaar, gebeurde het, dat hy een hevigen storm en zeer hoog water, een *Cache-lot* van dat soort op de Elbe geraakte, en, vermits hem door de 'er op volgende eb het water te veel ontliep, op de gronden zitten bleef; als wanneer, nadien hy door het geweld der op hem stotende baren gedood werd, het boerenvolk hem naar *Wischhaven*, een dorp iets meer dan een myl van *Stade* gelegen, sleepten, en van zyn spek, zo veel men konde magtig worden, beroofden. Vermits geen natuurkundige zich ten dien tyde de moeite gaf, dien visch te beschouwen en te ontledigen, heeft de natuurkunde het voordeel van die zeldzame gebeurtenis niet genoten, die zy had kunnen genieten; ondertusschen, op dat ook het weinige, 't geen ik gedeeltelyk uit het verhaal van die den visch gezien hebben, gedeeltelyk uit nader beschouwing van de weinige stukken, die van denzelven naar *Hamburg* gekomen zyn, heb kunnen opmerken, niet verloren ga, zal ik het zelve hier aantekenen, in hope, dat het den natuurbeminnaren niet onaangenaam zal zyn. Zyne lengte was 60 tot 70, en zyne hoogte 30 tot 40 voeten, doch zyne gestalte, gelyk de afbeelding van een van zyn soort by

Jon-

(x) *History of Japan. B. II. chap. 8 en Append. V. p. 46 en volgende.*

Jonston Lib. V. de piscibus Tab. XLII. voorstelt , hoewel men zich 'er in vergift heeft. De kop was na gelegenheid van den visch ongemeen groot , en deszelfs bovendeel , tegen het onderdeel gerekend , zonder evenredigheid , hoewel alleen na het uitterlyk aanzien , maar gewis niet na het wyze oogmerk van den Schepper ; want daarom heeft de kop van die visch zo groot moeten zyn , op dat hy de ruime kas in zich zoude kunnen besluiten , waarin hy de niet alleen tot zyn nooddrift , maar voornamelyk ook ter genezing van de menschen (inzonderheid in de ruwe noordelyke gewesten , alwaar de borstziekten menigvuldig zyn) zo noodzakelyke als nutte schat van zyn brein in genoegzame menigte met zich dragen en bewaren moet ; gelyk dan ook , als de gezegde boeren den kop onverstendig geklooft hadden , dat brein als een dikke vochtigheid 'er uitgelopen was , uit welke een apothekar alhier , die 'er iets van bekomen had , volgens de regelen der kunst gemakkelyk het beste *Sperma Ceti* maakte. De onderkaak had aan de beide zyden 25 Tandén , die byna een span wyd de een van de ander , en een weinig scheef voorwaarts ingezakt zaten. Het uit den kaak gezaagde stuk , 't geen ik hagt , bevattede , zonder de huid en het spek , een goeden voet in 't vierkant. Het tandvleesch was , gelyk het verhemelte , sneeuwwit en van een zeer taay zamenweeffel als een paardenhoef , van boven met een gerimpelde en ingekerfde schors bedekt , die zo vast was , dat men dezelve voor rotsachtig zoude hebben aangezien , waar van ik noch een stukje in *Liqueur* tonen kan. Als ik myn stuk , om 'er de Tandén te gemakkelyker uit te halen , in water op het vuur had doen zetten , had het 12 uren gestadig gekookt , aleer men het met een mes iets konde verwrikken , en het vleeschachtige van het been los maken. Doch ten laatsten werd het als gekookt offsenverhemelt , doch zonder quade reuk of smaak , zulks men het met een weinig zout zonder afkeer konde eten. De beide Tandén , welke ik 'er van bezitte , zyn de ene 6½ duimen lang , 8 duimen in de ronte dik , de andere 6½ duimen lang , en in de dikte als de vorige , doch platter. Boven hebben zy een tamelyk brede vlakte ; doch die niet te meten is :

(twe

(twe jaren 'er na heb ik een veel groter Tand bekomen, die 7 duimen lang en $8\frac{1}{2}$ duimen dik en platachtig is, maar dezelve moet van een andere en veel groter Cachelot, als waar van ik nu spreek, gekomen zyn). Of achter in den bovenkaak enige Tanden geweest zyn (gelyk uit het bovenaangehaalde gelooflyk is, doch door de schippers gelochend word), daarnaar had men by dezen visch niet gezien, offchoon het van zelf in de ogen viel, dat de bovenkaak overal even zo veel groeven had, als zich in den onderkaak Tanden bevonden; nadien dezelve, als de bek gefloten was, een ieder zich als in een schede voegden. De ogen waren zeer klein, en het gedroogt crystallyne vocht was niet groter, dan dat der rechte Walvisschen, of als de kogel van een gemene vogelnaphaan. Die visch had over zyn lyf ten minsten $1\frac{1}{2}$ handen breed spek onder de huid boven over het vleesch gehad, waarna het boerenvolk alleen had getracht, en als zy het afgesneden hadden, om het tot Traan, 't geen toen zeer duur was, uit te branden, hier en daar verkogt; doch men had hem niet geopent, veelmin naar zyn maag of ingewand gezien, maar vleesch en benen laten dryven; ook heb ik het genoeg gehad, dat de gehele staart, aan den rug afgehouden, naar Hamburg gebragt, en voor geld getoont wierd; waar door ik gelegenheid bequam, over denzelven de een en andere aanmerkingen te maken. Dezelve was enigermaten drielantig, en zyn uiterste rand in het midden als een halve maan, doch zeer weinig ingedrukt. Aldaar, namelyk aan het breedste einde, was hy, van de ene spits tot de andere gerekend, acht goede hamburgsche voeten breed, en op het midden gerekent 5 voeten en 8 duimen lang. Aan het einde, alwaar de staart aan den rug gezeten had, was hy in zyne ovale ronte 16 voeten 4 duimen dik. De huid was zwart, doch enigzints muisvaal, en met het zwoort gerekent op verre na zo dik niet, dan die der gemene Walvisschen, van buiten zacht gelyk fluweel in het bevoelen, en inwendig aan de vleeschzyde zeer gekerft. Het vleesch was vers, schoon root, doorgaans taayachtig of grofdradig, met vele zenuwen doorwaffen; voorts zeer sterk en vast, 't geen te meer nodig is, ver-

vermits in den gantschen staart gene benen zyn, maar slegts het uitterst einde van den ruggraat van $1\frac{1}{2}$ el, uit enige vierkante allengs kleiner wordende zachte wervelbenen bestaande, zich in den staart uitsprekt, waar door alle beweging van denzelven naar vereisch verricht word. My dunkt, dat de vastheid van het vleesch aan dezen Cachelot daaruit was af te nemen, dat het zelve, onaangezien het weêr toenmaals vochtig en zacht was, nochtans enige weken zonder verrotting duurde, en ook geen walchelyken stank van zich gaf, offchoon het, om 'er noch enige Traan uit te trekken, met het spek gekookt was. De daaruit gekookte Traan brande in de lamp, zonder stinkenden damp, met een zo helle en reine vlam, als een witte waschkaars. Dat de schone breinoli zich door den gantschen visch verspreiden, en denzelven door en door spermatisch maken moet, heb ik overtuigend konnen besluiten, vermits men my uit de uitterste stukken van zyn staart, waar mede ik het deed beproeven, goed zuiver *Sperma Ceti*, offchoon in geen grote menigte, hervooft bragt. Uit de overgebleven kanen (y) had men voortreflyk lym gekookt (z).

§. XLVII. Het TWEEDE, doch veel zeldzamer, dan het eerste, voorkomend soort der CACHELOTTEN, is dat, welk de soort *SMALLER* is, en rechte boven spitse Tandén heeft. *Balæna macrocephala in inferiore tantum maxilla dentata, dentibus acutis, humanis non prorjux absimilibus, pinnam in dorso habens.* Vermits zodanig een Cachelot, of Cazilot door de Bremers ongevaar op de hoogte van $77\frac{1}{2}$ graden gevangen, en door den Heer de Haze (a) wel beschreven is, zal ik my van deszelfs naricht bedienen.

(y) Dat is het zenuwachtige, 't geen na de uitkoking van het vet te rug blyft. *Cremum est, quod remanet in patella aridum de carnibus post pinguedinem liquefactam. Job. de Jenua in Catbolica.*

(z) Men kan tegen 't geen van dezen Walvisch gezegt is, na slaan, 't geen *Zorgdrager Opkomst der Groenlandse Visschery*, op het einde van blad. 284 van den Potvisch of Cachelot meld.

(a) Een zeer beroemd natuurkundige en berucht professor en predikant te Bremen, in zyne zeer geleerd beschreven *Disquisitio de Leviathan Jobi & ceti Jonæ.* Brem. 1723. 8.

nen. Die visch was 70 voeten lang, hoewel men 'er ook van 80, ja 100 voeten heeft, die gevolgelyk groter dan de eigentyke Walvisschen zyn. Zyne verwe was donkergrauw (*nigricans*), onder den buik allengs witachtig. De kop groot en verschrikkelyk, den kolf van een snaphaan, of het voorste deel van een schoenleest (waar van de afbeelding te zien is) redelyk gelyk, en maakte byna de helft van het gantsche lighaam uit. Voor aan het uitterste gedeelte van zyn voorkop had hy maar ene opening, waar uit hy water blies. Hy had geen zo brede ook zo wyden bek als de Walvisch, maar een veel wyder slonk, vermits dezen visch een gantschen Hayvisch van 12 voeten lang weder uitgespogen had. De onderbek, die, tegen het bovengedeelte te rekenen, niet groot was, was echter op zich zelve niet klein, want het blote been van de onderkaak hield $16\frac{1}{2}$ voeten, die achter wyder was, doch allengs spits toeliep. Hy had 52 grote boven spits toelopende Tanden, de menschelyke niet ongelyk, die gelyk de tanden in een zaag stonden, en ieder 2 ponden wogen. In den bovenbek waren even zo veel gaten, waarin dezelve, een ieder als in zyn eige kas of schede, sloten, en ook de gantsche onderbek zowel in de bovenste paste, dat hy door dezelve t'enemaal bedekt en ingevat was. De ogen waren glimmend en geelachtig, doch klein, gelyk by de andere Walvisschen. De tong spits, rond en vurig, hoewel na de grote van den visch maar klein. Naast aan den kop zaten twe vinnen, waar van ieder slegts $1\frac{1}{2}$ voet lang, doch in ieder been der vingeren 7 gewrichten of leden waren, daar in die der Walvisschen slegts 5 gevonden worden. Boven op den rug stond niet alleen een hoge boggel, maar ook naby den staart een kleiner, gelyk een vin. De huid was naauwlyks een halve vinger dik, doch vermits zy over een zeer vast zenuwachtig vleesch gespannen is, ondoordringelyk, weshalven de visch alleen op weinig plaatsfen met den harpoen gewond kan worden. Uit zyn kop had men 10 quartelen brein gehaalt, 't geen gewis niet weinig is, en daar van *Sperma Ceti* gemaakt.

X. Derde §. XLVIII. Het DERDE en allerzelzaamste soort der CA-
CHE-

CHELOTTEN is dat smalle, kromme en fikkelvormige Tan- soort der
den in de onderkaak heeft. *Balæna macrocephala*, in inferiore Cache-
tantum maxilla dentata, dentibus arcuatis falciformibus, pinnam in lotten.
dorso habens (b). Van dat soort strandeden den 2. december
1723 by een geweldigen storm en ongemeen hogen water-
vloed 17 in den mond van de Elve op de zee-banken by 't
zogenaamd nieuw werk voor Ritzebuttelt op hamburgsch grond-
gebied. Doch dewyl ik van dezelve niets ter opmerking by-
brengen kan, dan 't gunt de toenmalige amptman en raadsheer
*L**n in liters ad Ampl. Senat.* meld, zal ik daarvan een uittrek-
zel alhier mede delen, nadien noch geen schryver, zo verre my
bekent is, 'er van iets aangetekent heeft.

„ Dat die van Cuxhaven, wanneer zy om de Scharhoren by
„ Oftertill gekomen waren, op het winterzand veertien en
„ noch enige van 't zelve soort, in alles zeventien grote vis-
„ schen vonden, welke men Cachelotten noemt, en die in
„ alle delen overeen kwamen met de afbeelding, die *Zorgdra-*
„ *ger* in zyne *Groenlandsche Visschery* bladz. 162. van enen
„ geeft. Van deze Visschen was de helft van 't mannelyk en
„ de andere helft van 't vrouwelyk geslacht; zulks men meen-
„ de, dat zy uit geilheid, en om op de lage gronden te spe-
„ len, derwaards gekomen waren, doch door de eb en oosten
„ wind overvallen zynde, hadden moeten stranden. By de aan-
„ komst van die van Cuxhaven, scheen het, als of aldaar zo
„ vele kleine hollandsche smak-schepen lagen, waarby zich
„ hunne schuiten slegts als boten vertoonden. De lengte der
„ visschen was 40, 50, 60 tot 70 voeten, en dewyl zy op
„ hunne zyden lagen, konden 8 mannen in een gelid op dezel-
„ ve staan. Hun kop was boven de ogen de grootste bak-
„ ovens gelyk. De vinnen, staart en bovenkaken quamen in

Aa 2

„ al-

(b) Sibbald heeft van enen gewag gemaakt, die dezen zeer gelyk, doch
niet zo groot was, en in plaats van de vin een lange flosveder had. *Ba-*
læna major in inferiore tantum maxilla dentata, dentibus arcuatis faldi-
formibus spinam pro pinna longam in dorso habens.

„ alles met de gemelde afbeelding van Zorgdrager overeen. De
„ onderkaak, die iets korter, dan de bovenkaak, en van gelyke
„ breedte van ontrent 12 duimen, en van voren rond was, had
„ 42 TANDEN, welke uit de kaken ontrent een vinger lang sta-
„ ken, en als een kegel, of veelliever wolfstand, onder 2 vin-
„ geren dik, in een gekromde spits toeliepen, en ook in de ka-
„ mers en kassen der bovenkaak sloten. Deze visschen lagen
„ alle op ene zyde, met den kop naar het noorden, en naast
„ ieder mannetje een wyfje, en werden by de aankomst van
„ die van Cuxhaven noch zo warm bevonden, dat zy eerst
„ dien nacht gestorven moesten zyn. Hunne VERWE was
„ bruin, hun HUID een halven vinger dik, hun SPEK, de-
„ wyl het noch zo versh lag, by enigen een quartier, by
„ anderen 2 quartieren dik, en zo wit, dat men het, zo het
„ onder varkens-spek gemengt geweest ware, niet zoude heb-
„ ben kunnen onderscheiden. Naar de mening van enige Groen-
„ landsvarers, zoude zulk een visch, wanneer zyn spek aan
„ beide de zyden had, kunnen afgesneden worden, 40 tot
„ 50 quartelen gegeven hebben. Uit den kop hadden enigen
„ 4, 5 en meer tonnen breins of raauw *Sperma Ceti* getapt,
„ en noch niet alles 'er uit halen kunnen. Doch dewyl de
„ visch niet omgewend konde worden, hadden de speksny-
„ ders denzelven moeten verlaten en aan den vloed overge-
„ ven, die hen alle van een gedreven had enz.

Hier by moet ik noch voegen, dat de kromme Tanden,
welke ik van dezelve bekomen heb, $7\frac{3}{4}$ duimen hamburgsch
lang waren, en onder aan het dikste einde 7 duimen in de rond-
te. Doch die visschen hadden, 't geen noch door niemand op-
gemerkt is, gene loutere spitse oogtanden, maar vermits de-
zelfde tot kaauwen niet bequaam zyn, achter noch enige (ik
weet niet hoe vele) baktanden van 5 duimen. Dezen zyn ook
wel een weinig in de gedaante van een halve maan, doch in
het midden $4\frac{1}{2}$ en boven 3 duimen in de rondte; ook loopt het
boven einde niet in ene, maar in verscheide ongelyke spitsen
en oneffenheden toe, op dat zy in 't kaauwen de spyze des te
beter vermorzelen en vermalen kunnen. Of deze visschen ook
ach.

XI. De
Vit-
fisch.

HET LUCHTGAT.

Hy heeft 50 Tandén in de onderste kin-
bakken; Doch in de bovenste alleen zo
veel gaten, waar in de Tandén niet Sluiten.

Het mannelijk Lid is 5 voeten
lang, en $1\frac{1}{2}$ voet dik in de
ronte.

De Staart is 12 voeten breed.

Ware en eigentlyke afbeelding van de CACHELOT, die
den 24 January 1738 naby S. Peter in Eydersted gevon-
den is, en 48 voeten lang, 12 voeten hoog en in de ronte
36 voeten dik was.

achter in de bovenkaak enige baktanden hadden , heeft men my niet kunnen zeggen. Echter twyffele ik daaraan geenzints, vermits andere Cachelotten met dezelve voorzien zyn, en hun nooddruft zulks fchynt te vorderen, nadien de onderbaktanden zo veel korter, dan de oogtanden zyn, mitsdien niet tot aan de bovenkaak reiken, en derhalven, ten ware anderen van boven hun te gemoet en te hulpe komen, buiten ftaat zyn, het groot geweld, 't geen tot kaauwen vereifcht word, aan te wend- den. In den jare 1738 wilde het geval, dat niet verre van St. Peter, in het eiderftandsche, een Cachelot ftrande, die in de onderkaak voor aan den fnuit ene, en op iedere zyde 25, dus in alles 51 fikkelvormige Tanden had. Dezelve was 48 voeten lang, 12 voeten hoog, en op zyn dikft in de rondte 36 voeten; had achter op den rug naby den ftaart een knobbel van 4 voeten lang en anderhalf voet hoog. De vin was 4 voeten lang en anderhalf voet breed, de ftaart 12 voeten breed, het luchtgat $1\frac{1}{2}$ voet lang, en het mannelyk teellid aan het lyf $1\frac{1}{2}$ voet in de rondte. Ik ben een tekening van denzelven magtig geworden, welke ik, zo zy is, alhier mededele.

§. XLIX. Het laafte Walvifchfoort, dat alleen onder Tan- XI. De den heeft, is de WITVISCH, *albus piscis cetaceus* Raj. Ik ^{Wit-} wilde zetten: *Balæna minor alba in inferiore maxilla tantum den- vifch.* *tata sine pinna in dorso (c)*. Dezen worden in de Straat Davis in den zuidbocht gevangen, zyn den rechten Walvifch tamelyk gelyk, uitgenomen dat hun kop veel fpijter is; hebben ook den bult aan den kop gelyk de Walvifch, insgelyks gene vin- nen op den rug, maar wel aan ieder zyde ene, die tamelyk lang is. Hun ftaart koomt ook overeen met dien van den Wal- vifch. Men zegt, dat zy maar een blaasgat hebben; doch in de harftenpan, die ik bezit, zyn duidelyk 2 gaten. Echter zou-

A a 3

de

(c) Sibbald heeft ook wel enen in zyne befchryving, doch die van den onzen zeer onderfcheiden is, nadien de zyne een ronden, doch de onze een fpijten kop, de zyne neusgaten, doch de onze een blaasbuis heeft. Dierhalven heb ik ter onderfcheiding het bywoord *alba* 'er inge- voegt.

de het kunnen wezen, dat zy boven in een vleeschachtige buis te zamen lopen, en dus maar enen straal uitwerpen. Hunne verwe is geel wit, waarom zy door de Groenlandsvareers Witvisschen genaamt worden. Hunne grootte is 2 of 3 mans lengte; doch zy hebben slechts een of 2 quartelen spek in, en dat daarenboven noch zo week, dat den ingeschoten harpoen 'er dikwerf weder uitslipt. Hierom geeft men zich zelden de moeite, jagt op hen te maken (d): doch men ziet hen zeer gaarne, vermits men hen, wanneer zy zich in menigte vertonen, voor een teken van een haast aanstaande goede Walvischvangst houd. Uit het been van den kop, 't geen ik magtig geworden ben, heb ik opgemerkt, 't geen door niemand aangehaalt is, dat zy onder in den muil aan iedere zyde agt kleine, een weinig gebogen, boven ronde en platachtige Tandden hebben, die gelyk als op den rug liggende in de kaak steken. Ik heb met vlyt nagevorscht, doch kan gene kenteekenen vinden, dat zy in de bovenkaak ergens enige Tandden of achter aan enige baktanden hebben, gelyk ook gene der groenlandsche schippers, welke ik 'er na gevraagd hebbe, zich herinneren kunnen, dergelyken in de bovenkaak opgemerkt te hebben. Het smert my, dat myne harssenpan, gedurende den tyd, dat ik op reis geweest ben, zeer beschadigt geworden is; zulks ik daar van gene volkome aftekening heb kunnen laten maken, noch dezelve alhier mededelen.

XII. De
Pot-
visch.

§. L. Nu zyn noch overig die Walvischsoorten, welke boven en onder in den muil Tandden hebben. De *Butzkopf*/by de Hollanders *PUTSKOP* of *POTVISCH*, by de Engelschen *GRAMPUS*, *FLOUNDERS-HEAD*, Raj. en by de Schotten *NORTHCAPER* (gelyk Sibbald aanmerkt) genaamt, *Orca* Bellon. & Rondelet. *Porcus marinus major*, Gefner.; by my: *Balæna minor utraque maxilla dentata, pinnam in dorso gerens*. Deze heeft een zwarte en donker bruine gladde huid en is wit onder den buik. Zyne lengte strekt zich uit tot 20 voeten,

(d) Zie Martens Spitsberg. Reise, Part. IV. c. 6. n. 5.

ten, en geeft 15, zomtyds ook meer quartelen spek. Zyn kop is van voren **BOET**, dat is stomp, gelyk als zich een omgekeerde boot van voren, of als een pot vertoont, waar van hy by de Neder-Saxen en Hollanders den naam draagt; doch hy heeft een muil of snuit, die een weinig uitsteekt, van voren en achteren even dik, en waar door hy van het Zeevarken of den Tonyn onderscheiden is, wiens snuit van achteren dik is, doch naar voren spitsfer toeloopt. Zyn lighaam is slechts kort. Hy heeft, zo men my verzekert, vier Tanden aan iedere zyde, en enige baktanden; doch boven slechts kleine Tanden; voorts een blaasgat in den nek, op den rug een grote vin gelyk het Zeevarken, en twee voorste vinnen, als die van den Walvisch, dien hy ook in opzicht tot den staart gelyk is (e).

§. LI. De **BRUINVISCH**, het **ZEEVARKEN** of de **TO-XIII. De** **TONYN**, gelyk Martens wil, by de Yslanders **Suinhual** of **Wi-^{Bruin-}ving**, by de Denen **Brunskop** / om zyn plompen kop, en **Springhual** / dat is Springer, by de Franschen *Marsouin* of *Soffleur*; by de Engelschen *Porpus* of *Porpessè*; by de Schotten *Seapork*; by Rondelet en Gesner. *Phocæna*; by Bellon. en Scallig. *Phocæna* of *Tursio*; by Schoneveld *Delphinus Septentrionalis*, en by my: *Balæna minor*, *utraque maxilla dentata, pinnam falcatam in dorso habens*. De verwe van dezen visch is zwart op den huid, wit aan den buik, en zyne lengte van 5 tot 8 voeten. Volgens *Willughby* heeft hy het blaasgat op den kop, en komt hierin, gelyk ook in 't opsperren van den muil, naast aan den Putskop, behalven dat de snuit meer naar een varkensmuil gelykt. De muil zit boven en onder vol scherpe kleine Tanden. De rugvin, die midden op den rug staat, is naar de kant van den staart als een halve maan uitgeholt. De buikvinnen zyn gelyk die van den Walvisch, zo ook de staart, behalven dat hy denzelven in de gedaante van een fikkel heeft (f). 't
Geen

(e) Zie *Martens* Spitsberg. Reize, Part. IV. c. 6. n. 4.

(f) Zie *Martens* d. I. cap. 6. n. 3. *Willughby Hist. Pisc. Lib. II. cap.*
3.

Geen voorts in dezen visch aanmerkelyk is, vind men in de Beschryving van Ysland bladz. 83 en volgende.

- XIV. De §. LII. De DOLPHYN, of, gelyk hem onze schippers in de Noord-zee noemen, *Tummeler* / en de Hollanders *TUIMELAAR*, van tuimelen of springen (g), 't geen hy inzonderheid doet, wanneer onstuimig weer aanstaande is. *Delphinus antiquorum*, de Dolphyn der ouden, by de Noorwegers *Tyssa* geheten; kan ook genaamt worden: *Balæna minor utraque maxilla dentata, dorso pinnato, Delphinus vulgæ dicta*. Deze visch is het Zeevarken zeer gelyk, behalven dat de snuit van den Dolphyn meer vooruit steekt en snavelachtiger is. Hy is van voren dik, van achter smal, heeft twee blaasgaten, doch boven het voorhoofd een opening in de gedaante van een halve maan, waar in de beide stralen zamenlopen, en door ene pyp in een zwaren straal opgedreven worden. De vin op den rug is hoog na mate zyner grootte, de staart ligt horizontaal, als die van den Walvisch (b). De noordelykste Noorwegers maken een soort van *Caviar* van zyne eyeren. In de westzee is de Dolphyn alomme smaller, en den steur (behalven dat de snuit van dezen te spits is) zeer gelyk.

- XV. De §. LIII. De ZWAARDVISCH der Groenlandsvarers, die noch door niemand, zo veel ik weet, beschreven is. Ik verstaute my, hem te noemen: *Balæna minor utraque maxilla dentata, pinnam gladio curvo similem in dorso habens*. Deze visch heeft een stompen kop, gelyk de Putskop of Potvisch, en den muil vol kleine doch scherpe Tandén; blaast water, en heeft een horizontaal liggenden staart, gelyk de Walvisch. Aan het

3. in de *Memoires du Chevalier d'Arvieux* Tom. III. pag. 400. word gemeld, dat de jongen van 6 of 7 ponden zwaar, goed om te eten, doch die tot voller grootte gekomen zynde (wanneer zy gemeenlyk 8 tot 10 ponden wegen) groof, taay en van een slechten smaak zyn.

(g) *Tuimelaar, sic dicta a mirabili agilitate seu mobilitate, qua se in maris superficiei frequentissime vibrat.* Kilian. *Etymologia Teuton.*

(b) Voeg 'er by *Willughby Hist. Pisc. Lib. II. cap. 2.* Noch beter echter is de afbeelding en ontleedkundige Beschryving van den Heer Dr. *Kulmus in Supplem. I. Ador. Vratislav. art. 11.*

einde van zyn rug zit het zogenaamde Zwaard of de Sabel, waar van hy zyn naam draagt (*i*). Het is $1\frac{1}{2}$ tot 2 ellen hoog, een half el tot 3 vierdedeel onder aan den rug breed, doch boven veel smaller, naar de kant van den staart tamelyk terug gebogen, dik en krom; zulks het veeleer een gekromden enigzints spits gehouwen paal gelykt, daarenboven noch met de huiden het zwoort overtogen, gevolgelyk ten enemaal onbequaam, om 't zy den Wal- 't zy enigen anderen visch daar mede een steek of snede toe te brengen. Echter kan hy hem met den muil genoeg beschadigen; te weten dus: enigen van hun (want zy gemeenlyk by kleine scholen zwemmen) rand den Walvisch aan, beangstigen hem, en scheuren hem gantsche stukken uit het lighaam, waar door hy zodanig afgemat en verhit word, dat hy den muil enigzints opspert, en de tong, zo veel hy kan, uitsteekt. Naar deze schieten zy in een ogenblik, vermits het hun daarom het meest te doen is, en zy anderzints weinig of niets van den Walvisch eten, of, uit hoofde van de dikke huid, iets van zyn vleesch afscheuren kunnen. Doch schieten, zodra hun doenlyk is, hem in den muil en rukken de tong geheel uit, van waar het kooft, dat onze lieden nu en dan een doden Walvisch vinden, die van zyn tong berooft en daar aan gestorven is. Onze Groenlandsvarers zien die Zwaardvisschen menigwerf by Spitsbergen, ook in de Straat Davis, alwaar zy 10 tot 12 voeten lang worden. Zomtyds zyn ook wel kleinen of jongen zelfs by Hilgeland gezien. Men kan hen, om hunne grote gezwindheid, onmogelyk vangen, ten ware men een jongen met een snaphaan treffen konde. Een ervaren schipper, dien ik vroeg, tot wat nut hy meende dat den visch die paal strekken konde, oordeelde niet onwaarschynelyk, dat hem dezelve in 't zwemmen tot stuiten of ophouden en diergelyke te stade kooft.

Ik twyffle geenzints, of de op de kusten van Nieuw-Engeland zich onthoudende, en door de Walvischvangers aldaar zo

Bb

ge-

(*i*) Voeg 'er by, Beschryving van Ysland, blad. 86. ;

genaamde *Killaers* (*k*) dat is WALVISCH-DODERS, zyn dezelve zo even door my beschreven Zwaardvisschen, doch daaromstreeks van een groter slag, namelyk van 20 tot 30 voeten lang. Want van hun word gemeld, dat zy in beide de kaken Tandén hebben, die in elkander sluiten, en hun een vin van 4 tot 5 voeten hoog tegen 't midden van den rug zit: Zy zwemmen altoos by scholen van een dozyn met elkander, en vallen den jongen Walvisschen als de Bulhonden een te vervolgen Stier aan. Enigen hechten zich aan zyn staart, om hem het slaan met denzelven te beletten, terwyl anderen zyn kop aandoen, en hem daar aan byten en slaan, tot het arme dier, dus verhit, de tong een weinig uitsteekt, waarop als dan enigen zyne lippen, en, zo mogelyk, zyne tong trachten te grypen. Wanneer zy hem eindelyk gedood hebben, vreten zy voornamelyk van zyn tong en kop; doch verlaten hem, 'zodra hy begint te stinken. Deze *Killaers*, of Doders, zyn van een zo onverwinnelyke sterkte, dat wanneer enige sloepen met elkander een doden visch voortslepen, een enige dier Doders, welke 'er zyne Tandén in zet, vermogende is, den Walvisch in 't oogenblik weg en met zich naar den grond te rukken. Zomtyds heeft men deze visschen gevangen en goede traan van hun gemaakt.

Van 2 §. LIV. Eindelyk zal ik van noch twe **VIERTVOETIGE ZEE-**
 viervoe- **DIEREN** spreken, namelyk van den Walrus en den Zeehond,
 tige Zee- of Rob.
 Dieren.

1. Van De WALRUS (*l*) *Rosmarus*, is den Zeehond in gestalte des
 den Wal- lig-
 rus.

(*k*) Zie *Philos. Transact.* N. 387. p. 265.

(*l*) Dat is ZEEROS, of ZEEPAARD, gelyk hem de Engelsaxen *Hors Whal* (*ab Hors / equus*, Sax. *Hors five Drs* / Allem. *Hors & Whal / Wall cere*) geheten hebben. De Russchen noemen hem *Morfs* / de Engelschen *Seakow*, de Franschen *Vache marine*, en die op de Noord-americaansche kusten, alwaar hy in menigte gevonden word, *Vache marine* of ook wel *Bête à la grande Dent*. Zie *Dionys. Description des cotes de l'Amerique Septentrion. Vol. II. pag. 256*. De Hollanders, welke naar Groenland varen, heten hem WALRUS of WALROS; doch anderen, die in de

lighaams zeer gelyk; doch groter, dikker en zwaarder (*m*). Zy hebben vier poten of (zo onze zeelieden dezelve ter onderscheiding noemen) *Vlaaren* (*n*) welke niet zo zeer dienen om te gaan, als wel tot zwemmen, gelyk dan ook de vingeren of tonen alomme met een huid bedekt en tusschen aan gevult, doch van voren met klauwen gewapent zyn. De huid is een duim dik; de hairen zyn kort, wreed, bruin en bruingeel; de kop dik, plomp en van voren plat. Aan het voorhoofd heeft hy twee blaasgaten. De muil is met dikke styve borstels als een baard voorzien. Hy heeft drie Tanden onder en vier boven. Behalven dezen steken ook uit de bovenkaak noch twee lange een weinig gekromde schone Tanden, welke de beste Elephants Tanden in hard- en witheid

Bb 2

over-

de Indien gereift en hier of daar dergelyken gezien hebben, noemen dezelve Zeeleeuwen; doch ten onrechte: want de Zeeleeuwen veel kleiner oogtanden hebben, en veeleer een soort van grote Zeerobben of Zeehonden zyn, welke met den kop en de gele verve van het lighaam den Leeuwen gelyken. (*Valentyn Beschryving van de Kaap* bladz. 125 (in zyn groot werk van Oost Indien) Kolbe in zyne Beschryving van dat voorbergte 1. deel bladz. 242, en de *Anonymus* of naamloze, door *Hazius* in zyne *Diff. Philolog.* VII. §. 12. aangehaalt. De *Manati* of *Lamantin*, gelyk de Franschen spreken, in de West-Indien, heeft veel overeenkomst met den Walrus, en is met hem van enerley geslacht.

(*m*) Best heeft van deze Zeedieren geschreven *Martens* in zyne Spitsbergf. Reife Part. IV. cap. 4. n. 5., alwaar hy een tamelyk goede afbeelding van dezelve geeft. De oude Noorwegers en Ylanders hebben niet alleen uit zyne lange Tanden heften van messen, gevesten van degens enz. gemaakt, maar ook uit de dikke en taye huid riemen tot scheepszeilen gesneden; gelyk de oude *Obiberus* zulks in zyn *Periplus* door *Bassianus* uitgegeven § 5. en aldaar in de aantekening verhaalt. Dezelve *Obiberus* zegt ook §. 6. dat de schatting, die de Finnen ten zynen tyde hunnen Koning gaven, bestond on deora sellum and on fignla fetherum and huales bane and on them ship rapum the beorth of huales hyde geworbt and of stoles. Dat is: in dierenvellen, vogelvederen, walvischbaarden en scheepszeilen, die uit Hual- (waaronder hy den Walrus verstaat) en Zeehonden-huiden gewerkt en bereid werden.

(*n*) Vleugelen, van het Saxis woord *Glata* / waar van het *Diminutivum* *VLERKEN* by de Hollanders gebruikelijk is, en vleugelen van vogelen betekent.

overtreffen. Zy zyn niet recht rond, maar platachtig, ook niet gantsch glad, maar een weinig ruuw. De rechter Tand is altoos een weinig langer en groter dan de linker. Dewyl deze Dieren niet bestendig in het water duren kunnen, maar dikwerf te land moeten komen, doch inzonderheid steile klippen en afgebroken ysvelden zoeken, waarop zy met hunne korte en zydtwaards zittende poten onmogelyk klimmen, noch hunne zware en logge lighamen na zich slepen kunnen; heeft hun de alwyze en goede Schepper deze lange Tanden gegeven, om dezelve in den grond of het ys te slaan, en zich dus op en over het gladde ys te trekken. Vermits daarenboven hunne spyze een soort van Mosselen zyn, welke wel een half el en dieper in den modder steken, dienen hun ook die uitstekende Tanden als tot snavels, om den modder aan een kant te stoten en de Mosselen 'er uit te halen. Eindelyk kunnen zy zich met dezelve geweldig verweren en vervarelyk rondom zich houwen. Na hunne grootte is ook, gelyk niet zwaar valt af te meten, de grootte en lengte hunner Tanden gevormt, Myn zal vader was eens een paar magtig geworden, welke ieder 2 parysche voeten en een duim in de lengte, en aan het dikste einde 8 duimen in de rondte hadden; hoedanige ik zedert dien tyd nergens meer gezien hebbe. Ik bezit noch een van dezelve; doch heb den anderen onlangs, om zyne zeldzaamheid, aan een voornaam heer voor het keizerlyk kunst Cabinet veerecht. Zeldzaam is het te vinden, die recht grote, en noch zeldzamer, die twee volkome en gezonde Tanden hebben. Voor vele jaren heb ik een gantschen tamelyk groten kop van een paryschen voet en $10\frac{1}{2}$ duimen, niet alleen met 2 gezonde Tanden, maar ook met het vleesch en de huid, in pekels gezouten, bekomen. Dewyl hy dus niet lange goed te houden was, deed ik hem afkoken, en heb de benen van dien kop noch in myne geringe verzameling hangen. Hiervan een afbeelding. Wat aan hem eetbaar is, heeft Martens aangemerkt. Een commandeur heeft my eens gezegt, dat hy met zyn volk van de nieren gegeten had, en zy alle daar van bedwelmt in 't hoofd
ge-

geworden waren, 't geen echter niet lange daar na met zware hoofdpyn verdwenen was.

§. LV. De ZEEHOND, *Phoca*, gemeenlyk **ROBBE**, ook ^{2, Van} wel *Sálhund*/ by de Denen *Sálhund*; by de Noorwegers ^{den Zee-} *Raabe*; by de Engelschen *Seal* of *Sealhund*; by de Franschen *Veau de mer*; in Noord America *Loup marin*, en by de Groenlanders *Pusa* genaamt, word tamelyk wel by *Martens* (o) beschreven en afgebeeld, is daarenboven een zeer bekend Dier. In het jaar 1724 bekwam ik een kleinen opgezetten Zeehond, die in de Straat Davis gevangen was. Zyn kop was klein, maar natuurlyk gelyk die van een Hond, welken men de oren glad afgesneden heeft. Hy had enige baardharen, gelyk een knevel, die glad, styf en op een gantsch zonderlinge wyze gedraayt zyn. De bovenlip sloeg een weinig over de onderlip. De hals was dun en weinig langachtig; doch het eigentlyk lighaam kort, van voren dik met een brede borst, achterwaards veel smaller en geheel spits uitlopende. Zyne vier poten waren kort, en in gedaante als ganze poten; hadden gene Benen, maar slechts gelyk een dikke lap van ruighairig leder. Aan de voorste poten waren 5 lange zwarte klauwen, welke met de spitzen uit den voorsten rand van 't vel een weinig vooruit staken. De poten zelve waren zonder benen, en zo kort, dat wanneer hy op het land lag, hy uit hoofde der rondheid van zyn buik dezelve slechts even roeren en een weinig naar voren slaan konde, gelyk hy zich dan ook kommerlyk, offchoon gezwind genoeg, voortsleepte: want zy eigentlyk tot roeyen en zwemmen in 't water geschapen zyn. De achterste poten stonden achter uit, en wel de brede einden perpendiculair als de staarten der visschen. Zyne haren waren kort en styf. Over den rug had hy bruine strepen en vlekken; voorts was hy graauw wit en onder aan den buik geel. De staart was niet langer, dan de stomp van een Ree. Ik heb dit Dier een weinig naauwkeurig gemeten,

Bb 3

ten

(o) Spitsbergf. Reise c. I. n. 4.

ten einde het by gelegenheid tegens anderen van elders in zee te vergelyken. Het gantsche Dier was van de spits van zyn snuit tot aan de bovenspits der vleugel aan de achterste poot 2 parysche voeten 4 duimen lang; de kop enkel $3\frac{1}{2}$ duimen lang, en boven over dwars $2\frac{1}{2}$ duimen breed; de hals $2\frac{1}{2}$ duimen; de dikte of hoogte, voor by de voorste poten gemeten . $8\frac{1}{2}$ duimen, en de breedte aldaar over den rug 9 duimen; de borst een weinig hoger 9 duimen; achter, daar de achterste poten zaten, was de dikte in haar diameter $3\frac{1}{2}$ duimen; de staart $3\frac{1}{2}$ duimen; de voorste poot aan den voorsten hoek $3\frac{1}{2}$ duimen, aan den achtersten $1\frac{1}{2}$ duim, in de breedte boven $1\frac{1}{2}$ duim, en onder $2\frac{1}{2}$ duim; de achterste poot lang $4\frac{1}{2}$ duimen, boven een weinig breder dan een duim; doch onder $6\frac{1}{2}$ duimen (p). Zy groeyen in de Straat Davis tot zodanig een grootte, dat zy twe mans lengte bereiken, en hebben wel vier vingeren dik breed spek boven op het vleesch liggen, waar van zeer goede traan koomt.

Tot de
vangst
derzelve
worden
enige
schepen
uitgerust,
en Rob-
bensla-
gers ge-
naamt.

§. LVI. Thans, nu deze tot een zo hogen prys gestegen en de Walvischvangst gemeenlyk zo slecht is, worden enige kleine schepen naar Groenland en de Straat Davis op de Robbenvangst uitgereed, die men **ROBBENSLAGERS** noemt, dewyl door dezen de Zeehonden inzonderheid opgezocht, en op het ys, wanneer zy liggen te slapen, overvallen worden, daar zy dezelve, door hun voor den neus te slaan, alwaar zy zeer tender zyn, doden, of met kleine stevige lensen of pieken afmaken.

Zyn den
inwoon-
deren al-
daar tot
allerly
gebruik
zeer
dienstig.

§. LVII. Den wilden inwoonderen in de Straat Davis zyn de Zeehonden de allernuttste dieren, want zy hun niet alleen met hun vleesch tot voedsel (q), en met hun bloed tot artzeny, maar

(p) Een naauwkeurige en fraye ontleding van dit Dier, door de Koninkl. Fransche Ontleedkundigen te Parys gemaakt, vind men in de *Mémoires pour servir à l'histoire des Animaux* p. 93 en volgende: waar by men voegen kan het 10. Artikel in het I. Supplement der breslausche verzameling.

(q) Van de Zeehonden in Noord-America en hunne vangst zie *Dénys des*

maar ook met hunne huiden tot kleding, tot bouwing hunner schuiten enz., met hunne pezen en darmen tot venstere-
ren, zeilen, ja tot nayen en binden, met hunne benen tot al-
lerley huis en jagtgereedschap, en tot meer ander gebruik die-
nen, 't geen men niet alles optellen kan. Zo veel goeds steekt
in een enig schepzel, wanneer de overvloed van veelerly scho-
ne zaken, welke den mensch wellustig, kiesch en vadzig maken,
geen plaats heeft; maar gebrek en honger hem aandryven be-
dacht te zyn, hoe het weinige, dat hy heeft, tot allerly ge-
bruik bekwaaamt aan te wenden (r).

§ LVIII. Alvorens ik van de Robben of Zeehonden schei-
de, zal ik noch van ene byzondere zeldzaamheid gewag ma-
ken. Een voornaam en geloofwaardig schryver (s) namelyk
bericht, dat in groot Tartaryen in het zoete en helder meer
Baikal ('t geen de Russchen ten onrechte *More*, dat is zee,
noemen; nadien het enkel een verzameling van verscheide zoe-
te vlooden is) een grote menigte derzelve gevonden worden.
Dewyl ik nu zulks, zo veel ik weet, by niemand elders aange-
troffen had, werd ik des te meer aangezet, by den zeer weetgie-
rigen en Berg-ervarenen heer Heidenreich (dien het russisch
Opperberg Collegie te Petersburg door gantsch Siberien en Tar-
taryen tot aan de chinefche grenzen gezonden heeft, om zo
wel nieuwe bergwerken op te zoeken, als ouden na te sporen
en te verbeteren) daar naar te vernemen. Deze verzekerde
my, dat zulks de zuivere waarheid was, en hy die Dieren zelf
op de plaats met zyne ogen gezien had; ja voegde 'er noch by,
dat

des Cotes de l'Amerique Septentrion. Tom. I. p. 64 en volgende, alwaar hy
ook aanmerkt, dat de jongen veel vetter zyn, dan de ouden, en dat hunne
Traan fuis, goed om te eten, en even zo bequaam, als boomoly, om te
branden zy, vermits het niet stinkt. Dezelve schryver maakt *Tom. II. ch.*
17. gewag van noch een kleiner zoort, van welks vleesch en traan de
Wilden een byzondere lekkerny maken, en met de traan hun hoofdhaar
besmeren.

(r) *Quæ virtus, & quanta, boni, sit vivere parvo,*
Discite. Horat.

(s) In zyn verandert Rusland p. 80.

dat zy die in de Ooftzee volkomen gelyk, doch enkel een weinig kleiner zyn; ook dat, dewyl zy niet beftendig onder 't water duren kunnen, hier en daar in het ys, wanneer het meer toegevrozen is, openingen weten te behouden, om tot het zoeken van nooddrift uit en in te komen. De daarom ftreeks wonende Tartaren en Ruffchen fchieten hen met driehoekige Harpcnen, en gebruiken van die Dieren niets, dan de traan, in hunne lampen tot licht. Ik heb nagedacht, hoe zy in dat meer gekomen mogten zyn, en opgemerkt, dat hunne voorouderen zeer bequaamlyk met de daarin ook gevonden wordende Steuren uit de Yssee de *Denifei* op en door de *Tunguske* in het meer geraakt, en verdwaalt kunnen zyn. Nu is het te verwonderen, dat hun nageslacht niet alleen in zoet water voortgekomen, maar zelfs tot een zo aanzienelyke grootte en vetheid gedeid is. Hieruit ziet men duidelyk, hoe vermogende de gewoonte zy, die met de eerfte jeugd een aanvang neemt; 't geen by verder nadenken veelligt gelegenheid tot het een en ander verder nuttig onderzoek zoude kunnen geven.

Van de Inboorlingen, hunne geftalte en lighaams gefteltheid.

§. LIX. Nu zal het tyd zyn, tot de redelyke Schepzelen, de INBOORLINGEN VAN DE STRAAT DAVIS, die men gemeenlyk de Wilden heet, te komen. Dezelve zyn door den bank, zo wel de vrouws- als mansperfonen, kort en gedrongen van lighaam, daarby wel geproportioneert van ledematen, vet en gezet, vol van aangezicht, 't geen echter een weinig plat is: gelyk ik ook aan dien Groenlander befpeurt heb, die voor enige jaren herwaards gebragt werd.

Door den bank hebben zy zwarte en flechte hairen, bruine en rode aangezichten, doch zulks niet van nature, maar van hunne vuile, ontyge en haveloze manier van leven, vermits zy veel met traan en spek omgaan, en met ongewaffchen handen hun aangezicht wryven, niet anders, dan gelyk de bekende Heidens zich door smeren met allerly vet roodbruin maken: want zy niet alleen blank geboren worden, maar men zelfs zomtyds onder hun, inzonderheid onder de vrouwsperfonen, blanke en gantfch niet onaartige aangezichten vind, welkers
aan-

aanminnigheid weleer enigen der derwaards gekomen colonisten zo zeer bekoorde, dat zy dezelve ten vrouwe begeerden. Zy zyn zelden met enige natuurlyke gebreken behebt, maar hebben doorgaans onverminkte ledematen, en zyn van een gezonde lighaams gesteltenis; weten ook, gelyk de schryver van de groenlandfche Perluſtratie zegt, van gene kinderpokkens en dergelyke krankheden. Doch uit het naricht van deze zending, door hem naderhand uitgegeven, blykt, dat in den jare 1733 een gedoopte Groenlander, die door de pokken in Denmarcken aangetaft was, zyne landslieden had aangestoken, waar door enige honderden weggerukt waren, nadien, ter oorzaak van de grote koude dier luchtſtreek, de pokken niet hadden kunnen doorbreken, en het hun daarenboven aan artzenyen en oppaffing mangelde; en dat de overige hun leven niet, dan door de vlucht en het vermeiden der krankten, gered hadden.

§. LX. Aan de andere kant zyn zy gemeenlyk met de land-
ziekte, het Scorbut of Blaauwſchuit, enige zelfs met een zo
boos ſoort van 't zelve behebt, dat het met witte bladders
en vlekken, als bloemen, uitſlaat; waartegen zy, behalven
Lepelblad, noch een ander kruid, 't geen een dikbladerigen
bloem en zeer ſcharpen ſmaak heeft, met nut gebruiken; waar
van de Denen de kracht ook hoog roemen. Zy hebben noch
WONDHELERS noch GENEESHEREN. Wanneer iemand
een wonde ontfangt, word over dezelve een ledere riem ge-
bonden, waaronder de quetzuur gemeenlyk zo wel geneeft, als
of de beſte plaaster 'er op gelegd ware. Enigen onder hun
vind men, die *Angekoken* genaamt worden, en zich voor To-
veraars, Waarzeggers en Artsen uitgeven, en het domme volk
by den neus leiden. Wanneer iemand krank is ('t geen zy *Dom-
mick* noemen) maken zy allerly zotte poſſen en gebaarden,
welke inderdaad een eigentlyk gochelfpel zyn, en gedragen zich,
als of zy een pees van enig Dier, of iets dergelyks, uit de ly-
dende plaats halen, 't geen zy tonen, en voorgeven, dat de
krankheid veroorzaakt heeft; doch dat dezelve nu geheelt is (f).

Cc

(f) Waarvan de heer Egede in zyne te meermalen aangehaalde Beſchry-
ving

Van hun-
ne Kunſt
om
Krankhe-
den te
genezen.

En dewyl de kranken merendeels door hunne goede en sterke lighaams gesteltenis, gelyk ook door de inbeelding, dat dit een waarheid zy, genezen, vinden die bedriegers tamelyk veel geloof, en verdienen op die wyze hun nooddrift. Dezelve hangen ook den kinderen, als mede zomtyds volwasse lieden snoeren, als *pater nofters*, van zeker soort van Benen gemaakt, en andere dingen om den hals (*u*), het domme volk diets makende, dat, die dezelve dragen, gezond blyven. Men vind onder hun oude lieden, en zoude hun getal waarschyntlyk veel groter zyn, wanneer zy door hunne levenswyze dagelyks niet zo vele gevarelyke toevallen onderworpen waren.

Van de
Taal van
het land.

§. LXI. Hunne TAAAL is zeer zonderling en zo vreemd, dat ik niet weet, waar dezelve t'huis te brengen: zo ook hunne uitspraak, dewyl zy den mond wonderlyk trekken, en door een gantfch eige wyze van de tong tegens het verhemelte, de tanden enz. te slaan, een onnabootsbaar geluid geven, 't geen alzints zeer bezwaarlyk te vatten, en noch bezwaarlyker door letters uit te drukken is. Ik heb het geluk gehad, door mededeling van een hoog en aanzienlyk perfoon een klein deensch en groenlandfch Woordenboekske magtig te worden, 't geen de meergemelde prediker *Egede* opgesteld had, en ik met een duitfche verklaring der woorden en enige weinige byvoegingen als een Aanhangel dezer Beschryving mededeel. 'Er zyn wel enige weinige woorden, als *Kinneka*, een kind, *Kona*, een vrouwfperfoon; *Noria*, eten, welke men onbezwaarlyk te recht kan brengen: zo ook heeft de fchryver der Perluftatie enige noordsche woorden; als *Quan*, de wortel Angelica; in het noordsch *Quanne*; de vifch *Nife*, by de Noren *Tifa*; *Kolleck*/ een lamp, by de Noren *Kolle* genaamt, enz. aangemerkt. Echter is dit alles weinig, en kan door den omgang met vreemden in latere tyden aangenomen en in zwang geble-

ving van Oud-Groenland voorbeelden bybrengt, welke hy zelf gezien, en de geoffende bedriegeryen ontdekt heeft.

(*u*) Dezen noemen zy *Angvoak*, en kan men deswegens by den heer Egede breder onderricht vinden.

bleven zyn. Doch de Taal in haar zelve heeft geen de minste overeenkomst met de noordsche, oud-gothische of ylandsche, fin- of laplandsche Talen; ja niettegenstaande het noordelykst gedeelte van America zo naby hun ligt, vind ik echter geenzints, dat zy met het geen *la Hontan* en anderen van de spraken der wilde volkeren in en ontrent Canada enz. aantekenen, enige de geringste verwandschap heeft. Offchoon ons ook *Strahlenberg* in zyn noord- en oostelyk deel van Europa en Asia een *Tabula polyglotta* der Talen van twe en dertig Tartaarsche Volkeren gegeven heeft, vinde ik niettemin onder die alle mede gene de minste gelykheid, ik wil niet zeggen afstamming in de groenlandsche *Dialect* of taaluitspraak. Ondertuschen heeft my een kundige in die Taal verzekert, dat hare grootste aangenaamheid in de klank, en veel aartigs en nadrukkelyks in hare zegswyzen en uitdrukkingen gelegen zy. Zy schynt ook gantsch zo ruuw niet, als men by een zo ruuw en eenvoudigh volk, gelyk de Wilden zyn, verwachten zoude; maar veeleer voorheen door lieden, welke meer opmerking en ledigen tyd, dan zy, gehad hebben, met vlyt opgesteld te zyn, inzonderheid wanneer men den aart, buigingen enz. hunner *Verba*, ofwerkwoorden, overweegt, gelyk ook wat gebruik zy van de *Pronomina suffixa*, of aan gehechte voornaamwoorden, weten te maken, dat zy een *Dualis*, of twevoud, hebben en diergelyken (x).

Cc 2

Vol-

(x) Ik zal ter proeve en verwondering van de liefhebbers der Talen een uittreksel uit de groenlandsche *Collectanea*, of verzamelingen, door den vromen en vlytigen prediker Egede in den jare 1725 gemaakt, en my door de goede hulpe van een voornaam vriend in schrift ter hand gekomen, met een duitche overzetting derzelve by deze Beschryving voegen. Die verzamelingen bestaan uit een klein Woordenboekske, 't geen in het Aanhangel onder den letter A. gevonden word, en tegen de *vocabula*, of namen, die *Thom. Borrichius* weleer in de *Ad. Med. Haffn. Vol. II. p. 11 seq.* heeft laten zetten, nagezien kunnen worden; en de *Appendix formularum* enz., of het Aanhangel der wyzen van spreken. Wyders in de *Formula Conjugandi*, of het voorschrift der buiging van de werkwoorden te vinden onder letter B.; voorts in enige gronden van de christelyke Godsdienst, by wyze van vragen en antwoorden voorgesteld, waaruit ik de tien Geboden, het Gebed des Here, en noch een ander Gebed

ge-

Volgens het bericht van den schryver der Perlustratie in het I. hoofddeel word merendeels enerley Taal door het gantsche land gesproken. Zo hebben ook de vrouwspersonen een bijzondere uitspraak voor zich, nadien hare woorden gemeenlyk op een N uitgaan.

Van hun-
ne Kle-
ding.

§. LXII. Betreffende de KLEDING der Groenlanders, dezelve word van Reën- en Robbenvellen, welke zy door veel kloppen met stenen, en met pis, traan en dergelyken enigermate bereiden, ook wel uit vogelhuiden gemaakt, en met draden genaait, welke zy uit de darmen van Robben en andere visschen, na dat zy dezelve opgeblazen en opgespleten hebben, weten te snyden. Over de borst, naast aan het lighaam, dragen zy een vel van Eiderenten, de zagte pluimzyde binnenwaards.

1. Der Mannen. De MANNEN hebben een engen rok van Reën of Robbenvellen met armen en een kap, gelyk een monnikskap, welke rok hun tot aan de knien reikt, en zo wel van achteren als voren een nederhangende slip heeft. Des zomers dragen zy het ruige buiten en des winters binnenwaards: ook dragen zy enge broeken tot om hunne lendenen, insgelyks kousen

getrokken heb, onder letter C.; in enige aanspraken, waarvan ik de voornaamste en tot meer dan een gebruik nutte §. 9 en 10. in het Aanhangzel onder letter D. mededeel. Eindelyk heeft hy uit het eerste boek van Moses de beide eerste Hoofdstukken en enige Euangelien, zo goed hy konde, in de groenlandsche sprake overgezet, van welk boek ik het eerste hoofdstuk onder letter E., en uit de Euangelien de Boodschap van den Engel aan Maria, Luc. I. v. 26 en volgende onder letter F. geplaatst heb. Waarby ik noch moet aanmerken, dat ook de *prapositiones* en *conjunctiones*, of voorzetsels en voegwoorden in deze Taal, uit *Af-* en *Suffixa* of aangehechte deeltjens bestaan, by voorbeeld: *Sumit*, van waar? *Sumat*, werwaards? *Jesumit*, van Jesus; *Jesumut*, naar Jesus. *Killac Nunalo*, Hemel en Aarde; *Cuditog*, en God. Dewyl de groenlandsche Taal gene woorden hebbende, om de voornaamste woorden, tot den Godsdienst en de geestelyke dingen behorende, uit te drukken, had de goede man dezelve uit de noorsche moedertaal moeten ontleen, als: *Gud*, God; *Engelija*, Engel; *Synd*, Zonde, *Helligforfuach* (van *Hellig*) heilig; *Veslignineb* van *Beslygne* zegenen enz.

fen of laarfen met het ruwe binnenwaards. Enigen bedienen zich ook van gevoolde yflandsche kouffen, welke zy van de Denen enz. handelen. Hembden noch ietwes anders van linnen hebben zy niet, dewyl by hun noch Hennip noch Vlas waffen kan, en hunne armoede hen buiten staat ftelt, enig lywaad van de Denen te kopen. Doch wanneer iemand een hembd vereert word, trekt hy 't zelve over zyne gewone kleding aan, en pronkt daar mede, als met een zonderling fieraad. Wanneer zy naar zee, en inzonderheid ter Walvifchvangst gaan, trekken zy over hunne klederen een gantsch hembd of overtrekfel, uit wambes, broek, kouffen en fchoenen in een ftuk beftaande, 't geen van gladde Robbenvellen zonder enig hair gemaakt en met darmen zo dicht aan een genaait, ook alomme zo vafst toegefnoert is, dat geen water 'er doordringen, noch het zwaar maken kan. Daartegen hebben zy boven aan de borft een kleine met een pen gefloten opening, waar door zy 't zelve, door inblazing, met zo veel wind konnen aanvullen, dat zy niet zinken, ja ter halver knie in 't water over einde gaan konnen, ook zich door matiging der lucht, na 't hun goed dunkt, op den grond laten nederdalen, en weder naar boven ryzen: zulks een geloofwaardig fchipper my verzekert heeft, dat hy het niet alleen zelf verfcheide malen met eigen ogen had befchouwt, en hen het een of ander in zee van den grond doen ophalen, maar ook een matroos gehad, die, na zich een weinig geoeffent te hebben, ingelyks op het water gaan en voortwandelen konde.

De KLEDING DER VROUWEN is niet zeer verfchillende van die der Mannen; behalven dat hare rokken enigzints wyder en hoger op de fchouderen zyn, om hare kinderen, die altoos, waar zy gaan of ftaan, op den rug met zich voeren, daarin des te bekwamer te konnen dragen. In den zomer hebben zy korte broeken; zulks hare benen en knien merendeels bloot zyn; doch des winters lange, die tot over de knien reiken (y). De vrouwen binden hare hairen in een bos zoda-

Cc 3

nig

(y) Om daar van een beter begrip te hebben, kan men nazien de afbeelding

II. Der
Vrou-
wen.

nig op, dat zy eerst 'er onder een band leggen, alsdan het hair 'er over slaan, en het noch eenmaal binden, zulks het rond, dik en styf moet opstaan. In dezen bos vlechten zy tot sieraad allerley glascoralen, welke zy ook in de oren, om den hals en de armen, ja ook zomwylen op de schoenen hangen. Enige vrouwen, welke zich mogelyk by de mannen bekoorlyk willen maken, naven zich zelven met een draad, die zy alvorens wel door het roet harer lampen getrokken hebben, tusschen de oogen, op de wangen, aan de kin en ook aan de oren, in menning, dat het fraaiste sieraad is, met allerly kleine naden tusschen vel en vleesch te gaan, waar van de zwarte kentekenen, wanneer de wond geheelt is, bestendig overig blyven, en even alzo uitzien, als my een persoon toonde, die zich dergelyken op den arm had doen naven, gelyk de bekende beeltenissen, welke enigen, die het H. Graf bezien, zich op den arm laten tekenen (z). Men heeft my, als iets zekers, gezegt, dat dat versiersel die schepzelen, wanneer zy anderzints niet heffelyk zyn, aartig genoeg staat. Is het niet een grote ere voor het mannelyk geslacht, dat de vrouwelyke kunne gewillig zo veel uitstaat, om zich by de mannen aanminnig te maken? Offchoon de groenlandsche vrouwen enige acht op versiering schynen te geven, zyn zy echter even zo morslig, als de mannen, want de enen zo wel als de anderen zeer onrein leven, en zich zeer zelden, of wel zomtyds in hun eigen water wasschen.

§. LXIII.

dingen der mannen en vrouwen, als de beste, die Jacobæus en Laurenzen in 't *Museum Reg.* Part. II. Sect. 2. n. 81. Tab. I. hebben doen stellen.

(z) De russische gezant Ysbrand Ides meld in zyne reize naar China bladz. 37 van de Tartaren. *Nisovier Tungusi* genaamt, welke hy onderweg aantrof: zy zyn ook liefhebbers van schoonheit, en om die te vermeerderen, versieren ze hunne aangezigten, het voorhoofd, de wangen en kinnen over al net op de volgende wyze. Zy doornaven de huid met alerhande beeltenissen; den draad smeren zy met een zwart vet, en na dat de draad enige dagen in de genaaide wonde is geweest, trekken zy dien wederom daaruit; alsdan blyft het genaaide teken staan, en men ziet 'er weinige, die zulks niet hebben.

§. LXIII. Zy hebben tweërley soort van WONINGEN, als ene voor den winter, en de andere voor den zomer. Hunne WINTERHUIZEN zyn de grootſten, welke zy tegen den winter, of wanneer zy lange op ene plaats menen te blyven, op-rechten: en dit is eigentlyk het werk der vrouwen. Zy bouwen dezelve vierhoekig van ſtenen en afgevallen rotsbrokken, welke zy met tuſſchen ingeworpen mos of turfaarde weten vaſt te maken, en zo dicht te verbinden, dat geen wind 'er indringen kan. Zy laten dezelve niet ligt hoger dan twee ellen uit of boven den grond opryzen, maar het overige tot meerder vaſtigheid en beſchutting tegen wind en koude in den grond zinken. Boven op de muren leggen zy enige lat-ten, en bedekken dezelve, in plaats van een dak, met aarde zoden of graslagen; ook zetten zy 'er enige venſters in, die zy uit opgeſpannen en in de lengte met pezen dicht aan een genaaide Robben- of andere viſchdarmen vervaardigen, waar door het licht valt, en de woning lichter, dan men vermoeden zoude, maakt. De ingang word onder de aarde als de loop van een Mol gegraven; echter, op dat de wind en koude niet in het huis mogten vallen, niet recht uit, maar krom en lang. De buiten opening is altoos naar de zee gekeert, op dat zy, 'er uit komende, dezelve, als de voornaamſte bron van hun levensbeſtaan en nooddruf, terſtond in het gezicht mogten krygen, en zien, of zich ergens iets opdoet, om aan werk te geraken. Voor den ingang hangt, in plaats van een deur, een vel, en wanneer men door die duiflere gang op de knien of zeer gebukt gekropen heeft, koomt men in het midden van het huis uit. In zodanig een huis, 't geen niet veel meer dan 20 voeten in het vierkant heeft, wonen, vermits zy niet kyf-achtig zyn, en geen dienſtboden houden, of gene meubelen bezitten, die de ruimte te eng maken, dikwerf 7 of 8 huisge-zinnen, inzonderheid bejaarde en gehuuwde kinderen, bloed-vrienden en zwagers byeen; gelyk dan ook alles, wat geviſcht of gejaagt word, hun alle gemeen behoort, en in goed ver-trouwen verteert word. Aan ieder zyde van het huis hebben zy een ſlaapſtede van hout of planken, op ſtenen, een halve

el boven de aarde verheven, die, in plaats van bedden, met ruige Reevelen belegt zyn, waarop ieder huisgezin zyn eigen slaappleats heeft, welke van de anderen door een 'er tusschen gespannen vel van 2 ellen hoog afgescheiden is. Die van een huisgezin zyn, slapen zodanig zamen, dat man en vrouw byeen, de zonen aan de zyde van den vader, en de dochters aan de zyde van de moeder liggen. Voor de slaapstede heeft een ieder huisgezin zyn eigen keuken staan, welke in niets anders dan een lange lamp, uit de te voren beschreven Weeksteen gehouwen, bestaat; want in dezelve is een diepe sleuf gemaakt, waarin men, door middel van een met spek en traan wel doorkneed vast ineen geperst pit van gedroogt mos, met traan begoten, een zachte, niet flikkerende of springende, en weinig damp verwekkende vlam onderhoud. Over dezelven hangt een ketel, aan de latten vast gemaakt, waarin alles gekookt word; weshalven die lamp zowel tot het koken der spyzen, als het verlichten en verwarmen der huizen dient; ook hebben enigen daarenboven de wanden, zo ik my niet vergiffe, met ruige pelterryen, waar van de hairzyde binnenwaarts gekeert is, bekleed; waarom het in die hutten zo warm is, dat men van de gestrengheid van den winter dus weinig ongemak gevoeld, dat de bewoonderen, mannen en vrouwen, zo lange zy in dezelve zyn, steeds met het bovenlyf naakt zitten. Ondertuschen hebben die woningen voor vreemdelingen een onlydelyk gebrek, ik mene de affchouwelyke stank van het daarin byeen gelegd half verrot vleesch, de visschen en traan, welke stank zo hevig is, dat men meent te bezwyken; men zwyge dat alles vol luizen is. Vreemden, die by hun komen, offchoon zy van hunne natie zyn, vermits zy elkander 10 mylen in het rond bezoeken, laten zy niet by zich slapen, maar wyzen dezelve ene byzondere plaats met een plank daar toe aan. By hunne huizen maken zy kleine kuilen, die zy met stenen opzetten, en daarin de in den zomer gedroogde Lodden en het Zeehonden vleesch tot winter voorraad opleggen. 't Geen zy in de herfft en winter vangen, leggen zy op den bloten grond onder de nieuw, en bewaren het dus voor het verderf. Als

zy niet meer ter zee konnen gaan , slepen zy hunne vrouwenboten aan hunne huizen , leggen dezelve omgekeert op vier palen , en bedekken daar onder hunne pelteryen , en andere waren van waarde. De WINTERHUIZEN betrekken zy in october , en verlaten dezelve weder in het begin van may , 't zy voor een tyd , wanneer zy in de nabuurschap blyven , of wel geheel en al , als zy van plaats veranderen , en een beter gewest zoeken , alwaar meerder te vangen of te jagen is , als wanneer de verlaten woningen die genen ten deel worden , welken na hun by toeval aldaar komen. Hunne ZOMERWONINGEN zyn ligte tenten van gladde Robbenvellen , twee vellen over elkander gehangen , geheel rond , boven in de spits niet groter , dan een gemene hut. Dezelve worden met houten staken opgezet , en heeft een ieder huisgezin zyne eigen , waarin het zich behelpt. De vermogensten onder hun behangen of voederen hunne tenten van binnen met ruige Ree- of andere vellen. Die tenten zouden in der daat sierlyk gemaakt zyn en veel reiner , dan hunne huizen gehouden worden , zulks dezelve zich zeer wel laten bewonen. Een ieder huisvader heeft ook in zyn tent een lamp , en een ketel , tot het koken der spyzen , 'er over hangen. Als zy met hunne grote of vrouwenboten in zee gaan , voeren zy hunne tenten mede.

§. LXIV. Gelyk deze Groenlanders in hunne eenvoudigheid ^{Van hun-} zonder veel omslag en volgens de natuur leven , weten zy ^{ne Verlo-} ook by hunne Verlovingen en Huwelyken van gene wydlo-
pigheden , plechtigheden of ceremonien. Een manspersoon eischt slechts , dat een meisje naar 's lands gebruik zich op den haar opliggenden huisarbeid , inzonderheid het nayen en kleermaken , versta , en deze vraagt enkel , of een vryer een bekwame , vlytige en gelukkige visscher of jager zy. Dewyl ook gene vryster een bruitschat aanbrengt , en geen vryer iets te vermaken heeft , begrypt men ligt , dat zich aan beide zyden gene zonderlinge zwarigheden opdoen , noch veel ontalens nodig zy. Doch by deze gelegenheid openbaart zich een blyk van de aangeboren schaamte , en (indien ik dus spreken kan) natuurlyken welstand van de vrouwelyke kunne. Vol-

gens het 12. hoofddeel der Groenlandsche Perlustratie van den te meermalen aangehaalden schryver (die in dit stuk beter bericht geeft, dan ik ergens elders heb kunnen bekomen) word de gantsche zaak op de volgende wyze begonnen, behandelt en volbragt. Wanneer een jong gezel willens is, in den echt te treden, en noch ouders in leven heeft, openbaart hy hun zyn voornemen, en geeft hun te kennen, op welke persoon hy verlief is, offchoon hy het meisje daar van noch geen woord gesproken heeft. Indien het met den zin der ouderen is, en het meisje hun wel aanstaat, beloven zy hem, dat zy haar zullen laten halen, waarop zy twe of drie oude vrouwen afzenden, welke zich naar de ouders van de vryster, of indien dezelve niet meer in leven zyn, naar hare bloedverwanten begeven. By dezen gekomen zynde, spreken zy niet terstond van de vryagie, maar beginnen een ander gesprek, roemen echter, daar het pas geeft, den vryer, hoe bequaam hy zy, en wat geluk hy in de vangst hebbe. Eindelyk komen zy tot de zaak, en verzoeken van de ouderen het meisje, zonder haar zelfs het geringste deswegens te zeggen. Indien de vryster tegenwoordig is, gaat zy terstond heen, en gedraagt zich, als of zy niets van diergelyke reden weten wil. Terstond daar op staan de ouders het verzoek toe, geven het ja-woord, roepen het meisje weder binnen en geven haar de zaak te kennen. Deze rukt daarop haar hairbos los, trekt denzelven in de ogen, begint te wenen, zegt noch ja noch neen op de zaak, maar gedraagt zich veeleer of zy niet wil. Doch zulks helpt haar niets, nadien de oude vrouwen haar onder den arm nemen en met zich wegvoeren. Wanneer zy in 't huis kooft, daar zich haar toekomende man ophoud, zit zy steeds by haar zelve en weent, en word haar in den beginnen niets van haren bruidegom gesproken, maar de bloedverwanten vertroosten haar en zeggen, dat zy noch vergenoegt en vrolyk zal worden, zodra zy maar een weinig beter kennis met haren bruidegom maakt heeft. Na dat zy dus een wyl by haar zelve gezeten en geweent heeft, spreekt haar ten laafte de bruidegom aan, en verzoekt haar, naast zyn zyde te willen komen liggen; 't geen

zy dan , na ernstig aanzoek , veelligt uit de aan beweging gerakende neiging der natuur , eindelyk doet. Anderen daartegen, welke zich op generley wyzen willen laten overreden te blyven, lopen weder naar huis by hare ouders, die haar niet terug zenden, maar wachten, tot een bode van den bruidegom komt, om haar weder af te halen. Doch indien zy dus twe of driemaal van haren man wegloopt, laat hy, omeens vooral een einde van de wederspanningheid te maken, ten laatsten een zak vervaardigen, waarin de weggelopen of al te blode bruid door de afgezonden oude vrouwen gestoken, de zak boven zodanig, dat niet dan haar hairen 'er uithangen, toegesnoert, en zy op die wyze weder naar 't huis van haren bruidegom gesleept word: waarna zy dan eindelyk willens onwillens by hem blyft.

§. LXV. Het is ook zonderling, dat dit volk zonder een ^{van hun-}desaangaande te hebben, uit natuurlyke eerbaarheid of ou-^{ne Hu-}de gewoonte, waar van zy zelven zo min den oorsprong als ^{welyken,}grond weten, zich van hunne magen tot in den derden ^{en hoe zy}en vierden graad onthouden, en dezelve niet trouwen. In 't ge-^{den Echt}meen heeft een ieder slechts **EENE VROUW**, 't geen by hetgedra-^{louter gebrek aan wetten, waarin deze menschen leven, desgen.}louter gebrek aan wetten, waarin deze menschen leven, des te meer te verwonderen is, dewyl gemeenlyk de neiging der verdorve menschelyke natuur tot de begeerte des vleeschs, en gevolglyk tot de veelwyvery meer dan tot enige andere zonden aanprikkelt, ook hedendaags bezwaarlyk een ander Heidensch volk gevonden word, by 't welk dezelve niet in zwang ga. Echter vind men nu en dan een onder hun, die twe vrouwen heeft, niet zo zeer uit geilheid; want zo men hem vraagt, waarom hy daar toe gekomen is, antwoord hy zonder bewimpeling, en gelyk het by hem ligt, dat de ene bequamer dan de andere is, en hy ze beiden onderhouden kan. Hunnen echt komen zy heilig na, en heeft men nooit gehoord, dat een man het met ene andere dan zyne eige vrouw gehouden hebbe. Echter is de Echt geenzints zo onverbreekyk, dat niet somwylen een man van zyne vrouw, wanneer zy niet naar zyn zin is (gelyk gewis welligt door hunne wyze van vryen gebeu-

ren kan) SCHEIDEN en een andere zoude nemen. Zó zy kinderen by den anderen hebben, ziet de man veel door de vingeren, en blyft by haar tot haar dood. Ondertuffchen zoude men zich niet verbeelden, hoe zeer deze anderzints eenvoudige menfchen hun mannelyk voorrecht over hunne vrouwen weten te tonen. De man zet zich het eerft aan 't eten, en laat zich door zyne vrouw bedienen, welke niet durft toetaften, voor dat hy verzadigt en opgeftaan zy. Zomwylen, wanneer zich madame niet wel gedraagt, zwayen ook ftokflagen; doch zyn zy daarna terftond weder zo goede vrienden als te voren. Wanneer een der echte lieden fterft, hertrouwt de overgebleven weduwnaar of weduwe, naar 't hem of haar goeddunkt.

Van de
opvoe-
ding hun-
ner Kin-
dery.

§. LXVI. Het is ligt op te maken, dat dit foort van vrouwvolk hartvochtig, zo wel in als na het baren zyn moet; ook bevind men dit alzo; want men haar noch voor noch na van barenswee hoort klagen. Doch de natuurlyke moederlyke genegenheid jegens hare kinderen heeft by haar in den hoogften trap plaats, nadien zy dezelve ene ongemeen grote liefde toedragen, en hen met de uitterfte zorgvuldigheid oppaffen. Zo lange zy klein zyn, dragen zy dezelve alomme, waar zy gaan of zitten, op den rug (die den kinderen in plaats van een wieg dient) en stillen hen met hare borften, tot zy 3, 4 of meer jaren oud zyn. Van hunne OPVOEDING maken zy, gelyk ligt te begrypen is, weinig werks (a): want men hen nooit hunne kinderen hoort beftaffen; maar zy hen hunnen eigen wille laten involgen. Niettemin befpeurt men in hun, wanneer zy groot worden, gene zonderlinge neiging tot ene onbehoorlyk grote ligtvaardigheid; en offchoon zy gene zonderlinge gehoorzaamheid, in zo verre de uiterlyke beleefdheid betreft, jegens hunne ouders betuigen, vermits zy niet beter geleert noch opgevoed zyn, tonen zy echter ook gene wederfpannigheid noch moedwil in de uitvoering van het een of

an.

(a) Zie *Samle Grønl. nye Perluſtration*, p. 47.

ander, dat zy hun bevolen hebben. De jonge knechtjens en meisjens blyven by hunne ouders, tot zy in den echten staat getreden zyn. Daarna zorgen zy voor zich zelve; doch de ouders en kinderen verlaten eikander nooit, maar blyven steeds in één huis by elkanderen.

§. LXVII. De Groenlanders konnen zich naar alles schikken, ^{Van hun-} ongelooftlyk honger lyden, wanneer de nood zulks vereischt; ^{ne Spy-} doch ook vervaarlyk vreten, wanneer zy voorraad hebben. ^{zen en} Zy houden genen bepaalden tyd tot hunne maaltyden, en ^{derzel-} eten, als hun de honger of eetlust bekruipt, doch hun beste ^{ver toe-} maal houden zy des avonds. Velen staan ook des nachts op, ^{len.} als zy ontwakende eetlust bespeuren, en gaan eten. Zy komen nooit in enes anderen huis, indien zy 'er iets te doen hebben of iemand spreken willen, zonder terstond aan 't eten te vallen. Ondertusschen zyn hunne SPYZEN en de toebereiding derzelven gantsch niet aantrekkelyk. Vleesch en visch is alles, wat zy konnen hebben, dewyl hun land niet anders voortbrengt; namelyk Vleesch van Reën, Harten, Zeehonden, en allerley land- en watervogels en visschen, die hun uit het zoete water of uit de zee voorkomen, ook Walvisschen, doch inzonderheid hunne kleine *Lodden* / die byna als onze Grondelingen zyn. Het vleesch eten zy nu eens raauw, namelyk wanneer het half verrot of op de klippen in de zon (*b*) gedroogt is, dan eens gekookt; want zy zeer harde en taye spyzen, ja zelfs in tyd van nood, riemen van het leder hunner klederen en oude schoenen, een weinig in water gekookt, kaauwen en verdouwen konnen; weshalven zy de een zo wel als ander stompe afgebeten tanden, gelyk de boerenhonden hebben. Verschen visch eten zy altoos gekookt; drogen echter ook veel, als Elften en dergelyken, inzonderheid de *Lodden* (welke in de maanden may en juny in menigte gevangen worden) in de zon tot hunne wintervoorraad. Gedroogden visch eten zy ongekookt en in plaats van brood. Hunne spyzen koken zy in enkel water, zonder zout ('t geen

Dd 3

zy

(*b*) Zie Beschryving van Ysland, in de Noot (*m*) bladz. 70.

zy niet hebben) slechts des zomers in het veld met een weinig vet, smeer of traan, en des winters in hunne huizen met Robben spek. Het koken geschied in een uit weeksteen gehouwen, ook wel in een rood of geel-koperen ketel, wanneer zy zodanig een by handel verkrygen kunnen, over een grote stenen lamp, waarvan hier boven melding gedaan is. Hun vuur maken zy door middel van twee stukken hout, waarvan het een als een wigge in het ander gestoken, en met een riem zo snel gedraait word, dat door de hevige beweging het ene stuk houts in brand geraakt. Zodra de spys naar hunne wyze gekookt of half gaar is, gieten zy allereerst het nat af en drinken het zelve; schudden vervolgens het gekookte in schotelen, die nooit gewasschen worden, of zo zy dezelve niet hebben, op de blote aarde, welke zy met hunne voeten betreden, en zwelgen het dus in. Hunne grootste lekkernyen stellen zy in 't bloed der Robben of Zeehonden, welke daarvan meer dan andere dieren voorzien zyn. Wanneer zy die dieren vangen, zyn zy bezorgt, 't zelve niet alleen door de schielijke toestopping der wonden in te houden, maar ook naderhand best mogelyk 'er uit te krygen. Zy geven daarvan niets aan hunne vrouwen, maar behouden het enkel voor zich, 't zy om het te drinken, wanneer zy daarvan een goeden voorraad hebben, of een weinig 'er van over hunne spyzen te gieten, (om dezelve een *haut gout à la Groenlandienne* te geven) indien de voorraad gering is.

Van hun
Drank.

§. LXVIII. Hunne DRANK is klaar Water, gelyk het de lieve God geschapen heeft. Lange heeft het geduurt, aleer zy van de spyzen der Denen iets wilden eten; doch naderhand hebben zy, welke enige omgang met hun gehad hebben, dezelve leren eten. Zommige heeft men ook overreed, Brandewyn te drinken, waarvan zy veel verdragen kunnen, aleer zy dronken worden, ongetwyffelt (c) uit hoofde van de menigte vets, waarmede hunne magen bezet zyn, waar door
de

(c) Gelyk de Schryver der Groenlandische Perlustratie p. 39 aanmerkt.

de geesten van den Brandewyn zodanig gedempt worden, dat zy niet kunnen opstygen. TABAK ROKEN heeft men hun niet kunnen leren, vermits hun zulks te bitter en te scherp op de tong voorkoomt.

§. LXIX. Thans zal het insgelyks tyd zyn, enig bericht te geven, hoe zy hun levensbestaan en nooddruftig onderhoud erlangen. Dit geschied door VISSCHEN en JAGEN, waarin de handtering en bemoeinis der mannen enig en alleen bestaat, en hun de vrouwen ook, zo veel zy kunnen, behulpzaam zyn. Hun VISSCHEN geschied nu en dan wel eens in stromen en beken; doch weinig en zelden: het meesten echter in zee, voornamelyk op Wal- en ook andere visschen, die hun de zee levert. Het JAGEN doen zy in zee, op Robben of Zeehonden en Watervogels; te land op Reën, Hazen, wilde Honden en Patryzen. In beide gelegenheden betonen zy zich niet alleen onvermoeit, vaardig en behendig, maar hebben ook by hunne armoede en gebrek aan behooryke werktuigen, zo wel uitgedachte en toebereide gereedschappen, en in't gebruiken derzelven zo schrandere en genoegzame manieren en voordelige behendigheden, dat men zich by een naauwkeurige beschouwing daarover niet genoeg verwonderen kan.

§. LXX. Ik zal met hun Vischtuig of VISCHGEREEDSCHAP een begin maken. Weleer gebruikten zy Angels van been; doch hebben dezelve thans van yzer, welke zy van de Denen of Hollanders magtig geworden zyn. De Netten, welke zy op de vloeden gebruiken, zyn van lange smalle uit Walvischbaarden dun gesneden repen of riemen gemaakt, waarmede zy vaardig weten om te gaan, en voortreffelyk te vangen; weshalven ook de Denen betuigen moeten, dat daarmede beter, dan met hunne hennippe garen, te visschen is. Zy hebben ook uit Reënpezen gevlochte Schepnetten met enge mazen, waarmede zy de Lodden scheppen (*d*). Hunne Harponen of Harpoenen (*e*), met welke zy de Robben en Walvisschen schieten, heb-

Van hunne Handtering.

Van hunne Viscchgereedschap.

(*d*) Zie Groenk. *Perlastratie* p. 33.

(*e*) Is de naam der Werpspies of Pyl, welke op den Walvisch gescho-

hebben getakte spitsen van been; doch die dezelve beter voorzien willen of kunnen, zetten noch een yzere spits voor de bene. En nadien deze schamele menschen geen ander hout hebben, om 'er hunne gereedschappen van te maken, dan 't geen hun van de americaansche kusten by geval toedryft, of door de Denen of Hollanders overgelaten word, en ook noch een groot gebrek aan yzer lyden, zyn zy zo behendig en voorzichtig, dat zy midden aan de harpoenstok een opgeblazen Robbenblaas (*Avata* door hun genaamt) hechten, op dat, zo dezelve niet wel treffen of uitscheuren mogt, zy niet verloren gaan, maar dryvend op het water gevonden, gevischt, en weder gebruikt zoude kunnen worden. Daarenboven zyn die spitsen dus gestelt, dat zy, naar vereisch der omstandigheden, in allerly stokken gestoken, met riemen van leder en balein vastgehecht, en mitsdien genoegzaam verveelvuldigt kunnen worden. De Harpoenen, die zy op de Walvisch schieten zyn tamelyk groot, en de stokken tot te betere indringing zwaar, ook in de rondte noch met een tap van been voorzien, om den duim 'er achter te leggen, en het werpen des te nadrukkelyker te volvoeren. Hier by hebben zy ook langer en zwaarder stokken met grote spitsen 'er aan, die zy, gelyk onze lieden de lenzen, tot steken gebruiken. Behalven dezen hebben zy noch een groot soort van werppylon, om grote Robben en Walvisschen te schieten, aan welkers stokken boven twe bladen, van Walrustand gemaakt, in plaats van vederen gehecht zyn, om een te zekerer, gewisser en nadrukkelyker schoot te doen. Noch gebruiken zy, om de Watervogelen, die zeer loos zyn, te schieten, een soort van pylen, die

ten word. De Franschen zeggen *harpon*, en de Engelschen *barping-iron*. Waarschynlyk koomt dat woord van 't Grieksch *ἄρον*, waarmede een hakig geweer, 't geen de ouden reeds by de vangst hunner zogenaamde Walvisschen gebruikten, by *Oppian. ἀλιύτις*, Lib. V. v. 152., te kennen gegeven word. 't Geen, om noch verder te gaan, van het Hebreeuwfch *בִּרְזֵל* een werppies (*Vid. omnino Bocbart. Hierozoic. P. II. L. 5. cap. 15 seq.*) afstammen kan.

over Bladz. 216.

Een Groenlands VAARTUIG, met de daar toe
behorende WINDELAAS en LYN- Werktuig. Bladz. 217.

lang $20\frac{1}{2}$
reet $1\frac{1}{2}$
de midden hoog $1\frac{1}{4}$
e opening $1\frac{1}{3}$ Voeten.

De daartoe behorende RIEM, lang $4\frac{1}{2}$ Voeten.
Bladz. 220.

Een Groenlandsche Boog lang $3\frac{1}{2}$ Voeten. Bladz. 222.

De PYL'er toe, lang $1\frac{2}{3}$ Voet.

Een Groenlandsche KONA of Vrouwen Boot, lang
50 Voeten, breed $5\frac{1}{2}$ Voeten, hoog $2\frac{1}{2}$ Voeten. Bladz. 218.

Een Groenlandsche WERPSPIES met een bene punt en bene
vederen, lang $4\frac{1}{2}$ Voeten. Bladz. 216.

Een dito met een BLAAS, a 4 Voeten. Bladz. 216.

Een dito tot VOGELSCHIETEN met 4 benen haken.
Bladz. 217.

Eigenlyke grote van een STENE PYL,
in een Wabrisch gevonden.

Bladz. 222 Noot (2).

Dexebve in Profil.

die niet flegts voor aan de spits met een fcherp been, maar ook te midden in het vierkant met noch vier ingekerfde spitse haken van benen voorzien zyn, op dat, wanneer de vogel, by het zien aankomen van den pyl, gezwind dalen of ryzen, of op de een of andere zyde een weinig ontwyken, en dus de voorfte spits missen mogt, echter een der middelste, op alle gevallen gerichte, en met weerhaken voorziene spits, zoude treffen; weshalven hun het werpen zelden mislukt, aangemerkt zy van kindsbeen af door gestadige oeffening wel hebben leren treffen. Op dat daarenboven de schoot des te rechter ga, en te dieper indringe, hebben zy aan deze en andere werppylen een zeker driehoekig werktuig uitgedacht, 't geen onder breed en boven spits, in het midden langs de lengte met een kleine sleuf, waarin het boven eind van den pylstok gelegd word, en boven aan met een kleinen nagel van been voorzien is, die boven op het eind van den pyl of de werpspies vast steekt, en, als de schutter met de hand aan een zwik, in dat werktuig gemaakt, trekt, een zo veel te krachtiger nadruk geeft.

§. LXXI. Twederley Vaartuigen hebben zy, om ter visch- Van de Vaartuigen, waat van zy zich ter vischvangst bedienen. vangst te gaan en te varen, werwaards zy best hun bestaan vinden; een KLEIN, 't geen alleen voor de mans-, en een GROOT, 't geen voor vrouws- en manspersonen dient. Het kleine is een langachtige smalle floep gelyk, en slechts voor een persoon gemaakt. De bodem bestaat uit enige lange houten ribben, met dergelyke dwarsribben, door smalle riemen van balein verbonden en zaamgehecht: waar over vellen van Robben of Zeehonden, met draden van pezen dicht benaait, getrokken zyn (f).

Ee

Die

(f) Deze is een der oudste en eenvoudigste wyze van scheepsbouw, welke men ook alomme by de volkeren der 3 oude bekende waerelddeelen aantrest, gelyk na te slaan is by *Scheffer de Milit. Naval. Veter. cap. 3. p. 26 seq.* waarby men ook de schryvers voegen kan, die *Haseus Dissert. de Leviathan Jobi cap. 4. §. 12 seq.* aanhaalt, welke die wyze ook in de H. Schrift in den hebreeuwischen grondtext ontdekt hebben. Iets nieuws deswegens vind men in *cit. Mus. Reg. Dan. P. II, Scd. II. num. 81.*

Die Boten zyn zo ligt , dat een man den zynen , werwaards hy wil , met zich dragen kan. Behalven deze kleine hebben zy ook, gelyk gezegt is, GROTE BOTEN, die zy ter onderscheiding VROUWENBOTEN heten, dewyl 'de vrouwen in dezelve meestentyds roeyen, of vermits zy gedeeltelyk 'er mede hunne reizen doen, wanneer zy zich met vrouw en kinderen, zak en pak in dezelve begeven, en een bequamer woonplaats zoeken, of ook ter Walvischvangst gaan, waartoe zy hunne vrouwen medenemen, om zo wel de spyze te bereiden, en hun andere handreiking te doen, als wel om hunne gehele hembden of windhoudende overtrekfels, wanneer hier of daar een gat in dezelve geraakte, terstond te herstellen. Deze Boten zyn eigentlyk open pramen, voor en achter spitsachtig, ondiep en met een hogen rand of boort. Zy worden, gelyk de kleine, van dikke houte ribben gemaakt, insgelyks met balein verbonden, en met leder overtrokken. Ook besmeren of bepekken zy dezelve met oud Robbenspek, inzonderheid de sleuven of naden, die zy vlytig en gestadig toefneren; zulks zy eindelyk gantsch vast en dicht worden. Voor aan tusschen de voorsteven hebben zy een kleinen mast met een zeil, 't geen uit gespouwen en gedroogde darmen van Walvissen striemswyze met draden van Reënpezen of darmen te zamen genaait, lang, doch slechts 3 of 4 ellen breed is, zonder touwen, om te brassen, of dergelyken; weshalven zy daar mede niet récht onder den wind zeilen kunnen, vermits de Boten final zyn 'en ligt omslaan. Ondertusschen kunnen zy met dezelve gézwind spoeden, en voert zodanig een Boot 20 en meer menschen met hunne bagasie en tenten, ook wanneer de vangst goed geweest is, noch daarenboven een menigte Walvischspek en Baarden. Des niettemin zyn zy op hun zelven zo ligt, dat zy door enige mannen over het land of ys gedragen kunnen worden. Wanneer zy ter vangst willen uitgaan, maken zy al hun gereedschap gereed, en trekken hunne daar toe byzondere gemaakte klederen aan. Indien het op de Robben en Vogelvangst gaat, steken zy de kleine harpoenen of spitzen aan de 'er by behorende stukken vast, en binden aan dezelve met een.

een lange lyn van leder een toebereide en opgeblaze Robbenhuid, waar van de kop, poten en staart afgesneden, en alle haren glad afgeschraapt, vervolgens alle openingen met darmdraden zo dicht toegenaait en bezorgt zyn, dat zy wind houden kan. Alleen is ineen ingehecht en uitgeholt been een kleine opening, met een bene pen gestopt, waar door men den wind inblazen en uitlaten kan. Met deze opgeblaze huid hebben zy het voordeel, dat wanneer een harpoen, waaraan zy vast zit, in een Rob geworpen word, dees daar door niet naar den grond duiken kan, maar terwyl hy spartelt en tobt, den jager tyd en gelegenheid geven moet, hem nader by te komen en de rest te geven (g).

Ee 2

Op

(g) Dit is mede gene nieuwe of ongewone uitvinding; maar hebben reeds voor oude tyden de visschers in de Westzee aan de linnen, waar aan de haken of angels, welke zy tot de Walvischvangst gebruikten, vast waren, dergelyke wyde met den mond opgeblazen ledere zakken gehad, welke zy tot het zelve einde achter na wierpen, wanneer de visch naar den grond wilde gaan. *Oppian. ἀλιευτ. Lib. V. v 177 seq.*

Ὅτι δὲ οἱ ἑρμῆϊ προσηρρότας ἐνθάς ἀσπὺς
Πνοίης ἀνδρομέης πεπλησέας ἐνδυς ἐς ὕδαρ
Δυμένω πέμπουσιν

Dat is: zy, de visschers namelyk, echter werpen de aan een lyn gebonden wyden en met den menschelyken adem opgevulden ledere zak den in het water zinkenden visch terstond achter na.

Waarna in de volgende versen op een aangename wyze beschreven word, hoe de getroffen visch met den zak of blaas, welke hem gestadig noodzaakt voor den dag te komen, spartelt en woelt: ook geeft *S. Bassilius*, die zelf by zodanig een vangst geweest is, daarvan *Homil. X. in Hexaëmeron* een veel omstandiger beschryving. Doch ik kan alhier niet onaangeroert laten, dat de *Cete*, waarvan beide die schryvers spreken, geen eigentyke Walvisch, maar een Haay of Zeehond, en zogenaamde *Canis Carcharias* zy, gelyk zulks eensdeels uit zyn aangehaalden voerer of metgezel, *ὁμόλογος ἐχθρὸς*, vide *Oppian. v. 67 seq.* (waarvan ook daarenboven Tachard in zyne Reisbeschryving van *Siam Lib. I. p. 31.* en van de oorzaak, waarom hy zich by den groten visch houdt, gewag maakt) anderdeels en voornamelyk uit den haak met het aas, waaraan geen Walvisch byt, *v. 135 seq.*, en uit de beschryving zyner drie ryen Tanden (*τρισοχείη*) *v. 325 seq.* ten overvloede blykt.

Op den Boot of het klein schuitje word voor de zitplaats van den visscher een klein hout met benen gehecht werktuig, gelyk de afbeelding toont, vastgemaakt, waarom de lyn van de harpoen ordentelyk gewonden, en vervolgens achter de zitplaats de gemelde aan het ander einde van de lyn gebonden Robbenhuid, opgeblazen of met wind aangevult, gelegd word. De visscher trekt over zyne gewone klederen, of een gedeelte derzelve, een wambes met de armen en het keursje van gladde Robbenvellen, 't geen hy rondom zich vast maakt, ten einde al het water, 't geen hem tegens het lighaam staat, terstond weder aflope. Daarenboven heeft hy ook wel zodanig een broek aan. Voor het hoofd ligt, om de ogen tegen de zon te bedekken, een houte VOORHOOFDEBLAD of VOORHOOFDSCHERM, 't geen van gestalte als een halve boog en aan de hoeken met benen sierlyk genoeg vast gemaakt is (b) tot zodanig een wytte, dat het genoegzaam om het gantsche voorhoofd tot achter de oren sluit. Alsdan zet hy zich in zyn klein schuitje plat op zyn aars, met de benen recht voorwaards stekende, en sloopt de opening van zyn zitplaats rondom met zyne klederen en Robbenvellen zo dicht en vast toe, als immer mogelyk is. Nevens hem aan beide zyden legt hy zyne werppylen, en maakt dezelve vast. In de hand neemt hy slechts een riem van vurenhout, welke aan beide einden een blad of spaan heeft, die hoog en breed is, op de einden, ter meerder stevigheid en duurzaamheid, met een rand van benen bevestigt. Met denzelven weet hy zich niet alleen zeer snel voort te roeyen en in evenwigt te houden, maar ook, wanneer hy omgeworpen word, zich weder over einde te helpen. Het is ongelooflyk, als men het niet gezien heeft, hoe snel die vaartuigen door het water schieten. Ik heb eens iemand gehad, die daarin varen konde, en was niet in staat, met een an-

(b) Waarschynelyk hebben de oude Gothen ook zodanig een gedragen, 't geen in de *Historia Gottrici & Rosfi cap. 26. p. 161. Ennispaung* (Suec. *Amnespaung*) *frontale* genaamt word.

anderzints snelle floep, waarin vier kaerls uit alle hunne krachten roeyden, hem in te halen. Zy konnen 10 tot 12 noordsche mylen op een dag afleggen, en by storm en holle zee, wanneer onze boten en floepen niet uit durven komen, onbeschroomt varen; want zy met de golven op en neêr gaan, en het niet achten, wanneer een baar over hen heen slaat, nadien het water nergens by hun indringen, gevolgelyk op hun niet vatten kan; en zo zy geheel t' onderste boven geworpen worden, deert hun zulks niet, vermits de meesten zo behendig zyn, dat zy met behulp van hunnen riem zich weder oprechten en over einde helpen konnen. Echter is daar toe meer bequaamheid, sterkte en oeffening nodig, dan men mener zoude. Tot noch toe heb ik onder vele jonge en slukfsche lieden slechts één gevonden, die zich in zodanig een schuitje recht op houden, en, onaangezien het zwenken, voortroeyen konde. Doch nooit heb ik enen gezien, die, omgeslagen zynde, zich weder konde oprechten, of over einde helpen; want zodra men buiten het evenwigt geraakt, word men zodanig topzwaar, en valt zo gantschelyk om; dat men met het hoofd lynrecht nederwaards hangt. Desniettemin weten het velen der Groenlanders te doen, en zyn enige jonge waaghalzen onder hun zo behendig, dat zy den riem op den nek leggen, denzelven met beide de handen also liggende aangrypen, en zich zelven met kracht omwerpen, en ook aan de andere zyde, zonder de handen los te laten, of enige verandering met den riem te maken, weder te voorschyn brengen en oprechten, 't geen echter iets zeldzaams is, en zelfs onder hun voor een groot konst- en meesterstuk gehouden word.

§. LXXII. Tot de WALVISCHVANGST behoort enige meerdere toerusting. Zy trekken daartoe hun geheel wambes of overtreksel aan, waarvan hier boven breedvoeriger gesproken is, hangen ook een groot mes, om spek te snyden, met een slypsteen aan hunne zyde, nemen de grootste harpoenen, werppylen en lenzen, en aan de harpoenen grote blazen, van de grootste Robben gemaakt, voorts hunne grote Boten en vrouwen mede. Zodra zy een Walvisch ontdekken, gaan zy

in hunne kleine schuitjens van alle kanten op hem los, en wel met zodanig een drift, dat men 'er zich over verwonderen moet. Zy zoeken hem door de harpoenen aan enige blazen vast te krygen; want hoe groot ook zulk een, dier is, word het echter door enige van die blazen, om hunne ligtheid en tegenstand, opgehouden en verhindert, naar den grond te zinken. Wanneer het hun gelukt, zodanig een Walvisch als het ware te arresteren, naderen zy hem met lenzen, en zien hem zo vele steken toe te brengen, dat hy, door 't verliezen van te veel bloed, sterven moet. Alsdan werpen zy zich in hunne met wind naar behoren opgeblazen wambesen of gantsche overtrekzels in zee, en zwemmen naar den visch; blyven ook dus dobberend, dewyl zy niet zinken kunnen, by en rondom denzelven, tot zy het spek afgesneden hebben, 't geen zy terstond in hunne grote Boten werpen. Daarenboven weten zy, onaangezien hunne slechte werktuigen, de Baarden, of ten minsten het grootste gedeelte derzelve, uit den muil te halen, tot schaamte onzer speksnyders en matrozen, welke zo velerly grote en kostbare werktuigen daar toe nodig hebben.

Van hunne jagt-gereedschap.

§. LXXIII. Tot de LAND-JAGT gebruiken zy, naar de eerste, oudste en algemene wyze van alle volkeren der waereld, Bogen en Pylen (i). De Bogen zyn lang, uit americaansch vu-

(i) Ik moet alhier van een zeer zeldzaam stuk gewag maken, 't geen ik in myn Cabinet bezit. In 't jaar 1696 ving een onzer Groenlandsvarers een Walvisch, in wiens spek men een stene punt van een pyl vond, zynde aan alle de hoeken zeer scherp geslepen, en de steen zeer hard. Dezelve schynt een *Lapis Nephriticus*, ten minsten een groenachtige Jaspis te zyn. De gestalte komt overeen met de yzere punten, die de Wilden der Straat Davis voor aan hunne werppylen hechten. Of zy zodanige stene spitsen gebruikt hebben, aleer zy yzere hadden, of zich met bene behielpen, heb ik niet kunnen ontdekken. Ten minsten moet de myne van noch verder afgelegen of americaansche onbekende Wilden, by welke noch gene Hollanders of anderen, die hun yzer konden aanbrengen, gekomen zyn, in den Walvisch geschoten, en de schaft of stok, waarin zy gestoken heeft, verloren of afgebroken wezen.

vurenhout gemaakt, gelyk ook de Pylen, welke gedeeltelyk voor de Patryzen zonder spitsen, ten delen voor de Harten en Reën met benen spitsen of punten voorzien zyn. De vederen zyn van Ravenvederen. Met dat geweer begeven zy zich te veld, en zoeken zo lange, tot zy een dier aantreffen. Indien zy een of meer Harten bescpeuren, omringen zy dezelve met volk (aangemerkt zich de vrouwen en kinderen by gantsche hopen mede ter jagt begeven) zulks zy nergens wegkonnen, behalven in het water, of anderzints naar een plaats, alwaar zy met hunne Bogen en Pylen oppassen en gereed staan, om te schieten. Men zegt ook, dat zy goede boogschutters zyn.

§. LXXIV. Buiten dit visschen en jagen weet men by deze Er zyn Wilden van gene andere handteringen, ja zelfs niets van geen Handwerken. Want ieder manspersoon maakt zyn nodig hand- visch- of jagtgereedschap zelf, en dit is ook het enigste, waar- den in mede zy zich eigentlyk en alleen op het land bezig houden. Het het land, overige, als nayen, kleermaken, en huizen bouwen en op- rechten, is het werk der vrouwen. Beide zyn in hunnen arbeid zo bequaam en vernuftig, dat, wanneer men derzelver aartigheid, bruikbaarheid en nuttigheid beschouwt, men bekennen moet, dat zy andere zich meer inbeeldende volkeren daar mede beschamen.

§. LXXV. Buiten dit behoeft men volgens hunne opvoe- Mangel ding en levenswyze gene KUNSTEN noch WETENSCHAP- aan Kun- PEN by hun te zoeken. Zy konnen niet verder dan tot 21 sten en tellen, en weten van 't geen voor hunnen tyd geschied is, schap- in 't geheel niets, noch te zeggen, hoe oud zy zyn, verpen. mits zy gene andere tydrekening, dan naar de maan kennen; en ook in dit stuk slechts zo veel weten, als tot hun handtering nodig is: gelyk zy dan naar de maanrekening elkan- der beduiden; wanneer de Walvisch of wanneer de Cache- lot koomt; ook wanneer deze of gene visch zich op de kus- ten laat vinden en vangen. Dus hebben zy zelfs dit de De- nen in den beginne vroed gemaakt, en nooit in hunne op- gave geseilt. Daarenboven zyn by hun enige weinige ken- bare

bare STERREN, waarnaar zy zich waarfchynlyk op hunne reizen by nacht richten, en te recht weten te komen (k), byzondere namen gegeven, gelyk *Egede* in zyne Beschryving van Oud-Groenland getuigt. De Wagen (dit zal ongetwyffelt de GROTE BEER, *Ursa major* zyn), zegt hy, noemen zy *Tugta*, dat is, een Rendier; de NOORDSTAR (Noordpool, *Ursa minor*) *Kaumorsok*, dat is, een die van de Robbenvangst terug kooft, vermits het fchynt, als of hy uit de zee ftygt en voor den dag kooft. Het ZEVEN GESTERNTE, *Killukturset*, vermits deze Sterren zo naby elkander ftaan, dat het fchynt, als of zy aan elkander gebonden waren. Die fchryver voegt

(k) Gelyk naar deze zelve Sterren, aleer het Compas uitgevonden was, de ouden voorheen inzonderheid hunne cours fteden. *Homerus* zingt *Odysf. E. van zynen Ulyffes*.

— ὁ πηδάλῳ ἰδύνετο τεχνήντας
 ἤμενος, ἔδ' οἱ ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἔπιπτο,
 Πληιάδας τ' ἐσσυρῶντι καὶ ὄψε δύνοντα Βοιωτῆν,
 Ἀρκτον θ' ἦν καὶ ἄμαζαν ἐπὶ κλητὴν καλέεσθαι
 ἢ τ' αὐτὴ εἰρέσεται καὶ τ' Ὀρίωνα δοκεῖναι
 Οὔ γ' ἄμμορον ἐσιδοετρῶν Φαιακοῖο
 Τὴν γὰρ δὴ μιν ἀνάγε Καλυψὶ δία θεῶν,
 Ποντοπορευομένην ἐπ' ἀριστερά χειρὸς ἔχοντα.

— *ipse temonem gubernabat artificiose*
Sedens, neque ei somnus palpebris incidebat,
Pleiadesque contemplanti & iam de occidentem Bootem
Ursamque quam & currum cognomento vocant.
Quae ibidem vertitur atque Orionem observat.
Sola vero expers est aquarum Oceani.
Etenim ipsam jusserat Calypso diva dearum
Ponto navigare, ad sinistram manum habentem.

En *Virgilius Georgic. I. v. 137.*
Navita tum stellis numeros & nomina fecit,
Pleiadas Hyadas claramque Lycaonis Arcton.
 Zo ook *Æneid. III. v. 516 de Palinuro:*
Sidera cuncta notat tacito labentia caelo;
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.

ter noch by, dat zich de Groenlanders van het WEERLICHT en het NOORDERLICHT ('t geen altoos by helder weêr alomme in de lucht gezien word) inbeelden, dat het zielen der afgestorvenen zyn, welke gins en herwaards lopen, en met elkander den bal kaatsen.

§. LXXXVI. Dat de Groenlanders noch minder einigen HANDEL of Koopmanschap onder elkander dryven, spreekt van ook haar zelve. Een ieder huisgezin, of de huisgezinnen, welke Koophandel zich by elkander houden, verschaffen zich zo veel mogelyk onder hun nooddrift, en zyn gelukkig genoeg, wanneer zy dezelve elkander, rykelyk magtig worden. Dus heeft een ieder wat een ander heeft, en niemand bezit iets overvloedigs, veel min iets byzonders, 't geen hy den anderen zoude kunnen byzetten. Wat daarboven tot gemak en nut dienen kan en verlangt worden, moeten zy ten allen tyde van vreemden verwachten, die toevallig by hun komen.

§. LXXXVII. Doch de HANDEL MET VREEMDEN heeft Geringe ook weinig te beduiden. 't Geen de Wilden aan hunne zy-Handel metbui-tenlanders. de opbrengen en leveren kunnen, bestaat in Walvischspek en Baarden, Eenhoornhoornen, Reën. Vossen- en Robbenvellen. Hiervan echter kunnen zy, naar hunne omstandigheden, geen groten overvloed hebben. 't Geen zy van de buitenlanders begeren, bestaat in enig grof wolle goed en linnen, yslandsche gevolve koussen en wanten, kopere of blikke ketels, messen, scharen, naaynaaldens, als mede tafels, kassen, houte tafelborden, mouten (1), delen, planken, spaansche balken, enig yzer en dergelyken. Gelyk deze echter eensdeels gene dingen van zonderlinge waarde zyn, anderdeels ook de weinige en behoeftege inwoonders daarvan terstond hunne nooddrift erlangen, is ligt te gissen, dat met en by deze lieden geen grote Handel te dryven is. Waarby daarenboven noch koomt, dat zelfs geen ene buitenlandsche natie tot noch toe in staat geweest is, met uitsluiting der overigen den

Ff

(1) Groenl. *Perlufratie* cap. 10. p. 39.

den geringen handel met de inboorlingen voor zich zelve te behouden, veelmin de markt noch verder bedervende sluiphandelaars en lorrendrayers af te keren.

Derhalven kennen en gebruiken zy ook geen Geld. §. LXXVIII. Door deze omstandigheden heeft noch kent men alhier geen GELD: want men het nergens toe besteden kan. Hier zyn goud en zilver noch in hunne natuurlyke waarde, namelyk naar hun gebruik en nut, dat is, in gene.

Daartegen behoud het yzer, het geen alhier de beide grondoorzaken van allen prys, te weten nut en schaarsheid heeft, zyne wezentlyke waarde. Men heeft wel eens een Groenlander een stuk goud van enige ducaten, en daar benevens een paar naaanaaldens of een hakbort (als waarmede onze kinderen spelen) met een paar snaren, om te klinken, voorgelegt, wanneer hy het laatstgenoemde of de naaldens koos; want naaanaaldens weten zy te gebruiken, en wegens het hakbort behoeft men zich mede geenzints te verwonderen, vermits zy grote liefhebbers van de muziek en het zingen zyn (m).

§. LXXIX.

(m) Het is merkwaardig, dat men ten allen tyde, ook by de anderzints eenvoudigste en wildste volkeren, een soort van Vocaal- en Instrumentaal muziek vind. De oorzaak daarvan moet, dewyl dezelve zo oud en algemeen is, zonder twyffel in de menschelyke natuur zelve haren grond hebben: ook toont zich dit by een weinig nadenkens gantsch duidelyk. De mensch is, na dat hy door den val der eerste voorouders de eigentlyke oorzaken van de gernstheid en vrolykheid des gemoeds verloren heeft, en daarentegen beide naar ziel en lighaam in onlust, zwakheid, vermoeienden arbeid enz. geraakt is, van nature tot vreze, zwaarmoedigheid, traagheid en treurigheid geneigt; weswegens hy noodwendig iets ter zynen opwekking gebruikt. Ook is ligt te gissen, dat de eerste menschen, die best geweten hebben, waar van zy afgevallen waren, en mitsdien ook van de zwaarmoedigheid over de verandering het levendigst gevoel gehad hebben, terstond op allerly en teffens ook uitwendige middelen bedacht zyn geweest, om hunne droeffenis te verdryven, en hun neergeslagen gemoed op te wekken. Dewyl zy nu waarschyndlyk bespeurden, dat het liefvelyk kwinkeleren der zangvogelen hen innerlyk aandeed, en hun gemoed een weinig verligte, is het gelooflyk, dat zy welhaast begrepen hebben, dat het de verscheidenheid en verheffing der tonen was, welke deze zonderlinge kracht en werking met zich bragt, en daar

op

§. LXXIX. Wanneer zy te zamen komen, moet 'er getrom- Van hun-
melt, gezongen en gedanst worden. Eerst zetten zy zich aan ne verke-
Ff 2 ring, mu-
ziek en
dansen.

op terstond weder begonnen hebben, niet alleen hunne stem te oeffenen, maar ook ter meerder opwekking allerly klinkende werktuigen uit te denken, en meer en meer te verbeteren. Hierin beruist het goed gebruik van de muziek, welke ongetwyffelt by de vrome nakomelingen van Adam in zvang ging en Gode niet onbehagelyk geweest zal zyn. Doch gelyk het ten allen tyde pleeg, liet het de verdorve, en door de zoete melodie ontspannen aart der menschen daarby niet beruften, maar misbruikte, 't geen tot verkwikking in treurigheid en aanmoediging in den arbeid behoorden te dienen, tot opwekking en aanprikkeling der wellust, en verwekking van zondige begeerlykheden. Ja men maakte 'er welhaast een eigentlyk handwerk van, gelyk wy Gen. IV. v. 21 zien dat Jubal, de gelykaartige zoon van den uit Caïns huis gesproten liederlyken Lamech, daarvan reeds ten zynen tyde zodanig'zyne bezigheid maakte, dat *dese de vader was van alle die barpen en orgelen handelen*. Ondertusschen is die kunst in haar gedoogd gebruik met Noachs huisgezin mede in de Arke gegaan, en 'er weder uitgekomen zynde, ook met het toenemend menschelyk geslacht over den gantschen aardbodem uitgebreid, en van tyd tot tyd verder verbeterd. Wy vinden daarvan alomme de merktekenen, inzonderheid in het oosten, alwaar men daarmede de onlustigheid verdryft, en zich tot den arbeid aanmoedigt. Want zo staat by Jerem. XXXI. v. 5. *Men zal planten en daar by op pypen spelen* (NB. volgens de overzetting van Lutherus, die de schryver gebruikt) en in het tegendeel cap. XLVIII. v. 33. *men zal geen Druiven treden met vreugden geschrey*, om gene andere plaatsen by te brengen. Zo getuigt ook Chardin in zyne *Voyages Tom. I. p. 127*: dat het in het oosten byna een algemeen gebruik is, zich door het gezang tot den arbeid aan te moedigen; dat, ten blyke, dat zulks uit loomheid van geest zo wel als vadzigheid van lighaam ontstaat, men opgemerkt heeft, dat dat gebruik meest naar de kant van 't zuiden in zvang gaat; dat by voorbeeld in de Indiën de matrozen geen touw zouden kunnen aanroeren, dan zingende, noch het zelve in de hand nemen, dan in 't midden van 't gezang; dat de Kamelen en Ossen gewoon zyn op het gezang geleid te worden, en dat na mate hun last zwaarder is, men des te sterker en aanhoudender moet zingen. Zyne eige woorden zyn: *C'est une habitude presque universelle dans tout l'Orient de s'animer au travail par le chant. Et ce qui marque, que cela naît de paresse d'esprit aussi bien que de mollesse du corps, c'est, qu'on observe, que cette habitude est la plus forte du côté du midi. Aux Indes, par exemple, les mariniers ne sauraient remuer une corde, qu'en chantant, ni la prendre même, qu'au milieu du chant. Les chameaux & les bœufs ont accoutumé d'être menés au chant, & selon que leur charge est pesante, il faut chanter plus fort & plus*
con-

't eten, en vreten meesterlyk; daar na staan zy op, om te spelen. Zy hebben, namelyk, een zoort van **TROMMEN**, welke niet anders zyn, dan een weinig brede en rond te zamen gezetten hoepelen van benen van dieren, waar over een vel strak is gespannen, en waaraan, vermits alleen de bovenzyde overtogen is, van onder met een stok een geraas gemaakt word. Die Trom neemt een in de hand, stelt zich in het midden, en de overigen rondom hem. Welhaaft begint hy de Trom te roeren en te zingen van hunne vischvangst, jagten, reizen en wat hem voorts in de gedachten schiet, naar zekere wyzen, die hun bekend zyn, en gezegt worden, enigzints aartig te luiden, en maakt ook allerly kluchtige grimassen, gebaarden en sprongen; wordende hy, die zulks het zotstf doen kan, altoos voor den besten man gehouden. De overige aanwezende mannen en vrouwen stemmen hierin overeen, en huppelen ook wel van het ene been op het ander. Als de een vermoeit is, treed de ander in zyne plaats, neemt de Trom, en zet het spel voort, tot zy alle moede worden; ja alles, wat zy met malkander te spreken, te handelen, of af te doen hebben, geschied by het trommen en zingen. Wanneer zy een togt of vangst zullen ondernemen, word zulks op die wyze afgesproken. Als iemand gaarne iets wil verruilen of vertuiffchen, veild de tromeelslager dat ding, en zegt daarby, dat dit of dat 'er voor begeert word; als dan iemand onder den hoop

constamment. Echter heeft men ook het nut der muziek by geestelyke oefeningen, waarin 's menschen gemoed noch groter traagheid, dan in herlighaamlyke, bespeuren laat, getracht te erlangen, en 't zelve daarom by den Godsdienst te baat genomen: gelyk het dan ook inzonderheid by de Joden, die naar hunnen aart noodwendig iets uitwendigs en sterk aandoeisende vereischten, op een uitnemende wyze ingestelt is; 't geen de heidensche volkeren; gelyk men weet, vlytig nagevolgt hebben. Ook zal een ieder by zich zelve bevinden, hoe sterk een geestelyk lied aandoet, wanneer het met een aangename melodie gepaart gaat, en door medestemming van de ene of andere bequame musikale Instrumenten (doch zonder een schouwburgsche buitensporigheid, welke de ydele driften gaande maakt, en ten hoogsten slechts het wellustig oor vergenoegt) noch verder in 't gemoed gedrukt word enz.

hoop de ruiling aanstaat, geeft hy zyn toestemming door een slag op den aars van den trommellager, waarmede de ruiling richtig en vast is (n). Wanneer de een den ander misdaan heeft, bespaart de beledigde zyn wraak tot de Trom. By de eerste gelegenheid, als een gezelschap, om zich vrolyk te maken, byeen kooft, neemt hy de Trom, treed in den kring, en klaagt trommende, huppelende en zingende de omstandigheden van zyn wedervaren, en maakt zyn wederparty deerlyk uit. Deze verantwoord zich op gelyke wyze, en zingt den anderen de waarheid toe, waar over het volk lacht, en dus is de twist geëindigt, waar na de partyen weder als goede vrienden naar huis gaan. Gewis een lof- en navolgenswaardige manier, om, alwaar geen recht noch richter gevonden word, de twisten te beslechten, waaruit men ziet, dat in de natuurstaat niet alles door het zwaart beslecht moet worden, maar dat naar den aart der menschen noch door andere schrandere of laakbare middelen de zaken te beslissen zyn. Ook hebben de Deenen, na zy de landtale enigzints kundig geworden waren, dikwerf moeten horen, dat hun een trommellager, als zy gekomen waren, om den Groenlanderen het hunne te ontfutselen, hunne vrouwen te verleiden, en dergelyken meer, de waarheid zingende schamper onder den neus wreef. Daarentegen heeft men ook dikwils bespeurt, hoe aangenaam hun hunne Trom moet zyn; want als een Deen dezelve neemt, 'er een weinig op speelt en daarby zingt, strekt hun zulks tot zodanig een vreugde en welgevallen, dat zy niet weten, wat liefde hem daar voor weder te bewyzen. Ook heeft het vrouwvolk noch een kring of rondendans, waarin zy elkander by den hand houden, zingen, en nu eens voor dan achter zich en in een kring rondom huppelen. Wanneer vreemdelingen aankomen, die hun aangenaam zyn, beginnen de vrouwen aan het strand onder malkanderen lustig te zingen, en dezelve daar mede te

Ff 3

ver-

(n) Zie *Groenland. Perustratie* p. 50, als mede Egede beschryving van Oud-Groenland.

verwelkomen. Het jonge manvolk heeft noch veelerly spelen en oeffeningen, als het balslaan des winters by het maanlicht en anderen, die men my niet recht wist te beschryven; waar by zy wonderbare proeven hunner behendigheid, bequaamheid, vlugheid en stoutmoedigheid geven, als waarop voornamelyk by hunne spelen hun toeleg gericht is, die daar door schrandere, onberispelyk, ja nut worden.

Het le-
ven der
Groen-
landers
in den
waren
natuur-
staat.

§. LXXX. Aleer ik deze beschryving sluite, moet ik noch iets van het GEDRAG en de ZEDEN der Groenlanders, van hunnen POLITIEKEN TOESTAND en van hunnen GODSDIENST aanmerken, nadien zo vele uitzonderingen, waarna de menschelyke handelingen in het gemeen gewoonlyk afgemeten worden, by die Wilden voorkomen, dat zy een gantsch byzonder en zelf ontstaan volk schynen te zyn, dergelyken noch in geen deel der bekende waereld ontdekt schynt te wesen. Van hunne geboorte af, leven zy in de allergrootste vryheid. In hunne kindsche jaren ondervinden zy niets van enige tucht of bestraffing der ouders; wanneer zy volwassen zyn niets van de banden van enige wetten, doch allerminst van een overheids bedwang. Een ieder leeft zo hy wil, zorgt voor zyn onderhoud, zo hy het verstaat, en de gelykheid is zo groot, dat de een den ander niets tegen te werpen, min te bevelen heeft. Ik maak geen zwaarigheid te zeggen, dat die lieden in den eigentlyken staat der natuur en der vryheid leven; doch zodanig enen, die denzelven geheel niet gelyk schynt; want velen, die van het recht der natuur schryven, zulks in hunne *Systemata* gemeenlyk afkeuren, en op de afschouwelykfte wyze afmalen (o).

§. LXXXI.

(o) Cicer. de Invent. Lib. I. cap. 2. *Fuit quondam tempus, quum in agris homines passim bestiarum modo vagabantur, & sibi vidu ferino vitam propagabant, nec ratione animi quicquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Nondum divinae religionis, non humani officii ratio colebatur; nemo legitimas viderat nuptias, non certos quisquam inspexerat liberos, non jus, equabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem atque inscitiam caeca atque temeraria dominatrix animi cupiditas ad se explendam*
vi.

§. LXXXI. De Groenlanders zyn eenvoudig, doch niet ^{Van hun-} dom, ongeleert, doch aan hunne gemoedsneigingen niet ver- ^{ne ze-} slaaft, aan gene gezelschappen verbonden, doch gezellig, ^{den.} vreed en behulpzaam (p). Uitwendige plichtspiegelingen en welgemaniertheid vind men by hun niet veel. De een betuigt tegen den ander geen eerbied, en het koomt hun wonderlyk te voren, als zy by de Denen zien, dat de een den ander hooger dan zich zelven acht, en dat de een beveelt, de ander gehoorzaamt. Wanneer zy elkander bezoeken, groet de aankomende den huiswaard niet, en deze heet den ander niet welkoom, maar wyft hem alleen de plaats, waar hy zich nederzetten kan. Als de vreemde weder weg gaat, geschied het ook, zonder dat wederzyds een woord gewisselt word; en dus is de gantsche verkering, die zy met malkander hebben, in allen delen en by alle gelegenheden gesteld; waaruit men ziet, dat vriendschap zonder complimenten en zonder reverentien bestaan kan. Zy zyn zeer onrein en smullig, bemorschen hun-

ne

viribus corporis abutebatur, &c. 't Geen ik een Heiden ten goede kan houden. *Hobbes de Cive cap. X, §. 1.* is van een gelyke verbeelding: *extra civitatem fructus ab industria nemini certus: in civitate omnibus. Denique extra civitatem in perium affectuum, bellum, metus, paupertas, seditas, solitudo, barbaries, ignorantia, feritas: in civitate imperium rationis, pax, securitas &c.* welke woorden de voortreffelyke Puffendorff enigzints onvoorzichtig de zynen gemaakt, en in zyn *Compendium de officio hominis & civis Lib. II. cap. 1. §. 9.* gestelt heeft. 't Geen echter grondig wederlegt word door den schranderen en oordeelkundigen rechtsgeleerden *Titius Observ. 461 seq.*, wiens tegenwerpingen en strydige stellingen door 't gedrag onzer Wilden ten vollen bevestigd en opgeheldert worden. Het is inderdaad onnodig, zeldzame voorstellingen te baat te nemen, nadien men buiten dat grond genoeg heeft, het voorrecht van een betere opvoeding, burgerlyken staat en vooral christelyken Godsdienst aan te pryzen; zo maar de beter onderwezenen naar de regelen der ware wysgeerte, echte staatkunde en goddelyke openbaring leefden.

(p) Zy zyn gelyk Demonak by Lucianus van rechtschapen eerlyke lieden zegt: *παιδρὲς ἐκείνης διὰ τὸν λόγον, ἢ οὐκ ἀκούτες διὰ τὸν νόμον.* Zy doen van zelven, volgens de neiging des vernufts, 't gunt anderen onwillens door dwang der wetten doen. Seneca spreekt niet onaardig van zulke lieden, zeggende: *non erant illi sapientes viri, etiam si faciebant facienda sapientibus.*

ne klederen, handen en aanzicht met vifchspek, traan en andere vetheden, en waffchen zich zelden; ook waffchen zy hun vaatwerk en fchotelen nooit, als de honden dezelve afgelekt hebben. Zy fchromen niet, in de tegenwoordigheid van anderen een wind te laten vliegen, of voor hunne ogen hun gevoeg te doen. Anderzints zyn zy in hunnen omgang vriendelyk en vrolyk, en hebben gaarne, dat men met hun fcherft (q); want van nature zyn zy tot droefgeestigheid geneigt, laten, alleen zynde, het hoofd hangen, en zuchten dikwils, zonder dat zy, naar de oorzaak gevraagd wordende, daar van eigentlyke en byzondere redenen kunnen geven. Zy hebben een gevoel van hun elendig, onrustig, arbeidzaam, moeyelyk en gevaarlyk leven, en zien geen beterschap te ontmoet. Ja hoe kan het anders zyn, nadien zy geen grond tot troost uit de wysgeerte, veelmin uit den Godsdienst kennen,

Vele feilen zyn hun onbekent.

§. LXXXII. Voorts leven zy onder elkander in de grootfte verdraagzaamheid en enigheid, weten van geen haat, nyd, vyandschap, vervolging, gekyf en ftryd, en noch minder van slaan of geweldadigheid, ftraatrovery, moord of doodflag, ook nooit van oorlog met de naburen, waarom hun fchietgeveer niet daar toe, maar alleen ter jagt (r) bequaam is. Van hoeren of hoerery hoort men niets; zelfs houden de ongehuwden zich kuifch, en verlokt of verleid niemand een ander tot ontucht. De Denen hebben weleer het een of ander jong meisje op de proef gefteit, maar altoos te vergeefs. Hunne weinige natuurlyke neiging tot vleefchelyke lusten blykt daar door klaar genoeg, dat zy, gelyk hier voren aangemerkt is, zelden twe vrouwen nemen, 't geen hun echter geheel vryftaat. De echte lieden blyven zo naauw aan elkander verbonden, dat men van echtbreuk geen voorbeeld heeft. Den eigendom kennen zy, en de een laat den ander, wat hy heeft of vangt;

(q) Zie Groenlands. *Perlufratie* p. 53.

(r) *Arma cessant; incurtaeque humano sanguine manus, odium omne in feras vertunt.* Senec. *Epfistol.* 90.

vangt; doch diefftal en roof is iets onbekents. Alles ligt en staat open: men heeft gene deuren noch sloten, kisten noch kassen, en men hoort ook niet, dat de een den anderen ergens in bedriegen of bedotten zoude.

§. LXXXIII. Ondertuiffchen hebben deze lieden gene Wet-
 ten, om hen te leren, wat zy doen of laten moeten; veel min, die hen daar toe verbinden, maar zy zyn hun zelve een Wet,
 en hebben derhalven noch bedienen zich van gene Overheid,
 als die ter handhaving van de wetten, ter beschutting der goede en straffing der quaden verordent is (s).

§. LXXXIV. Mynes erachtens is het niet onopgemerkt over
 het hoofd te zien, maar alzints ten uitterste aanmerkenswaar-
 dig, dat deze lieden, welke noch opvoeding, noch scholen,
 noch zedenkundige boeken, noch leraars, ja niet dan een zelfs-
 gevormt en onbeschaaft begrip hebben, uit een inwendige na-
 tuurlyke neiging, welke zich reeds vroeger dan het begrip
 by hun bevind en van 't zelve weinig nut trekt, zo veel boos,
 onnuts en schadelyks achterlaten, en daartegen zo veel goeds,
 nuts en heilzaams in 't werk stellen. Dit is buiten twyffel noch

Gg

een

(s) Dus heeft *Job. Barclajus* niet ten onrechte geoordeelt, als hy *Ar-
 gen. Lib. I. cap. 15.* zegt: *si contineri sua sponte intra fines justitiae posset
 genus humanum, tunc in pari omnium pietate non supervacanea modo, sed
 injusta essent imperia, quae cives jam sponte equissimos ad inutilem servitutem
 adigerent.* Ook geloof ik, dat wanneer *Boesler* de *Groenlanders* gekent
 hadde, hy *ad Grotium Lib. I. c. 3. p. 200.* zo algemeen en besliffend niet
 zoude geſchreven hebben: *ordo imperandi & parendi omni natura rationali
 ita destinatus est, ut societas & multiplicatio sine eo cogitari nequeat.* Maar
 konnen verdorven menschen door hunne geaartheit en omſtandigheden zo
 verre komen, dat zy zonder overheid bestaan kunnen, zo zouden de nieu-
 we leraars van 't recht der natuur en volkeren niet zeer dwalen, wan-
 neer zy stelden, dat de volmaakte menschen in den staat der onschuld gene
 burgerlyke wetten noch overheid van noden hadden. Doch helaas! de
Groenlanders alleen leven in zodanige gelukkige eenvoudigheid, armoede
 en omſtandigheden, dat zy zonder de beheerſching ener overheid onder
 elkander te recht kunnen komen. De overige bewoners der bekende wae-
 reld zyn daartegen zo geaart, dat men God niet genoeg danken kan, dat
 hy den overheid-ſtand ingeſtelt, en denzelven met het medegedeelt gezag
 en recht ter ſtrafoeffening voorzien heeft enz.

Zy heb-
 ben noch
 Wetten
 noch O-
 verheid.
 door zy
 buiten
 twyffel
 verplicht
 worden,
 onder el-
 kanderen
 vreed-
 zaam te
 leven.

een klein overblyffel van het ingefchapen Goddelyk evenbeeld. Doch wanneer men zulks, als het ware, met het licht van een opgehelderd vernuft beschouwt, bevind men, dat het by deze Wilden niet recht geoeffent of aangewend, maar veel-eer noch verduistert word; nadien zy niet tot de rechte tedere banden of plichten komen, maar slechts by de allergrooffte gehoudenheden of zodanige plichten blyven, zonder welke de uitwendige rust niet behouden kan worden, noch de omgang met zynes gelyken of de menschelyke samenleving bestaan. Daarenboven zyn hunne omstandigheden zodanig gestelt, dat zy hun tot de gezegde deugden, of veeliever tot onthouding van de daar tegen overstaande ondeugden, niet alleen dwegenheid geven; maar hen zelfs daartoe aandryven en dwingen. De onkunde van het quaad, en het mangel aan middelen ter aanprikkeling, zo ook van snode en quade voorbeelden, maakt, dat in deze eenvoudigheid blyven. De ruwe luchtstreek, de weinige voorraad van het nodige, en de moeyelyke wyze van 't zelve te bekomen, houd hen in te vredenheid en gelykheid. Dewyl niemand meer weet noch heeft dan de ander, heeft hy ook gene reden, zich boven den anderen te verheffen, en deze gene beweegoorzaken, hem enige meerderheid in te willigen. Vermits een alleen niets uitrechten kan, moet hy trachten, de anderen ten vrienden te behouden, hun bystand bieden, om bystand van hun te genieten. Des moeten zy ook, 't geen zy gevangen hebben, dewyl de een zo goed als de ander is, en de een zo veel moeite als de ander aangewent heeft, gelyk delen. Een ieder moet den anderen het zyne laten, anderzints nam deze hem op zyn beurt het zyne af. Gekyf, twist en vyandschap moeten zy vermeiden, want dezelve geen ander einde hebben, dan dat zy elkander zouden aantasten. Het land is zo elendig en ontoegangelyk, hun getal zo gering, hunne gantsche gesteltheid zo ongeschikt daar toe, of, om beter te zeggen, zy hebben gantschelyk niets, 't geen naar enige krygstoeufling gelyken zoude, dat zy op anderen onmogelyk verwinningen konnen maken, en by hun staat het alzints zo slecht, dat niemand de lust bekruijen kan, hen te overhe-

ren.

ren. Hunne arbeidzame levenswyze verdryft hun de wellust, ja hun ontbreekt alle sterke drank, die by andere volkeren meest tot aanprikkeling derzelve dient enz. En op die wyze spruit hunne schynbare deugdrike wandel niet zo zeer uit een inwendige aansporing, als wel uit de uitwendige omstandigheden, waarin zy zich bevinden.

§. LXXXV. Ook openbaart zich inderdaad onder deze zo Hunne
eenvouwig levende lieden hier en daar het zaad des quaads, ^tquade
geen in de herten aller stervelingen gewortelt is. Want zy ach- ^{aart o-}
ten de Denen minder, dan zich zelven (†); beelden zich in, ^{penbaart}
zich je. ^{zich je.}

Gg 2

dat gens
vreemde-
lingen en
buitelan-
ders.

(†) My is een ware en zo in dit als andere opzichten merkenwaardige gebeurtenis verhaalt. Men had een groenlandschen jongeling mede naar Coppenhagen genomen, en op de best vriendelykste wyze behandeld, op dat hy zyne landslieden een goed gevoelen van de deensche natie inboezemen mogt. Toen die jongeling in de nieuwe volkplanting weder quam, en men goedvond, dat hy met een Wildin trouwen zoude, ten einde zich daar door by zyne landsgenoten des te aangenamer te maken, zag hy naar een welgeschapen en verstandig meisje om, en liet de ouders om haar verzoeken; doch ving slip: ook toen hy haar zelf aansprak, gaf zy hem, wel is waar, zo veel te kennen, dat zyn persoon en de uit Denmark medegebragte fraye dingen haar wel aansonden; doch betuigde hem teffens ronduit, dat zy niets van hem aan-noch hem nooit ten man nemen wilde. Men konde lange de oorzaak van een zo onvermoede weigering niet ontdekken. Eindelyk bragt men het door veel moeite zo verre, dat zy met haren broeder naar de deensche volkplanting quam, en na dat men, al wat mogelyk was, aangewend had, om haar gemoed te verwinnen, en achter de oorzaak van haar bestendig neen te komen, betuigde zy ten laafsten aan een Deen, die hare taal spreken konde, dat zy tot den haar opgedragen party niet besluiten konde, enkel en alleen, vermits zy in overweging nam, dat de bruidegom, die zich by haar aangegeven had, welligt binnen korten sterven konde, en dat, zo hy voor haar overleed, zy van honger en kommer zoude moeten omkomen, vermits de Denen haar alsdan niet zouden achten, en de Groenlanders haar noch minder weder by hun nemen, dewyl zy den Denen, gelyk hun zelven bekend was, gene genegenheid, maar wel ene grote geringachting toedroegen. Gelyk zy zich dan ook niet eer tot het huwelyk liet bepraten, dan tot men haren broeder door allerly goede woorden en beloften overhaalt had, haar te overreden; onder de vaste verzeke- ring, dat hy, zo zy weduwe mogt worden, haar niet verftoten, maar voor het onderhoud van haar en hare kinderen bestendig zorgen zoude.

dat de andere volkeren van hun afkomstig zyn, en wanneer zy jegens hun een goede mine maken, geschied zulks enkel uit vreze, vermits zy hen voor moediger en sterker, dan zich zelve, houden. Inzonderheid word over de onverwinnelyke halfterrigheid en eigenzinnigheid der Groenlanders, voornamelyk harer vrouwen, zeer geklaagt. Ook zegt men, dat zy gene zwarigheid maken, den Denen, wanneer zy het heimelyk doen kunnen, iets te ontnemen. Indien hun van dezen een weldaad geschied, laten zy gene erkentenis noch dankbaarheid blyken. Daarenboven heeft men my verhaalt, dat toen twe jaren voor het aanleggen der volkplanting een schip ter ontdekking derwaards gezonden werd, en een der deensche matrozen zich te verre onder hun waagde, enigen van hun hem terstond nedergeworpen, verscheide gaten in het lyf gesneden, en het bloed met grote begeerte 'er uitgezogen hadden: waarvan men echter zedert niets vernomen heeft. Maar wanneer men nu hieruit den toestand van een mensch, die geheel aan zich zelve gelaten is, rypelyk overweegt, en daarby aanmerkt, hoe slecht hy op den weg van 't goede en der deugd vordert, moeten de zo genaamde beschaafdere volkeren met de allereerbiedigste dankbetuiging de grote weldaad erkennen, die de ware beminnaar der menschen hun bewyft, daar hy niet alleen het overblyffel van het hun ingeschapen goddelyk evenbeeld door zo vele leraren op hoge en lage scholen, als het ware, opklaart en opheldert; maar ook, door zyne aansporing tot het zedelyke, het gantsche begrip der natuurlyke wet, ook wat aan deze noch tot volkomenheid ontbreekt, door zyn geopenbaart woord, en door zo vele 't zelve verklarende predikationen hun duidelyk, volstandig, overtuigend en opwekkend voor ogen legt: ja (op dat ik het tot Godes lof 'er noch byvoege) daarenboven, dewyl de mensch niet alleen tot dit leven geschapen, maar noch een oneindig beter toestand voor hem bewaart is, en al het aangehaalde hem tot de erlanging en genieting van denzelven niet brengen kan, hem een Middelaar voorstelt en aanwyft, die hem de noch verder hier toe nodige lere geopenbaart, de ware
krach-

krachtige hulpmiddelen ontdekt, en eindelyk door zyn eigen dood 's menschen gebrek vervult en te wege gebragt heeft, dat zy zo wel hier in het tydelyke geruſt, vergenoegt en gelukkig, als hier namaals in het tydeloze zalig en eeuwig leven kunnen.

§. LXXXVI. Zo heerlyk en troostelyk als deze kennis voor ons is, zo droevig en verschrikkelyk is het daarentegen, dat van deze, anderzints zo goedaartige ſchepſelen, zonder God in de wereld, dat is, zonder enige wetenſchap en kennis van hunnen enigen Schepper en Weldoener leven, in zo verre, dat zy zelfs in hunne taal geen woord hebben, waarmede dit allerhoogſt wezen te kunnen benoemen; maar zy, welke door de Denen enig beter onderricht bekomen hebben, verplicht geweeſt zyn, het woord *Gud* van hun te ontlennen, en in hunne taal over te nemen. Het is ten hoogſten te verwonderen, en niet te begrypen, gelyk men voortyds aangemerkt heeft (*u*), ook de ervarenis der latere tyden, en de geſtadig gedane ontdekking van zo vele voorheen onbekende landen zulks bewaarheid, dat geen volk, hoe afgelegen, hoe eenvoudig, hoe ruuw en wild het ook zyn mag, gevonden word, by 't welk men niet enige wetenſchap van God heeft aangetroffen, ofſchoon het noch zo verduiſtert, verdorven, dwalend, ja tot afgodery verkeerd is; hoe het desnietteenſtaande mogelyk zy, dat eigentlyk de Groenlanders zo gantſchelyk alle kennis van God ontberen. Ik heb my zelven langen tyd daar van niet kunnen overreden; doch het eindelyk moeten geloven, vermits alle, die ik heb geſproken, my zulks verzekeren, ook de ſchryver der Groenlandſche Perluſtratie, die de Beſchryving van oud Groenland van den wakkeren en vromen predikant Egede tot zyn grond legt, in zyn laaſte hoofddeel inſgelyks betuigt, dat het in waarheid alzo zy. Echter is het zeker ge-

Gg 3

noeg,

(*u*) Cic. *Tuſcul. Quæſt. Lib. I. cap. 3. Quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam ſit immanis, cujus mentem non imbuerit Deorum opinto. Multi de Diis prava ſentiant; id enim vitioſo more effici ſolet; omnes tamen eſſe vim ac naturam divinam arbitrantur.*

noeg, dat hunne voorouders weleer enige kennisse van God en den Godsdienst gehad hebben. Doch hoe zy dezelve dus gantschelyk hebben kunnen verliezen, is des te onbegrypelyker, vermits immers de ouders, ten minsten de moeders, gewoon zyn, 't gunt zy van dergelyke dingen begrypen, hunne kinderen altoos in te prenten. Ook zoude men niet hebben kunnen vermoeden, dat zy niet ten minsten allengs weder, gelyk by andere zeer wilde volkeren plaats gehad heeft (x), de ogen hemelwaards zouden geslagen, en de weldaden, die zy by voorbeeld van de zon zo voelbaar genieten, erkent, en daarom aan dezelve enig eerbied bewezen hebben. Doch dus weten deze lieden niets het allergeeringste van enige Godheid, afgoden-beelden, of betuiging, die naar enigen Godsdienst gelykt. Ieder dag van de week, maand, of het jaar, is hun zo onheilich als de ander. Zy mogen opstaan of liggen gaan, zich aan het eten zetten, of hun maaltijd gedaan hebben, noch tans bespeurt men niet, dat zy enige de minste aandachtige gebaarden maken, veelmin enig gebed doen. Of schoon een geboren word, trouwt of sterft, kan men echter by hun geen het minste bewys ontwaar worden, dat naar Godsdienst zweemt.

Zy verbeelden zich, dat alles, zo als het is, van eertyds geweest, en van zelven ontstaan zy. Werpt men hun tegen, dat het onmogelyk zy, dat die heerlyke geschapenheden, als de zon enz., genen maker gehad zouden hebben, daar zelfs ge-

(x) *Cesar de bell. Gallic. Lib. VI. cap. 21. Deorum numero eos solos du-
cunt (Germani) quos cernunt & quorum operibus aperte juvantur, Solem,
Vulcanum & Lunam.* 't Geen ook en meer ander van de heidensche Ys-
landers gezegt word. Het luid zeer stichtelyk, dat van een der eerste be-
zitters van Ysland, namelyk *Thorkel*, bygenaamt *Mana*, dat is Maan, ver-
haalt word, dat hem zyne heidensche landsgenoten dien bynaam spitswyze
gegeven hadden, en wel om gene andere oorzake, *quam quod a Lune astro-
rumque opificio admirabili aliquid de invisibili opifice colligendum statuiset,
qui quoque jam moriturus, se in locum soli adversum efferri fecit, commen-
dando se in manus illius Dei, qui solem creaverat.* Landrama P. I. cap. 9.
Arngr. Jona Specim. Islandic. Sed. I. cap. 1.

gene van hunne schuitjens van zelve ontstaan, antwoorden zy wel, dat zy zulks niet begrypen kunnen, doch hem echter niet kennen, noch weten, wie hy zy. Enigen voegen 'er uit een dwaze inbeelding van hunne natie by, dat het dan een *Kallak*, dat is een van hun volk geweest moet zyn, die den hemel en de aarde gemaakt heeft.

§. LXXXVII. Inmiddels komen echter by hun enige, on- Het te-
getwyffelt van hunne oudste voorvaderen afstammende, ge-
geendeel
gebruiken voor, die den schyn van een BYGELOOF hebben, is uit e-
nige hun-
als de hier voren gemelde quade en dwaze verbinding der
ner by-
beschadigde ledematen, het aanhangen van enige halsbanden gelovig
of andere dingen, als stukken van oud hout, vogelklaau-
de ge-
schynen.
wen, snavels van Raven, om voor krankheden be-
bruiken
waart te worden, of gelukkig te zyn (y) en dergelyken. niet op te
maken.
Doch men bespeurt niet, dat zy daarby enig uitzicht of hope
op een bovennatuurlyke of duivelsche kracht hebben; maar zy
doen zulks enkel hierom, dewyl zy het anderen dus zien doen
en gehooft hebben, dat het goed of dienstig zy. Echter moe-
ten zy aan TOVERAARS of TOVERY geloven; want wan-
neer in den jare 1734 een Groenlander zyne dochter en oud-
sten zoon, dien hy ongemeen beminde, door de toen woeden-
de en aanstekende ziekte verloor, sloeg hy een vrouw, die voor
een toveres gehouden werd, op de plaats dood, uit een dwa-
ze verbeelding, dat zy met hare tovery zyn kind van kant ge-
holpen had, in welke verbeelding het hem had gesterkt, na-
dien de jonge op zyn uiterste liggende voorgaf, dat de ge-
daante van dat wyf altoos voor hem stond, over hem tover-
de, en, zo hy zeide, hem doodde. De heer Egede meld in zyne
beschryving, door verder onderzoek ontdekt te hebben, dat de
Groenlanders menen, dat zo dra de mensch sterft, de ziel,
die zy *Targneck* noemen, uit hem ten hemel vaart, doch
het lighaam in de aarde blyft en verrot. Dit ook is de oor-
zaak, waarom zy by den afgestorvenen, wanneer zy hem be-
gra-

(y) Zie Groenl. Perlustat. p. 57.

graven, het vifch en jagtgereedschap leggen, 't geen hy in zyn leven gebruikt heeft, vermits zy zich verbeeldten, dat die fterven, elders, alwaar een menigte Reën te jagen en Robben enz. te vangen zyn, weder leven; doch waar, en hoe lange, weten zy niet, veel min, dat het lighaam ook eenmaal weder op zal ftaan. Derhalven ware het wel te wifchen, dat deze elendige menfchen in de gronden van den waren Godsdienst onderwezen wierden; te meer, dewyl zy, wat men hun van God en zyne befchutting en zegen, van een toekomstig beter leven enz. zegt, met luft aanhoren, gewillig aannemen, en 'er zich mede trooften. Ook is daar mede reeds een roemwaardig begin gemaakt. Wat daar toe gelegenheid gegeven hebbe, en hoe het daarmede afgelopen zy, heb ik reeds in 't begin dezer Befchryving §. I. bladz. 125 en volgende gemelt. Nu echter de volkplantingen voor 't grootfte gedeelte vernietigt en enige predikers van daar vertrokken zyn, de nieuwbekeerden en noch niet recht bevestigden ook welhaaft naar lands gebruik verftrooit zullen geraken, is het te duchten, dat de geringe wetenfchap van God, den Heiland der waereld, en van den Godsdienst, welke hun aangebragt is, in weinige jaren weder in vergetenheid vervallen, en deze ongelukkige hoop in de duifternis en elende, waarin dezelve ligt, helaas noch lange blyven zal (§).

Van het §. LXXXVIII. Nu blyft overig, dat ik van het BEGRA-
begraven VEN en BETREUREN HUNNER DODEN gewag maak. Zo-
en be- dra iemand onder hun gestorven is, nemen hem de naaften
treuren van zyn geflacht, en beftellen hem met veel rouwgeklag en
hunner geween ter aarde. Het lyk leggen zy in een graf van zoden
Doden. aar-

(§) Ik moet hier by noch melden, dat een handfchrift van den vromen predikant Egede, onder den titel: *Begyndelsens Elementer til den Christlige kundskab for den Grönländske Catechumener, hoc est, Elementa Christianae religionis pro catechumenis lingua Groenlandica cum versione Danica* Ao. 1724. a Dn. Johanne Egede *Missionario Danico in Groenlandia Scripta*, in 8vo, in de Catalogus der Daneskioldfche Bibliotheek gevonden, en daar uit voor de koninglyke Bibliotheek gekocht is.

aarde en stenen, in zyn volle kleding, plat op de aarde, breiden een paar vellen over 't zelve, en bedekken het voorts met zoden aarde en vele stenen. Nevens den afgestorven leggen zy het hem behoort hebbende visch en jagtgereedschap, als zyn schuitje, boog en pylen, werppylen enz.; want de overig blyvende zich, wat den afgestorven toebehoort, in genen dele aanmatigen. Ook houden zy den doden voor zo onrein, dat gene, dan zyne naastbestaanden, hem durven aanraken, gelyk zy hem dan ook alleen op den rug naar 't graf moeten dragen. Zy betreuren hunne doden zeer. De bloed- en zwagerverwandten komen in den beginnen driemalen des daags, naderhand echter zo menigwerf niet, maar dikwils en zelfs een gantsch jaar door te zamen, zetten zich neder, leggen het hoofd in de handen, de ellebogen op de kniën, betreuren dus en bewenen den doden. Ingeval de afgestorven gene bloedverwandten noch vrienden heeft, laat men hem onaangevoert op de plaats liggen (a), daar hy verscheiden is. De oorzaak daar van is de zo even aangehaalde onreinheid, die buiten de allernaaste verwandten, zo zy menen, alle de overigen besmet.

§. LXXXIX. Ten besluite zal ik myne gissingen wegens de afkomst van dit zo zonderling volk ter verdere overweging alhier byvoegen. Ik oordeel, dat de voorvaders van dit volk uit het noorden van Asien van de famoceedsche of syberische Tartaren afstammen, en, naar de wyze der vruchtbare noordische volkeren, verjaagt en verplicht geweest zyn, een nieuwe woonplaats en verblyf met verdryving der oude bezitters te zoeken. Gelyk zy dan veelligt door Nova Zembla (b) hunnen weg genomen zullen hebben, en in het ooster gedeelte van Groenland, (dewyl de dalen alstoen zowel aldaar als

Hh

Van
waar dit
Volk zyn
oor-
sprong
heeft.

in

(a) Zie *Groenlands. Perlusfratie* p. 48.

(b) Dit heeft des te eer konnen geschieden, dewyl, gelyk thans zeker ontdekt is, Nova Zembla door een landengte aan de oostzyde by den mond der Oby aan Syberië vast gehecht is. Zie Strallenbergs noordelyk en oostlyk gedeelte van Europa enz. in de Inleiding. pag. 17.

in het wester gedeelte met zo veel sneeuw en ys, als heden-
daags, niet gevult, noch de zeeboezems, die zy oversteeken
moesten, met zo veel ys, als thans, bezet zyn geweest) ge-
drongen zynde, de aldaar gevonden Christenen vermoort, zich
in hunne plaats nedergezet, een gedeelte der hunnen naar 't
westerdeel van Groenland gezonden, en dezen de aldaar wo-
nende Christenen niet beter behandelt zullen hebben. De ge-
schichtschryvers noemen deze nieuwe gasten de wilde *Strel-
lingen*/ en zeggen, dat de Christenen door hun verdelgt zyn;
doch melden niets van hunne afkomst. De Wilden in de Straat
Davis zeggen onder elkander, dat hunne voorouders, toen zy
daar te lande quamen, de inboorlingen dood sloegen; doch van
hunne afstamming weten zy noch minder bericht te geven, als
van welke zy door de ysbergen en yszee meer en meer afge-
zondert zyn, waar door zy hunnen ouden Godsdienst en alles
vergeten hebben. Ondertusschen grond zich myn vermoeden
op de vele overeenkomsten, welke ik tusschen de wilde Groen-
landers en de gemelde syberische of famojeedsche Tartaren, zo
in lighaams gestalte, als dragt en levenswyze vinde (c). De ni-
fovische Tangusi hebben riemen met een blad aan ieder einde,
doornayen ook hunne aangezichten met figuren (d), gelyk de
Groenlanders. De heer baron van Palmberg, die als ko-
ninglyk zweedsche gouverneur van Finland gestorven is,
heeft my verhaalt, dat wanneer in het begin van den laat-
sten oorlog de Russchen in Lyfland vielen, en ook zyn kerk-
dorp plunderden, zy dergelyke Tartaren by zich gehad had-
den, die zynen predikant, een jong en wel gezet man, zo-
dra zy hem in het oog kregen, tegen de aarde hadden ge-
worpen, op verscheide plaatsen van zyn lighaam wonden ge-
sneden, en als Tygerdieren daaruit het bloed gezogen: 't
geen anderen ten dien tyde mede wedervaren was. Zdanig
een

(c) Zie de Bruins Reizen over Moscou enz. cap. 11. en Ysbrand Ides
Reize cap. 19. p. 116.

(d) Ysbrand Ides cap. 1. p. 37 en volgende.

een onmenschelyk gedrag jegens een deenschen matroos, heb ik hier boven van de wilde Groenlanders verhaalt: ook zoude men by naauwer onderzoek meer andere dergelyke overeenkomsten en kentekenen kunnen vinden. Doch dit late ik aan anderen overig, die daartoe meer ledigen tyd hebben, en yle naar het

E I N D E .

A A N H A N G Z E L

Letter A.

DICTIONARIOLUM,

O F

Deensch, Hollandsch en Groenlandsch

WOORDENBOEKSKE,

NB. De Accenten of geluidtekenen, welke boven de Groenlandsche woorden, en inzonderheid boven de mede-klinkers gemeenlyk gestelt worden, heeft men alhier by mangel van zodanig schrift slechts hier en daar aangewezen.

NOMINA SUBSTANTIVA

of

ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

I. Hoofdst. van God.

Gud / God, *Gud*.
Gud Fader / God de Vader, *Gud Augutta*.
Guds Sohn / Gods Zoon, *Gudib Nianga*.
 - - -, de Verlosser, *Sarnicksach*.
Gud den Hellig And / God de Heilige Geest, *Gudib Anarsab*.
 dat is Gods Adem, hebbende zy geen ander woord, 'om 't wizen van een Geest uit te drukken.
Skaerne / de Schepper, *Senarsoe*.
Skabning / de Schepping, *Senach*.
Herren / de Heer, *Nallegrsnach*.

Præten / een Priester, *Pelleste*.
 - - - / een Engel, *Engelip*.
Diefvete / de Duivel, *Tongarsne*.

II. Hoofdst. van de Waereld.

Himmel / de Hemel, *Killach*.
Jorden / de Aarde, *Nuna*.
Soelen / de Zon, *Sackanach*.
Sactskin / Zonneschyn, *Sachanacpoë*.
Soelen gaer nede / de Zon gaat onder, *Sackanach terripoch*.
Soelen gaer op / de Zon gaat op, *Sackanach nutoch*.
Maane / de Maan, *Kaumeb*.
Stierne / het Gesternte, *Ulloach*.
Luz of **Dag** / het Licht of de Dag, *Kavoch*.
Dag / de Dag, *Ullach*, ook *Ulluit*.
Marchit / Duister, *Taack*.
Natt / de Nacht, *Unmuach*.

III. Hoofdst.

III. Hoofdst. van 't Vuur.

Ala / het Vuur, *Ignach*.
Enit / Vonken, *Ignitset*.
Indstern een Vuursteen, *Ignec-*
tant.
Lampe / een Lamp, *Kollech*.
Rögen / de Rook, *Igga*, ook
Isseck.
Utschluchtstauil / uitgedoofde Ko-
 len, *Auma*.
Ästie / Ästiche, *Acksa*.

IV. Hoofdst. van de Lucht.

- - - / de Lucht, *Silla*.
Skuer / Wolken, *Nuja*.
 - - - / een heldere Lucht, *Al-*
lacknach.
Damp of **Caage** / een Nevel,
Pyoch.
Hegu / de Regen, *Skielluch*.
Oet regner / het regent, *Skiellupoch*.
 - - - / Hagel, *Netakornet*.
Sner / Sneeuw, *Aput*, ook *Kanich*.
Sterck Frost / sterke Vorst, *Irse*.
Draaie / Droppelen, *Gute*.
 - - - / Droogte, *Sarmeck*, ook
Sicko.
Corden / Donder, *Kallach*.
Vind / de Wind, *Annoe*.

V. Hoofdst. van het Water.

Vand / het Water, *Imack*.
Bech / een Beek, *Koveitsach*.
Esu / een Rivier, *Kock*.
Hafu / de Zee, *Imach tarajotb*.
Ström / de Stroom, *Sarbach*.
Bölge / een Baar, *Malich*, ook
Ingulich.

Floed / de Vloed, *Uglicpoch*.
Firre / de Eb, *Dinipoch*.
Büg Flawieg / een Zeeboezem,
Kangertluck.
De / een Eiland, *Kickertach*.
Sund / een Zee-engte, Straat,
Tunnua.
Skiper / Scheren, *Jekarloch*.

VI. Hoofdst. van de Aarde.

Jord of **Muld** / de Aarde, *Ip-*
souch.
Bierge / het Gebergte, *Kackars-*
nach.
Höge / een Hoogte of Heuvel,
Kackat.
Siet-March / vlak Land, *Nach-*
seitsinch.
Eng of **Grefz** / een Weide, *Iquit*.
Sand / Zand, *Sickait*.
Mosse / Mos, *Oryt*.
Ertz / Bergstof, *Ignach*.
Strene / Stenen, *Ujacker*.
Bmer eller **Cin** / Loot of Tin,
Ackerloch.
Fern / Yfer, *Sauvich*.
Kaater of **Meszing** / Koper of ge-
 kalamynt Koper, *Kangisach*.
Pettesteen / een Wefsteen, *Silich*.
Talgsteen / Talcksteen, *Ukastsach*.
Skieil / Muschel / een Schelp,
Moffel, *Uilloch*.
Kroig Sölfr / - - -, *Kiblekujach*.

VII. Hoofdst. van Bomen en enige Aardvruchten.

Crän of **Siosu** / Hout of Bo-
 schadie, *Opich*.
Roed / een Wortel, *Söcleit*.
Blade of **Uösu** / Bladen of Loof,
Pilloch.

Afhungen Crder of Stoch / af-
gehouden Hout, *Kesuk*.

Berpir / Hars, *Kutfoik*.

Enebâr trâr / Jeneverbeziën, *Aval-
lakajarjet*.

Lung / - - -, *Paunakarfit*.

Blaa Bâre / de Vrucht van de
Myrtenboom, *Kiutarnget*.

Krâche Bâr / een soort van zwarte
Kruis- of Doornbeziën, *Pog-
nech*.

Cultre Bâr / een soort even als
Doornbeziën, *Kingurnet*.

Multe Bâr / een soort van Braam-
beziën, *Okfornch*.

Quaun / Angelica-wortel, *Quaun*.

VIII. Hoofdst. van Dieren.

Et Diur / een Dier, *Nersut*.

Krensdiur / een Rendier, *Tucktu*.

Bière / een Beer, *Nennoch*.

Kesfu / een Vos, *Kakaka*.

Haare / een Haas, *Ukallich*.

Eufhorn / een Eekhoortje, *Tuach*.

En Hund / een Hond, *Kimmech*.

IX. Hoofdst. van Vogelen.

Fugell / een Vogel, *Tingmiach*,
ook *Piarenjekach*.

Whiger / een Vleugel, *Sulluit*.

En / een Ey, *Mennich*.

Ung / een Jong, *Piarach*.

Agre / Sneeuwwoen (*Lagopus*)
een witte Vogel ter grootte van
een Duif, *Akeirfit*.

Rasun / een Rave, *Tulluach*.

Oeru / een Arend, *Nechtoarlich*.

Falche / een Valk, *Kickfoiarfuach*.

Gang / een Gans, *Nerlech*.

Anten / een Eend, *Kachletong*.

Maage / een Meeuw, *Naviar*.

Tanne of Tanne / - - -, *Apa*.

Criste / - - -, *Sarbach*.

Eder Fugel / een Eider-End, *Mé-
velech*.

Orm / - - -, *Koperloch*.

Lappe / een Vlo, *Pilleciach*.

Lung / een Luis, *Komach*.

Mug / een Mug, *Ipperget*.

X. Hoofdst. van Visschen.

Fisch / een Visch, *Negpia*, ook
Aulijauket.

Walvisch / een Walvisch, *Arbach*.

Qualifich Bardet / Walvisch Baar-
den, *Sokach*, *Cachelotte*: *Kietelic*.

Lap / - - -, *Ekalac*.

Cort / Dorsch of Kabeljauw, *O-
vach*, ook *Sablich*.

Wliche / een Knorhaan, *Kanaifoch*.

Flunder / een Schol, *Oketach*.

Quete of Quete / Heilbot, *Ne-
taenach*.

Kaabe / een Rob, Zeehond, *Pusa*.

Godfish / een soort van Zalm,
Sullupauket.

Tragekald / - - -, *Nepiset*.

Steenkald / een Lamprei, Visch
die zich by de Klippen en Rot-
zen onthoud, *Kiutlich*.

XI. Hoofdst. van den Mensch.

Et Mensche / een Mensch, *Inmut*.

Et liden Barn / een klein Kind,

Mecklitungut, ook *Nalluvian-
guach*.

Ung Person / een jong Persoon,
Inmutveifisch.

Gammie Mand / een oud Man,
Utockach.

Pige Barn / een Meisje, *Niviach-
jach*.

Pige /

Pige / een Maagd, *Niviachjeisia*.
Quinde / een Vrouw, *Agna*, ook
Kóna.

Gammel Quinde / een oude Vrouw,
Agna koechjeisia.

XII. Hoofdst. van 's Menschen Ligbaam.

Tegeme / een Ligbaam, *Timà*.

Hofbet / het Hoofd, *Niackòd*.

- - / de Hals, *Kongesid*.

Achsell / een Schouder, *Tuvich*.

Struße / de Keel, *Iggera*.

Nache / de Nek, *Tumusod*.

Bruft / de Borst, Boezem, *Eck-
jaròd*.

Brist / een Borst, *Ivienga*.

Brist / Darter / Tepels, *Milloe*.

Bug / de Rug, *Kulleg*.

Bug / de Buik, *Nais-act*.

Mafuell / de Navel, *Kallitxia*.

Bludhell / - - -, *Usna*.

Arm / een Arm, *Tallich*.

Aloue / de Elbogen, *Ickusid*.

Side / de Zyde, *Tullimaot*.

Haand / de Hand, *Akfeit*.

Rechte Hand / de rechter hand,
Fallicpià.

Linkse Hand / de linker hand,
Saumia.

Flad Haand / de Palm van de
Hand, *Itumà*.

Tosve / 't Hol van de Hand, *Kap-
furi*.

- - / een Vinger, *Tickara*, ook
Akfeit.

Nagel / een Nagel, *Kuckich*.

Leed / een Lid, *Naukuska*.

Hofte / een Hoofd, *Sibbia*.

Hierne / de Harstelen, *Karachsà*.

Hofbet Haar / het Hoofd-hair,
Nutkietcka.

Oorn / een Oor, *Siuta*.

Ausicht / het Aangezicht, *Kinag*.

Pande / het Voorhoofd, *Karvòd*.

Oege / de Ogen, *Irsch*.

Oege Steen / een Oog-appel,
Kimmerà.

Oegen Laage / de Oog-leden,
Ilanamià.

Oegen Wijn / de Wenkbrauwen,
Kubtua.

Nasse / de Neus, *Kingà*, ook
Kingera.

- - / de Mond, *Kanerà*.

Kinder / de Kaken, *Ullua*.

Tand / een Tand, *Kiutich*.

Nage / de Kin, *Toblue*.

Läber / de Lippen, *Karloch*.

Tunge / de Tong, *Ockà*.

Nasse / de Vuist, *Erechpel*.

Rugbeen / de Ruggraat, *Kuipic-
kaka*.

Risbeen / een Rib, *Tullimiska*.

Been / 't Gebeente, *Saunga*.

Hud / de Huid, *Amiag*.

Kiòd / het Vleesch, *Neka*.

Induasse / het Ingewand, *Inneloz*.

Herte / het Hert, *Umattà*.

Masse / de Maag, *Na*.

Läber / de Lever, *Tinnod*.

Bläre / de Blaas, *Avactact*.

Mensik-Siare / de Drek, *Annach*.

- - / de Pis, *Koch*, ook *Koft*.

Tumpe / de Aars, *Nulloch*.

Bloed / het Bloed, *Auck*.

Been / een Been, *Kanab*.

Taar / het dik van 't Been, *Op-
petich*.

Kinde / de Knie, *Sackoe*.

Huchter / de Enkels, *Tinnumusod*.

Hål / de Hiel, *Kimmià*.

Foot / de Voet, *Isickaka*.

Footstele / de Voetzolen, *Attugne*.

Foot

Feedblad / - - -, *Isagei*.
Cær / de Tenen, *Ingoei*.
Stor Cær / de grote Tenen,
Puttoä.
Under Hälen / onder Hakken,
Magnei.
Siälen / de Ziel, *Tagneit*.

XIII. Hoofdst. van Huisraad en Klederen.

Fishe Gedeliab / Vischgereedschap, *Aulifaut*.
 - - - / al het Gereedschap tot de Vischvangst en Scheepvaart dienend, word met één woord genaamt, *Pufenut*.
Angell / een Angel, *Karlusa*.
Gatn / een Net, *Kachfutich*.
Bue / een Boog, *Pesikke*.
Piel / een Pyl, *Kachfutich*.
Törje / een Zak, *Aulemich*.
Grude / - - -, *Ufut*.
Blachstibel / een blikke Ketel, *Kiblisoch*.
Oele / Bier, *Karjutich*.
Crä Wach / een houtse Schotel, *Pogetach*.
Slite / - - -, *Allaxich*.
Gönde / een Ton, *Neppatbit*.
Stoel of Bench / een Stoel of Bank, *Isiatach*.
Kande / een Kan, *Emungesoch*.
 - - - / een Glas, *Kaumerfoit*.
Sax / een Schaar, *Keijutich*.
Sin Naadi / een Naalde, *Meckul*.
Knappe Naadi / een Spel, *Kuckelich*.
Sne King / een Vingerhoed, *Tekkeriack*.
Kiortel / een Rok, *Annoach*.
Skind Kiortel / een ledere Rok, *Kappiteich*.

Burer / een Broek, *Karlich*.
Knapper / Knopen, *Nautich*.
Hoefjer / Kouffen, *Alekenich*.
Handgite / Handschoenen, *Ackatich*.
Hufbe / een Kap, *Nessach*.
Graad / een Draad, *Aektucnarach*.
Skoe / Schoenen, *Isiamach*.
Stöffler / Laarsen, *Kamich*.

XIV. Hoofdst. van een Huis en deszelfs Delen.

Boelig Platz / een bebouwbare Plaats, *Innd*.
Huug / een Huis, *Iglöe*.
Celt / een Tent, *Tappach*.
Deur / de Deur, *Mattuua*.
Bögell / een Sleutel, *Mattuachfaut*.
Giltff / de Vloer, *Nettach*.
Vindue / een Venster, *Iggelach*.
Löff / de Zolder, *Kalliab*.
Sper / de Sparren, *Pupelich*.
Oere / een Byl, *Aglimaut*.
Rasuer / een Boor, *Keiblorach*, ook *Ketula*.
Sag / een Zaag, *Plechutut*.
Boord / een Boord, Rand, *Seitiliach*.
Oefue / een Oven, *Kirjarbiach*.

XV. Hoofdst. van Smitsgereedschap.

Smed / een Smit, *Sabbipoh*.
Blöse Balg / een Blaasbalk, *Sabbichsabb*.
 - - - / een Hamer, *Kautach*.
Spitzor / een Staaf Yzer, *Kiklach*.
Fül / een Vyl, *Ajomich*.
Aern / Yzer, *Sauwich*.

XVI. Hoofdst. van Reizen en Varen.

Weg / een Weg, *Ackufinak*.
 - - - / een Reize, *Kammooch*.
 Staf / een Stok, *Ajaupia*.
 Vaad / een Boot, Sloep, *Umiach*.
 En liden Vaad / een kleine Boot, *Kajab*.
 - - - - - / een grote vrouwen Boot, *Kunikaijab*.
 Siku / een Schip, *Ummiach/uach*.
 Seigl / een Zeil, *Dingerlaut*.
 Maister / de Masten, *Napparauc*.
 Riater / Riemen, *Pautich*, ook *Eputa*.
 Stuur / het Roer, Stuur, *Akkota*.
 Cofu / - - -, *Aklunach*.
 Hae / een Spriet, *Senneruta*.
 Florg / de Vlag, *Arbolija*.

XVII. Hoofdst. van Schryfgereedschap.

Boq / een Boek, *Eructoeroch*, ook *Machpersecb*, *Aglecket*, Schrift.
 Pen / een Pen, *Suluch*.
 Cungemaal / Taal, Spraak, *Okaſ*.

XVIII. Hoofdst. van Verwanten.

Slechtſkati / Verwandschap, *Illoe*.
 Fader / een Vader, *Attata*, *Angutta*.
 Moeder / een Moeder, *Agnab*, ook *Okooch*.
 Fruchtſomnelig Quinde / - - -, *Nartuſoch*.
 Son / een Zoon, *Nianga*, ook *Ernerk*.

Datter / een Dochter, *Pannia*.
 - - - / een Schoon-vader, *Seckia*.
 Fader Broeder / een Oom van Vaders zyde, *Aka*.
 Broder / een Broeder, de oudſte, *Angejuod*.
 Broder / een Broeder, de jongſte, *Nuka*.
 Syster / een Zuster, *Noya*.
 Söjzkind / een Zufters Kind, *Kalangei*.
 Born / een Kind, *Kittongei*.
 Foralbern / Voorouders, *Angejuokait*.
 Tiudebarn / Kinds kinderen, *Nalhuvianguach*.
 Herre / een Heer, *Nallegach*.
 Dienet / een Dienaar, *Kibga*.

XIX. Hoofdst. van verſcheide Koopwaren.

Kioſmanſkati / Koopmanſchap, *Neokitichſach*.
 Speill / een Spiegel, *Taractoch*.
 Perier / Paarden, *Sappane*.
 Kiſte / Kisten, *Itlabich*.
 Kaardekling / de kling van een Degen, *Pennamich*.
 Kinifu / een Mes, *Ingelich*, ook *Sanich*.
 Schaal / een Schaal, *Poyetach*.
 Etſkafbiern / - - -, *Uglemich*.
 Puppeloge / Poppengoed, *Pinſemich*.
 Et Menſchebillede / een Menſchen Beeld, *Innuerach*.
 Et Malet Billede / een geſchilderd Beeld, *Aſtiliach*.

NOMINA ADJECTIVA

of

BYVOEGELYKE NAAMWOORDEN.

En ander/ een ander, *Aipà*.
 Alle og Enghwer/ alle en een iegelyk, *Tomarmic*.
 Altfornemet/ almagtig, *Kàit*.
 Beddákna/ beter, *Sernekau*.
 Blind/ blind, *Tackpeifoch*.
 Bludferdig/ bloedgierig, *Iktotoch*.
 Bedrôft/ bedroeft, *Alliufatach*.
 Dunn/ Caug/ dom, *Okaijoch*.
 Dôfu/ dol, *Tuffiliuactoch*.
 Elendig/ elendig, *Piarà*.
 Fiendôft/ vyandig, *Kigagnakau*.
 Fremmet/ vroom, *Kablumiach*.
 Fred/ vet, *Poellekàu*.
 Faae/ weinig, *Ikkekau*.
 Fuid/ vol, *Ullikartoch*.
 Furchtfamlig/ vreesachtig, *Nartufoch*.
 Ferftandig/ verftandig, *Sillakae-toch*.
 Gammel/ oud, *Innekoakau*.
 Glad/ vrolyk, *Tappactoch*.
 Huid/ wit, *Kakotut*.
 Hone/ hoog, *Teckekau*.
 Hult/ lam, *Sebbuitfach*.
 Haard/ hart, *Magnars*.
 Heflig/ beslyk, *Pinneitforfuach*.
 Hungerig/ hongerig, *Kalákau*.
 Halfbedelen/ half, *Idà*.
 Huorftor/ hoe groot, *Kannoch*.
 ook *Angitiſoch*.
 Haftig/ gezwind, haastig, *Tue-viokau*.
 Hwaſz/ niefven/ oneffen, *Manee-kau*.

Hwaſz/ ſharp/ ſcharp, *Ippicpoch*.
 Hwordan/ - - -, *Kannecktoch*.
 Huormange/ hoe veel, *Kapſewic*.
 Jeſua/ ſchiet/ eenvoudig, ſlecht, *Mennipoch*.
 Jdelig/ een iegelyk, *Ipſalioch*.
 Klar/ klaar, *Kaamerſoch*.
 Hworfomigelt/ - - -, *Samé*.
 Krum/ krom/ krom, gebogen, *Navingarſoch*.
 Karris/ gierig, wrekkig, *Erlig-tougoach*.
 Kort/ kort, *Neakau*.
 Konſtig/ konſtig, *Angekoch*.
 Kiloeg/ ſchrander, *Sillakatoch*.
 Lad/ luy, *Tigach*.
 Lampſon/ langzaam, *Tuevekau*.
 Lang/ lang, *Teckekau*.
 Lang der ſra/ verre van daar, *Ungeſekau*.
 Liden/ klein, *Mickerſunguach*.
 Led/ ligt, *Okichpoc*.
 Lomagtig/ leugenachtig, *Seiglotorfuach*.
 Mager/ mager, *Sellokau*.
 Mett/ middelmatig, *Kaſtilekau*.
 Mild/ mild, *Samivoch*.
 Mun/ nieuw, *Neuteſiach*.
 Nâr/ vrd/ naby, *Sanniané*.
 Nogle/ enige, *Illei*.
 Ofventill/ boven op, *Pované*.
 Ofverſiddig/ overvloedig, *Amar-leyen*.
 Som er magentil/ - - -, *Iliaſtut*.
 Raadt/ - - -, *Okangiſoch*.
 Rind gaſue meld/ - - -, *Erlitou-gilach*.
 Ryg/ ryk, *Piffackichforfuach*.
 Rood/ rood, *Aupallatach*.
 Saa mange/ menigerley, *Imane-nich*.
 Salt/ zout, *Tarcoch*.

Snef

Sueshe/ trang/ gedrongen, eng,
Tettopa.

Siatbet/ - - , Nya, Kangisoch.

Sterch/ sterk, Nekoakau.

Sübrig/ glibberig, Koassékau.

Sod/ zoet, Tirugasnukakau.

Uhuafz/ stomp, Ipkekan.

Saa stor/ zo groot, Taima angiti-
sich.

Siaru/ Huafz/ scharp, Ippechkau.

Süda/ schoon, Pingakau.

Saadan/ zodanig, Emaitoch.

Schalchettig/ schalkachtig, door-
slepen, Akpalingnach, unassuach.

Cretzantisch/ strydig, Kassékau.

Cör/ dor, Pennakau.

Cung/ Suar/ zwaar, Okimaakau.

Cum/ iär/ ledig, Nungatoch.

Cynd/ smaal/ dun, final, Saa-
kauu.

Cörstig/ dorstig, Immerekau.

Uhuue/ onbeschaamt, Iktongilach.

Ung/ jong, Innusutoch.

Uittig/ wys, Sillakatoch.

Uuittig/ dwaas, Sillakangillach.

Ured/ fortornet/ boos, toornig,
Ningatoch.

Daad/ - - -, Kussikau.

A D V E R B I A

of

B Y W O O R D E N.

Ja/ ja, Ap, ook illam.

Ney/ neen, Nagge.

Ja saa/ ja voorwaar, Songong.

P R O N O M I N A

of

V O O R N A A M W O O R D E N.

Aeg/ ik, Uanga.

Du/ gy, Ibbli.

Hand/ hy, Una, Ubba, Taima.

Wi/ wy, Uagat.

Al/ gylieden, Illipse.

De/ zy, Ocko, Tauko.

Oet/ het, Macko.

Doget/ iemand, illec.

G E T A L L E N,

1 Attause.

2 Marluc.

3 Pingasut.

4 Sissimat.

5 Tellimat.

6 Arbonec.

7 Arlech, of Arbonec marluc.

8 Arbonec, pingasut.

9 Kollinilloet.

10 Kollit.

11 Arkanget.

12 Arkanget marluc.

13 Arkanget pingasut.

14 Arkanget sissimat.

15 Arkanget tellimat.

16 Arbafanget.

17 Arb. marluc.

18 Arb. pingasut.

19 Arb. sissimat.

20 Arb. tellimat.

21 Ugna.

V E R B A

of

W E R K W O O R D E N.

A.

Atiner/ openen, Matuerpoc, NB.
in de derde persoon.

Ander/ gevoelen, Anak/atopoch.

Achter/ achten, menen, Nallecpoch.

Afslinder (waarschynelyk) gehoor-
zamen, *Inertipoch*.

Aelther / - - -, *Nerrioch*.

Aelstis / *Innakoellopoch*.

Afsurder / af branden, *Opà*.

Afsurnder / afbroeyen, *Nappuà*.

Afsuller / aftrekken, *Piglaytopà*.

Afhugger / afhakken, *Kippuà*.

Afsiratzter / afkrabben, *Killiacto-
poch*.

Afsitiller / affchillen, *Auwicapoch*.

Antender / aansteken, *Ekickackpà*.

Arbejder / arbeiden, *Senod*.

Attraaer / begeren, *Piomooch*.

B.

Bàber / beven, *Seiucpoc*.

Bàret / dragen, *Tynracpoch*.

Bange bâte / bevreesd worden,
Eisikanga.

Bàrud / uitdragen, *Annicpà*.

Banther / aan de deur kloppen,
Kaupach.

Bederger / bedekken, *Mattuab*.

Beder / befaller / gebieden, be-
velen, *Inneppà*.

Beder / bidden, *Inchsiapoe*.

Bedrofter en / iemand bedroeven,
Aliusapà.

Bekommer / bekomen, *Pyà*.

Beleer en / iemand beledigen,
Ighutigà.

Berommer / beroemen, *Osouro-
poch*.

Beseer / bezien, *Irfigà*.

Beshtirmer / beschermen, *Sarnià*.

Beshtinder / beschuldigen, *Passuà*.

Besjoger / bezoeken, *Tickerapoch*.

Bespuiter / bespuwen, *Kissapoch*.

Betaler / betalen, *Ackillerpoch*.

Bàder / bieden, aanbieden,
Kaeckà.

Bier ester / ergens naar wagten,
Uraekya.

Binder / binden, *Killarchfopoch*.

Blàier / blazen, *Salluapoch*.

Blàder giòr / vervrolyken, *Iman-
gecpoch*.

Blusver seet / vet worden, *Puello-
poch*.

Blusver warm / warm worden,
Kissalapoch.

Blusver kaalt / koud worden, *Kia-
glagpoch*.

Blusver breed / boos worden, *Nin-
gapoch*.

Blóder / bloeden, *Meisapoch*.

Blutà ved / zich schamen, *Iktó-
poch*.

Boner / buigen, *Niuktipoch*.

Bortgaar / voortgaan, *Aulapoch*.

Brànder / branden, *Opà*.

Bruge / gebruiken, *Attopà*.

Brnder af / afbreken, *Nappuà*.

Brnder ned / nedervellen, *Perpà*.

Butter / byten, *Tausoropà*.

C.

Cirkiler / met een kring afteke-
nen, *Kapiropà*.

D.

Dagis / het woord dag, *Kaulapoch*.

Danzer / dansen, *Ketichpoch*.

Dier / gedyen, nut zyn, *Mellu-
poch*.

Dòr / doden, *Tokolechpoch*.

Drager aanden / adem halen, *Ana-
satockkimackpà*.

Drager fra / wegdragen, *Aulapoch*.

Drager ghoe af / schoenen afdra-
gen, afflyten, *Kamillapoch*.

Dràder / treffen, *Tockopà*.

Drif-

Orieher / drukken, *Imacpoch*.
Orieher hen / voortdryven, *Ajac-
tapoch*.
Orommer / dromen, *Sinitopoch*.
Oryber / droppelen, vloeyen,
Gussillapoch.

E

Essersfolger / navolgen, *Malicpà*.
Ener / toeëigenen, of eigen toe-
 behoren, *Pia*.
Eisäter / beminnen, *Neglipoch*.
Eisäter igen / weder beminnen,
Ackingapà.
Ender / eindigen, *Navopoch*.
Er hange / bevreest zyn, *Eisikà*.
Er glad / vrolyk zyn, *Tappapoch*.
Er god for / het is daar toe goed,
Aktungila.
Er heet / het is heet, *Onakau*.
Er hââ / het is wit, *Kakoepoch*.
Er hofven / - - -, *Pallapoch*.
Er iche tilstede / niet op zyn plaats
 zyn, *Maningilâ*.
Er krastfildâ / krachteloos zyn,
Nukakangilach.
Er karâh / gezond zyn, *Tokon-
gilachpoch*.
Er siuch / ziek zyn, *Nepachsuma-
roch*.
Er skiden / vuil zyn, *Apperchpoé*.
Er skinnende / doorschynend zyn,
Kiblaripoch.
Er stolt / trotsch zyn, *Makita-
voch*.
Er tilbage / achter zyn, *Unicpoch*.
Er tilstede / op zyn plaats zyn,
Manepoch.
Er tich / dik zyn, *Ipsokau*.
Er tom / dom zyn, *Nungupoch*.
Er wûg / wys zyn, *Sillakapoch*.

Er ude / uit zyn, *Sillamepoch*.
Er ung / jong zyn, *Innurfutoch*.

F

Faaer / ontfangen, *Pyà*.
Faaer mad / spys bekomen, *Ma-
matopoch*.
Faarmed giachmo / - - -, *Mittà-
poch*.
Farer bild / dwalen, *Tamapoch*.
Fäter / bevestigen, *Ivertippà*.
Falder / vallen, *Orlooch*.
Falder med / nedervallen, *Necka-
poch*.
Farsuer / verwen, *Aglepoch*.
Filer / vülen, *Ajupoch*.
Fiskier / vissen, *Anlisarpoch*, *A-
moupoch*.
Flinder / vloeyen, *Puctavoch*.
Finer / vouwen, *Kimapà*.
Föder til Verden / ter waereld
 brengen, *Ernyoch*.
Fölgier med / mede volgen, *Ai-
parâ*.
Foler / voelen, *Missigà*.
Förderfuer / verderven, *Affero-
lecpà*.
Forärer / vereren, schenken, *Ty-
niâ*.
Fuden betaling / zonder betaling,
Ackikangisoch.
Forhunder / verkondigen, *Oka-
riactopoch*.
Forloerer / verliezen, *Tamapoch*.
Forlengis ester / naar iets verlan-
 gen, *Nerriapoch*.
Fornemmer / vernemen, *Tauch-
sachpà*.
Forseer mig / zich voorzien, *Ta-
makaunga*.
Forfchrecher / verschrikken, *Ta-
pecfarpà*.

Forfchrethig / verſchrikt worden,
Aunilapoch.

Forſoer / verzoeken, beproeven,
Actopoch.

Forteller / vertellen, *Okalupoch.*

Fortórner en / iemand vertoornen,
Nugacsapoe.

Forbóais paa / op iets vertoort
worden, *Kingagnakau.*

Fortruber / verdriet hebben, *Pe-
kitſimooch.*

Forbarer / bewaren, *Tokoppa.*

Fratager / wegnemen, *Appa.*

Fritter / boren, *Aperchſopa.*

G.

Gaar / gaan, *Piffapoch.*

Gaar hort / weggaan, *Aulapoch.*

Gaar forui / verby gaan, *Kangi-
poch.*

Gaar iſtiutl / heimelyk gaan,
Taripoch.

Gaar ind / ingaan, *Iſarpoch.*

Gienimmer / behouden, bewaren,
Manopá.

Gientager / wegnemen, *Urectipa.*

Gietter / gifſchen, vermoeden,
Ekoppard.

Gifuer / geven, *Tynia.*

Gifuer age paa / ergens acht op
geven, *Nacllapoch.*

Gifuer glanz / glans van zich ge-
ven, *Kiblaripoch.*

Gifuer liud ſra ſig / geluid van
zich geven, *Syanapoch.*

Gifuer naſuu / een naam geven,
Aitſapoch.

Giör / maken, doen, *Senod.*

Giör ſhade / ſchade doen, *Petleca.*

Giör ende paa / een einde maken.
Navoch.

Giör huaſ / ſcharp maken, *Epick-
ſapa.*

Giör ſit beſhaſt / zyn gevoeg doen,
Annolapoch.

Gieſſer / gespen, toegespen, *E-
kichſapoch.*

Glanzer / glinſteren, *Kiblaripoch.*

Glatte / polyſten, glat maken,
Maniſarpa.

Gladiſ / verheugt worden, *Sac-
mapoch.*

Glenner / vergeten, *Puipoch.*

Gnaſſer / knabbelen, knagen,
Mangipoch.

Gnider / wryven, *Aggiapoch.*

Graſer / wenen, *Kiwoch.*

Grynzer / grynzen, lagchen, *Sic-
kongapoch.*

H.

Hädrer / kyven, twiſten, *Nallac-
poch.*

Häſuer i ene / in eigendom hebben,
Pekarpoch.

Häſuer luſt tiil / luſt tot iets heb-
ben, *Ecklinakauna.*

Halter / houden, *Sibbipoch.*

Hendriſſer / heen dryven, *Ajac-
topoch.*

Henger op / ophangen, *Inniocb.*

Henter tiil / herhalen, *Avid.*

Hieſſer / helpen, *Killoa.*

Holder op / ophouden, *Sorapoch.*

Happer / huppelen, *Naingilapoch.*

Hörer / horen, *Tuſſachpa.*

Hoeſter / hoeſten, *Kueſſopoch.*

Hugger af / afhouden, *Kippua.*

Hungerer / hongeren, *Kalekaupoch.*

Hueſſaler / uitkiezen, *Imangech-
poch.*

I.

Igentager / terug nemen, *Uter-tipà*.
Ijfelilaer / dood slaan, *Tockopà*.
Inblucher / insluiten, *Iffertipà*.
Ijbloet / inwikkelen, *Inupoch*.

K.

Kiadij beti / - - -, *Erkeiasupoch*.
Kialder / roepen, *Toeklecpà*.
Kialder inb / binnen roepen, *Ifferkodà*.
Kiand / kunnen, *Ajungilach*.
Kiand iche / niet kunnen, *Ajapoch*.
Kiafter hart / wegwerpen, *Egigppà*.
Kienimmer / kammen, *Ilajupoch*.
Kiender / kennen, *Iliserà*.
Kiöber / kopen, *Nivernactopoch*.
Kilaer / klagen, *Kunichpoch*.
Kilöfver / kloven, spouwen; *Koppua*.
Kilufver / kleven, *Maijuapoch*.
Kingtter / strikken, *Kellersopà*.
Kinger / koken, *Kolacpaluichpoch*, *Igarovch*.
Kiommer / komen, *Agacpoch*.
Kiommer for liufet / voor 't licht komen, *Nucob*.
Kiommer igien / wederkomen, *Tickipoch*.
Kiommer tilbage / terug komen, *Utechpoch*.
Kiratzter / krabben, *Killiaçtopoch*.
Kipffer / kussen, *Kunichpoch*: dat is, **Tuchter** / rieken.
 NB. Die by de Groenlanders kussen steken de Neufen byeen.

L.

Laaner / lenen, *Attopà*.
Lader af / aflaten, ophouden, *Sorapoch*.
Lad lee / laat zien, *Attagop*.
Lader som / het fchynt, *Mittapoch*.
Läger / genezen, helen, *Kaitjapoch*.
Leer / lagchen, *Iglapoch*.
Lärer / leren, *Ajakorsopà*.
Legger her / wegleggen, *Elijà*.
Legger ned / nederleggen, *Ir-machpoch*.
Lengis ester / naar iets verlangen, *Neniopoch*.
Licher / - - -, *Alluctapoch*.
Ligger / liggen, *Innapongà*.
Lilufver / liegen, *Seilokau*.
Löber / lopen, *Akpapoch*.
Löber am kiring / rondom lopen, *Kavipoch*.
Löber hart / weglopen, *Kimavoch*.
Löfter / beloven, toezeggen, *Kivickpà*.
Löjer op / oplossen, *Killerutapà*.
Lucher till / toesluiten, *Matua*.
Lucher op / openen, *Mattuapà*.
Lyber till / toehoren, *Nallacpoch*.

M.

Mangler / mangelen, ontberen, *Pekängila*.
Meener / menen, *Isumavoch*.
Mindäfter / - - -, *Micbliopoch*.
Mishager / mishagen, *Narroab*.
Mifter / missen, *Tamapoch*.
Möber mörhen / ophouden, *Pab-lapoch*.
Mörckiner / donker maken, *Taapoch*.

Mum-

Mumler / mommelen, *Katamaa-poch.*

N.

Naaer / naderen, *Innungild.*
 Nauner / noemen, *Aitjeipoch.*
 Nedkaster / nederwerpen, *Neckac-tipa.*
 Nuser / niezen, *Tarripoch.*

O.

Oener / openen, *Mattuarpà.*
 Ouerflutter / overtrekken, *Ufiach-pà.*
 Ouerwinnder en / iemand overwinnen, *Actungild.*
 Opfulder / opvullen, *Uglikarpoch.*
 Opkaster af masuen / stofferen, opfieren, *Narriapoch.*
 Oplofter / opligten, opheffen, *Kanactapoch.*
 Oplojer / oplossen, *Killamkajapoch.*
 Opfucher / opsluiten, *Macuachpà.*
 Optender / opsteken, aansteken, *Ekichpà.*
 Opvagner / openen, *Eitercbpoch.*
 Opbacher / opwekken, *Tupachpà.*
 Opvaxer / opwassen, *Aglioch.*

P.

Paakhalder / toeroepen, *Tanchsach-pà, Toclecpà.*
 Paa iszer / toegieten, *Koyà.*
 Patter / - - -, *Mellupoch.*
 Pieber / op de fluit spelen, *Karlupoch.*
 Pisser / pissen, *Koyoch.*
 Piener / - - -, *Pisserau.*
 Priiser / pryzen, loven, *Osouga.*
 Pryder / optoeyen, opfieren, *Pi-nerchjapà.*

Q.

Quader / - - -, *Ingechpoch.*
 Quader / quader / (mogelyk) kwellen, *Ummulecpoch.*

R.

Raaber / roepen, *Nibbliafch.*
 Raaber paa en / tegen iemand roepen, *Toclecpà.*
 Rammer / treffen, *Erckapà.*
 Rieddis / gered worden, *Tuppac-poch.*
 Renser op / opryzen, opbeuren, *Nekuepoch.*
 Risper ned / nedervallen, *Perlod.*
 Risper i stocher / in stukken scheuren, *Afferocpoch.*
 Roer paa en Raad / in een boot roeyen, *Eupoch.*

S.

Samler / talmen, *Ekittapoch.*
 Samtucher / gewetens rust onder vinden, *Angechpoch.*
 Seer / zien, *Teckod.*
 Seigler / zeilen, *Tichfapoch.*
 Setter ned / nederzetten, *Innipod.*
 Siger / zeggen, *Okalupoch.*
 Siuder / koken, fieden, *Kalla-voluchpoch.*
 Siunger / zingen, *Innactpoch.*
 Skader / beschadigen, *Petleka.*
 Skimmer / schynen, *Kiblaripoch.*
 Skinder / stoten, *Egichpoch, Auleriuch.*
 Shiuder / verbergen, *Isarctoppà.*
 Shiraber af / affchaven, *Killiactopà.*
 Stirechij / verschrkt worden, *Tup-pakau.*
 Stiris

Sctriſſer / ſchryven, *Aglecbpoch.*
 Slaer / slaan, *Tiglapa.*
 Slaer ſeill / misſlaan, *Tamapoch.*
 Slaer ſchtiell / dood slaan, *Tokoppa.*
 Slaig / geſlagen worden, *Papoch.*
 Stuchter ud / ontſlaan, uitlaten,
Kamichpoch.
 Smager / ſmaken, *Oktopoch.*
 Smüſer / goeden ſier maken,
 ſnullen, *Kungajupoch.*
 Snacher / ſnakken, praten, *Oka-*
luppoch.
 Snapper / ſtieler / ſtelen, *Tigli-*
poch.
 Suer / ſnyen, *Kanichpoch.*
 Soſſer / ſlapen, *Sinipaapoch.*
 Snger eſter / nazoeken, *Ujarcpoch.*
 Söger / zorgen, *Alliſapoch.*
 Spüſer / ſpyzigen, *Manetopoch.*
 Spörger / vragen, *Apercbſopoch.*
 Sputter / ſpuwen, *Kiſſachpoch.*
 Springer op / opſpringen, *Me-*
ſikſa.
 Springer ned / nederſpringen,
Piglach.
 Springer ober / overſpringen,
Akimochpa.
 Staar / ſtaan, *Kikakpoch.*
 Staar oben / open ſtaan, *Mager-*
ſmarovoch.
 Staar op / opſtaan, *Nekucpoch.*
 Staar ſtille / ſtil ſtaan, *Unigiob.*
 Stammer / ſtamelen, *Iptorecpoch.*
 Strecher / zich uitrekken, *Teit-*
ſecpa.
 Sticher / ſteken, *Kappud.*
 Stieler / ſtillen, *Tiglipoch.*
 Stillter til freed / te vrede ſtellen,
Imangebepoch.
 Sturer / ſtoren, ontruſten, *Acko-*
poch.
 Suer / nayen, *Mechſopoch.*

Syncher ned / nederzinken, *Kivida.*

T

Tencher paa / om iets denken,
Ekarſapoch.
 Tager ſra en / van elkander ne-
 men, *Ackſapd.*
 Tager ofuer haand / de overhand
 nemen, *Angileckd.*
 Taler / ſpreken, *Okallopoch.*
 Teller / tellen, *Kiſſpoch.*
 Tier / zwygen, *Nepangipoch.*
 Tcer / waſchen, *Erucltopoch.*
 Tordner / donderen, *Kallecpoch.*
 Correr / drogen, dorren, *Pen-*
nerkſapd.
 Cor driſter miſch til / durven,
Sappinailangd.
 Cor iche / niet durven, *Sapperpoch.*
 Crettig / getreden worden, *Kaſſi-*
kau.
 Croer / geloven, betrouwen, *Op-*
pecpoch.

V.

Vaad bare / nat zyn, *Kanſecpoch.*
 Vaager / waken, *Erkommarovoch.*
 Vagner op / ontwaken, *Elechpoch.*
 Vächer op / opwekken, *Eterſapd.*
 Venmitg / gewagt worden, *Mavia-*
poch.
 Varmer / warmen, *Keierſapoch.*
 Vdſritter / uithollen, *Aperſopoch.*
 Vdgaar / uitgaan, *Anniob.*
 Vdſader / uilladen, *Annipd.*
 Veed ich af / niets 'er van weten,
Nellolarreitſiob.
 Vüll endelich haſue / eindelyk wil-
 len hebben, *Piomooch.*
 Vüll iche / niet willen, *Piomangild.*
 Vüſer / weizen, leiden, *Ajekarſopd.*
 K k Dor

Vorder aften / avond worden , <i>Unnulecpoch.</i>	Vorder tilpæſ / bekwaam worden, <i>Kaitſapoch.</i>
Vorder gammel / oud worden , <i>Uttokarſuangopoch.</i>	Vorder / waſſen, groeyen, <i>Aglakau.</i>
Vorder ſtørre / groot worden , <i>Agilecpoch.</i>	Drånger eſter en / naar iemand vurig verlangen, <i>Ircbſupå.</i>
Vorder leſvendig / levend worden, <i>Umapoch.</i>	Y.
Vorder heed / heet worden, <i>Kir- ſaleckpoch.</i>	Uncher (miſſchien) jong worden, verjongen, <i>Umaſarpoch.</i>
Vorder dõſu / drabbig worden , <i>Tuſſilectſungopoch.</i>	

A P P E N D I X

Formularum loquendi uſitatiffimarum

of :

Aanhangzel der gebrukelykſte wyzen van ſpreken.

Wie lidet / wagt een weinig, *võtkie.*
 Hvor er hand? waar is hy? *nau?*
 Giſt mig det hid / geef my dat hier, *kaiſut.*
 Der har du det / daar hebt gy het, *aich.*
 Jeg har icke ſenet det / ik heb het niet gekregen, *pingilanga.*
 Er det til ledt maar leg? is dat geoorlooft? mag ik wel? *nareit?*
 Det er i ſtocher / dat is in ſtukken, *aliktomicb.*
 Hvad er det? wat is dat? *ſuna?*
 Jeg ved icke hvad det er / ik weet niet, wat het is, *ſunamit.*
 Kom hid / koom hier, *kackeit.*
 Gaar bort / ga voort, *aulareit.*
 Set dig net / zet u neder, *initit.*
 Staar op / ſta op, *neknetit.*
 Vill icke bare niet / ik wil niet mede, *arparamangilac.*
 Hvem hører det til? wien hoort dit toe? *Kiapia?*
 Hvad heeder? hoe heet het? *Kina ibbli?*
 Hvad heeder hand? hoe heet hy? *kind?*
 Jeg ved icke hvad hand heeder / ik weet niet hoe hy heet, *kiname.*
 Hvad vill du haſer der for? wat wilt gy daar voor hebben? *ſumik-
kichſa?*

Hvad

Hbad gaf du der fôr? wat geeft gy daar voor? *fiomackia?*
 Hnem har giort det? wie heeft dat gedaan? *kià senoa?*
 Lad mig fee det fôrjt/ laat het my eerst zien, *kamelorloa.*
 Gifu mig det/ geef my dat, *tyniect of tynieith.*
 Maar ieg hafte det? mag ik het hebben? *piглаeit.*
 Flôt dig hid/ koom herwaards, *kaijomit.*
 Flôt dig bart/ pak u voort, *fackiomit.*
 Hend det hid/ houd hier, *aguich.*
 Fortell noget/ vertel wat, *okalactwareit.*
 See her/ zie hier, *areit.*
 Lad det hâre/ laat het zien, *tamaile.*
 Saaledig bruger hi/ of er vor maneer/zulk een gebruik hebben wy,
 of het is onze manier, *taima pifferagut.*
 Gaar af iufet/ ga uit het licht, *tarutareit.*
 Er du iche bange fôr ham? zyt gy niet bang voor hem? *eichfrigiliuch?*
 Hbad gâal det till? waar toe zal dat dienen? *fuchfack?*
 I morgen/ dezen morgen, *akkago.*
 I dag/ dezen dag, *voitfack.*
 En anden dag/ een anderen dag, *kaupet.*
 Ieg gaar/ ik ga, *epeifack.*
 Det hører mig iche till/ dat hoort my niet toe, *piingila.*
 Er det iche fâud? is dat niet waar? *illâ?*
 Spor ham der om/ vraag hem 'er om, *attiule.*
 Lad ham kom hid/ laat hem hier komen, *okail.*
 Skinder feder/ haast u, maak voortgang, *affivuse.*
 Ieg haar iche fêet dich fôr/ ik heb u voor dezen niet gezien, *teckon-*
gokâgil.
 Maar binden stillig/ wanneer de wind gefilt is, *annoe niptapet.*
 Du fagde det jo/ gy zeide het ja, *ufima.*
 Ieg haar iche faart mad/ ik heb niet te eten gekregen, *mama tun-*
gilangâ.
 Ieg kender dig/ ik kenne u, *iliferait.*
 Lad høre det hborledig har? laat horen, hoe was het? *kannoich?*
 Hwar wil du gaar hen? waar wilt gy henen gaan? *fufuith?*
 Hwad feller ham? wat ontbreekt hem? wat fcheelt hem? *fulleka?*
 Hwem høg? by wien? *kimit?*
 Skind dig/ haast u, wakker aan, *ackonit.*
 Maar ieg har giort det ferdig/ wanneer ik het gereed gemaakt heb,
innorôcko.
 Maar du faart mad? hebt gy eten gekregen? *mama topet?*
 Har du iche fêet mig fôr? had gy my voor dezen niet gezien? *teckon-*
giotchpiugâ?

Du flog feilt/ gy floegt mis, *tama kautit.*

Tag det niet dig/ neem dit met u, *nachfalieet.*

Forfag/ beproef, *attagò.*

Sig det/ zeg het, *okareit.*

Beed ham derom/ bid hem 'er om, *innerfuch.*

Daar det blifver god beier/ als het goed weer word, *kassapèt.*

See hwarleds hand bär figad/ zie hoe hy zich gedraagt, *tagi/uuze.*

Er det faa? is het zo? *acit?*

Deft forleeden/ haast verleden, *ipsach.*

Det er lenge siden/ het is lange geleden, *itsäch.*

Der de hare hort farne/ daar waren zy heen of weggevaren, *aulameta.*

Hör till/ hoor toe, *ailta.*

Skäl jeg gar ind? zal ik binnen gaan? *ifarloein?*

I hars rum/ in zyne plaats, *innä.*

Det er tigesom/ dat is enerley, *forlo.*

Daar det hornmeeris/ als het vermeerderd word, *angikanget.*

En part/ somme/ een deel, *illeo.*

Jeg forfer dig at være smuch/ ik pryze u, dat gy schoon zyt, *pin-geragit.*

Jeg har gjort ende der paa/ ik heb een einde 'er van gemaakt, *nau-ackä.*

Har du gjort det? hebt gy het gemaakt? *sonoiuch?*

Hörer du icke? hoort gy het niet? *tus filikeit?*

Gjar det/ doe het, *senau.*

Lad es gaar hjem igen/ laat ons weder naar huis gaan, *angerlata.*

Hvad sagde hand? wat zeide hy? *suaög?*

Hvor da? waar, aan wat kant? *sua?*

Det sagde jeg dig for/ dat zeide ik u te voren, *ima pioloppoit.*

Cie stille/ zwyg stil, *nepaugarit.*

Hvorfra? van waar? *kickud?*

Hvorkihen? werwaards? *suckud?*

Idens hand soft/ maar hy fleep, *finiparame.*

Der som du äder det/ de faar du ont der af/ zo gy 'er van eet, zal het u kwalyk bekomen, *norriocko igmenio pekennoatit.*

Jeg skäl slae dig/ ik zal u slaan, *tiglifougit.*

Det var paa saadant störelse/ het was van de groten, *taima attich-fach.*

Jeg lyfver for dig/ ik ligge u voor, *seiglokitpogit.*

Förste gang/ de eerste gang, de eerste maal, *singurlamic.*

An den gang/ de tweede maal, *kingurlamic.*

Hand had dig der om/ hy bad u 'er om, *tuchfsachpatit.*

Adaa jeg sidde ned? mag ik nederzitten? *ingerlaet?*

See.

See hùllehen en modwillig Campagnan / zie wat een goedwillige
metgezel, *inerchtiffa unisoch tauto kauma.*

Hand lader dig iche ad / hy vraagt niets na of geeft niets om u,
inerchtiffa ngilatiit.

Dat er inge konst at giore / dat is geen konst te doen, *ajonnaingiloch.*
Oet kommier dig iche veed / bekommer u daar niet over, *pinnich
kafáppoit.*

Gaat ud / ga uit, *aneit.*

Huorledig bar hand sig ed? hoe staat het 'er al? *kannoch illeluo?*

Will du gaar med mig? wilt gy met my gaan? *aiparlingeit?*

Will du gaar efter det? wilt gy 'er naar toegaan, of het halen?
agiuchbit?

Lad os gaar ud / laten wy uitgaan, *sillamul pisa.*

Hand gaar afvejen / of tager ilde iche afsted / hy gaat uit den weg,
of hy gaat weg, *senminut saiapoch.*

Jeg troer hand maar bare ind / ik geloof dat hy te huis zal zyn, *ka-
menekokan.*

Hand árer dig / hy eert u, *nallacpáitit.*

For di de bare trette / want zy zyn moede, *kassokangamoc.*

Uforstandig / onverstandig, *nellonekau.*

Lad mig giore det forst / laat ik dat eerst doen, *senelorlogo.*

Hand er alt kommen híd / hy is reeds hier gekomen, *marè pyock.*

Betalt mig det / betaal het my, *ackillikit.*

Lad det iche falde ned / laat het niet nedervallen, *nekatounugo.*

En tyb / een dief, *tiglikajustunguach.*

Hand du iche / da tag det híd / kond gy niet, zo neem het weg,
ajoroko kakiuch.

Hand ságr / hy zegt, *ngangminech.*

Har ingen kläder paa / hy heeft gene kleeren aan, *tamma kangilach.*

Jeg meente det bar saa / ik dacht dat het zo was, *usiubba.*

Og just bar dat saa / en het was even zo, *suna ubba.*

Vi kom for síde / wy komen te laat, *kiugochpogut.*

Hvat har du hørt? wat hebt gy gekogt? *sumicpissvit?*

Hvem er løg os? wie is by ons? *kikumésra?*

Det dent / daarmede, *matumingá.*

Paa dend sted / op de plaats, *tarfané.*

Hand vill du stáll være det / hy wil, dat gy daar zult zyn, *terfan-
koátit.*

Jeg troer dig / ik gelove u, *opperrakagit.*

Jeg villenoch hafer det / ik wil het nog hebben, *piomalloappougá.*

Hand er here end et best / - - - - -, *nes saconic forejavóch.*

Jeg satter det vell / ik vat dat wel, *nellonginnapecka.*

Mad see / du glijnder dig / laat zien, gy overhaast u , *attauta tuovior-*
lotit.

Du er Herre ofter dem / gy zyt Heer 'er over, *ockomut nallegdotit.*

Det er icke at leachet / daarom is niet te lagchen, *tipfineingilact.*

Det er mig icke behageligt / dat behaagt my niet, *piomineingilack.*

En sted hvor mange solch bor / een plaats daar vele lieden wonen ,
innuiboehsuit.

Letter B.

F O R M U L A
C O N J U G A N D I V E R B U MVOORSCHRIFT DER BUIGING VAN
HET WERKWOORD

NEGLIGPUNGA, of NEGLISSARAUNGA.

MODUS INDICATIVUS of DE AANTONENDE WYZE.

Præfens of de Tegenwoordige Tyd.

Enkelv.	{	Ik bemin , <i>Negligpunga</i> ,	of <i>Neglisaraunga</i> .
		Gy bemint , <i>Neglipotit</i> ,	<i>Neglisaravit.</i>
		Hy bemint , <i>Neglipòch</i> ,	<i>Neglisarau.</i>
Meerv.		Wy (vele) beminnen , <i>Negligpogut</i> ,	<i>Neglisarágut.</i>
Twееv.		Wy (beide) beminnen , <i>Negligpoguk</i> ,	<i>Neglisaraguk.</i>
Meerv.		Gy (vele) bemindt , <i>Neglipouse</i> ,	<i>Neglisarause.</i>
Twееv.		Gy (beide) bemindt , <i>Neglipoutik</i> ,	<i>Neglisarautik.</i>
Meerv.		Zy (vele) beminnen , <i>Negligput</i> ,	<i>Neglisaraut.</i>
Twееv.		Zy (beide) beminnen , <i>Neglipuk</i> ,	<i>Neglisaruk.</i>

Zo ook het ontkennend Werkwoord
Neglingilángá , ik bemin niet.

Enkelvoudwt	{	Ik bemin niet , <i>Neglingilángá</i> .
		Gy bemint niet , <i>Neglingilatit.</i>
		Hy bemint niet , <i>Neglingilak.</i>
Meervoudwt		Wy (vele) beminnen niet , <i>Neglingilagut.</i>
Twееvoudwt		Wy (beide) beminnen niet , <i>Neglingilaguk</i>
Meervoudwt		Gy (vele) bemindt niet , <i>Neglingilase.</i>
Twееvoudwt		Gy (beide) bemindt niet , <i>Neglingilatik.</i>
Meervoudwt		Zy (vele) beminnen niet , <i>Neglingilet.</i>
Twееvoudwt		Zy (beide) beminnen niet , <i>Neglingilek.</i>

De *Pronomina*, dat is, Voornaamwoorden, of de *particulæ suffixæ*, dat is, aangehechte deeltjens, veroorzaken weder een nieuwe verandering in de buigingen; by voorbeeld:

Negligpagit, ik bemin u. *Negligparma*, gy bemint my.

Voorts dient men aan te merken, dat offchoon de Werkwoorden zonder Voornaamwoorden gebogen worden, als uit het bovenstaande blykt, men echter by wylen zekere personen, 't zy in het Enkel, Twee- of Meervouwt uitdrukken mag, met deze volgende 'er bygevoegde Voornaamwoorden, als: *Uanga*, ik; *Iblit*, gy; *Omo*, *Uno*, *Tauno*, hy, zy, dat of het; *Uagut*, wy; *Uaguk*, wy beide; *Illibse*, gyl.; *Illibtik*, gyl. beide; *Okko*, zy (in 't mannel.) en *Tauko*, zy (in 't vrouwel. geslacht) by voorbeeld:

Negligpauze, ik bemin ulieden. *Uagut negligpauze*, wy beminnen ulieden. *Negligpanga*, hy bemint my. *Ocko negligpanga*, zy beminnen my.

Doch zulks verstaat zich ook aldus van zich zelyven uit de rede of zamenhang der zake, zonder behulp van enige *Particulæ* of deeltjes, als:

Gud negligpátigut, God bemint ons.
Innuít negligpatigut, Menschen beminnen ons.

MODUS FLECTENDI OF DE WYZE VAN BUIGING.

Ik bemin u, <i>Negligpagit</i> , of <i>Negligpaukit</i> of <i>Negligsarágit</i> .	
Ik bemin hem, <i>Negligpara</i> ,	<i>Negligsarága</i> .
Ik bemin ulieden, <i>Negligpauze</i> ,	<i>Negligsarauze</i> .
Ik bemin ul. beide, <i>Negligpautik</i> ,	<i>Negligsarautik</i> .
Ik bemin hem, <i>Negligpácka</i> ,	<i>Negligsaracka</i> .
Ik bemin hen beide, <i>Negligpaecka</i> .	<i>Negligsaraika</i> .

Gy bemint my, <i>Nigligparma</i> ,	of <i>Negligsaragma</i> .
Gy bemint hem, <i>Negligpét</i> ,	<i>Negligsarét</i> .
Gy bemint ons, <i>Negligpautigut</i> ,	<i>Negligsarautigut</i> .
Gy bemint ons beide, <i>Negligpautiguk</i> ,	<i>Negligsarautiguk</i> .
Gy bemint haar, <i>Negligpatit</i> ,	<i>Negligsarátit</i> , t. w. <i>tauuko</i> .
Gy bemint haar beide, <i>Negligpatik</i> ,	<i>Negligsarátit</i> , t. w. <i>tauuko</i> .

Hy bemint my, <i>Negligpanga</i> ,	of <i>Negligsaranga</i> .
Hy bemint u, <i>Negligpátit</i> ,	<i>Negligsarátit</i> .

Hy

Hy bemint hem, <i>Negligpá,</i>	of <i>Negliſſiárá.</i>
Hy bemint ons, <i>Negligpátigut,</i>	<i>Negliſſarátigut.</i>
Hy bemint ons beide, <i>Negligpátiguk,</i>	<i>Negliſſarátiguk.</i>
Hy bemint ulieden, <i>Negligpáſe,</i>	<i>Negliſſaráſe.</i>
Hy bemint ul. beide, <i>Negligpatik,</i>	<i>Negliſſaratik.</i>
Hy bemint hen, <i>Negligpét,</i>	<i>Negliſſaréi.</i>
Hy bemint het beide, <i>Negligpék,</i>	<i>Negliſſarek.</i>

Wy beminnen u, <i>Negligpautigit,</i>	of <i>Negliſſarautigit.</i>
Wy beminnen hem, <i>Negligparáput,</i>	<i>Negliſſaráput.</i>
Wy beminnen ulieden, <i>Neglipauſe,</i>	<i>Negliſſarauſe.</i>
Wy beminnen ul. beide, <i>Negligpautik,</i>	<i>Negliſſarautik.</i>
Wy beminnen haar, <i>Negligparput,</i>	<i>Negliſſaraput, t. w. tauko.</i>
Wy beminnen haar beide, <i>Negligparpuk,</i>	<i>Negliſſarapuk, t. w. tauko.</i>

Gyl. bemindt my, <i>Negligpauſiga,</i>	of <i>Negliſſarauſinga.</i>
Gyl. bemindt hem, <i>Negligpauſinna,</i>	<i>Negliſſarauſinna.</i>
Gyl. bemindt ons, <i>Negligpauſigut,</i>	<i>Negliſſarauſigut.</i>
Gyl. bemindt ons beide, <i>Negligpauſiguk,</i>	<i>Negliſſarauſiguk.</i>
Gyl. bemindt hen, <i>Negligpauſi,</i>	<i>Negliſſarauſi, t. w. ocko.</i>

Zy beminnen my, <i>Tauko</i> of <i>Ocko</i>	<i>Negligpanga</i> of <i>Negliſſaranga.</i>
Zy beminnen u, - - - -	<i>Negligpatit,</i> <i>Negliſſarátit.</i>
Zy beminnen hem, - - - -	<i>Negligpaet,</i> <i>Negliſſaraet.</i>
Zy beminnen ons, - - - -	<i>Negligpatigut,</i> <i>Negliſſarátigut.</i>
Zy beminnen ons beide, - -	<i>Negligpatiguk,</i> <i>Negliſſarátiguk.</i>
Zy beminnen ulieden, - -	<i>Negligpáſe,</i> <i>Negliſſaraſe.</i>
Zy beminnen ul. beide, - -	<i>Negligpatik,</i> <i>Negliſſaratik.</i>
Zy beminnen hen, - - - -	<i>Negligpaeit,</i> <i>Negliſſareit.</i>
Zy beminnen hen beide, - -	<i>Negligpeick,</i> <i>Negliſſareick.</i>

Dus ook het ontkennend Werkwoord:

Neglingilagit, Neglingilara, Neglingilaufe, Neglingilatik, Neglingilácka, Neglingilecka enz.

Præteritum of de *Verleden Tyd.*

Ik heb bemint, of ik beminde, *Neglitunga.*
 Gy hebt bemint, of gy beminde, *Neglitotit.*
 Hy heeft bemint, of hy beminde, *Neglituacpoc* of *Neglitok.*
 Wy hebben bemint, of wy beminden, *Neglitogut.*

Wy

Wy beide hebben bemint, of wy beide beminden, *Negligtoguk*.
 Gyl. hebt bemint, of gyl. bemindet, *Negligtofe*.
 Gyl. beide hebt bemint, of gyl. beide bemindet, *Negligtotik*.
 Zy hebben bemint, of zy beminden, *Negligtuacput*, of *Negligtut*.
 Zy beide hebben bemint, of zy beide beminden, *Negligtuacpuk*, of
Negligtuk.

De *Particulæ suffixæ* of aangehechte deeltjes, zyn alhier wel dezelve als in den tegenwoordigen tyd; doch worden aldus gebogen:

Ik heb u bemint, *Negligtuacpagit*, of *Negligkuikit*.
 Ik heb hem bemint, *Negligtuacpara*, of *Negligkiga*.
 Ik heb ulieden bemint, *Negligtuacpauſe*, of *Negligkiuſe*.
 Ik heb ul. beide bemint, *Negligtuacpautik*, of *Negligkiutik*.
 Ik heb hen bemint, *Negligtuacpacka*, of *Negligkiuka*.
 Ik heb hen beide bemint, *Negligtuacpicka*, of *Negligkicka*.

Gy hebt my bemint, *Negligtuarepagma*, of *Negligkágma*.
 Gy hebt hem bemint, *Negligtuarepet*, of *Negligket*.
 Gy hebt ons bemint, *Negligtuarepautigut*, of *Negligkiutigut*.
 Gy hebt ons beide bemint, *Negligtuarepautiguk*, of *Negligkiutiguk*.
 Gy hebt hen bemint, *Negligtuacpatit*, of *Negligkitit*.
 Gy hebt hen beide bemint, *Negligtuacpatik*, of *Negligkitik*.

Hy heeft my bemint, *Negligtuarepanga*, of *Negligkanga*.
 Hy heeft u bemint, *Negligtuacpátit*, of *Negligkatit*.
 Hy heeft ons bemint, *Negligtuacpatigut*, of *Negligkatigut*.
 Hy heeft ons beide bemint, *Negligtuacpatiguk*, of *Negligkatiguk*.
 Hy heeft ulieden bemint, *Negligtuarepáſe*, of *Negligkaſe*.
 Hy heeft ul. beide bemint, *Negligtuacpatick*, of *Negligkatik*.
 Hy heeft hen bemint, *Negligtuarepei*, of *Negligkei*.
 Hy heeft hen beide bemint, *Negligtuarepik*, of *Negligkik*.

Wy hebben u bemint, *Negligtuacpautigit*, of *Negligkiutigit*.
 Wy hebben hem bemint, *Negligtuacpaput*, of *Negligkiput*.
 Wy hebben ulieden bemint, *Negligtuacpauſe*, of *Negligkiuſe*.
 Wy hebben ul. beide bemint, *Negligtuacpautik*, of *Negligkiutik*.
 Wy hebben hen bemint, *Tauko Negligtuacpaput*, of *Negligkiput*.
 Wy hebben hen beide bemint, *Tauko Negligtuacpapuk*, of *Negligkipuk*.

Gyl. hebt my bemint, *Negligtuacpauſinga*, of *Negligkiuſinga*.

Gyl. hebt hem bemint, *Negligtuacpaufuna*, of *Negligkiufuna*.
 Gyl. hebt ons bemint, *Negligtuacpaufigut*, of *Negligkiufigut*.
 Gyl. hebt ons beide bemint, *Negligtuacpaufiguk*, of *Negligkiufiguk*.
 Gyl. hebt hen bemint, *Negligtuacpaufi ocko*, of *Negligkiufi ocko*.
 Gyl. hebt hen beide bemint, *Neglituacpaufi ocko*, of *Neglikufi ocko*.

Zy hebben my bemint, *tauko Negligtuacpanga*, of *Negligkanga*.
 Zy hebben u bemint, *tauko Negligtuacpatit*, of *Negligkatit*.
 Zy hebben hem bemint, *tauko Negligtuacpaet*, of *Negligkaet*.
 Zy hebben ons bemint, *tauko Negligtuacpatigut*, of *Negligkatigut*.
 Zy hebben ons beide bemint, *tauko Negligtuacpatiguk*, of *Negligkatiguk*.
 Zy hebben ulieden bemint, *tauko Negligtuacpase*, of *Negligkase*.
 Zy hebben ul. beide bemint, *tauko Negligtuacpatik*, of *Negligkatik*.
 Zy hebben hen bemint, *tauko Negligtuacpeit*, of *Negligkeit*.

NB. Ik heb in de Tyden enige buitenregeligheden waargenomen ; doch kan eigentlyk deswegens noch niets zekers zeggen, vermits my de rechte grond mangelt.

Het ontkennend Werkwoord word ook , gelyk boven , dus gebogen:

Neglingitfunga, *Neglingitfolit*, *Neglingitfoeb* enz.

Alfo ook in de aangehechte Deeltjes, namelyk:

Neglingituacpagit of *Neglingikiukit*, *Neglingituacpara* of *Neglingickiga* enz.

Futurum of de toekomende Tyd.

Ik zal beminnen, <i>Negliſſunga</i> .	Ik wil beminnen, <i>Negligomapounga</i> .
Gy zult beminnen, <i>Negliſſodtit</i> .	Gy wilt beminnen, <i>Negligomapotit</i> .
Hy zal beminnen, <i>Negliſſoeb</i> .	Hy wilt beminnen, <i>Negligomapock</i> .
Wy zullen beminnen, <i>Negliſſogut</i> .	Wy willen beminnen, <i>Negligomapogut</i> .
Wy beide zullen beminnen, <i>Negliſſoguk</i> .	Wy beide willen beminnen, <i>Negligomapoguk</i> .
Gyl. zult beminnen, <i>Negliſſuſe</i> .	Gyl. wilt beminnen, <i>Negligomapoſe</i> .
Gyl. beide zult beminnen, <i>Negliſſutik</i> .	Gyl. beide wilt beminnen, <i>Negligomapotik</i> .
Zy zullen beminnen, <i>Negliſſaput</i> .	Zy willen beminnen, <i>Negligomaput</i> .
Zy beide willen beminnen, <i>Negliſſapuk</i> .	Zy beide willen beminnen, <i>Negligomapuk</i> .

Op gelyke wyze word het ontkennend Werkwoord gebogen, als: *Negliſſingilanga*, ik zal niet beminnen. *Negligomangilanga*, ik wil niet beminnen, enz.

De aangehechte Deeltjes zyn alhier dezelve als in den Tegenwoordigen tyd, namelyk: *Negliſſoagit*, ik zal u beminnen. *Negliſſara*, ik zal hem beminnen, enz.

IMPERATIVUS MODUS of de GEBIEDENDE WYZE

Præſens of de tegenwoordige Tyd.

Bemin gy, *Negliſſiareit*, of *Negligit*.

Bemin hy, *Negliſe*.

Beminnen wy, *Neglieta*.

Bemint gyl. *Negliſſiarite*, of *Negligitſe*.

Bemint gyl. beide, *Negliſſilik*.

Beminnen zy, *Negligit*.

Beminnen zy beide, *Negliſſilik*.

Met de aangehechte Deeltjes.

Bemin gy my, *Neglinga*.

Bemin gy hem, *Negliguk*.

Bemin gy ons, *Negligitigut*.

Bemin gy ons beide, *Negligtiguk*.

Bemin gy hen, *Negligit*.

Bemin gy hen beide, *Negligikik*.

Bemin hy my, *Neglinga*.

Bemin hy u, *Negligit*.

Bemin hy ons, *Negligitigut*.

Bemin hy ons beide, *Negligitiguk*.

Bemin hy ulieden, *Negligitſe*.

Bemin hy ul. beide, *Negligitit*.

Bemin hy hen, *Negligitigik*.

Bemint gyl. my, *Negliſſinga*.

Bemint gyl. hem, *Negliſſiuk*.

Bemint gyl. ons, *Negliſſigut*.

Bemint gyl. ons beide, *Negliſſiguk*.

Bemint gyl. hen, *Negliſſigik*.

Bemint gyl. hen beide, *Negliſſikik*.

Ontkennende.

Neglingnanga.

Neglingago.

Neglingnata.

Neglingnaguk.

Neglingnagit.

Neglingnagik.

Neglingnanga.

Neglingnatit.

Neglingnatigut.

Neglingnatiguk.

Neglingnaſe.

Neglingnagit.

Neglingnatigik.

Neglingnanga.

Neglingnaſiuk.

Neglingnatigut.

Neglingnatiguk.

Neglingnaſigik.

Neglingnaſigik.

Beminnen zy my, <i>Ocko negliglinga.</i>	<i>Neglingnanga.</i>
Beminnen zy u, <i>Ocko negligfit.</i>	<i>Neglingnatit.</i>
Beminnen zy ons, <i>Ocko negligtfigut.</i>	<i>Neglingnatigut.</i>
Beminnen zy ons beide, <i>Ocko negligtfiguk.</i>	<i>Neglingnatiguk.</i>
Beminnen zy ulieden, <i>Ocko negligife.</i>	<i>Neglingnase.</i>
Beminnen zy ul. beide, <i>Ocko negliglitik.</i>	<i>Neglingnatik.</i>
Beminnen zy hen, <i>Ocko negligligit.</i>	<i>Neglingnatigit.</i>
Beminnen zy hen beide, <i>Ocko negligligigik.</i>	<i>Neglingnatigik.</i>

MODUS INTERROGATIVUS OF DE VRAGENDE WYZE

Præsens of de tegenwoordige Tyd.

Bemin ik? *Negligpunga?*
 Bemint gy? *Negligpit?*
 Bemint hy? *Negligpa?*
 Beminnen wy? *Negligpogut?*
 Beminnen wy beide? *Negligpoguk?*
 Bemindt gylieden? *Negligpife?*
 Bemindt gyl. beide? *Negligpitik?*
 Beminnen zy? *Negligpait?*
 Beminnen zy beide? *Negligpaik?*

Bemint gy my? *Negligpinga?*
 Bemint hy my? *Negligpanga?*
 Bemindt gylieden my? *Negligpifinga?*
 Bemindt gyl. beide my? *Negligpitinga?*
 Beminnen zy my? *Negliganga ocko?*
 Beminnen zy beide my? *Negligpainga?*

Ontkennende.
Neglingilinga?
Neglingilanga?
Neglingilafinga?
Neglingilatinga?
Neglingilanga ocko?
Neglingilainga?

Bemin ik u? *Negligpagit?*
 Bemint hy u? *Negligpatit?*
 Beminnen wy u? *Negligpantigit?*
 Beminnen wy beide u? *Negligpautikit?*
 Beminnen zy u? *Ocko negligpatit?*
 Beminnen zy beide u? *Negligpatik?*

Bemin ik hem? *Negligpara?*
 Bemint gy hem? *Negligpiguk?*
 Bemint hy hem? *Negligpau?*
 Beminnen wy hem? *Negligparput?*

Beminnen wy beide hem? *Negligparpuk?*
 Bemindt gyl. hem? *Negligpifuk?*
 Bemindt gyl. beide hem? *Negligpicko?*
 Beminnen zy hem? *Neglegparjuk?*
 Beminnen zy beide hem? *Negligpecko?*

Bemint gy ons? *Negligpeutigut?*
 Bemint hy ons? *Negligpatigut?*
 Bemindt gyl. ons? *Negligpifigut?*
 Beminnen zy ons? *Negligpatigut ocko?*

Ontkennende.
Neglingiligut?
Neglingilatigut?
Neglingilifigut?
Neglingilatigut ocko?

De Verleden Tyd en de Toekomende Tyd komen met de Aantonnende Wyze over een.

MODUS CONJUNCTIVUS OF DE ZAMENVOEGENDE WYZE

Præfens of de tegenwoordige Tyd.

Dat ik beminne, *Negligkangama.*
 Dat gy bemint, *Negligkanguit.*
 Dat hy beminne, *Negligkangame.*
 Dat wy beminnen, *Negligkangeuta.*
 Dat gyl. bemindt, *Negligkangeufe.*
 Dat zy beminnen, *Negligkangamu, of Negligkangameta.*

Ontkennende.
Negliginnama.
Negliginnauit.
Negliginname.
 enz.

Met de aangehechte Voornaamwoorden word de zamenvoegende wyze dus gebogen:

Dat ik u beminne, *Negligkangatukit, of Negligkangit.*
 Dat ik hem beminne, *Negligkangoicke.*
 Dat ik ul. beminne, *Negligkangoicke.*
 Dat ik hen beminne, *Negligkangeufe.*
 Dat ik hen beide beminne, *Negligkangekit.*

Dat gy my bemint, *Negligkagma.*
 Dat gy hem bemint, *Negligkauko.*
 Dat gy ons bemint, *Negligkangeutigut, of Negligkautigut.*
 Dat gy ons beide bemint, *Negligkangeutiguk, of Negligkautiguk.*
 Dat gy hen bemint, *Negligkaukit.*
 Dat gy hen beide bemint, *Negligkaukik.*

Dat hy my beminne, *Negligkdminga.*
 Dat hy u beminne, *Negligkangatit*, of *Negligmatit.*
 Dat hy hem beminne, *Negligkamiuk.*
 Dat hy ons beminne, *Negligkangifigut*, of *Negligkangatigut.*
 Dat hy ons beide beminne, *Negligkamifiguk*, of *Negligmatiguk.*
 Dat hy ulieden beminne, *Negligkamife.*
 Dat hy ul. beide beminne, *Negligkamitik.*
 Dat hy hen beminne, *Negligkamigit*, of *Negligkangamigit.*
 Dat hy hen beide beminne, *Negligkamigik.*

Dat wy u beminnen, *Negligkautigkit*, of *Negligkangeuligkit.*
 Dat wy hem beminnen, *Negligkangeutico*, of *Negligkautigo.*
 Dat wy ulieden beminnen, *Negligkangenfe*, of *Negligkaufe.*
 Dat wy ul. beide beminnen, *Negligkangeutik.*
 Dat wy hen beminnen, *Negligkautigit*, of *Negligkangeutigit.*
 Dat wy hen beide beminnen, *Negligkautigik.*

Dat gyl. my bemindt, *Negligkangeufinea*, of *Negligkautinga.*
 Dat gyl. hen bemindt, *Negligkangeufiuk*, of *Negligkaufiuk.*
 Dat gyl. ons bemindt, *Negligkangeufigut*, of *Negligkaufigut.*
 Dat gyl. ons beide bemindt, *Negligkangeufiguk*, of *Negligkaufiguk.*
 Dat gyl. hen bemindt, *Negligkangeufigit*, of *Negligkaufigit.*
 Dat gyl. hen beide bemindt, *Negligkangeufigik*, of *Negligkaufigik.*

Dat zy my beminnen, *tauko Negligkamminga.*
 Dat zy u beminnen, *tauko Negligkangatit*, of *Negligmatit.*
 Dat zy hem beminnen, *tauko Negligkamiuk*, of *Negligkangamiuk.*
 Dat zy ons beminnen, *tauko Negligkamiuk.*
 Dat zy ons beide beminnen, *tauko Negligkamifigut.*
 Dat zy ulieden beminnen, *tauko Negligkamife.*
 Dat zy hen beminnen, *tauko Negligkamigit*, of *Negligkangamigit.*
 Dat zy hen beide beminnen, *tauko Negligkamigik.*

Deze Zamenvoegende Wyze lyd noch andere buigingen, wanneer dezelve door omdat, dewyl, wanneer enz. aangeduid word, als:

Om dat ik beminne, *Negligkoma.*
 Om dat gy bemint, *Negligkoit.*
 Om dat hy beminne, *Negligkone.*
 Om dat wy beminnen, *Negligkoutit.*
 Om dat wy beide beminnen, *Negligkoutik.*
 Om dat gyl. bemindt, *Negligkole.*

Om

Om dat gyl. bemindt , *Negligkofik.*
 Om dat zy beminnen , *Negligkomit.*
 Om dat zy beide beminnen , *Negligkomik.*

Præteritum of de verleden Tyd.

Wanneer ik beminde , *Negliſſarangoma.*
 Wanneer gy bemindet , *Negliſſarangoit.*
 Wanneer hy beminde , *Negliſſarangone.*
 Wanneer wy beminden , *Negliſſarangeuta.*
 Wanneer gyl. bemindet , *Negliſſarangeuſe.*
 Wanneer zy beminden , *Negliſſarangeta.*

Het ontkennend Werkwoord laat zich op dezelve wyze buigen.

Ik	<i>Negliama.</i>
Gy	<i>Negligoit.</i>
Hy	<i>Negligame.</i>
Wy	<i>Negligauta.</i>
Gyl.	<i>Negligauſe.</i>
Zy	<i>Negligmeta.</i>

De aangehechte Voornaamwoorden zyn alhier wel gedeeltelyk , maar niet alle dezelve als in 't vorige ; doch het is my onmogelyk alles noch omſtandig aan te tonen , vermits deze Zamenvoegende Wyze toevallig is , en wy tot noch toe van denzelven geen volkomen grond hebben.

Futurum , of de toekomende Tyd.

Dat ik zal beminnen , *Negligkullunga.*
 Dat gy zult beminnen , *Neglugkullutit.*
 Dat hy zal beminnen , *Negligkullugo.*
 Dat wy zullen beminnen , *Negligkulluta.*
 Dat gyl. zult beminnen , *Negligkulluſe.*
 Dat zy zullen beminnen , *Negligkullugit.*

MODUS DUBITATIVUS, of DE TWYFFELENDEN WYZE.

Deze Wyze word aan het einde van 't woord door het woordje *Kókau* te kennen gegeven , by voorbeeld :

Het

Het kan zyn, dat ik beminne, *Negliſſa-kókau*.
 Het kan zyn, dat hy 'er in is, *Kámane-kókau*, enz.

MODUS OPTATIVUS, of DE WENSCHENDE WYZE.

Deze Wyze word voor het woord aangeduid door de *Interjectio* of Tuffchenwerping *Sillan*, als:

Og dat ik konde beminnen! *Sillan negliguminach!*
 Og dat ik het had! *Sillan una piuminack!*

MODUS INFINITIVUS, of DE ONBEPAALEDE WYZE.

Deze Wyze vind men in de Groenlandsche Sprake niet, uitgenomen dat, wanneer twee Woorden zamenkomen, men dezelve dus uitspreekt:

Ik kan beminnen, *Negligneck ajungilanga*.
 Ik kan maken, *Senaneng ajungilanga*.

PARTICIPIUM OF DEELWOORD.

Beminnende of een die bemint, *Negligtok*, of *Neglinſſok*.

Dat zy *Passiva* of Lydende Werkwoorden hebben, kan ik tot noch toe uit hunne tale niet beſpeuren; want wanneer een Woord voorkomt, dat by ons een lydende betekenis heeft, plaatſt men een *Activum* of bedryvend werkwoord met een ander woord 'er voor. Doch het woord *Aitſerpa* (hy roept hem) vind men wel in een lydende betekenis, *Aitſſovock*, (hy zal geroepen worden.) Zo ſchynt ook het Woord *Tockoleckpack*, (hy ſterft) een lydende betekenis te hebben in *Tekovok* (by ons, hy is geſtorven.)

DE NOMINE OF VAN HET NAAMWOORD.

De *Nomina ſubſtantiva* of zelfſtandige Naamwoorden lyden gene verandering als enkel in *Casu genitivo* of in den Teler, die op een B, D, of M. uitgaat, als by voorbeeld:

Gudib nianga, Gods zoon, *Killab Senarſoc*, 's Hemels Schepper, *Koem aka*, de naam der Vloed. In *nomin.* of in den Noemer heet een Vloed, *Koec*.

De *Numeri* of Getallen zyn drie, gelyk in de Werkwoorden, namelyk een Enkelvoudt, Tweevoudt en Meervoudt, als:

Een

Een Mensch, *Innug*. Twee Menschen, *Innuk*. Vele Menschen, *Innuit*.
 Een Huis, *Iglock*. Twee Huizen, *Igluk*. Vele Huizen, *Igluit*.
 Een Kust, *Itlerbik*. Twee Kusten, *Itlerbuk*. Vele Kusten, *Itlerbeit*.

De *Pronomina* of Voornaamwoorden worden in de Zelfftandige Naamwoorden op de volgende wyze gefinolten:

Myn Huis, <i>Iglora</i> .	Myn Land, <i>Nunaga</i> , van <i>Nuna</i> , Land.
Uw Huis, <i>Iglut</i> .	Uw Land, <i>Nunet</i> .
Zyn Huis, <i>Igloa</i> .	Zyn Land, <i>Nuná</i> .
Ons Huis, <i>Iglugut</i> .	Ons Land, <i>Nunaugut</i> .
Ulieder Huis, <i>Iglarfe</i> .	Ulieder Land, <i>Nunarfé</i> .
Hun Huis, <i>Igloaët</i> .	Hun Land, <i>Nunaët</i> .

Wanneer 'er een *Præpositio* of Voorzetzel bykoomt, luid het aldus:

Op myn Land, <i>Nunaune</i> .	Op uw Land, <i>Nunagne</i> .
Op zyn Land, <i>Nunané</i> .	Op ons Land, <i>Nunaugtine</i> .
Op ulieder Land, <i>Nunaufine</i> .	Op hun Land, <i>Nunane</i> .

De *Nomina adjectiva* of byvoegelyke Naamwoorden gaan gemeenlyk uit op *kau*, *lak*, of *ak*, by voorbeeld:

Groot, <i>angekau</i> .	Schoon, heerlyk, <i>ajungilak</i> .
Gevoegelyk, <i>piagakau</i> .	Goedhartig, <i>ertintongilak</i> .

Ook is hunne uitgang zomwylen *sok* en *rok*; doch alsdan is het altoos een *Participium* of Deelwoord.

De buiging van een byvoegelyk Naamwoord gefchied dus in een *verbum personale* of perfonelyk Werkwoord:

Ik ben groot, <i>Angekaunga</i> .	Wy zyn groot, <i>Angekaugut</i> .
Gy zyt groot, <i>Angekautit</i> .	Gyl. zyt groot, <i>Angekaufe</i> .
Hy is groot, <i>Angekau</i> .	Zy zyn groot, <i>Angekaut</i> .

De *Gradus Comparationis* of Trappen van Vergelyking zyn dusdanig van uitgang, namelyk in *Positivo* of in den stellenden Trap *au*, *lak* of *ak*; in *Comparativo* of in den Vergrotenden Trap *itja* of *ka*, en in *Superlativo* of in den Overfchryenden Trap *ik* of *ak*, by voorbeeld:

<i>Angekau</i> , groot.	<i>Mickekau</i> , klein.
<i>Angekitja</i> of <i>Angeka</i> , een weinig,	<i>Mickekettja</i> of <i>Mickeka</i> , een weinig
of iets groter.	of iets kleiner.
<i>Angekaik</i> of <i>Angeforuak</i> , aller	<i>Mickekaik</i> of <i>Mickekinguak</i> , aller
grootft.	kleinfst.

Mm

Let.

Letter C.

De Tien Geboden.

Deensch.

Deti Guds Bud.

1.
En Gud skall du allene kiende / elskte og losve.

2.
Maar Guds Naabe eller ord nefuing / da skall du icke skillempte /
Gud blifver ellers bredd og straster dig.

3.
Paa dend sabbende Dag skall du icke arbeide / men allene losve
Gud.

4.
Her och elskt dine Forældre / saa skall du blifve gammell paa For-
den.

5.
Slæe intet Mængde ihjell / vår icke heller bredd paa hom.

6.
Du skall icke un hafve og elskte en huszroe.

7.
Du maar icke stiele.

8.
Lybs icke paa nogen.

9.
Begier icke det en anden eyer eg hand eg vill miste.

10.
Andens Huszroe / Ciener eller fæn skall du icke begiere eller skade.
Herpaa sieger Gud saaledis.

Jeg er allene Gud din Herre en forskrethelig Gud og stor Herre.
Alle den som ere mig uhydige / er jeg fiendsk (of) had er jeg / og
skall kaste dem til Diefvelen : men de lydige elsker jeg og skall tage
dem til Himmeten.

Hollandsch.

De Tien Geboden Gods.

1.
Enen God zult gy alleen kennen, beminnen en loven.

Wan.

Wanneer Gods Naam of Woord ^{2.}genoemt word, zult gy niet spot-
ten, God word anderzints toornig en straft u.

Op den zevenden Dag zult gy niet arbeiden, maar alleen God lo-
ven.

Eert en bemint uwe Ouders, ^{4.}zo zult gy oud worden op aarde.

Slaat gene Menschen dood, ^{5.}wordet ook niet toornig op hen.

Gy zult maar ene Huisvrouw hebben en beminnen. ^{6.}

Gy meugt niet stelen. ^{7.}

Liegt niet jegens iemand. ^{8.}

Begeert niet, dat een ander eigen is, en hy niet missen wil. ^{9.}

Eens anders Huisvrouw of Dienstknecht of Vee zult gy niet bege-
ren noch beschadigen. ^{10.}

Hierop spreekt God dus:

Ik ben alleen God uw Heer, een verschrikkelyk God en 'grote
Heer. Allen, die my ongehoorzaam zyn, ben ik een Vyand (of)
hate ik, en zal ze naar den Duivel werpen: maar die gehoorzamen
bemin ik, en zal ze in den Hemel nemen.

Groenlandsch.

Gudib innecfutei Kollinit.

^{1.}
Gud kiffiet attause illiffara yffoet, negliffsoet ofourrysfoettog.

^{2.}
*Gudib acka Ockaluffa tais aranget, mittanaunec, Gud ningeckennooch
p'kenmodtit.*

^{3.}
Ullu arbone marlungopeta fenofaurnec, Gudimut ofauriarniareit.

^{4.}
Angoiokaet nallekit neglikittog, tave uttokarc juangyffootit nuname.

Inmucb tockut/saunago, ningitlanaunago. ^{5.}

Nullia kiffiet attause pissøet neglifføettog. ^{6.}

Atle pienic tiglisfaunago. ^{7.}

Allemt seiglofaunec. ^{8.}

Atle pienic esliganic piomesfournago. ^{9.}

Atleb Nullia kibgei oxelo attemiclo piomesfournago pissfaunago. ^{10.}

Tuppichsa Gud tameffa:

Uanga kiffima Gud, nallegårfsuet Gud nallegarsnaetog exignakau in-
mucbmüt tomarmio uammüt inercit/faunifut kingagnaraicka, tongarsumutlo
egifføicka: inniut inertis sonactut neglipacka killac mutlo pissøicka.

NB. In het overzetten der Geboden heeft men de Groenlandsche
woorden niet volkomen kunnen volgen; doch moet men zich
tot noch toe vergenoegen, dat enigermate de mening uitgedrukt
word.

Het Gebed des Here.

Deensch.

Guds Søns Tale of Bøn.

Fader vor / som er i Himmelen / die Hæsten vore roeffet of Mæng-
ken / der dig tilhør / lad komme hid / dit ord om dig / underbiff
og udi. Naar du vill noget i Himmelen / lad det ach saale des
skiepaa Jorden. Gifs og i doch vor mad. Vårne ihr bred / fordi
vi ere nduelig / og hafue våret dig ulidige / de som ere bred paa
og / ere vi icke brede paa. Forsvar og for Diefuelen. Det som
icke duer / lad icke vær og. Himmelen og alting høre dig till / du er
stor og re-er hårdig altid. Amen.

Hollandsch.

Gods Zoons Rede of Gebed.

Onze Vader, die in de Hemelen zyt, uw Naam worde (met lof)
ver-

verlieven van de menschen ; dat u toebehoort laat komen ; in het woord dat van u handelt onderwys ons ; wanneer gy iets wilt in den Hemel, laat dat ook alzo geschieden op aarde. Geef ons heden onze spys. Zyt niet vertoornt, dewyl wy ontuchtig en u ongehoorzaam geweest zyn. Dat wy ons niet vertoornen tegen die op ons vertoornt zyn. Bescherm ons tegen den Duivel. Dat wy onze handen niet slaan aan 't geen niet deugt. De Hemel en alle dingen behoren u. Gy zyt groot en pryswaardig t'allen tyde. Amen.

Groenlandsch.

Gudib Nianga Okatuſtâb.

Attâtona killac métoch ackèt ofourroglé innuubmit, Gudit pienic mavepillit, okaluſtâb illignic ajokarfatigut, killac me pekyaranzovit, nuname-tog tameikille, ullame mamanic tyniſſiut. Ningackinec ajoruta illignut inercitſis ſauguta, uaptinut ningacfatut ningis ingilacka. Tongarſumit ſarnuſtigut, ajorſtor ſomich piſſauneta. Killac atlemiſto tomarmic piſit angſor ſuotit ofournak autitlo ipſaliame. Amen.

NB. Het Vader Ons kan niet wel woord voor woord overgezet worden.

Een Gebed

Waarin de Groenlanders hunne Onwetenheid en Onverſtand
God den Here voordragen.

Deenſch:

Saaledis ſkal i bede tiſſ Gud.

O Gud! du er ſtor / du har giort Himmelen og Jorden meger herlig. Vi ſkalaler ſom hoer her udi Landet / hvorſore ere vi ſaa galne? Gud Himmelenſ og Jordens Skaber kiende vi icke. Du giſver os Mad / men vi lude icke ſea havem det kommer. Vi tacher icke Gud. Saaledis ere vi luge ſom de unſernuſtige Diur / fordi vi icke tenche paa Gud. Naar vi ere dode / heed vi icke hvor vi kommer hen. Du ſorſt haſver vi hørt af præſten. Fordi vi ere uduelige / og icke kiende Gud / og elſte Guds Søn Jeſum Chriſt / ſom er dod for os / ſhall hand henkaſte os tiſſ Dieſele. O Gud! du er ſtor. Fordi du giuchte ofver os / og icke ville / at vi ſhall kieme tiſſ Dieſelen.

M m 3.

belen. Da hafver du befallet dine præter / at de fkalke komme hid /
og fortælle os om Himmelenſ Skaber. Vi ere elendige / farbarne dig
ofver os. Vi ere galne / giøre os klage. Diefvelen vil tage os / men
fretſ du os fra Diefvelen. Lad os gifve agt paa prætenſ tale. O
Gud! du er ſtor. Lad os elſke dig / fordi du er ſtor. Lad os frøge
dig / fordi du er bogſtrekelig; og fordi du har ſagt / at de ſom icke
frøgte og elſke dig / ſkall du kaſte till Diefvelen i Helvede. Paa det /
ſidſte naar vi døe / da giør os igien lefvende / og lad os komme till
den uadødelig Himmell.

Hollandsch.

Alzo zult gy tot God bidden.

O God! gy zyt groot, gy hebt den Hemel en de Aarde heerlyk
gemaakt. Wy Kalalers (elders ſtaat Kablunachers in 't Groenlandſch
Kablunet) die hier te lande wonen, waarom zyn wy zo onverſtan-
dig? God den Schepper des Hemels en der Aarde kennen wy niet.
Gy geeft ons ſpyze, maar wy weten niet van waar zy koomt. Wy
danken God niet. Aldus zyn wy de onvernunftige dieren gelyk,
want wy denken niet om God. Als wy ſterven, weten wy niet waar
wy komen. Nu eerſt hebben wy van prietſters gehoord. Dewyl wy
ontuchtig zyn en God niet kennen, ook Gods Zoon Jeſus Chriſtus
niet beminnen, zult gy ons naar den Duivel werpen. O God! gy
zyt groot, want gy heerſcht over ons, en wilt niet, dat wy naar
den Duivel zouden varen. Daarom hebt gy bevolen, dat uwe prie-
ſters herwaards zouden komen, en ons van des Hemels Schepper ver-
tellen. Wy zyn elendig, erbarmt u over ons. Wy zyn onverſtandig,
maak ons wys. De Duivelen willen ons grypen; maar bevryd ons
van de Duivelen. Dat wy acht geven op des prietſters rede. O God!
gy zyt groot! Dat wy u beminnen, dewyl gy groot zyt. Dat wy u
vrezē, dewyl gy verſchrikkelyk zyt; en vermits gy gezegt hebt,
dat gy de zulken, die u niet vrezē noch beminnen, by de Duive-
len in de Hel zult werpen. Eindelyk, wanneer wy ſterven, maak
ons dan weder levendig, en laat ons in den onſterfelyken Hemel
komen.

Groenlandſch.

Taima Gudimut Okalyſſuſe.

Gudna! angekautit, killac Nunalo ajungiforſuamic ſenoet. Uagut kaldale
(el-

(elders kablnet) mane nunaméetut, saaog silléropout? Gud Killab Nunalo Senarſoc illiſeraingi ſilut. Nekichſanic tyniſſiut, kimit nelloarçput. Gudimut kyangaſa ingilagut. Nerſutit ſillaikangi tamac pout, Gudimut eckarſaringimuta. Togokuta ſumat nelloarçput aibbit. Pelleſtemit tuſſaſangi meligut. Ajorouta, Guditog illiſeraingineuta, negliſaringautago Gudib Nianga Jeſus Chriſt, naptinut jokſoc, Tongarſumut egiſſoatigut. Gudna! angekautit, naptinut umafat merigut Tongarſum utlo pekufa tangi meligut. Pelleſtit tamave ineppei kalalemut killac Senarſomic okalu-kulluit. Pia ragult, umac ſártigut Silleropaut, ſillac carligſiut. Tongarſuc pie moatigut; ibtile Tongarſumit ſarniutigut. Pelleſtib okaluſtðb nallectð. Gudna! angekautit. Negliſagit, angekangoit. Exiellagittog, exigna-kaugoit; okarogittog illignut exiagiſut negliſiſutlo Tongarſuc ignamut egiſſet. Neſa tockoguta, umatitigut, killac mutlo tockoskaungifome illignut pillat aet.

Letter D.

Uittrekzel uit enige kleine Aanspraken, die wylen de heer Egede, om de Groenlanders hunne onwetenheid en aanſtaanden overgang voor te dragen, opgeſtelt heeft.

Deenſch.

§. 9.

Vi Kabilunacher bare i begyndelſſen liegeſom van luttige / ſom vi og wiſe ſiet intet af Gud. Men der Gud ſente ſine præſter til os / ſom underbøſte os om Gud Himmelenſ Skabere / da troede vi alleſamme paa Gud og geſve ſittigt agt paa Perſtering undergubſeing / og endum elſker vi Gud og ſkall og altid elſker hannem. I ſeer at vi morgen og aften loſve Gud / diſligiſte / naar vi ſkall ſaan Mad / og ofter bit vi har ſaaet Mad / loſver og tacher vi Gud for Maden og náringen. Hver ſiſvende dag holde vi hellig / og arbejnde intet / men loſver Gud dend ganſke dag. Vi adlyde ochſaa Gud. Perſom vi icke ſaa gjorde / da kunde vi icke komme till Himmelen. Viſt i nu og ſaa komme till Himmelen / hvor i aldtig ſkall ddr / da er det icke noch at troe. I maae och ſaa loſve Gud Himmelenſ Skabere morgen og aften ligſaa vi. I ſkall altid tache Gud for hand giſver eder náring. Og naar i fatt ig náring / du ſkall i bede Gud der om thi alting hør hannem till. Men hine Angekut lad ſarn / troe icke hand de ſiger / fordi de dur intet / men ere lógnere. Naar dend 7de dag kommer / da ſkall i intet arbeide giore / thi Gud holt op dend dag /

dag/ der hand haf de skabt Himmel og Jorden. I skall ligesaa vil løfve Gud dend gangste dag. I skall tache hannem at hand har gjort eder vorstandige. Allermest skall i tache hannem / at hans Søn er blefven Menske og dod for eder / paa det i icke skulle komme til Diefvelen. Derfor elsk Gud's Søn igien. I skall frugte dend/ forsikrekelige Gud/ og fortørne ham icke. Men fordi i icke giøre saaledig/ da hand i icke heller komme till Himmelen / men Diefvelen skall tage eder / thi allene de som frugte Gud og elskte Gud's Søn Jesum Christ skall komme till Himmelen.

Hollandsch.

§. 9.

Wy *Kabunachers* (dat is, Groenlanders) waren in den beginnē onvernustig, gelyk wy ook van God niets het geringste wisten. Doch God zond zyne priesters tot ons, welke ons onderwezen van God den Schepper des Hemels. Daarop geloofden wy alle te zamen in God, en gaven vlytig acht op 't onderwys der priesters, en thans beminnen wy God, en willen hem ook altyd beminnen. Gy ziet, dat wy 's morgens en 's avonds God loven, ook dat als wy gaan eten, of als wy gegeten hebben wy God loven en danken voor de spyze en ons bestaan. Den zevenden dag houden wy heilig en arbeiden niet, maar loven God den gantschen dag. Wy eren ook God. Indien wy zulks niet deden, konden wy niet in den Hemel komen. Wilt gy nu ook also in den Hemel komen, alwaar gy nooit sterven zult, zo is het niet genoeg zulks te geloven. Gy moet ook God den Schepper des Hemels loven 's morgens en 's avonds gelyk wy. Gy moet God altyd danken, dat hy u bestaan geeft. En wanneer hy uw bestaan van u neemt, zo zult gy God daar voor danken, dien het alles toekomt. Maar laat uwe *Angekut* (dat is Waarzeggers) varen, gelooft niet wat zy zeggen, want zy deugen niet, maar zyn leugenaars. Wanneer de zevende dag kooft, zult gy genen arbeid doen, dewyl God op dien dag ruste, toen hy Hemel en Aarde geschapen had. Gy zult, gelyk wy, God den gantschen dag loven. Gy zult hem danken, dat hy u verstandig gemaakt heeft. Allermeeft zult gy hem danken, dat zyn Zoon Mensch geworden, en voor u gestorven is, op dat gy niet naar den Duivel zoudt varen. Daarom bemint Gods Zoon weder. Gy zult den verschrikelyken God vrezen en hem niet vertoornen. Maar wanneer gy zulks niet doet, kondt gy te minder in den Hemel komen,

maar

maar de Duivel zal u halen; nademaal zy alleen, die God vreezen, en Gods Zoon Jesus Christus beminnen, in den Hemel zullen komen.

Groenlandsch.

§. 9.

Uagut Kablunet siurlanic sotlo illipse, Gud killoa senarsoc nelloacput. Gudib pelestit uaptinut pimmetà, killac senarsomic uaptinut okärmerà, tare tamaura Gudimut oppecpout pellestib okaluctà nelläcpaput sulletog Gud neglipout, negligsoacput ipsaliome. Teckusarase uagut ullakut unukullo Gudimut ofougarigut mamma torrugta tamaikataguttog; nekichsanic tynissarangatigut. Ullu arbone marlungopeta senissaringilacput. Gud kisset, ullac tomat ofouraragut. Gudimutlo inertooragut. Tameinikuta killacmut ajyssoalloacpout, killacmut tocko sockangisome piomouse, oppernankissima nomangilach, Gudimut killac Senarsoc ofouroisuse, ullakut unnuk ullo sorlouagut. Ipsalioc Gudimut kyanaisuse, nekichsanic tynnimmafe. Nekichsanic pekangisa nangeuso Gudimut tuchseisuse, tomäse piangagit. Angekutte seiglotorsuit ällakit, okaluctà oppertiaunece ajortneta seiglotetog. Ullu arbone marlangopeta seissaunece, Gud soramat killac nunalo innermagit, sorlo uagut ulloc tameit Gudimut ofouroisuse kyanachsiuch sillalimic senemmasfe nekichsanic tynnimmasfe. Aksut Gudimut Kyannaisuse Nianga innungumet illipseriutlo tockomet. Tongarsucmut peckongikulluse. Gudib Nianga tare aksut negligsiuch. Gudimut ämmä exignakau exigissoarfe ningissariaunogo, taima pissirangineuse, Killacmut ajysuse Tongarsumutle pissuse. Kisset Gudimut exitut negligtutlo. Gudib Nianga Jesus Christ killiacmut pissaput.

Deensch.

§. 10.

Og som i hude siet intet af Gud og Skaberen at sige / da ut velger i andet som icke duer. I troer paa det so kaldede Angoach-fach og mener at det er noget kosteligt og at de som sodaaent har skial bliefue helsebred og icke fattig naering / men hafue i bil / da forstaer i best at saadant duer intet. Chi hvor til skal et gamle stoeke træer / veen / Fugleklæder og andet saadant lumperie meer? I seer jo dat et duer intet / og kand icke helsebrede. Men sodaaent bruge i forbi i hude intet af Gud. Vnder dent allene som gior eder helsebred naar i ere siuge / og at i hafue naering / dat kommer altsam
N n men

men fra Gud. I troer ochſaa hings Angekut og lögnerer / endog i veſt beed at duer intet. Hvor fore herer da icke an dagen / og naar det er lyſt / ſaa kiant vi ſee det? Men for di de lyfuer de herer de allene i mørchet og de ſiger de : vi haſber våret i Himmelen og talt med Tongarſuch. Men de lyfuer uforſhammet thi vi beed noch / hvor de lögnerer bår ſig ad. See ! dend ſtore Gud i Himmelen vill nu icke / at i ſkall herer / hand bliſber ellerſ meget breed paa eder. Hand vill icke heller at i ſkall troe de Angekut og lögnerer. Men naar i fattig nåring / eller ere ſvage / da ſkall i allene beede till Gud ; thi hand er megtig / og ſkall giſue eder nåring og helbreed. Derſom i troer og elſker ham og paakaider ham. Derſom i icke gjør det de ſkall hand icke giſue eder liſtg orhold / og naar i ere ſtd / ſkall hand enkaſte ſeder till Dieſvelen ubi helbede. Lad ſee at i engang bliſuer ſlege og kaſter ſaadan uduelig ting fraa eder og troer allene paa Gud. Derſom i icke lader af at here / de ſkall vi paa ſtd ſeningen ſlan eder ihiell / og eydde eder udaf jorden ; thi Gud her beſallet os at ſlae ſaadane Angekut og lögnerer ihiell. Hvor till ſkall ſaadane galne menſker / ſom icke troer paa Gud derig ſkavere / men troer Dieſvelen / ſom ſkall pine dem i Helbede.

Hollandsch.

§. 10.

En gelyk gyniet het geringſte van God en den Schepper weet te zeggen, kiest gy u het andere uit, dat niet deugt. Gy ſtelt uw vertrouwen op het zogenaamde *Angoachſuch*, en meent, dat het iets koſtelyks zy, en dat hy, die het heeft, gezond zal worden, en hem geen beſtaan ontbreken zal, maar hy verkrygen al wat hy wil ; dus weet gy wel, dat zulks niet deugt: want waar toe dienen dat oude ſtukje hout, die benen, vogelklauwen en diergelyken vodderyen meer? Gy ziet wel, dat het niets nut en niet genezen kan, echter gebruikt gy het, dewyl gy van God niets weet. Hy is die geen alleen, die u gezond kan maken, als gy krank zyt : en dat gy beſtaan hebt, dat koomt alles van God. Ook gelooft gy zo zeer uwe *Angekut* (Waarzeggers) en leugenaars, offchoon gy weet, dat zy niet deugen. Waarom toveren zy niet by dag en als het licht is, op dat wy het zien konden? Maar dewyl zy liegen, toveren zy in 't donker, en zeggen alsdan: wy zyn in den Hemel geweest, en hebben met *Tongarſuch* (den Duivel) geſproken. Maar zy liegen onbeſchaamt;

fchaamt; want wy weten genoeg, waarop zich die leugenaars verlaten. Zie! de grote God in den Hemel wil nu niet, dat gy toveren zoudt; maar zal zeer vertoornt op u worden. Hy wil nog minder dat gy de *Angekut* en leugenaars geloven zoudt. Maar wanneer gy uw levensbestaan behouden wilt of zwak zyt, zo zult gy enkel God alleen aanbidden, want hy kan en zal u uw bestaan en gezondheid geven. Vertrouwt daarom op hem, bemint hem en roept hem aan. Indien gy dit niet doet, zal hy u uw levens onderhoud niet geven, en wanneer gy eens sterft, u by den Duivel in de hel werpen. Toont dat gy eenmaal verstandig geworden zyt, en werpt zulk onnut tuig van u weg; maar betrouwt alleen op God. Want in geval gy niet afstaat van toveren, zo zullen wy u ten laaften dood slaan, en u uitroeyen van de Aarde, dewyl God ons bevolen heeft, zodanige *Angekut* en leugenaars te doden. Waar wil het met zulke dwaze menichen heen, die hun vertrouwen niet op God hunnen Schepper stellen, maar op den Duivel, die hen pyningen zal in de Helle.

Groenlandsch.

§. 10.

Killac funárfomic Nelloeuso, táve atlenit ajordtut pissarauſe. Anchoachmut opperrarase, Ijumaardſe ajungilao tameitunic pekartut kaitſisaput nekichſanic pekait ſaput. Sillackárruſe, nellýſſingi kalloacpiſe angooch ajutorſovoch, keſcich uttokarſuach lingmiſſit Ijegei, kuckei, tamaitunic atlenigto ſuchſet ajormete, kaitſonec ajoaraut. Táimale piſſarauſe, killac, ſenarſoe nello cuſino. Tauna ajungilac kaitſoarängeuſe nekich ſákarangeuſe. Gudimut kiſſiet piſſaraut. Angekuſlo ſeigto torſuit opper rareſe nellongilac loácpíſe ajuput ſaaogme kávoime tuogiffaringilet táve teckou ajungilacput ſeiglometa taáſarangeſet tengiſſaraut, táve okaluaraut, Tongarſumut okaluppaput, killacmut pyout, nellongilacput ſeiglotórſuit. Áit-ta! Gud nallegarſuach pouna exignatorſuach manna tongackungiláſe nín-gackenmoáſe. Angekutmutlo oppeckungiláſe ſeiglokangeta, ajordtommeta, nokichſanic pekangiſaraugéuſe, nepachſimarangeuſe Gudimut kiſſiet tuchſeíſuſe. Tauna ajungilac nekichſanic tynnýſſoáſe nepachſimarangeuſe katſiſoáſe opperruſe negkáſigo. Tamainikuſe nekichſanic tynnýſſingiláſe tockoiſe Tongarſumut egíſſoáſe. Áttaute! Sillackarniareiſe ajordtut egiekít, Gudimut kiſſiane opperreuſe. Tongiamuc ſorangikuſe keſa tockýs ſodrſe. Nunámit nungíſſoáſe Gud inmemmetigut Angekut Tongarſutlo tockokuluit. Suchſácka innuit tamáitut ſillackángiſut, Gud ſenarſomic oppingiſut Tongarſumutlö kiſſiane opperraraut, tauna ignameoyſuáſe.

Letter E.

G E N E S I S.

Capittel I.

v. 1.

Siswilamic Gud senod Killac Nunalo.

v. 2.

Nunatog erovarcht pinneitsarfuach taätorfovoch imac kolláne. Tåve Gudib Anarfab ringovoch imac kolane.

v. 3.

Guditog ôkarpoc: Kamareit tåve kaumapoc.

v. 4.

Gud tekoa kåvovch ajungiſorſuvovch Guditog kåvovch taåmit auvixapå.

v. 5.

Guditog kåvovch aitſerpå ulloch taächlo aitſerpå Unnuvch tåve unnupoc kaulupoclo ulloch Siurlech.

v. 6.

Gud ôkarpoc åmma: immåne teſſilarle (dat is uittrekken) ermit auvikilluo.

v. 7.

Tåve Gud ſenoa teſſiliach immåne, auvigåpoclo imac, teſſiliach attåne, immåmit teſſiliach kolåne, tåve tameipoc.

v. 8.

Guditog aitſerpå teſſiliach, Killac, tåve unnupoc kau lapoclo, ulloch-aipa.

v. 9.

Gud ôkarpoc åmma. Ermit killac attåne attauſimut ekittarlit (dat is, op enen hoop verzamelt worden) pennantoc nuiackulluo tåve tameiſſoc.

v. 10.

Guditog pennactoch aitſerpå Nuna, kauſochſoch aitſerpå imac. Guditog teckoa ajungiſorſuvovch.

v. 11.

Gud ôkarpoc åmma iguit opitlo Nunamit aglirlit, tåve tameipoc (dat zaat geven kan en vruchten dragen na zynen aart enz. moet overgeſlagen worden, dewyl ik tot nog toe gene woorden weet, hoe zulks uit te drukken.)

v. 12.

Nuna mittog iguit opitlo uvigich agliactoput, Guditog teckoa ajungiſorſuvovch.

v. 13.

v. 13.

Unnupa kaulapoclo ulloch pingajuvå.

v. 14.

Gud ôkarpoc àmma : Killacme kiblarlit , ulloch unnuamit aurochlo okiochmit auvixilluit (word dus vertaalt: 'er werd licht aan den Hemel, om een onderscheid te maken tusschen dag en nacht, zomer en winter; anderzints kan ik zulks niet uitdrukken.)

v. 15.

Kiblakulluit killacme, Nuna muttog kaumakulluit, tâve tâmeipoc.

v. 16.

Gud senod kiblursuit marluc, kiblarfoc angesorsuach kiblakulluo ullume, kiblarfoc micckå. Kiblakulluo unmiachmê ullucresitlô.

v. 17.

Guditog killiacme ererctepi Nunamut kaumakulluit.

v. 18.

Kiblakulluit ullukut unukatlo, auvixilluit tog kavoch taåmit Guditog teckod ajungisorsuoch.

v. 19.

Tåve unnucpoch kaulapoclo ulloc fissemå.

v. 20.

Gud ôkarpoc àmma: immåne umarsut amierlesorsuangurlit, Tingmissillo Nunab Kollåne, Killac attåne.

v. 21.

Gud senod arbasuit umarsutlo amarlekaut immåne tingmirsitlo, Gud teckod ejungisorsuoch.

v. 22.

Guditog velsigniei, okarpigeitog, amatlesorsuangaritse immåne tingmirsitlo amarlesorsuangaritse Nunamé.

v. 23.

Tåve unnupoc Kaulapoclo, ulloch tellimåb.

v. 24.

Gud ôkarpoc àmma: Nersutit amarlekaut Nunameellit umarsut atlemiclo tâve tâmeipoc.

v. 25.

Guditog senod nersutit nunamé Umarsutlo uvigich numame (dat is: allerhande levende dieren op aarde) Guditog teckod ajungisorsuoch.

v. 26.

Gud ôkarpoc àmma: Seniagtatå innuchmic Vagut arsignic, nattigac ulluo aulifauketmut immåne, Tingmirsitmutlo nersutitmutlo umarsutmutlo tomarmic numame.

v. 27.

Guditog senòà innuch, Gud affingamic, Augut attaufe agnab attaufe fenei.

v. 28.

Guditog velfigniei okalybbieitog, amarfesforfuangaritfe Nuname aulifauketmut, immàne Tingmirfitmutlo. Killac attane, nefjutit mutlo tomarmic nuname nalligaritfich.

v. 29.

Gud ôkarpoc ðmma: Aitta iguit opiitlo namaftut tyn'arfe, màmàc farfe (dat is: alle kruiden en gewaffen waar van men eten kan. Het overige kan ik noch niet uitdrukken.)

v. 30.

Nefjutit tomarmic nuname tingmirfitlo killac attàne atlemiclo umarfut nuname iguit mamangifut (dat is: gras 't geen van de menschen niet gegeten kan worden) tyniacka tåve tåmeipoc.

v. 31.

Guditog tomarmic feniffei teckoei, aitta, tomase ajungiforfuaput, tåve unnupoc kaulopoclo ulloch arborec.

Letter F.

De Boodschap van den Engel aan Maria.

Luc. I. v. 26 en volgende.

Kaumet arboneugamet, Gud Engelip Gabriel ornickoà, Gahilea Nazarethnut niviachseifiamut Joseph David illoanit uviachsarolià. Niviachseifia acka Maria. Engelip Mariamut ifarpoc okarbiatog. Aitta Gud nallegarfuach paumna illigneépoc Agnanit afimgifystootit. (Dat is: gy zult heerlyk worden boven andere Vrouwen) Teckoamiuch tuppakau okaufia exiga immenut ifumavoch: Okalufta tauna konnoepà. Tåve Engelip okarbia immenna: tuppakinech Gud aksut neglikangatit (dat is: God bemind u zeer) Aitta, nartongyffoolit niangamic erniffotit, aitsiffotet Jefus, tauna angitliffooch Gudib niangatog aitsiffovoch. Gud nallegarfuangiffokoà Jacob, kittongeimut igifaliome. Tauna nallegarfuamic ifua Kaijugulach. Tåve Maria Engelip okarbia: Kannoc piifonuga uvia kanginnamà Ackyà okarbiatog Gudib Anarfab tarreiffotit. Tåve tauma eruit ajungifoch (uw heerlyke Zoon) Gudib Nianga aitsiffovoch. Aitta Elisabettog illoet agnakoechseifa, nartuvogloch Angumic tackama kaumet arbonengopoè nartuvoch nartungifoch unaraet. Gud tomarmic ajorjngimet. Tåve Maria ôkarpoc: Gud kibgaragma okagoit zamaikille Engelip tåve kimapà.

BLAD-

B L A D W Y Z E R

Der voornaamſte

Z A K E N.

A.

Aardbevingen in Yſland. Bladz. 5
 Aardbranden in Yſland. 8
 Aardvruchten ontbreken in Ys-
 land. 23
 — wat foorten in Groen-
 land waſſen. 138
 Amber (zwart) in Yſland. 17
 — waar te vinden. 180
 Amiantbergen (Groenlandſche en
 Syberifche) 139
 Arenden zyn menigvuldig in Ys-
 land. 33. 34.

B.

Balanus. 168
 Beren komen ſomtyds in het
 voorjaar aan Yſland met het Ys
 aandryven. 25
 Bergen (vele vuurbrakende) in
 Yſland. 8
 Bergharſt in Yſland. 17
 Berghoenen zyn in Yſland. 33
 Bergſchgenootſchap, waarom we-
 der opgeheven. 131
 Betalingen, hoe door de Denen
 aan de Yſlanders geſchieden. 108
 Bevergeil word door de viſſchen
 geſchuuwt. 20
 Bloed word door de viſſchen ge-
 ſchuuwt. 79

Bomen weinig in Yſland. 21
 Boter, hoe door de Yſlanders toe-
 bereid word. 32
 Branding, die het water boven
 het oppervlak der Zee doet ſty-
 gen. 133
 Bronnen (warne) in Yſland. 13
 — in Groenland. 143
 Brood ontbreekt in Yſland. 23. 99
 — in plaats van 't zelve ge-
 bruiken de Yſlanders Stokviſch.
 59
 Bruinvifch in Yſland. 83
 — in Groenland. 191
 Bygelovigheid der Yſlanders op
 het zien van de Geyervogel.
 40
 Byzonnen in Yſland. 93
 — in Groenland. 138

C.

Cachelot of Cazelot. 175 en
 volgende.

D.

Denen (de) hebben den handel
 alleen op Yſland. 109
 Dieren in Yſland, 25 en volgende.
 — Groenland. 143
 — (wilde) worden in Yſland
 niet gevonden. 25
 Doden worden door de Groen-
 lan-

B L A D W Y Z E R.

landers voor onrein gehouden.	241	Geestelykheid in Ysland, hoe ge-	112
Dolphyn.	192	stelt.	31
Donder in Ysland des winters ster-	92	Geiten zyn in Ysland niet.	102
ker dan des zomers.	38	Gemoeds gestalte der Yslanders.	20
Dons (levend) kostbaar.	119	Geneverhout word door de Vis-	15
Doodstraffen in Ysland en door	75	schen geschuut.	40
wie uitgevoert.	99	Gesteentens worden in warmer	33
Dorsch.	214	landen harder.	125
Drank der Yslanders.	38. 39	Geyervogel word zelden in Ys-	200
— Groenlanders.	92	land gezien.	225
Duikelaars in Ysland.	39	Gieren zyn menigvuldig in Ys-	226
Dwaallichten menigvuldig in den	39	land.	230
winter in Ysland.	41	Groenland, eerste deensche volk-	231
		planting aldaar.	232
E.		Groenlanders, berichten van hun.	233
Eb en Vloed in Ysland.	138	— — dryven geen Koop-	237
— Groenland.	169	handel onder elkander.	239
Eenhoorn, verscheide berichten	38	— — — — — weinig Koop-	239
van dien visch.	38	handel met buitenlanders.	237
Enden, verscheide soorten in Ys-	38	— — — — — kennen noch gebruiken	237
land.	38	geen Geld.	237
Eyder dons.	39	— — — — — hunne verkering, mu-	237
Eyderend.	39	ziek en danfen.	237
— byzondere eigenschap	39	— — — — — leven in den waren na-	237
van dien vogel.	41	tuurstaat.	237
Eyeren der zoetwatervogels in	41	— — — — — hunne Zeden.	237
Ysland.	41	— — — — — zyn weinig feilen on-	237
		derhevig.	237
F.		— — — — — hebben noch wetten	237
Flackvisch.	67. 72	noch overheid.	237
		— — — — — hunnen quaden aart je-	237
G.		gens de vreemdelingen.	237
GAgatbes.	17	— — — — — weten van God noch	237
Ganzen in Ysland.	38	Godsdienst.	237
Gebergte in Ysland, waar uit het	15	— — — — — zyn bygelovig.	239
bestaat.	142	— — — — — hoe zy hunne doden be-	240
— Groenland.	113	graven en betreuren.	241
Gebreken der Yslanders.	113	— — — — — gissingen van hunne af-	241
		komst.	159
		Groenlandsche Walvisch.	Ham.

B L A D W Y Z E R.

H.

H amburgers hebben voortyds op Ysland handel gedreven.	110
Handel der Groenlanders.	225
Handwerken, gene in Groenland.	223
Hangvifch.	69. 72.
Haring, berichten van denzelven en zyne vangft.	43
Havikken zyn menigvuldig in Ysland.	33. 34
Hayvifch.	85
Hecla (Berg) in Ysland.	10
Heilbot.	76
Honden en Katten heeft men in Ysland.	33
— heeft men mede in Groenland.	145
Hoornen, redenen waarom zy het Rundvee in Ysland ontbreken, daar de Schapen 'er mede voorzien zyn.	28
Huwelyken der Yslanders.	114
— — — Groenlanders.	211

J.

J aargetyden, alleen twe in Ysland.	93
Jagt der Groenlanders.	222
Jeugt, hoe in Ysland opgevoed word.	113
Infeften, die in Ysland gevonden worden.	88
Inkomsten van den koning van Denmarken in Ysland.	115
Iupiter Vifch.	166

K.

K abeljauw, berichten van denzelven.	60
— — — hoe door de Yslanders gevangen word.	66
Kalk word door de Viffchen gefchuuwt.	20
Katten en Honden heeft men in Ysland.	33
— worden geheel niet in Groenland gevonden.	146
Kerken in Ysland.	112
Kinderen, hunne opvoeding in Ysland.	96
— — — — — Groenland.	212
Kleding der Yslanders.	100
— — — Groenlanders.	204
Klipvifch.	72
Knobbelvifch.	169
Konften en Wetenschappen in Groenland onbekent.	223
Koolvifch.	75
Koorn ontbreekt in Ysland.	23
Koude, de grootfte eerst in April in Ysland.	93
Krankheden weinig in Ysland.	96
— — — der Groenlanders en derzelver genezing.	201
Krifal (Yslandsch)	16
Kruiden, heilzaam in Ysland.	22

L.

L abberdaan.	71
Landgevogelt in Ysland.	33
Lenge in Ysland.	71
Lommen in Ysland.	39
Luchtfreek in Ysland.	95
— — — Groenland.	135
O o	Ma.

BLADWYZER.

M.

M akreel.	78
Mallemuk (beschryving van een levende).	149
Marmer zoude in Ysland te vinden zyn.	15
Maten zyn in Ysland op den hamburgschen voet gestelt.	110
Meir (driemaal 's jaars ontbrandend)	10
Melk, de voornaamste artzeny der Yslanders.	32
Mineralen in Ysland.	17
———— Groenland.	142
Muizen sterven op het kerkhof van het klooster Widoe.	88
Muziek der Groenlanders.	227
———— waarom de menschen dezelve natuurlyker wyze beminnen.	226 in de noot.

N.

N arwal.	169
Nesten der Watervogels in Ysland wonderlyk voorzigtig geplaatst.	40
Noorderlicht in Ysland.	90
———— Groenland.	138
———— van waar het ontstaat.	91
Noordkaper.	47. 79. en 164

O.

O ngediert is in Ysland weinig, en waarin het bestaat,	88
Offen en Koeyen zyn in Ysland klein en zonder hoornen.	31

P.

P aalvisch.	169
Paarden en hunnen kommerlyken toestand in Ysland.	26
Pluimgediert (tam) heeft men weinig in Ysland.	33
Potvisch.	190
Predikanten in Ysland hun laakbaar gedrag.	112
Puimsteen.	17
Putskop.	190

R.

R af, waar van dezelve gemaakt word.	77
Ravens zyn menigvuldig in Ysland.	33. 36
Rechten in Ysland.	116
———— gene in Groenland.	233
Regering in Ysland.	115
———— gene in Groenland.	233
Rekel, waar van dezelve gemaakt word.	77
Religie, die in Ysland gedooft word.	111
———— hare toestand in Ysland.	111
Robben.	197
Roofvogels, onbeschryffelyke menigte in Ysland.	33
Rothschaar.	70

S.

S alpeter veel in Ysland.	6
Schapen, hunnen kommerlyken toestand in Ysland.	26
Schelvisch.	73
Slangen waarom gene in Ysland zyn.	87
Saippen zyn in Ysland.	33
Spe-	

B L A D W Y Z E R.

Spelen en vermaken der Yslanders.	114
———— Groenlanders.	227
<i>Sperma Ceti</i> , waar te vinden.	178
Spyzen der Yslanders, en hoe zy dezelve toebereiden.	97
———— Groenlanders, en derzelver toebereiding.	213
Staakvifch.	169
Sterren, enigen den Groenlanderen bekend.	224
Stokvifch.	66
Straat Davis inboorlingen hunne gefalte en lighaams gefteltenis.	200
———— kunft, om krankheden te genezen.	201
———— taal.	202
———— kleding.	204
———— woningen.	207
———— verlovingen.	209
———— huwelyken.	211
———— opvoeding hunner kinderen.	212
———— spyzen en derzelver toebereiding.	213
———— drank.	214
———— handtering.	215
———— vifchgereedfchappen.	215
———— vaartuijen tot de vifchvangst.	217
———— Walvisvangst	221
———— Jagtgereedfchappen.	222

T.

Traan, taalkundige aanmerking over dat woord (in de noot)	82
———— foorten van het zelve.	82.
———— dient in plaats van talk	138

Trommen der Groenlanders.	228
Tonyn.	191
Tuimelaar.	192

U.

Uilen zyn menigvuldig in Ysland.	33
———— hunne foorten.	36

V.

Valken zyn menigvuldig in Ysland.	33. 34
———— hoe gevangen, vervoerd en gevoed worden.	35
Beestjen in Groenland.	142
Veeflagting der Yslanders.	32
Verpachting en verhuuring der Havens in Ysland.	115
Vinvifch.	165
Viffchen in Groenland.	155
Vifchtyd in Ysland, wanneer begint.	66
Vogelen in Ysland.	33
———— Groenland.	146
Voffen in Ysland.	25
Vuurbrakende bergen in Ysland.	8
Vyvers (warne) in Ysland.	13

W.

Wachtelen zyn in Ysland.	33
Wagenfchot beduiding van dat woord.	104 in de noot.
Walrus.	194
Walvifch.	78
———— waarin van andere vifchen te onderscheiden.	157
———— onderscheiden foorten en andere narichten van dien vifch.	158
Walvifchbaarden.	81
———— fpek.	82
O o 2	Wal-

FINIS.

Waal, voortragt de Visser en bejager d'etrol, hual een walfis.	20.
Waal, caper hoe de haringen vangen	
Waling, hup, maarlyke loog hoe loekeregt wort ge.	43-64.
Kabeljaun, hoe in noorwegen tot stokkegemaakt wort.	67-72.
Kabeljaun, syn knit en ingewant wort gebruykt om	
in Frankryk de Sardynentekung.	73.
Schepvis van Kabeljaun, hoe men die maakt	72.
Schelysch, gedagten oer die benaming	73.
Wijting of Kabeljaun iets selverzaam vande selvis.	74.
Heiloot, by yseland van 100 ff. swaarte	76.
Walfis, kan het yster dichte van een voet met syn	
kop breeken om luyt te scheyden	86.
eat een soort van wormen dwarby searfelt	
Jupiter Fisch, Sier kysal als gequeet wort voor wort	86.
Cachelotte, geseide Spermatote, ambrer gris, etc.	87.
Foot leut van 87 Cachelotten by Hamburg gestrand	88.
Waarvissen, Jaseu of de walfis om draetung	89.
varrige kleding der Groenlanders als sij op de walfis	
vanget gaan, en soj als sij in 't water punnengaan	205.
Wijde van vuur te maaken der groenlanders	234.
Stoute daden van sommige groenlanders met huanelote	223.
Hoe sij de walfis vangen	222.
Groenlanders waten van gaen gods dienst	237.

J75

A54

cop.